Redakcja

Łukasz Darby Bartosik Agata Mawer-Ratajczak

Zjawisko migracji

oraz mniejszości religijne, etniczne i narodowe – aspekty polityczne, społeczne i prawne

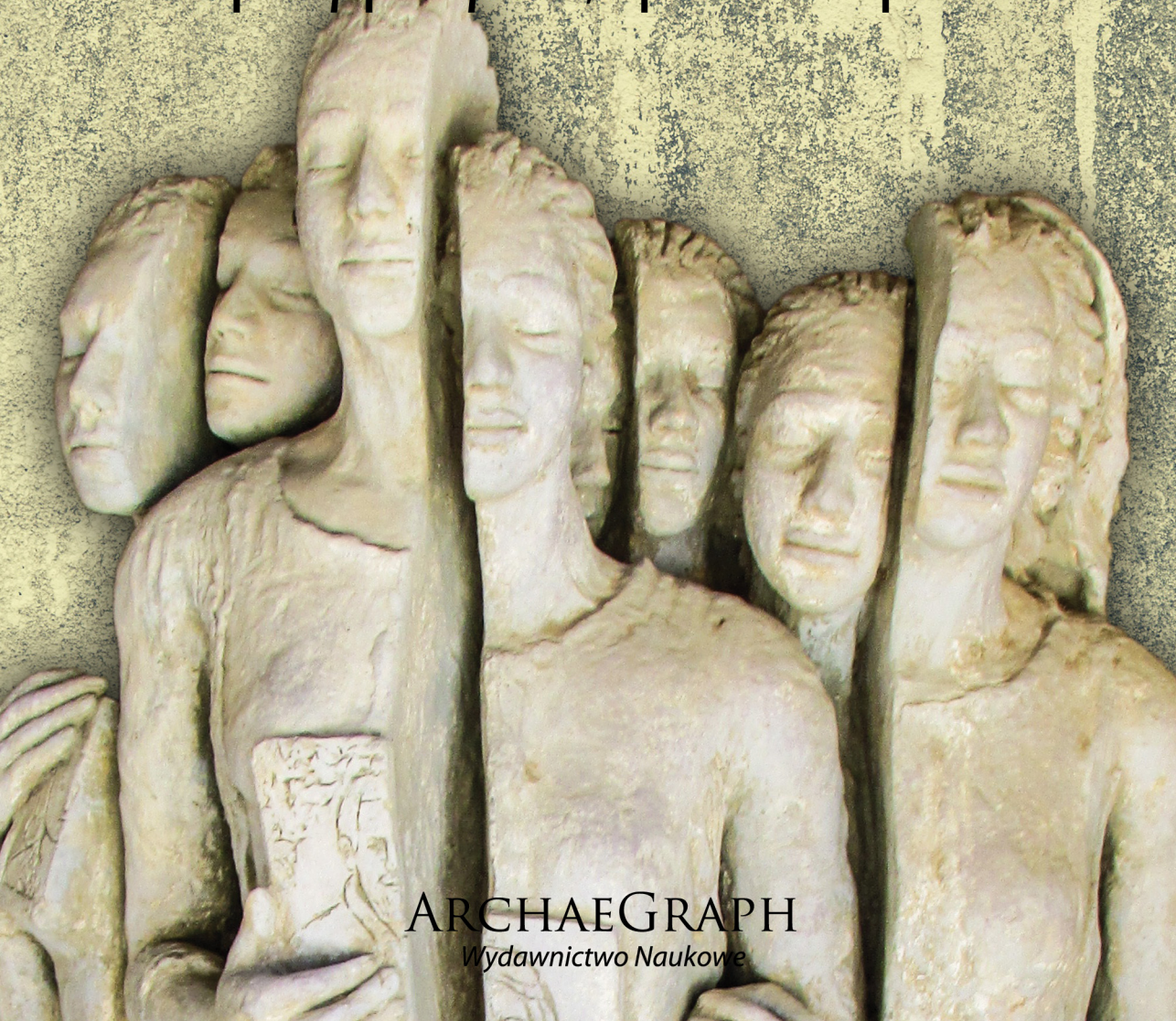

ARCHAEGRAPH
Wydawnictwo Naukowe

Zjawisko migracji oraz mniejszości religijne, etniczne i narodowe - aspekty polityczne, społeczne i prawne

The Phenomenon of Migration and Religious, Ethnic & National Minorities - Legal, Social, and Political Aspects

Redakcja
Łukasz Darby Bartosik Agata Mawer-Ratajczak

Zjawisko migracji

oraz mniejszości religijne, etniczne i narodowe – aspekty polityczne, społeczne i prawne

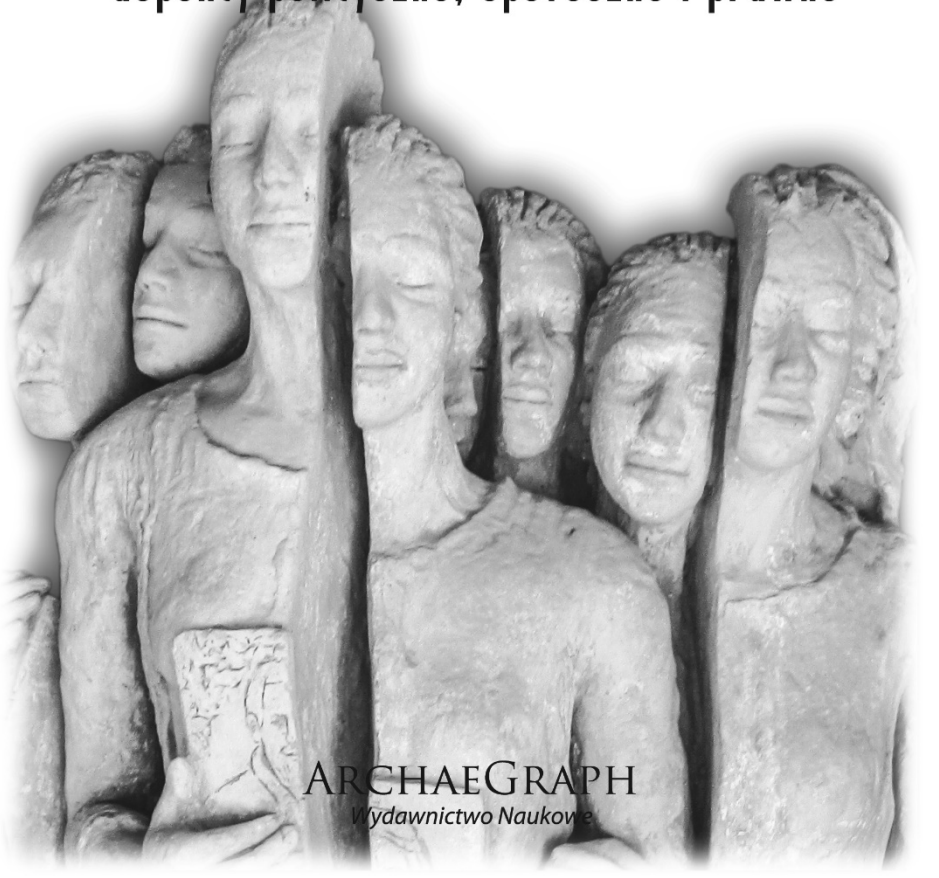

ARCHAEGRAPH
Wydawnictwo Naukowe

Redaktorzy/The editors:

Łukasz Darby Bartosik, Agata Mawer-Ratajczak

Recenzenci/The Reviewing Committee:

Prof. UAM dr hab. Wojciech Dohnal
Adam Mickiewicz University in Poznań
prof. dr hab. Przemysław Deszczyński
dr hab. Izabela Janicka prof. nadzw. UEP
dr hab. Waldemar Rydzak prof. nadzw. UEP
dr hab. Jacek Trębecki prof. nadzw. UEP
dr Filip Kaczmarek
dr Katarzyna Świerczyńska
dr Justyna Cabańska
Poznań University of Economics and Business

Korekta redaktorska/Editorial correction:
Karol Łukomiak, Diana Łukomiak
Skład i projekt okładki/Typesetting & cover design:
Karol Łukomiak

Zdjęcia Redaktorów/ Photos of the editors:
Paulina Nawrot (Nawrot Arts)
Łucja Skołuda (ART FILM)

Na okładce wykorzystano pomnik przedstawiający uchodźców
znajdujący się w kaplicy w Achnie na cyprze

© copyright by authors, Editors & ArchaeGraph

ISBN: 978-83-66035-15-7 (książka)
ISBN: 978-83-66035-24-9 (ebook)

Wersja elektroniczna dostępna na stronie internetowej wydawcy:
www.archaegraph.pl

ArchaeGraph
Wydawnictwo Naukowe

Poznań-Łódź 2019

Spis treści
List of Contents

Wprowadzenie 11

Introduction 17

Prawne aspekty uchodźstwa
Legal Aspects of Refugeeism

Karolina Szafarowicz

Zdefiniować definicję
- prawna definicja uchodźcy i związana
z nią problematyka udzielania ochrony międzynarodowej
Granting of International Protection
- Legal Definition of a Refugee 25

Arkadiusz Łukaszów

Ewolucja statusu uchodźcy
w ujęciu regulacji międzynarodowej
Evolution of the Refugee Status
in Terms of International Legal Regulation 43

Anna Trylińska

Dostęp ofiar handlu ludźmi
do postępowania uchodźczego
Access to Asylum Procedure for Victims
of Human Trafficking 63

Julia Szwiec

Prawne regulacje sytuacji uchodźców niepełnosprawnych oraz wpływ otrzymania statusu uchodźcy na zdrowie psychiczne osób przesiedlonych

Legal Regulation of Disabled Refugees and the Impact of Gaining Refugee Status on the Mental Health of Resettled Youth 85

Współczesne problemy kryzysu migracyjnego
Contemporary Problems of the Migration Crisis

Sara Piwowarska, Marzena Mruk

W cieniu syryjskiego konfliktu - jemeński kryzys uchodźczy i humanitarny

The Yemeni Refugee and Humanitarian Crisis in the Light of the Syrian Conflict 103

Karolina Kulińska

Refugees Equality and Family Reunification in the European Union - Current State and Challenges in the Context of C-673/16 Coman 123

Martyna Graduszewska

***Precz z Arabem i kebabem!* Islamofobia w dobie kryzysu migracyjnego**

Arabs with kebabs, get out of our country! Islamophobia in the Era of the Migration Crisis 149

Mniejszości religijne, etniczne i narodowe - wybrane problemy
Religious, Ethnic, and National Minorities - Selected Problems

Marta Nagajska

Kobieta islamu w europejskim społeczeństwie

A Muslim Woman in the European Society.
The Role of Islamic Feminism
in Building Relationships with the West 175

Monika Paliszewska-Mojsiuk

Sytuacja Amerykanów chińskiego pochodzenia w XXI wieku

The Situation of Chinese Americans in the 21st Century 193

Mirosław Jaremba

Ujgurzy - niechciani muzułmanie w Chińskiej Republice Ludowej

Uyghurs - The Unwanted Muslims
in the People's Republic of China 211

Marzena Mruk

Problemy asymilacji imigrantów z Algierii we Francji po II wojnie światowej

Problems of Assimilation of Immigrants
from Algeria in France after the Second World War 239

Oktawia Ewa Braniewicz

Wybrane aspekty zjawiska przemocy seksualnej skierowanej przeciwko kobietom przebywającym w Ośrodkach dla Cudzoziemców na terytorium RP

Selected Aspects of Sexual Abuse of Women in Foreigner Centers in Poland 255

Społeczne i gospodarcze aspekty migracji
Social and Economic Aspects of Migration

Piotr Mroczkowski

Rozwarstwienie społeczne jako czynnik migracji

Social Stratification as a Migration Factor 275

Aleksandra Anna Rabczun

Afryka - pomoc rozwojowa a migracje

Africa – Development Aid and Migration 289

Nacjonalizm i ruchy nacjonalistyczne
Nationalism and Nationalist Movements

Michael Dembek

Multiculturalism. A Tool Against Separatist Movements

Wielokulturowość jako narzędzie przeciwko ruchom separatystycznym 309

Klaudia Kirejczyk

Idee nacjonalistyczne Kraju Basków - źródła w historii i kulturze

Nationalist Ideas of the Autonomy of the Basque Country. Historic and Cultural Sources 325

Biogramy

Biographical Notes 342

Indeksy

Indexes 355

Wprowadzenie

Od 2013 roku jesteśmy świadkami masowego napływu ludności z krajów afrykańskich oraz arabskich do Europy. Tzw. europejski kryzys uchodźczy wywołał dyskusję publiczną na temat solidarności europejskiej w zakresie pomocy uchodźczej.

Masowa migracja zbiegła się w czasie z licznymi atakami terrorystycznymi (m. in. w Brukseli, Nicei, Paryżu czy Londynie), stawiając pod znakiem zapytania bezpieczeństwo mieszkańców Unii Europejskiej w obliczu pomocy humanitarnej udzielanej uciekinierom z Syrii i innych krajów, które uznawane są za tradycyjnie muzułmańskie. Te i inne wydarzenia spowodowały jednocześnie podział społeczeństw europejskich na zwolenników pomocy uchodźcom oraz umożliwiania im możliwie jak najszerszej integracji z Europejczykami i przeciwników udzielania tego typu wsparcia. Druga grupa zaczęła podnosić, że wielokulturowość wobec braku całkowitej asymilacji ludności napływowej spowoduje wzrost zagrożenia terrorystycznego na Starym Kontynencie, a także wzrost przestępczości.

Nie sposób nie zauważyć, że problematyka uchodźcza stała się wszechobecna w mediach państw członkowskich Unii Europejskiej nie wyłączywszy Polski, pogłębiając sukcesywnie podział pomiędzy zwolennikami a przeciwnikami udzielania pomocy uchodźcom. Zarysowują się w tym miejscu dwa istotne problemy, które nie pozwalają społeczeństwom Unii Europejskiej jednoznacznie ocenić skutków i ryzyka związanego z kryzysem migracyjnym. Po pierwsze, jest to nieznajomość problemu u źródła. Przyczyny migracji, w tym sytuacja wewnętrzna państw, które borykają się z nadmierną imigracją, nie są wystarczająco zrozumiałe dla odbiorców. Również sytuacja migrantów w obozach uchodźczych i zakres pomocy, która udzielana jest przybyszom, nie są w wyczerpujący, bezstronny i rzetelny sposób komentowane. Po drugie, brak jest wystarczającej liczby opracowań naukowych, traktujących o zjawisku uchodźstwa, zarówno w świetle historycznym, jak i współczesnym, które pozbawione byłyby emocjonalnego nacechowania.

Zgodnie z założeniami Redaktorów, rolę tego typu opracowania stanowić ma niniejsza książka. Po pierwsze, ma ona na celu w kompleksowy sposób

scharakteryzować procesy udzielania pomocy międzynarodowej, przy jednoczesnym wyjaśnieniu prawnej definicji „uchodźcy" i przeanalizowana aktów prawa międzynarodowego regulujących kwestie migracji. Po drugie, zarówno Redaktorzy jak i Autorzy niniejszej publikacji dostrzegli konieczność poruszenia współczesnych problemów kryzysu migracyjnego, by przybliżyć problemy, z którymi stykają się na co dzień uchodźcy korzystający z pomocy międzynarodowej w Unii Europejskiej, w tym w szczególności w Polsce. Koniecznym było również przeanalizowanie społecznych i gospodarczych aspektów migracji w ogólności, tak aby wyjaśnić przyczyny wzmożonych ruchów ludności.

Z problemem imigracji ściśle związane są zjawiska wielokulturowości oraz mniejszości religijnych, etnicznych i narodowych. Trzeba podkreślić, że różnice rasowe, narodowe, religijne i – najszerzej mówiąc – etniczne dotyczą każdego kontynentu. Mniejszości obecne są w społeczeństwach praktycznie każdego kraju. Na obszarze samej Europy mieszka około 80 narodów i grup etnicznych, z których blisko 50 liczy nie mniej niż 1 milion członków[1]. Z powodzeniem można by więc analizować każdy z regionów mapy świata, ujawniając występujące w ich ramach odmienności. Różnorodność kulturowa wywołuje pytania o tolerancję i współżycie rozmaitych grup w danym społeczeństwie. W niniejszej publikacji poruszone zostały problemy mniejszości na terenie Unii Europejskiej, Stanów Zjednoczonych oraz Chińskiej Republiki Ludowej, ze szczególnym uwzględnieniem uwarunkowań historycznych oraz nastrojów większości społeczeństwa do wybranych grup etnicznych.

Co istotne, z różnorodności kulturowej w określonych przypadkach rodzi się nacjonalizm pewnych grup etnicznych. W 2017 roku świat był obserwatorem wyborów parlamentarnych w Katalonii, walczącej o swoją niepodległość i uwolnienie spod wpływów Madrytu. Problem separatyzmu ujawnia się również w Tybecie i jego dążeniu do odłączenia tego regionu od Chińskiej Republiki Ludowej, z czego najgłośniejsze były zamieszki w 2008 roku. Natomiast w 2006 miał miejsce zamach na terenie lotniska w Madrycie zorganizowany przez baskijską organizację terrorystyczną – ETA (*Euskadi Ta Askatasuna*). W książce poruszono temat ruchów nacjonalistycznych na płaszczyźnie sposobów zapobiegania takim zjawiskom oraz analizy historii i kultury leżącej u podstaw baskijskiego nacjonalizmu.

[1] M. Golka, *Imiona Wielokulturowości*, Warszawa 2010, s. 48.

Wymienionym wyżej zagadnieniom poświęcone są występujące na stronach książki teksty. Dla zachowania porządku podzielone one zostały na pięć grup tematycznych. Stąd w pierwszej części zatytułowanej *Prawne aspekty uchodźstwa* czytelnik może zapoznać się z aspektami prawnymi udzielania ochrony międzynarodowej. Część druga pt. *Współczesne problemy kryzysu migracyjnego* porusza problematykę sytuacji ludności emigrującej na tereny Unii Europejskiej. W związku z analizą problemów uchodźczych pozostaje tematyka części trzeciej, zatytułowanej *Mniejszości religijne, etniczne i narodowe – wybrane problemy*. Zgodnie ze wcześniejszym wskazaniem, czytelnik zapozna się tamże z opisem sytuacji wybranych grup etnicznych żyjących na terenie Stanów Zjednoczonych, Chińskiej Republiki Ludowej oraz Unii Europejskiej. Czwarta część publikacji została poświęcona motywom migracji i ich gospodarczo-społecznym aspektom, stąd jej tytuł brzmi *Społeczne i gospodarcze aspekty migracji*. Ostatnia, piąta część niniejszej publikacji (*Nacjonalizm i ruchy nacjonalistyczne*) poświęcona została analizie problemów nacjonalizmu widocznego u pewnych grup etnicznych i wynikających z tego ruchów separatystycznych.

W tekstach poświęconych aspektom prawnym związanych ze zjawiskiem uchodźstwa poruszono przede wszystkim problematykę ochrony międzynarodowej. Jak już zostało wspomniane, teksty obejmujące tę tematykę umieszczone zostały w pierwszej części publikacji, którą otwiera artykuł autorstwa Karoliny Szafarowicz pt. *Zdefiniować definicję – prawna definicja uchodźcy i związana z nią problematyka udzielania ochrony międzynarodowej.* Celem tegoż artykułu jest przedstawienie prawnej definicji uchodźcy, jaka obowiązuje w prawie międzynarodowym, a dokładnie na gruncie Konwencji genewskiej dotyczącej statutu uchodźców z 1951 roku. Jest to swoiste wprowadzenie do analizy uwarunkowań prawnych migracji. Drugim artykułem jest praca Arkadiusza Łukaszów pt. *Ewolucja statutu uchodźcy w ujęciu regulacji międzynarodowej*, która jest rozwinięciem analizy rozwiązań prawnych stosowanych wobec uchodźców. Autor koncentruje się na analizie problemu uchodźstwa w ujęciu instytucjonalnym oraz jako prawa człowieka w międzynarodowej ochronie prawnej. W dalszej kolejności czytelnik ma możliwość zapoznania się z artykułem Anny Trylińskiej zatytułowanym *Dostęp ofiar handlu ludźmi do postępowania uchodźczego*, w którym przedstawiono analizę kwestii dostępu ofiar handlu

ludźmi do ochrony międzynarodowej państw członkowskich Unii Europejskiej oraz identyfikacji takich osób w ramach tego procesu. Kolejny tekst poświęcony został problemowi niepełnosprawności wśród uchodźców i związanych z nim regulacji prawnych. Autorką artykułu pt. *Prawne regulacje sytuacji uchodźców niepełnosprawnych oraz wpływ otrzymania statusu uchodźcy na zdrowie psychiczne osób przesiedlonych* jest Julia Szwiec.

Druga część publikacji natomiast zawiera teksty, które poruszają problemy kryzysu migracyjnego obserwowane współcześnie. Sara Piwowarska i Marzena Mruk w artykule zatytułowanym *W cieniu syryjskiego konfliktu – jemeński kryzys uchodźczy i humanitarny* analizują sytuację polityczną Jemenu. Współcześnie bowiem jest to jedno z kluczowych państw Bliskiego Wschodu, ze względu na toczący się na jego terytorium konflikt, który budzi zainteresowanie innych krajów tego regionu. W dalszej kolejności, w artykule pt. *Refugees Equality and Family Reunification in the European Union – Current State and Challenges in the Context of C-673/16 Coman*, Karolina Kulińska podejmuje problematykę statusu uchodźców w kontekście prawa do ochrony życia rodzinnego. Ostatni tekst tej części pt. *Współczesne problemy kryzysu migracyjnego* poświęcony został narastającemu zjawisku islamofobii w Polsce. Motywem przewodnim artykułu autorstwa Martyny Graduszewskiej zatytułowanego *Precz z kebabem i Arabem! Islamofobia w dobie kryzysu migracyjnego* jest kebab, czyli danie o arabskim rodowodzie, wywołujące skrajne emocje: od uwielbienia po nienawiść.

Kolejna część publikacji nosi tytuł *Mniejszości religijne, etniczne i narodowe – wybrane problemy*, a zawarte w niej teksty skupiają się na analizie sytuacji członków wybranych grup etnicznych zamieszkujących tereny określonych państw. Tematykę tę otwiera artykuł Marty Nagajskiej pt. *Kobieta islamu w europejskim społeczeństwie.* Autorka zauważa, że problem imigracji oraz integracji muzułmańskich przybyszów z krajów Azji i Afryki stanowi jedno z największych wyzwań współczesnej Europy. W tekście autorstwa Moniki Paliszewskiej-Mojsiuk noszącym tytuł *Sytuacja Amerykanów chińskiego pochodzenia w XXI wieku* opisana jest natomiast sytuacja Amerykanów chińskiego pochodzenia, zarówno tych urodzonych w Stanach Zjednoczonych, jak i poza granicami tego kraju. Artykuł przedstawia dane demograficzne omawianej grupy etnicznej, analizując wzrost jej populacji na początku obecnego stulecia oraz

opisuje status socjoekonomiczny członków tej grupy na podstawie ich wykształcenia. Mirosław Jaremba w artykule zatytułowanym *Ujgurzy – niechciani muzułmanie w Chińskiej Republice Ludowej* opisuje z kolei dzieje Ujgurów, jak kształtowały się ich losy na przestrzeni wieków, walkę o niepodległość tej grupy etnicznej i ich losy w Chińskiej Republice Ludowej. W dalszej kolejności, Marzena Mruk w artykule pt. *Problemy asymilacji imigrantów z Algierii we Francji po II wojnie światowej* zauważa, że Francja jest jednym z najbardziej zróżnicowanych wewnętrznie państw Europy (i świata). Autorka skupia się na fakcie, że imigranci algierscy stanowią we Francji grupę społeczną dotknięta biedą, bezrobociem i wykluczeniem społecznym. Tematykę mniejszości zamyka artykuł pod tytułem *Wybrane aspekty zjawiska przemocy seksualnej przeciwko kobietom przebywającym w Ośrodkach dla Cudzoziemców na terytorium RP* autorstwa Oktawii Ewy Braniewicz. Autorka przybliża ochronę uchodźców wynikającą z przepisów prawa międzynarodowego, definicję przemocy oraz opisuje zjawisko przemocy w Ośrodkach dla Cudzoziemców na terytorium RP. Wskazuje także czynniki silnie determinujące niską wykrywalność przestępstw seksualnych, których ofiarami są cudzoziemki zamieszkujące wskazane powyżej placówki.

Społecznym i gospodarczym aspektom migracji poświęcona została część czwarta publikacji. Zawarto w niej dwa artykuły. Pierwszy poświęcony został zagadnieniu rozwarstwienia społecznego w dzisiejszym świecie jako jednej z przyczyn migracji populacji z obszarów biednych i słabo rozwiniętych. Autorem pracy o tej tematyce, noszącej tytuł *Rozwarstwienie społeczne jako czynnik migracji,* jest Piotr Mroczkowski. Natomiast Aleksandra Rabczun w swoim artykule zatytułowanym *Afryka – pomoc rozwojowa a migracje* zauważa, że niewystarczającą uwagę poświęca się kwestiom migracji wewnątrz innych kontynentów niż Europa, np. Afryki. Autorka podkreśla, że jest to miejsce szczególnie narażone na wiele niekorzystnych zjawisk sprzyjających powstawaniu migracji.

Ostatnia część publikacji zatytułowana została *Nacjonalizm i ruchy nacjonalistyczne* i, jak już zostało wyjaśnione, poświęcona jest problematyce ruchów separatystycznych i zjawisku nacjonalizmu. Tematyka ta została rozwinięta w dwóch tekstach. Pierwszym artykułem jest praca Michaela Dembka nosząca tytuł *Multiculturalism. A Tool Against Separatist Movements*. Celem autora było

ustalenie czy istnieje związek między ruchami wielokulturowymi i separatystycznymi oraz czy wielokulturowość może być pośrednią lub bezpośrednią metodą walki z separatyzmem. Drugi tekst w tej tematyce, autorstwa Karoliny Kirejczyk, zatytułowany jest *Idee nacjonalistyczne Kraju Basków – źródła w historii i kulturze*. Celem rozważań autorki jest przeanalizowanie specyficznych cech ludów Basków, które odróżniają go na tle innych nacji i leżą u podstaw baskijskiego nacjonalizmu. W artykule wskazane zostają historyczne fakty o szczególnym znaczeniu w procesie kształtowania nacjonalizmu wśród Basków.

Na zakończenie trzeba podkreślić, że autorami wszystkim prezentowanych w niniejszej książce tekstów są młodzi naukowcy – studenci ostatnich lat studiów oraz doktoranci. Mimo to, wszystkie teksty zebrane w niniejszym tomie zasługują na uważną lekturę, ponieważ prezentują interesujące i ważne głosy w analizie istotnych problemów współczesnego świata. Niech staną się one dla autorów ważnym elementem ich naukowo-badawczego dorobku.

Agata Mawer-Ratajczak
Łukasz Darby Bartosik

Introduction

Since 2013, we have witnessed a mass influx of people from African and Arab countries to Europe. The so-called European refugee crisis triggered a heated public debate pertaining to the European solidarity in regards to potential aid provided for refugees.

Mass migration coincided with numerous terrorist attacks (e.g. in Brussels, Nice, Paris or London), putting into question the security of the European Union's residents in the face of humanitarian aid provided to refugees from Syria and other countries that are traditionally recognized as Muslim. These and other events, at the same time, caused the division of the European societies into advocates of helping refugees and enabling their further influx on the one hand and the opponents of providing such support on the other. The second group has been raising an argument that multiculturalism in the absence of complete assimilation will increase the chances of terrorist attacks on the Old Continent as well as result in more crime.

It is impossible not to notice that the issue of refugees has become ubiquitous in the state media of the European Union, including Poland, gradually deepening the division between supporters and opponents of delivering aid to refugees.

There are two basic problems that prevent the societies of the European Union from assessing risks and corollaries related to the refugee crisis. First of all, the knowledge of the source of the problem is widely lacking. Reasons for migration, including the domestic affairs of the countries struggling with multifaceted issues of immigration, are not understood by the media recipients. The situation of migrants in refugee camps, and the scope of aid that is provided to newcomers is not explained in a comprehensive and impartial way. Secondly, there is a deficit of studies devoted to the problem of the European refugee crisis devoid of emotional character.

In accordance with the assumptions of the Editors, such a study is to be constituted by this book. First, the book aims to characterize the processes of international assistance in a comprehensive manner, while clarifying the legal

definition of a "refugee" and analyzing international legal acts regulating migration issues. Second, both the Editors and the authors of the articles found on the pages of this publication have noticed the necessity of addressing the contemporary problems of the immigration crisis in order to elucidate the problems that refugees assisted by the European Union encounter every day, with particular emphasis on Poland. It was also necessary to analyze the social and economic aspects of migration in general, in order to explain the reasons for the increased movements of population.

The problem of immigration is closely related to the phenomena of multiculturalism and religious, ethnic, and national minorities. It should be emphasized that racial, national, religious and – most broadly speaking – ethnic differences concern every continent. Minorities are present in the societies of practically every country. About 80 nations and ethnic groups reside in Europe itself, with almost 50 of them having no less than 1 million members[1]. One could successfully analyze each of the regions on the map of the world, revealing their differences. Cultural diversity raises questions about tolerance and relations between various groups in a given society. In this publication, we focused on minority issues in the European Union, the United States, and the People's Republic of China, with particular emphasis on historical conditions and attitudes of the populations of these countries towards the selected ethnic groups.

Importantly, cultural diversity may in some cases contribute to the rise of nationalism – a belief in superiority of one group over others – or separatism. In 2017, we witnessed the parliamentary elections in Catalonia, based on the striving for independence and liberation from the influence of Madrid. The problem of separatism is also evident in Tibet and its attempt to disconnect this region from the People's Republic of China (the most serious riots occurred in 2008). Year 2006 witnessed an attack which took place at the Madrid airport and was organized by the Basque terrorist organization – ETA (*Euskadi Ta Askatasuna*). The book discusses the subject of nationalistic movements, presents the attempts of their prevention, and describes some historic and cultural phenomena which underlie Basque nationalism.

[1] M. Golka, *Imiona Wielokulturowości*, Warszawa 2010, p. 48.

The above-mentioned issues are specifically analyzed in the articles appearing on the pages of the book. For the sake of order, they were divided into five thematic groups. Thus, in the first part entitled *Legal Aspects of Refugeeism*, the reader can become acquainted with the legal aspects of granting international protection. Part two, titled *Contemporary Problems of the Migration Crisis*, raises the problem of the situation of the people emigrating to the territory of the European Union. The third part, titled *Religious, Ethinic, and National Minoritites - Selected Problems*, remains connected to the analysis of the refugee problems. As previously indicated, the reader will be familiarized with a description of the situation of selected ethnic groups living in the United States, the People's Republic of China, and the European Union. The fourth part of the publication is devoted to the motives behind migration and their economic and social aspects, hence its title: *Social and Economic Aspects of Migration*. The last, fifth part of this publication, *Nationalism and Nationalist Movements*, is devoted to the analysis of nationalism appearing within certain ethnic groups and the resulting separatist movements.

The articles devoted to the legal aspects related to the phenomenon of refugeeism, are predominantly concerned with international protection of refugees. As we have already mentioned, the articles covering this subject were placed in the first part of the publication, which is opened by an article by Karolina Szafarowicz entitled *Granting of International Protection – Legal Definition of a Refugee*. The purpose of this article is to present the legal definition of a refugee, which is in force in international law, and precisely on the basis of the Geneva Convention on the Status of Refugees from 1951. This article serves as an introduction to the analysis of the legal conditions surrounding migration. The second article is the work of Arkadiusz Łukaszów entitled *Evolution of the Refugee Status in Terms of International Legal Regulation*, which is an extension of the analysis of legal solutions applied in favor of refugees. The author focuses on the analysis of the issue in institutional terms and the perspective of human rights in international legal protection. Subsequently, the reader has the opportunity to read the article of Anna Trylińska entitled *Access to Asylum Procedure for Victims of Human Trafficking*, which analyzes the issue of international identification of victims of human trafficking and the access to the international protection of the European Union member states. Another text is devoted to the problem of disability among refugees and related

legal regulations. The author of the article titled *Legal Regulation of Disabled Refugees and the Impact of Gaining Refugee Status on the Mental Health of Resettled Youth* is Julia Szwiec.

The second part of the publication contains articles that address the problems of the migration crisis observed today. Sara Piwowarska and Marzena Mruk, in an article entitled *The Yemeni Refugee and Humanitarian Crisis in the Light of the Syrian Conflict*, analyzed the political situation of Yemen. Nowadays, it is one of the key countries of the Middle East, due to the ongoing conflict on its territory, which arouses interest of other countries in the region. Next, in the article titled *Refugees Equality and Family Reunification in the European Union - Current State and Challenges in the Context of C-673/16 Coman*, Karolina Kulińska raises the issue of refugee status in the context of the right to protection of family life. The last text of this part, entitled *Contemporary Problems of the Migration Crisis,* is devoted to the growing phenomenon of Islamophobia in Poland. The leitmotif of an article by Martyna Graduszewska entitled *Arabs with kebabs, get out of our country! Islamophobia in the Era of the Migration Crisis* is kebab, a dish with an Arabic origin, evoking extreme emotions: from worship to hatred.

The next part of the publication is entitled *Religious, Ethnic and National Minorities – Selected Problems*, and the texts it contains focus on the analysis of the situation of members of selected ethnic groups living in specific countries. This part is opened by Marta Nagajska's article *A Muslim Woman in the European Society. The Role of Islamic Feminism in Building Relationships with the West*. The author notes that the problem of immigration and integration of Muslim immigrants from Asia and Africa is one of the greatest challenges of modern Europe. The next article, authored by Monika Paliszewska-Mojsiuk and entitled *The Situation of Chinese Americans in the 21st Century*, describes the situation of Americans of Chinese origin, both those born in the United States and abroad. The article presents demographic data pertaining to the discussed ethnic group, analyzes the growth of its population in the beginning of this century, and describes the socio-economic status of the members of this group based on their education. Mirosław Jaremba in an article entitled *Uyghurs – The Unwanted Muslims in the People's Republic of China* describes the history of Uyghurs, analyzes how their lives have developed over the centuries, and depicts the struggle for independence of this ethnic group and their fate

in the People's Republic of China. Next, Marzena Mruk in the article titled *The Problems of Assimilation of Immigrants from Algeria in France after World War II*, notes that France is one of the most diverse countries in Europe (and in the world). The author focuses on the fact that Algerian migrants constitute an important social group in France and remain affected by poverty, unemployment, and social exclusion. The subject of minorities is closed by the article entitled *Selected Aspects of Sexual Abuse of Women in Foreigner Centers in Poland* authored by Oktawia Ewa Braniewicz. The author puts forward an analysis of the protection of refugees resulting from the provisions of international law as well as the definition of violence, and describes the phenomenon of violence in Centers for Foreigners on the territory of the Republic of Poland. She also indicates factors which contribute to the low detectability of sexual offenses – victims of which are foreigners living in the above-mentioned facilities.

Social and economic aspects of migration are analyzed in the fourth part of the publication which contains two distinct articles. The first article is devoted to the issue of social stratification in today's world as one of the reasons for migration from poor and poorly developed areas to the wealthier, more developed ones. The author of the work on this subject, entitled *Social Stratification as a Migration Factor* is Piotr Mroczkowski. Aleksandra Rabczun in the second article of this part, *Africa – Development Aid and Migration*, notes that not enough attention is paid to the issue of migration within continents other than Europe, e.g. Africa. The author emphasizes that Africa is particularly exposed to many unfavorable phenomena contributing to the burgeoning migration.

The last part of the publication is titled *Nationalism and Nationalist Movements* and, as has been explained, is devoted to the problems of separatist movements and the phenomenon of nationalism. This subject has been touched upon in two articles. The first article is the work of Michael Dembek bearing the title *Multiculturalism. A Tool Against Separatist Movements*. The aim of the author was to determine whether there is a connection between multicultural and separatist movements and whether multiculturalism can be an indirect or direct method of combating separatism. The second article on this subject, by Karolina Kirejczyk, is entitled *Nationalist Ideas of the Autonomy of the Basque Country. Historic and Cultural Sources*. The aim of the author's reflections was to analyze the specific characteristics of the Basque people,

which distinguish it from other nations and underlie Basque nationalism. The article identifies historical facts of particular importance in the process of shaping nationalism among the Basques.

In conclusion, it should be emphasized that the authors of the articles presented in this book are young scholars – students of the last years of Master's studies and Ph.D. students. Nevertheless, all of the articles collected in this volume deserve a careful reading, insofar as they present an interesting voice in the debates about burning problems of the modern world. Let them become a key element of the authors' scholarly achievements.

Agata Mawer-Ratajczak

Łukasz Darby Bartosik

Prawne aspekty uchodźstwa

Legal Aspects of Refugeeism

Karolina Szafarowicz

Uniwersytet Jagielloński

Udzielanie ochrony międzynarodowej – prawna definicja uchodźcy

Tematyka związana z uchodźstwem stała się niezwykle nośna i popularna w ostatnim czasie ze względu na kryzys migracyjny, który dotknął Europy na niespotykaną dotąd skalę w 2015 roku. Wydarzenia ostatnich lat pokazały, jak pilna jest potrzeba zrewitalizowania systemu uchodźczego w Europie. Sama migracja nie jest jednak niczym nowym. Wędrowali już przecież Żydzi w czasie niewoli babilońskiej, początki średniowiecza upłynęły pod znakiem wielkiej wędrówki ludów, w czasach nowożytnych piętnem odcisnęły się chociażby motywowane politycznie wygnania Cyganów. Schronienia za granicą ze względów politycznych szukali także powstańcy listopadowi i styczniowi, a dwie wojny światowe spowodowały kilkusettysięczne fale uchodźcze ludności cywilnej. Skala migracji spowodowanej sytuacją polityczną lub społeczną w Europie i na świecie jest trudna do wyobrażenia. I choć źródeł prawa uchodźczego można szukać już w starożytności – przykładem może tu być chociażby starożytna Grecja, gdzie istniała możliwość poszukiwania schronienia w świątyniach[1] – to kamieniem milowym regulującym te kwestie w wymiarze międzynarodowym okazała się dopiero Powszechna Deklaracja Praw Człowieka z 1948 roku. Zgodnie z jej artykułem 14 „w razie prześladowania, każda osoba jest uprawniona do ubiegania się o azyl i korzystania z niego w innych krajach"[2]. Prawo uchodźcze wyrosło zatem niejako z międzynarodowego prawa praw człowieka, a dziś gałęzie te są komplementarnymi elementami, bez których ochrona życia, zdrowia i godności jednostki ludzkiej nie jest możliwa. Mówiąc o wszelkich

[1] R. Janik, *A (very) short history of international refugee law*, [online] https://ralphjanik.wordpress.com/2017/11/04/a-very-short-history-of-international-refugee-law/ [dostęp: 10.05.2018].

[2] *Powszechna Deklaracja Praw Człowieka, (Paryż, 10 XII 1948).* [online] http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/onz/1948.html [dostęp: 10.05.2018].

procesach migracyjnych, które miały miejsce w przeszłości lub trwają dziś, nacisk jest najczęściej kładziony na liczby i szeroko rozumiane procesy społeczne, które legły u podstaw decyzji poszczególnych jednostek o opuszczeniu swojej ojczyzny. Nie można jednak pominąć aspektu prawnego, będącego jednocześnie kluczowym, ponieważ pozwala on na jednoznaczne zdefiniowanie, kim jest uchodźca. Celem tego artykułu jest przedstawienie prawnej definicji uchodźcy, jaka występuje w prawie międzynarodowym i unijnym oraz pokazanie licznych wątpliwości interpretacyjnych, jakie z niej wynikają i mają wpływ na to, czy osoba ubiegająca się o przyznanie statusu uchodźcy faktycznie go otrzyma.

***

Intuicyjne znalezienie definicji uchodźcy nie jest trudne. Do dyspozycji pozostają liczne definicje słownikowe i encyklopedyczne. W „Słowniku Języka Polskiego" pod redakcją Witolda Doroszewskiego uchodźca to ten, „kto pod przymusem okoliczności wyjeżdża z miejsca stałego zamieszkania w celu stałego lub czasowego osiedlenia się w obcym państwie lub na innym terytorium własnego państwa; emigrant, uciekinier, wychodźca"[3]. Znacznie więcej problemów nastręcza prawna definicja uchodźcy, której interpretacja i wykładnia są de facto kluczowe, ponieważ tylko dzięki nim możliwe jest jednoznaczne określenie kręgu podmiotów, którym przyznana może zostać ochrona międzynarodowa. Co istotne, osoba nie staje się uchodźcą z powodu przyznania jej statusu uchodźcy – uznanie ma charakter deklaratywny, stwierdza jedynie pewien fakt.

Rozpoczynając analizę wyjaśniającą, kim jest uchodźca, nie można pominąć kilku podstawowych dla tej problematyki kwestii. W każdym wypadku to państwo, realizując zasadę swojej suwerenności, jest uprawnione do decydowania, kto i na jakich zasadach może przebywać na jego terytorium[4]. Korzysta z niego odmiennie w przypadku imigrantów i uchodźców, w odniesieniu do których uprawnienie to jest zasadniczo ograniczone przez międzynarodowy

[3] *Uchodźca*, [w:] Słownik języka polskiego, red. W. Doroszewski, [online] https://sjp.pwn.pl/doroszewski/uchodzca;5510203.html [dostęp: 10.05.2018].

[4] Wyrazem tego jest art. 56 Konstytucji RP, zgodnie z którym cudzoziemcy mogą korzystać z prawa azylu w RP na zasadach określonych w odrębnych ustawach, a dodatkowo cudzoziemcowi, który poszukuje w naszym kraju ochrony przed prześladowaniem, może być przyznany status uchodźcy, zgodnie z wiążącymi umowami międzynarodowymi.

system praw człowieka, najczęściej właśnie prawo uchodźcze[5]. Wspomniany już wcześniej art. 14 Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka posługuje się pojęciem azylu, definiowanego jako „udzielenie zezwolenia na wjazd oraz pobyt cudzoziemcom dyskryminowanym czy prześladowanym za swe przekonania i działalność polityczną, religijną lub naukową"[6]. Udzielenie azylu jest równoznaczne z wykluczenie możliwości ekstradycji osoby objętej jego zakresem. Pojęcie to nie jest tożsame ze statusem uchodźcy, choć obecnie nie są już one tak konsekwentnie rozgraniczane. Natomiast przyznanie statusu uchodźcy „polega na uznaniu, że jednostka, ze względu na zagrożenie prześladowaniem, jest uprawniona do otrzymania ochrony przez zagwarantowanie niezawracania jej do granic terytoriów, gdzie byłaby narażona na prześladowanie, jak również przez gwarantowanie jej pewnych praw w państwie przyjmującym"[7]. Wobec powyższego należy stwierdzić, że pojęcie azylu jest dużo szersze i dzięki temu jest w stanie skutecznie rozszerzać ochronę prawną na osoby niemające statusu uchodźcy, które jednak znajdują się w sytuacji uzasadniającej w pewnym stopniu jej udzielenie.

***

Najważniejszymi dziś aktami prawnymi, które regulują status uchodźców, ich prawa i obowiązki, a przede wszystkim prawa i obowiązki państw – stron, są Konwencja genewska o statusie uchodźców z 1951 roku (dalej: Konwencja) oraz Protokół nowojorski z 1957 roku (dalej: Protokół). Protokół doprowadził do uniwersalizacji Konwencji, która początkowo zawierała liczne limitacje czasowe i geograficzne. Jej podmiotowy zakres był bowiem ograniczony do osób, które stały się uchodźcami przed 1 stycznia 1951 roku, a geograficzny zakres zawartej w niej definicji uchodźcy mógł być zawężany przez państwa do zdarzeń mających miejsce w Europie. Polska przystąpiła do Konwencji i Protokołu w 1991 roku (jako sto piąty kraj), co zapoczątkowało rozwój prawa uchodźczego zgodnego z międzynarodowymi standardami również w naszym kraju.

[5] M. Kowalski, *Pomiędzy uznaniowością a zobowiązaniem: podstawy prawnomiędzynarodowej ochrony uchodźców*, „Politeja" 2006, nr 1, s. 431.
[6] R. Bierzanek, J. Symonides, *Prawo międzynarodowe publiczne*, Warszawa 2004, s. 264.
[7] M. Kowalski, *Pomiędzy uznaniowością a zobowiązaniem… ,* s. 433.

Artykuł 1A Konwencji zawiera bardzo rozbudowaną definicję uchodźcy, której każdy element jest niezwykle istotny, choć niekiedy trudny do wyczerpującego i niebudzącego wątpliwości zinterpretowania. Przepis ten brzmi następująco:

> W rozumieniu niniejszej Konwencji termin "uchodźca" stosuje się do osoby, która:
>
> 1) była uważana za uchodźcę stosownie do Porozumień z dnia 12 maja 1926 r. i dnia 30 czerwca 1928 r. lub stosownie do Konwencji z dnia 28 października 1933 r. i dnia 10 lutego 1938 r., Protokołu z dnia 14 września 1939 r. lub też Konstytucji Międzynarodowej Organizacji do spraw Uchodźców.
>
> Decyzję o nieuznawaniu za uchodźcę podjęte przez Międzynarodową Organizację do spraw Uchodźców w okresie jej działalności nie stanowią przeszkody do przyznania statusu uchodźcy osobom, które spełniają warunki przewidziane w punkcie 2 niniejszego ustępu;
>
> 2) w rezultacie zdarzeń, jakie nastąpiły przed dniem 1 stycznia 1951 r., oraz na skutek uzasadnionej obawy przed prześladowaniem z powodu swojej rasy, religii, narodowości, przynależności do określonej grupy społecznej lub z powodu przekonań politycznych przebywa poza granicami państwa, którego jest obywatelem, i nie może lub nie chce z powodu tych obaw korzystać z ochrony tego państwa, albo która nie ma żadnego obywatelstwa i znajdując się na skutek podobnych zdarzeń, poza państwem swojego dawnego stałego zamieszkania nie może lub nie chce z powodu tych obaw powrócić do tego państwa. […][8].

***

Ze zrozumiałych względów pierwsza część powyższej definicji nabrała wymiaru historycznego i w praktyce nie jest już stosowana. Dlatego też w dalszej części analizy pod uwagę wzięty zostanie jedynie punkt 2 artykułu 1A Konwencji. Jak już wcześniej zostało podkreślone, limitacja czasowa z art. 1A pkt. 2 *in principio* Konwencji („w rezultacie zdarzeń, jakie nastąpiły przed dniem 1 stycznia 1951 r.") została zniwelowana przez Protokół dodatkowy. Pojęcie uchodźcy jest więc obecnie stosowane do osób przebywających poza krajem,

[8] *Konwencja dotycząca statusu uchodźców, sporządzona w Genewie dnia 28 lipca 1951 r.,* (Dz.U. 1991 nr 119 poz. 515).

z którego pochodzą i żywiących uzasadnioną obawę przed prześladowaniem z powodu rasy, religii, narodowości, przynależności do określonej grupy społecznej lub z powodu przekonań politycznych. Jednocześnie spełniona musi zostać przesłanka, że jednostka nie może lub nie chce korzystać w związku ze swoimi obawami z ochrony państwa, którego jest obywatelem (w przypadku bezpaństwowców – państwa swojego dawnego stałego zamieszkania). Analiza sposobu redakcji omawianego artykułu nasuwa dwa istotne wnioski. Po pierwsze, katalog przyczyn obaw ze strony jednostki jest katalogiem zamkniętym, nie może zostać potraktowany wyłącznie jako przykładowe wyliczenie, a co za tym idzie, nie jest możliwe stosowanie terminu uchodźcy do osób, które żywią obawę przed prześladowaniem z innych przyczyn niż wymienione. Wojewódzki Sąd Administracyjny w Warszawie stwierdził w wyroku z dnia 21 września 2011 r. o sygn. V SA/Wa 110/11, że „uregulowanie to (art. 1A Konwencji – przyp. aut.) zawiera zamknięty katalog przyczyn, które uzasadniają nadanie statusu uchodźcy i nie obejmuje on ofiar wojen, klęsk żywiołowych, głodu, sytuacji rodzinnej, braku pracy i możliwości nauki, czy biedy". Po drugie, zastosowanie spójnika „lub" wskazującego na alternatywę zwykłą, oznacza, że już obawa prześladowania z jednego z wymienionych powodów jest wystarczająca dla uznania, że dana osoba spełnia kryteria uzależniające przyznanie jej statusu uchodźcy, a równocześnie nie jest wykluczone żywienie obawy prześladowania z więcej niż jednego powodu. Również w tym wypadku kryteria zostaną spełnione.

Pierwszym wymogiem dla uznania osoby za uchodźcę w rozumieniu art. 1A Konwencji jest przebywanie poza granicami kraju, którego obywatelstwo posiada. Zasadniczo nie ma wyjątków od tej zasady. Ochrona międzynarodowa nie może zostać udzielona tak długo, jak ubiegająca się o nią osoba przebywa pod jurysdykcją swojego państwa pochodzenia.

Brak możliwości skorzystania z ochrony udzielanej przez państwo swojego obywatelstwa oznacza, że przyczyny takiego stanu rzeczy leżą poza osobą zainteresowaną. Okoliczności, o których mowa, skutecznie uniemożliwiają zaoferowanie pomocy jednostce ze strony państwa. Jako jaskrawy przykład można podać tu chociażby stan wojny lub wojny domowej, w którym państwo może się znaleźć. Sytuacja taka ma miejsce również wtedy, gdy to władze państwowe są podmiotem prześladującym, ponieważ z oczywistych powodów udzielenie

ochrony przed prześladowaniem nie jest wówczas możliwe. Na drugim biegunie leży brak chęci, czy też woli skorzystania z ochrony państwa swojego obywatelstwa. Dotyka on pewnych uwarunkowań związanych z samą osobą szukającą ochrony, z jej psychiką. Osoba taka odmawia przyjęcia ochrony ze strony swojego państwa i istnieją uzasadnione powody takiej odmowy.

Kluczowym elementem definicji uchodźcy jest „uzasadniona obawa". Składa się on z dwóch części: subiektywnej i obiektywnej[9]. Część subiektywną stanowi obawa, która jest wypadkową stanu psychiki i osobowości jednostki, natomiast do części obiektywnej należy zasadność – rozumiana jako wynikowa sytuacji osobistej jednostki i sytuacji panującej w jej kraju obywatelstwa. Obie części są ze sobą nierozerwalnie powiązane i dopiero łącznie dają odpowiedź na pytanie, czy zachodzi uzasadniona obawa przed prześladowaniem. Bez wątpienia można powiedzieć, że ocena tego elementu sprawia w praktyce największe problemy. Należy bowiem brać pod uwagę doświadczenia osobiste, ich ocenę dokonaną przez samą jednostkę, ewentualne wcześniejsze akty prześladowania (które, co istotne, nie muszą dotyczyć jej samej bezpośrednio), sytuację rodzinną, ekonomiczną i społeczną, wiarygodność zeznań. Słowem – wszystko, co może sugerować, że to właśnie stan obawy jest dominującym czynnikiem skłaniającym jednostkę do szukania ochrony ze strony innego państwa[10]. Co ważne, uzasadniona obawa może wynikać z wydarzeń „które miały miejsce od momentu, gdy wnioskodawca opuścił kraj pochodzenia (uchodźca sur place). Przesłanki typu sur place są to takie okoliczności, które powstały po opuszczeniu kraju pochodzenia, co do zasady są one związane ze zmianą sytuacji w kraju pochodzenia, nie można jednak wyłączyć innych zdarzeń, które są ściśle związane z osobą ubiegającą się o status uchodźcy i następują po opuszczeniu kraju pochodzenia"[11].

[9] *Handbook on Procedures and Criteria for Determining Refugee Status under the 1951 Convention and the 1967 Protocol relating to the Status of Refugees", HCR/IP/4/Eng/REV.1 Reedited, Geneva, January 1992, UNHCR 1979.*

[10] W *wyroku Wojewódzkiego Sądu Administarcyjnego z dnia 9 września 2010 r. o sygn. V SA/Wa 338/10* Sąd stwierdził, że „Ocena, czy obawa cudzoziemca przed prześladowaniem jest uzasadniona, musi być dokonana w odniesieniu do indywidualnego przypadku i na tle ogólnej sytuacji społeczno-prawnej i polityczno-ekonomicznej kraju pochodzenia cudzoziemca ubiegającego się o status uchodźcy".

[11] *Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Warszawie z dnia 19 sierpnia 2010 r. o sygn. V SA/Wa 243/10.*

Nie ma natomiast uniwersalnie zaakceptowanej definicji prześladowania[12]. Z art. 33 Konwencji można pośrednio wnioskować, że zagrożenie dla życia lub wolności ze względu na rasę, religię, narodowość, przekonania polityczne lub przynależność do określonej grupy społecznej zawsze będzie stanowić prześladowanie. Pomocna okazuje się w tym zakresie Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2011/95/UE z dnia 13 grudnia 2011 r. w sprawie norm dotyczących kwalifikowania obywateli państw trzecich lub bezpaństwowców jako beneficjentów ochrony międzynarodowej, jednolitego statusu uchodźców lub osób kwalifikujących się do otrzymania ochrony uzupełniającej oraz zakresu udzielanej ochrony[13] (dalej: Dyrektywa), która w art. 9 określa akty prześladowania jako poważne naruszenie praw człowieka. Dodatkowo wymienia przykładowe formy prześladowania, do których należą: akty przemocy fizycznej, psychicznej, seksualnej, środki prawne administracyjne, policyjne lub sądowe, które ze swojej istoty są dyskryminujące lub stosowane są w taki sposób, nieproporcjonalne lub dyskryminujące kary i ścigania, odmowa sądowego środka zaskarżenia skutkująca nieproporcjonalną lub dyskryminującą karą, ściganie lub kary za odmowę odbycia służby wojskowej podczas konfliktu (z zastrzeżeniem, że jej odbycie prowadziłoby do dokonania przestępstwa lub czynu, który następnie skutkowałby wyłączeniem możliwości przyznania statusu uchodźcy), czyny wymierzone w osoby określonej płci lub w dzieci. Choć przepis ten daje wiele przykładów form prześladowań, to jak widać każda z wymienionych ze względu na swój ogólny charakter i niedookreśloność pozostawia duże pole do wykładni i nasuwa kolejne wątpliwości natury interpretacyjnej. Bez wątpienia nie każdy akt dyskryminacji jest prześladowaniem. By być uznanym za taki, musi być poważny. Jest to kolejna klauzula generalna, której wykładnia w konkretnym przypadku może prowadzić do dwóch zupeł-

[12] *Handbook on Procedures and Criteria for Determining Refugee Status*… .

[13] Dyrektywa ta stanowi podstawę przyjętego w ramach UE Wspólnego Europejskiego Systemu Azylowego (CEAS). Składają się na niego różne akty prawne, regulujące zasady przyznawania statusu uchodźcy w państwach członkowskich UE. Dyrektywa wraz z Konwencją i Protokołem są podstawowymi aktami prawnymi, na podstawie których zgodnie z art. 56 Konstytucji RP cudzoziemcowi może zostać przyznany w Polsce status uchodźcy; zob. *Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2011/95/UE z dnia 13 grudnia 2011 r. w sprawie norm dotyczących kwalifikowania obywateli państw trzecich lub bezpaństwowców jako beneficjentów ochrony międzynarodowej, jednolitego statusu uchodźców lub osób kwalifikujących się do otrzymania ochrony uzupełniającej oraz zakresu udzielanej ochrony*, (Dz. Urz. U. E. L 337/9).

nie różnych wyników. Co oczywiste, prześladowanie należy odróżnić od ścigania i karania za pospolite przestępstwa. Przykładowo za prześladowanie nie został uznany przez polskie sądownictwo fakt jednego krótkotrwałego zatrzymania i jednego przeszukania domu w celu znalezienia broni[14], konflikty sąsiedzkie nawet na tle rasowym[15], czy też chwilowe zatrzymanie[16]. Prześladowane nie są również osoby, które obawiają się represji z powodu przekonań politycznych członków rodziny[17]. W większości sytuacji, w których mamy do czynienia z prześladowaniem, podmiotem, który się go dopuszcza, jest samo państwo (władze państwowe). Istnieje jednak kilka wyjątków, w których inne podmioty stają się prześladującymi. Muszą wtedy jednak zostać spełnione pewne dodatkowe przesłanki, a mianowicie: prześladowanie jest prowokowane, akceptowane lub tolerowane przez państwo; państwo, co prawda, chce, ale nie jest w stanie zapewnić skutecznej ochrony przed takimi podmiotami; władza państwowa faktycznie nie istnieje i dlatego nie jest możliwe zapewnienie ochrony[18].

W Konwencji i Dyrektywie wymienione zostało pięć powodów, ze względu na które może nastąpić prześladowanie. Są to: rasa, religia, narodowość, przynależność do określonej grupy społecznej, przekonania polityczne. Osoba spełnia kryteria uznania jej za uchodźcę, jeśli wykaże istnienie uzasadnionej obawy przed prześladowaniem ze względu na co najmniej jeden z wymienionych czynników. Rasa na gruncie omawianych aktów prawnych powinna być rozumiana bardzo szeroko i odnosić się do wszelkich grup etnicznych, do określenia których w potocznym języku używa się słowa „rasa"[19]. Prześladowanie ze względu na religię lub wyznanie może przybierać różne formy. Jedynie przykładowo należy wymienić zakaz przynależności do społeczności religijnej, sprawowania kultu, czy też akty dyskryminacji wymierzone

[14] *Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Warszawie z dnia 28 maja 2007 r. o sygn. V SA/Wa 2022/06.*

[15] *Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego (do 2003.12.31) w Warszawie z dnia 25 października 2001 r. o sygn. V SA 711/01.*

[16] *Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego (do 2003.12.31) w Warszawie z dnia 11 lutego 2003 r. o sygn. V SA 2668/02.*

[17] *Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Warszawie z dnia 2 listopada 2004 r. o sygn. V SA/Wa 1731/04.*

[18] *Research paper on non – state agents of persecution*, Londyn 1998, s. 1.

[19] *Handbook on Procedures and Criteria for Determining Refugee Status…* .

przeciwko osobom identyfikującym się z określoną religią lub grupą wyznaniową[20]. Narodowość, zgodnie ze znaczeniem, jakie posiada w języku polskim, to przynależność lub pochodzenie narodowościowe, etniczne, a czasem także językowe. Coraz częściej narodowość jest utożsamiana z obywatelstwem (pojęcia te jednak nie są tożsame, ponieważ zakres narodowości jest dużo szerszy niż obywatelstwa). Prześladowanie ze względu na narodowość występuje także wtedy, gdy mamy do czynienia z działalnością wymierzoną przeciwko grupom mniejszości narodowych (etnicznych, językowych). Najbardziej niedookreślone pozostaje pojęcie przynależności do grupy społecznej. Interpretacja tego sformułowania wzbudza liczne kontrowersje i każdorazowo musi być badana z uwzględnieniem szerokiego kontekstu przez organy państwowe odpowiedzialne za przyznawanie statusu uchodźcy. Przyjęło się jednak uważać, że grupa społeczna na gruncie omawianych przepisów to osoby o podobnym statusie społecznym, podobnych zwyczajach, pochodzące z podobnych środowisk, wyróżniające się jakąś cechą (grupą taką mogą być homoseksualiści[21], weterani wojenni[22]). W przypadku przekonań politycznych nie jest wystarczające identyfikowanie się z poglądami odmiennymi niż te, które są reprezentowane przez władze państwowe. Fakt, że osoba musi wykazać uzasadnioną obawę prześladowania ze względu na przekonania polityczne, sugeruje, że konieczne jest, aby przekonania te, krytykujące stosowaną politykę i metody działania, nie były tolerowane przez władze. Niezbędne jest także, aby głoszone przez daną osobę opinie były znane organom publicznym lub też przypisywane danej osobie przez same władze[23]. Jak widać, definicja uchodźcy na gruncie Konwencji jest niezwykle kompleksowa, a każde zawarte w niej słowo ma znaczenie i nie może być pominięte. Ponieważ w większości są to pojęcia nieostre, to proces wydawania decyzji o przyznaniu statusu uchodźcy bywa wyzwaniem.

***

Wiadomo już, jakie kryteria muszą zostać spełnione, aby danej osobie mógł zostać przyznany status uchodźcy. Konwencja przewiduje jednak jeszcze

[20] Tamże.

[21] *Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego w Warszawie z dnia 19 kwietnia 2007 r. o sygn. II OSK 1206/06.*

[22] *Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego w Warszawie z dnia 29 sierpnia 2007 r. o sygn. II OSK 1551/06.*

[23] *Handbook on Procedures and Criteria for Determining Refugee Status… .*

tzw. klauzule wyłączenia i ustania (exclusion and cessation clauses), które regulują odpowiednio sytuacje, w których osoba nie może zostać uznana za uchodźcę i należy zaprzestać uznawania jej za uchodźcę. Konwencja w art. 1C wymienia sześć klauzul ustania. Ich ratio opiera się na założeniu, że ochrona międzynarodowa nie będzie w dalszym ciągu udzielana, gdy już nie ma potrzeby jej stosowania. Zgodnie z treścią tego przepisu, Konwencja przestaje obowiązywać w stosunku do osoby, która „dobrowolnie zwróciła się ponownie o ochronę państwa, którego jest obywatelem, lub utraciwszy swoje obywatelstwo ponownie dobrowolnie je przyjęła, lub przyjęła nowe obywatelstwo i korzysta z ochrony państwa, którego obywatelstwo przyjęła, lub ponownie dobrowolnie osiedliła się w państwie, które opuściła lub poza którego granicami przebywała z powodu obawy przed prześladowaniem (w powyższych sytuacjach konieczne jest dobrowolne, świadome i intencjonalne działanie jednostki – przyp. aut.), lub nie może dłużej odmawiać korzystania z ochrony państwa swojego obywatelstwa, albowiem ustały warunki, w związku z którymi została uznana za uchodźcę […], jest osobą, która nie mając żadnego obywatelstwa może powrócić do państwa, w którym miała poprzednio stałe miejsce zamieszkania, ponieważ przestały istnieć okoliczności, w związku z którymi została uznana za uchodźcę”[24]. Klauzule ustania zostały wyliczone enumeratywnie. Powinny być interpretowane restrykcyjnie. Żaden inny powód pozbawienia statusu uchodźcy nie może zostać dodany do tej listy w drodze analogii. Co oczywiste, jeśli osoba sama nie życzy sobie już oferowanej jej ochrony międzynarodowej, nie ma żadnych powodów, by utrzymywać ją w mocy na siłę. Klauzule wyłączenia zostały określone w art. 1D – 1F Konwencji. Nie ma ona zastosowania do „osób, które aktualnie korzystają z ochrony lub pomocy organów lub agencji Narodów Zjednoczonych innych niż Wysoki Komisarz Narodów Zjednoczonych do spraw Uchodźców”, „osoby uważanej przez właściwe władze państwa, w którym ta osoba się osiedliła, za mającą prawa i obowiązki związane z posiadaniem obywatelstwa tego państwa”, oraz do osoby „w stosunku do której istnieją poważne podstawy, aby sądzić, że dokonała zbrodni przeciwko pokojowi, zbrodni wojennej lub zbrodni przeciwko ludzkości w rozumieniu aktów międzynarodowych opracowanych dla ustanowienia przepi-

[24] *Konwencja dotycząca statusu uchodźców, sporządzona w Genewie dnia 28 lipca 1951 r.*, (Dz.U. 1991 nr 119 poz. 515).

sów odnoszących się do tych zbrodni, dokonała poważnej zbrodni o charakterze niepolitycznym poza państwem, które ją przyjęło, przed uznaniem jej za uchodźcę, jest winną czynów sprzecznych z celami i zasadami Narodów Zjednoczonych”[25]. Klauzule wyłączenia zazwyczaj są stosowane w procesie podejmowania decyzji o przyznaniu statusu uchodźcy. Wyjątkowo, zawarte w nich przesłanki mogą przemawiać za odwołaniem podjętej już decyzji. Osoby wykluczone z możliwości otrzymania statusu uchodźcy dzielą się na trzy grupy: osoby korzystające już z międzynarodowej ochrony, osoby uznawane za nieznajdujące się w potrzebie ochrony międzynarodowej oraz osoby niezasługujące na ochronę międzynarodową (art. 1F enumeratywnie wylicza kategorie takich osób). Jak widać, u podstaw zawarcia przepisów określających klauzule wyłączenia i ustania legło przekonanie, że osoba uznana raz za uchodźcę nie jest nią na zawsze, ze względu na dynamikę zmian w jej kraju obywatelstwa lub dotyczących jej samej. Uchodźcą w rozumieniu Konwencji staje się po spełnieniu wszystkich kryteriów, a przestaje się nim być, kiedy nie jest to już dłużej potrzebne lub uzasadnione.

***

Definicja uchodźcy zawarta w Konwencji nie była i nie jest jednolicie interpretowana przez państwa, którym przyznany został w tej materii duży zakres swobody i uznaniowości. Jako przykładowe zagadnienia, które rodzą najwięcej rozbieżności można uznać przede wszystkim interpretację pojęć „poglądy polityczne”, „przynależność do grupy społecznej”, czy też możliwość uznania prześladowania przez inne niż organy władzy publicznej podmioty. Z pomocą stara się przychodzić Wysoki Komisarz Narodów Zjednoczonych do spraw Uchodźców (UNHCR), publikując regularnie zalecenia, wskazówki, a nawet podręczniki mające na celu ujednolicenie państwowych mechanizmów przyznawania statusu uchodźcy[26]. Co zrozumiałe, materiały te nie są jednak dla stron Konwencji w żaden sposób wiążący. Oczywistym jest również, że wprowadzenie definicji uchodźcy na szczeblu konwencyjnym spowodowało, iż nie każda osoba, która faktycznie znajduje się w sytuacji uzasadniającej udzielenie ochrony międzynarodowej, otrzyma taką ochronę. Dlatego już w momencie przyjmowania Konwencji, państwa wyraziły nadzieję, że ochrona będzie mimo

[25] Tamże.
[26] Zob. np.: *Handbook on Procedures and Criteria for Determining Refugee Status* … .

wszystko przyznawana osobom niewpisującym się w ustalone ramy definicyjne. Postulat taki został wyrażony w rekomendacji E zawartej w Akcie Końcowym konferencji przyjmującej Konwencję[27]. Sytuacja ta doprowadziła na przestrzeni lat do wykształcenia się odrębnej kategorii uchodźców[28], którzy w literaturze są określani mianem uchodźców nie – konwencyjnych i uchodźców de facto[29]. Są to więc osoby, które nie mogą zostać uznane za uchodźców w rozumieniu art. 1A Konwencji, jednak mimo to korzystają z przywileju ochrony międzynarodowej. Kluczową rolę w takich przypadkach odgrywa fundamentalna zasada prawa międzynarodowego non-refoulement[30], która przewiduje, że osoba, której nie przyznano statusu uchodźcy nie może zostać deportowana do kraju, w którym groziłoby jej niebezpieczeństwo prześladowania. Stosuje się wtedy inne dostępne środki ochrony, takie jak na przykład instytucja pobytu tolerowanego, uregulowanego szczegółowo chociażby w polskim prawie[31]. Na marginesie należy zaznaczyć, że zasada ta ma także zastosowanie do osób, które są w trakcie procesu o nadanie statusu uchodźcy, a wynika to z deklaratywnego charakteru uznania za uchodźcę, który już wcześniej został zasygnalizowany. Zasada non–refoulement nie ma charakteru bezwzględnego. Jej zastosowanie może być wyłączone na mocy art. 33 Konwencji. Zgodnie z ustępem 2 tego przepisu, na zakaz zawracania uchodźców do granicy terytoriów, gdzie ich życiu lub wolności zagrażałoby niebezpieczeństwo ze względu na rasę, religię, obywatelstwo, przynależność do określonej grupy społecznej lub przekonania polityczne, nie można się powołać, jeśli co do danej osoby istnieją przesłanki uznania jej za groźną dla bezpieczeństwa państwa lub

[27] M. Kowalski, *Pomiędzy uznaniowością a zobowiązaniem …*, s. 438.

[28] W literaturze wyróżnia się w sumie cztery kategorie uchodźców. Są to: "uchodźcy statutowi (lub konwencyjni) – osoby uznane za uchodźców na podstawie postanowień konwencji genewskiej; uchodźcy mandatowi – osoby znajdujące się pod opieką UNHCR; uchodźcy de facto – osoby, które nie mogą być zidentyfikowane jako uchodźcy konwencyjni, gdyż w wielu przypadkach nie żywią obawy przed prześladowaniem, ale jednocześnie ze względu na trwające w kraju pochodzenia zamieszki lub konflikty nie mogą powrócić do ojczyzny; uchodźcy wewnętrzni – osoby zmuszone do opuszczenia miejsca zamieszkania, ale pozostające w granicach państwa pochodzenia lub stałego zamieszkania"; zob. A. Florczak , *Uchodźstwo*, [w:] *Organizacje międzynarodowe w działaniu*, red. A. Florczak, A. Liowska, Wrocław 2014, s. 377.

[29] M. Kowalski, *Pomiędzy uznaniowością a zobowiązaniem … .*

[30] G.S. Goodwin-Gill, *The International Law of Refugee Protection,* [w:] *The Oxford Handbook of Refugee and Forced Migration Studies*, red. E. Fiddian-Qasmiyeh, G. Loescher, K. Long, N. Sigona, Oxford 2014, s. 5.

[31] Zob. *Ustawa z dnia 12 grudnia 2013 r. o cudzoziemcach,* (Dz.U. 2013 poz. 1650).

dla bezpieczeństwa społeczeństwa tego państwa z uwagi na fakt skazania prawomocnym wyrokiem za szczególnie poważne zbrodnie[32]. Drugą, niemniej istotną gwarancję dla osób szukających schronienia przed prześladowaniem stanowi art. 3 Europejskiej Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności z 1950 r. (dalej: EKPC), który stanowi, że nikt nie może być poddany torturom ani nieludzkiemu lub poniżającemu traktowaniu albo karaniu. Do złamania tego postanowienia może dojść w sytuacji, gdy wydalenie jednostki będzie skutkować narażeniem jej na takie właśnie traktowanie. Jak widać, ochrona na podstawie EKPC jest bardzo szeroka. W sytuacji, w której osoba ubiegająca się o nadanie statusu uchodźcy nie spełnia kryteriów wynikających z Konwencji, może zostać zastosowana także instytucja ochrony uzupełniającej (subsidiary protection). Ochrona ta jest udzielana w przypadku, gdy cudzoziemcowi po powrocie do kraju pochodzenia groziłoby doznanie poważnej krzywdy przez orzeczenie lub wykonanie kary śmierci, tortury, nieludzkie lub poniżające traktowanie albo karanie, czy też „poważne i zindywidualizowane zagrożenie dla życia lub zdrowia wynikające z powszechnego stosowania przemocy wobec ludności cywilnej w sytuacji międzynarodowego lub wewnętrznego konfliktu zbrojnego”[33]. Podobnie jak w przypadku udzielania statusu uchodźcy, również w odniesieniu do ochrony uzupełniającej istnieje katalog przesłanek, które prowadzą do odmówienia jej udzielenia. Zostały one określone w art. 20 Ustawy z dnia 13 czerwca 2003 r. o udzielaniu cudzoziemcom ochrony na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej i należą do nich: brak ryzyka doznania poważnej krzywdy, istnienie poważnych podstaw, aby sądzić, że osoba popełniła zbrodnię przeciwko pokojowi, zbrodnię wojenną, zbrodnię przeciwko ludzkości, zbrodnię o charakterze innym niż polityczny poza terytorium Rzeczpospolitej Polskiej przed złożeniem wniosku o udzielenie ochrony międzynarodowej, zbrodnię na terytorium Rzeczpospolitej Polskiej, czyn poza terytorium Rzeczpospolitej Polskiej, który jest zbrodnią zgodnie z prawem polskim lub istnienie podstaw, by sądzić, że osoba stanowi zagrożenie dla bezpieczeństwa państwa lub społeczeństwa. Jak widać, instytucja

[32] *Konwencja dotycząca statusu uchodźców, sporządzona w Genewie dnia 28 lipca 1951 r.,* (Dz.U. 1991 nr 119 poz. 515).

[33] *Ustawa z dnia 13 czerwca 2003 r. o udzielaniu cudzoziemcom ochrony na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej*, (Dz.U.2018.1109 j.t.).

ochrony uzupełniającej stanowi kompleksową realizację zasady non–refoulement. Choć jest obecnie pożądanym uzupełnieniem ochrony gwarantowanej uchodźcom, to w literaturze dyskutowane bywają czasem sens i potrzeba jej stworzenia. Nie ma bowiem wątpliwości, że ochrona uzupełniająca jest odpowiedzią na restrykcyjne stosowanie przepisów Konwencji, które z kolei często ma podłoże polityczne, a nie prawne[34].

***

Na koniec warto odnotować również palącą potrzebę zrewitalizowania konwencyjnej definicji uchodźcy. Nie przystaje ona już do naszych czasów i problemów migracyjnych, z jakimi borykamy się w ostatnich latach. Współcześni uchodźcy, w potocznym rozumieniu tego słowa, nie wpisują się w ramy prawnej definicji. W literaturze podkreśla się, że „ucieczka z kraju pochodzenia jest w ich przypadku uzasadniona innymi przyczynami niż wskazane w art. 1 A konwencji o uchodźcach z 1951 r., a zwłaszcza: wojną domową, sporami wewnętrznymi, agresją obcego państwa, uogólnioną przemocą lub okazywanym brakiem poszanowania praw człowieka w danym kraju. Nawet pobieżna analiza orzecznictwa polskiego dowodzi, że indywidualna ocena przesłanek migracji (jaka jest wymagana w procesie przyznawania statusu uchodźcy – przyp. aut.) musi prowadzić do odmowy przyznania ochrony w innym państwie na podstawie prawa konwencyjnego, co zresztą leży z pewnością w interesie państw przyjmujących"[35]. Pytanie, czy i w jaki sposób prawo międzynarodowe powinno uwzględnić ochronę i interesy tych osób, pozostaje na razie bez odpowiedzi, a wielość postulatów de lege ferenda pozostaje poza zakresem tego opracowania.

[34] M. Gil-Bazo, *Refugee status, subsidiary protection, and the right to be granted asylum under EC law*, "New Issues in Refugee Research" 2006, Research Paper No. 136, s. 13.
[35] M. Pilich, *Zasada obywatelstwa w prawie prywatnym międzynarodowym. Zagadnienia podstawowe*, „LEX" 2015.

BIBLIOGRAFIA

Literatura

Bierzanek Remigiusz, Symonides Janusz, *Prawo międzynarodowe publiczne*, Warszawa 2004.

Uchodźca, [w:] *Słownik języka polskiego*, red. W. Doroszewski, [online] https://sjp.pwn.pl/doroszewski/uchodzca;5510203.html [dostęp: 10.05.2018].

Gil-Bazo María-Teresa, *Refugee status, subsidiary protection, and the right to be granted asylum under EC law*, "New Issues in Refugee Research" 2006, Research Paper No. 136.

Goodwin-Gill Guy S., *The International Law of Refugee Protection,* [w:] *The Oxford Handbook of Refugee and Forced Migration Studies*, red. E. Fiddian-Qasmiyeh, G. Loescher, K. Long, N. Sigona, Oxford 2014.

Research paper on non – state agents of persecution, Londyn 1998.

Florczak Agnieszka, *Uchodźstwo*, [w:] *Organizacje międzynarodowe w działaniu*, red. A. Florczak, A. Liowska, Wrocław 2014.

H*andbook on Procedures and Criteria for Determining Refugee Status under the 1951 Convention and the 1967 Protocol relating to the Status of Refugees, HCR/IP/4/Eng/REV.1 Reedited, Geneva, January 1992, UNHCR 1979.*

Janik Ralph, *A (very) Short History of International Refugee law*, [online] https://ralphjanik.wordpress.com/2017/11/04/a-very-short-history-of-international-refugee-law/ [dostęp: 10.05.2018].

Kowalski Michał, *Pomiędzy uznaniowością a zobowiązaniem: podstawy prawnomiędzynarodowej ochrony uchodźców*, „Politeja" 2006, nr 1.

Pilich Mateusz, *Zasada obywatelstwa w prawie prywatnym międzynarodowym. Zagadnienia podstawowe*, „LEX" 2015.

Akty prawne

Powszechna Deklaracja Praw Człowieka, (Paryż, 10 XII 1948).

Konwencja dotycząca statusu uchodźców, sporządzona w Genewie dnia 28 lipca 1951 r., (Dz.U. 1991 nr 119 poz. 515).

Ustawa z dnia 12 grudnia 2013 r. o cudzoziemcach, (Dz.U. 2013 poz. 1650).

Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2011/95/UE z dnia 13 grudnia 2011 r. w sprawie norm dotyczących kwalifikowania obywateli państw trzecich lub bezpaństwowców jako beneficjentów ochrony międzynarodowej, jednolitego statusu uchodźców lub osób kwalifikujących się do otrzymania ochrony uzupełniającej oraz zakresu udzielanej ochrony, (Dz. Urz. U. E. L 337/9).

Ustawa z dnia 13 czerwca 2003 r. o udzielaniu cudzoziemcom ochrony na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, (Dz.U.2018.1109 j.t.).

Wyroki sądowe

Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Warszawie z dnia 19 sierpnia 2010 r. o sygn. V SA/Wa 243/10.

Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Warszawie z dnia 28 maja 2007 r. o sygn. V SA/Wa 2022/06.

Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego (do 2003.12.31) w Warszawie z dnia 25 października 2001 r. o sygn. V SA 711/01.

Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego (do 2003.12.31) w Warszawie z dnia 11 lutego 2003 r. o sygn. V SA 2668/02.

Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Warszawie z dnia 2 listopada 2004 r. o sygn. V SA/Wa 1731/04.

Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego w Warszawie z dnia 19 kwietnia 2007 r. o sygn. II OSK 1206/06.

Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego w Warszawie z dnia 29 sierpnia 2007 r. o sygn. II OSK 1551/06.

Summary

Granting of International Protection – Legal Definition of a Refugee

The aim of the article is to present the legal definition of a refugee, which is in force in international law, and precisely on the basis of the Geneva Convention relating to the status of refugees from 1951. Motivation comes from the conviction that although migratory and refugee movements are examined in great detail, the legal aspect that really determines, whether a refugee status is granted and international protection is offered, is often omitted. The text focuses on the individual elements that make up the comprehensive definition of a refugee. At the same time, the problem of numerous interpretative options that can lead to the different application of legal provisions by states is taken into account. There are also many examples mentioned, which refer to the jurisprudence of Polish courts regarding the qualification of persons as a refugees. Additionally, apart from the criteria that have to be meet in order to be granted a refugee status, the reasons for excluding the possibility of granting such status and leading to the cessation of international protection are also discussed. In the final part of the article, the problem of legal anachronism of the definition of a refugee was signaled, as it seems to be ineffective in the situation of the migration crisis that Europe faced a few years ago.

Key words: refugee, legal definition, Geneva Convention relating to the status of refugees, international protection, non – refoulement principle

Arkadiusz Łukaszów

Uniwersytet Wrocławski

Ewolucja statusu uchodźcy w ujęciu regulacji prawnomiędzynarodowej

Wstęp

Zniesienie barier politycznych, religijnych, organizacyjnych i ekonomicznych między państwami skutkuje znacznym wzrostem międzynarodowej współpracy gospodarczej. Wiąże się to nie tylko ze swobodnym przepływem kapitału, środków produkcji, ale także ze zwiększeniem aktywności cudzoziemców w różnych krajach, również w Polsce. Są jednakże miejsca, gdzie wskazane bariery znacząco wpływają na życie członków danych społeczności. Z kolei brak owych barier staje się przyczyną różnego rodzaju konfliktów zbrojnych i nasilania się prześladowań ze względów politycznych czy religijnych. Wobec tego rodzaju problemów członkowie społeczeństw, które zostały dotknięte ich skutkami, decydują się na ucieczkę ku „lepszemu życiu". W wyniku takich działań na sile przybiera migracja ludności, głównie z Bliskiego Wschodu do Europy. Kwestia ta czyni z Polski kraj tranzytowy. Zmusza to do szukania rozwiązań prawnych i politycznych kryzysu migracyjnego, jakiego jesteśmy obecnie świadkami.

W obliczu tego rodzaju zjawisk temat uchodźstwa przestaje być jednostkowym problemem, a staje się istotnym elementem procesów ekonomicznych, kulturowo-obyczajowych, religijnych czy administracyjnych. Wobec powyższych dylematów określenie sytuacji prawnej uchodźcy staje się obecnie ważną kwestią.

Ze względu na dużą liczbę aktów prawa międzynarodowego, w niniejszym artykule zaprezentowane zostaną tylko wyselekcjonowane akty prawne i instytucje dotyczące zjawiska uchodźstwa.

Rozwój instytucji uchodźstwa

Dokonując analizy ewolucji statusu uchodźcy w prawie międzynarodowym należałoby mieć na uwadze fakt, iż od początku XX wieku następował intensywny rozwój współpracy międzynarodowej, która w efekcie doprowadziła do procesu jego instytucjonalizacji tj. powoływania różnego rodzaju organów o zasięgu międzynarodowym zajmujących się niesieniem pomocy uchodźcom. Z drugiej strony postępująca instytucjonalizacja dała asumpt do podjęcia próby wypracowania uniwersalnej definicji uchodźcy.

Duże znaczenie w procesie ewolucji instytucji uchodźstwa wywarła II wojna światowa, która spowodowała intensyfikację współpracy międzynarodowej w obliczu wzmożonego problemu uchodźstwa, skutkującą tym, że zarówno w prawie międzynarodowym, jak i wewnętrznym państw zaczęto podchodzić do zjawiska w sposób praktyczny. Po wojnie inspiracją dla rozwoju instytucji uchodźstwa stały się również wzmożone działania międzynarodowe odnoszące się do ochrony podstawowych praw i wolności, co niewątpliwie miało pozytywny wpływ na rozwój systemu ochrony osób posiadających status uchodźcy.

Nie mniej jednak owa współpraca międzynarodowa w dziedzinie zarówno wypracowania legalnej definicji uchodźcy, jak również ochrony osób posiadających status uchodźcy może być postrzegane w trzech etapach. Pierwszy, związany jest z powstaniem i działalnością Ligi Narodów. Podkreślenia wymaga fakt, iż Liga Narodów podjęła próbę prawnego określenia statusu tej kategorii osób, przy jednoczesnych działaniach mających na celu niesienie pomocy uchodźcom. Jednakże w tym okresie nie została wypracowana uniwersalna, a zarazem legalna definicja uchodźcy, nie zostały również wypracowane powszechnie obowiązujące normy prawne oraz nie zdołano zbudować trwałych instytucji międzynarodowych[1]. Początek lat 50. rozpoczyna drugi okres współpracy międzynarodowej, który wiąże się z powołaniem Urzędu Wysokiego Komisarza Narodów Zjednoczonych ds. Uchodźców (United Nations High Commissioner for Refugees, UNHCR) oraz przyjęciem Konwencji o statusie uchodźców, która została uzupełniona o zapis Protokołu nowojor-

[1] A. Florczak, A. Lisowska, *Organizacje międzynarodowe w działaniu*, Wrocław 2014, s. 373.

skiego. Powołanie do życia urzędu Wysokiego Komisarza Narodów Zjednoczonych, jak również przyjęcie Konwencji genewskiej, a następnie poszerzenie jej ram o przepisy zawarte w Protokole nowojorskim przyczyniły się do skodyfikowania legalnej definicji uchodźcy, oraz zaowocowała wzrostem współpracy międzynarodowej pomiędzy państwami, kodyfikacją zobowiązań w zakresie praw człowieka jak również wypracowywaniem humanitarnego podejścia do uchodźców przez wiele państw[2]. Etap trzeci można usytuować w drugiej połowie lat 80. kiedy to prawie wszystkie państwa wprowadziły liczne normy prawne mające na celu zminimalizowanie napływu uchodźców, co pociągnęło za sobą postępującą współpracę międzynarodową w tym zakresie. Ta zintensyfikowana współpraca międzynarodowa trwa po dzień dzisiejszy, a przejawem tego procesu jest dość restrykcyjne interpretowanie pojęcia uchodźcy. Proces ten powoduje, że państwa poszukują alternatywnych sposobów udzielania ochrony osobom poszukującym schronienia[3] (np. pomoc medyczna czy pieniężna udzielana poprzez różnego rodzaje organizacje, zarówno rządowe, jak i z poza sektora rządowego, zajmujące się pomocą humanitarną w krajach dotkniętych różnego rodzaju konfliktami). Odmiennie stanowisko co do kwestii wyodrębnienia etapów rozwoju definicji uchodźcy, stanowiącej determinant instytucji uchodźstwa formułuje J.C. Hathaway[4].

Natomiast w potocznym słowa znaczeniu "uchodźca" oznacza wszystkie osoby zmuszone, przez okoliczności od nich niezależne, do opuszczenia swych miejsc zamieszkania[5]. W takim znaczeniu termin ten odnosi się do osób, które z powodów konfliktów zbrojnych i prześladowań, jak również z powodów klęsk żywiołowych musiały opuścić swój kraj pochodzenia.

Wobec powyższego społeczność międzynarodowa skupiona w szeregu organizacjach międzynarodowych wypracowała liczne stanowiska tym samym

[2] Tamże, s. 374.

[3] Tamże.

[4] A. Fermus-Bobowiec, E. Lis, *Udzielanie ochrony międzynarodowej cudzoziemcom na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej*, „Studia Iuridica Lublinensia" 2016, vol. XXV, z. 4, s. 27; „Autor wyodrębnił trzy fazy formułowania definicji "Uchodźcy": 1) prawną (lata 1920 - 1935), w której uchodźca należał do grupy osób pozbawionych swobody przekraczania granic, gdyż utracił ochronę prawną swojego państwa, 2) społeczną (lata 1935 - 1938), obejmującą swym zakresem jednostki będące ofiarami wstrząsów społecznych i politycznych, niezależnie od ich sytuacji prawnomiędzynarodowej, 3) indywidualistyczną (lata 1938-1950) uwzględniającą więź występującą między jednostką a państwem".

[5] B. Wierzbicki, *Uchodźcy w prawie międzynarodowym*, Warszawa, 1993, s. 25.

tworząc wszelkiego rodzaju dokumenty odnoszące się do statusu uchodźcy oraz powołała do życia liczne organy i agendy, których zadaniem jest niesie pomocy osobą dotkniętych sytuacją związaną byciem uchodźcą.

Status prawny uchodźcy w prawie międzynarodowym

Niezależnie od liczby formułowanych po II wojnie światowej definicji pojęcia „uchodźca" (m.in. Statut Wysokiego Komisarza Narodów Zjednoczonych ds. Uchodźców - United Nations High Commissioner for Refugees[6], Konwencja Organizacji Jedności Afrykańskiej z 1969 r.)[7] obecnie powszechnie przyjęta definicja jest zawarta w Konwencji dotyczącej statusu uchodźców sporządzonej w Genewie dnia 28 lipca 1951 r.[8] Jest to kluczowy akt prawa międzynarodowego dotyczący ochrony uchodźców, określający, kto jest uchodźcą, jakie są prawa uchodźców, a zarazem jakie są zobowiązania państw przyjmujących uchodźców. Instytucja statusu uchodźcy stworzona przez Konwencję jest zatem podstawą prawną ochrony uchodźczej. Zgodnie z przepisem art. 1 Konwencji za uchodźcę uznaje się osobę, która spełnia następujące warunki:

> A. W rozumieniu niniejszej Konwencji termin "uchodźca" stosuje się do osoby, która:
>
> 1) była uważana za uchodźcę stosownie do Porozumień z dnia 12 maja 1926r. i dnia 30 czerwca 1928 r. lub stosownie do Konwencji z dnia 28 października 1933 r. i dnia 10 lutego 1938 r., Protokołu z dnia 14 września 1939 r. lub też Konstytucji Międzynarodowej Organizacji do spraw Uchodźców.
>
> Decyzje o nieuznawaniu za uchodźcę podjęte przez Międzynarodową Organizację do spraw Uchodźców w okresie jej działalności nie stanowią przeszkody do przyznania statusu uchodźcy osobom, które spełniają warunki przewidziane w punkcie 2 niniejszego ustępu;

[6] The UN Refugee Agency, [online] http://www.unhcr-centraleurope.org/pl/pdf/o-nas/statut-biura-wysokiego-komisarza-narodow-zjednoczonych-ds-uchodzcow.html [dostęp: 30.01. 2017].

[7] The UN Refuge Agency, [online] http://www.unhcr-centraleurope.org/pdf/resources/legal-documents/international-refugee-law/1969-organization-of-african-unity-convention-governing-the-specific-aspects-of-refugee-problems-in-africa.html [dostep: 30.01.2017].

[8] *Konwencja dotycząca statusu uchodźców sporządzona w Genewie dnia 28 lipca 1951 r.,* (Dz. U. z 1991 r., Nr 119, poz. 515).

2) w rezultacie zdarzeń, jakie nastąpiły przed dniem 1 stycznia 1951 r., oraz na skutek uzasadnionej obawy przed prześladowaniem z powodu swojej rasy, religii, narodowości, przynależności do określonej grupy społecznej lub z powodu przekonań politycznych przebywa poza granicami państwa, którego jest obywatelem, i nie może lub nie chce z powodu tych obaw korzystać z ochrony tego państwa, albo która nie ma żadnego obywatelstwa i znajdując się na skutek podobnych zdarzeń, poza państwem swojego dawnego stałego zamieszkania nie może lub nie chce z powodu tych obaw powrócić do tego państwa.

W przypadku osoby posiadającej więcej niż jedno obywatelstwo określenie "państwo jej obywatelstwa" oznacza każde z państw, którego obywatelstwo ona posiada; fakt nieskorzystania, bez istotnej przyczyny wynikłej z uzasadnionej obawy, przez taką osobę z ochrony jednego z państw, którego jest ona obywatelem, nie stanowi podstawy do odmowy ochrony przez państwo, z którego ona pochodzi.

B. 1) W rozumieniu niniejszej Konwencji wyrazy: "wydarzenia, które miały miejsce przed dniem 1 stycznia 1951 r.", znajdujące się w artykule 1 ustęp A oznaczają:

a) "wydarzenia, które nastąpiły w Europie przed dniem 1 stycznia 1951 r.", lub

b) "wydarzenia, które miały miejsce w Europie lub gdziekolwiek indziej przed dniem 1 stycznia 1951 r."; każde z Umawiających się Państw, w momencie podpisywania, ratyfikacji lub przystąpienia, złoży oświadczenie, które z tych określeń zamierza stosować, realizując zobowiązania przyjęte przez siebie na podstawie niniejszej Konwencji.

2) Każde Umawiające się Państwo, które przyjęło wariant a), może w każdej chwili rozszerzyć swoje zobowiązania, przyjmując, w drodze zawiadomienia skierowanego do Sekretarza Generalnego Narodów Zjednoczonych, wariant b).

C. Niniejsza Konwencja przestaje obowiązywać w stosunku do każdej osoby określonej przez postanowienia ustępu A, jeżeli:

1) dobrowolnie zwróciła się ona ponownie o ochronę państwa, którego jest obywatelem,

lub

2) utraciwszy swoje obywatelstwo ponownie dobrowolnie je przyjęła, lub

3) przyjęła nowe obywatelstwo i korzysta z ochrony państwa, którego obywatelstwo przyjęła,

lub

4) ponownie dobrowolnie osiedliła się w państwie, które opuściła lub poza którego granicami przebywała z powodu obawy przed prześladowaniem, lub

5) nie może dłużej odmawiać korzystania z ochrony państwa swojego obywatelstwa, albowiem ustały warunki, w związku z którymi została uznana za uchodźcę.

Zastrzega się, że postanowień niniejszego punktu nie stosuje się do uchodźcy określonego w punkcie 1 ustępu A niniejszego artykułu, który może powołać się na przekonywające powody związane z poprzednimi prześladowaniami, uzasadniające jego odmowę z korzystania z ochrony państwa, którego obywatelstwo posiada;

6) jest osobą, która nie mając żadnego obywatelstwa może powrócić do państwa, w którym miała poprzednio stałe miejsce zamieszkania, ponieważ przestały istnieć okoliczności, w związku z którymi została uznana za uchodźcę.

Zastrzega się, że postanowień niniejszego punktu nie stosuje się do uchodźcy określonego w punkcie 1 ustępu A niniejszego artykułu, który może powołać się na przekonywające powody związane z poprzednimi prześladowaniami, uzasadniające jego odmowę powrotu do państwa, w którym miał poprzednio swoje stałe miejsce zamieszkania.

D. Niniejsza Konwencja nie ma zastosowania do osób, które aktualnie korzystają z ochrony lub pomocy organów lub agencji Narodów Zjednoczonych innych niż Wysoki Komisarz Narodów Zjednoczonych do spraw Uchodźców.

Z chwilą gdy taka ochrona lub pomoc zostanie z jakiejkolwiek przyczyny wstrzymana, osoby te ipso facto będą korzystały z dobrodziejstw niniejszej Konwencji, mimo że ich położenie nie zostało ostatecznie uregulowane zgodnie ze stosownymi rezolucjami przyjętymi przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych.

E. Niniejsza Konwencja nie ma zastosowania do osoby uważanej przez właściwe władze państwa, w którym ta osoba się osiedliła, za mającą prawa i obowiązki związane z posiadaniem obywatelstwa tego państwa.

F. Postanowienia niniejszej Konwencji nie mają zastosowania do osoby, w stosunku do której istnieją poważne podstawy, aby sądzić, że:

a) dokonała zbrodni przeciwko pokojowi, zbrodni wojennej lub zbrodni przeciwko ludzkości w rozumieniu aktów międzynarodowych opracowanych dla ustanowienia przepisów odnoszących się do tych zbrodni:

b) dokonała poważnej zbrodni o charakterze niepolitycznym poza państwem, które ją przyjęło, przed uznaniem jej za uchodźcę;

c) jest winną czynów sprzecznych z celami i zasadami Narodów Zjednoczonych.

Do Konwencji genewskiej został dołączony tzw. Protokół nowojorski z dnia 31 stycznia 1967 r.,[9] który zniósł ograniczenia czasowe i geograficzne w przyznawaniu statusu uchodźcy. Polska ratyfikowała Konwencję genewską oraz Protokół nowojorski w 1991 r.

Jak już była mowa powyżej Konwencja Genewska zawiera definicję "uchodźcy" czyli tzw. klauzule wyłączenia i ustania tj. kryteria, na podstawie których daną osobę należy za uchodźcę uznać bądź należy zaprzestać uznania[10]. Sama treść Konwencji zawierała jednak klauzulę czasową, mianowicie odnosiła się do osób, które zostały uchodźcami na skutek wydarzeń przed dniem 1 stycznia 1951r. Ponadto Konwencja zawierała również klauzulę geograficzną, której treścią było, iż państwa - strony mogły ograniczać swoje zobowiązania tylko do uchodźców europejskich. Powyższe ograniczenia stosowania Konwencji genewskiej zostały zniesiono dopiero w chwili przyjęcia Protokołu nowojorskiego z dnia 31 stycznia 1967r., który został włączony do postanowień Konwencji

[9] *Protokół Nowojorski z dnia 31 stycznia 1967 r.,* (Dz. U. z 1991 r., Nr 119, poz. 517).

[10] A. Fermus-Bobowiec, E. Lis, *Udzielanie ochrony międzynarodowej cudzoziemcom …,* s. 27; szerzej na ten temat zob., A. Florczak, A. Lisowska, *Organizacje międzynarodowe w działaniu …*, s. 376; "Osoba ubiegająca się o status uchodźcy musi: 1) być prześladowana z określonych powodów lub żywić uzasadnioną obawę przed prześladowaniem, 2) przebywać poza granicami państwa, którego jest obywatelem lub poza terytorium państwa swego stałego zamieszkania, 3) nie może korzystać z ochrony państwa, którego jest obywatelem, lub na którego terytorium zamieszkuje na stałe. W art. 1 C Konwencji wymienione zostały warunki, w których osoba uznana za uchodźcę przestaje nim być. Zgodnie z tymże artykułem, dana osoba nie ma już prawa do korzystania ze statusu uchodźcy, jeżeli dobrowolnie zwróciła się ponownie o ochronę państwa, którego jest obywatelem, lub utraciwszy swoje obywatelstwo ponownie dobrowolnie je przyjęła, lub przyjęła nowe obywatelstwo i korzysta z ochrony państwa, którego obywatelstwo przyjęła, lub ponownie dobrowolnie osiedliła się w państwie, które opuściła lub poza którego granicami przebywała z powodu obawy przed prześladowaniem, lub nie może dłużej odmawiać korzystania z ochrony państwa swego obywatelstwa, albowiem ustały warunki, w związku z którymi została uznana za uchodźcę, jest osobą, która nie mając żadnego obywatelstwa może powrócić do państwa, w którym miała poprzednio stałe miejsce zamieszkania, ponieważ przestały istnieć okoliczności, w związku z którymi została uznana za uchodźcę. Klauzule wyłączające wymieniają kategorie osób, które nie powinny otrzymać statusu uchodźcy. Klauzule te dotyczą trzech grup: 1) uchodźców objętych już ochroną lub pomocą organów lub agencji Organizacji Narodów Zjednoczonych innych niż Wysoki Komisarz NZ do Spraw Uchodźców (art. 1 D); 2) osób, które spełniają kryteria zawarte w definicji uchodźcy i zostały przyjęte w kraju, w którym zagwarantowano im większość praw przysługującym obywatelom, lecz jednocześnie nie otrzymały obywatelstwa tego kraju; 3) osób, które nie zasługują na ochronę międzynarodową, ponieważ dokonały zbrodni przeciwko pokojowi, zbrodni wojennej lub zbrodni przeciwko ludzkości; dokonały poważnej zbrodni o charakterze niepolitycznym poza państwem, które je przyjęło, przed uznaniem za uchodźcę; są winne czynów sprzecznych z celami i zasadami Narodów Zjednoczonych"

genewskiej.[11] Należy również zauważyć, iż w wielu dokumentach prawnomiędzynarodowych, zarówno tych wiążących jak i niewiążących o charakterze uniwersalnym i regionalnym została zawarta definicja uchodźcy w kontekście uregulowań Konwencji genewskiej i Protokołu nowojorskiego[12].

W praktyce możemy jednak mówić nie tylko o osobach uznanych za uchodźców na podstawie postanowień Konwencji genewskiej czy będących pod opieką Wysokiego Komisarza NZ ds. Uchodźców, ale również o uchodźcach niekwalifikowanych spełniających powyższe wymogi, a niemogących powrócić do kraju swego pochodzenia ze względu na trwające w nim konflikty. Wobec powyższego możemy wyodrębnić następujące grupy czy też kategorie uchodźców: 1) uchodźcy statutowi (lub inaczej mówiąc konwencyjni) - osoby uznane za uchodźców na podstawie postanowień Konwencji genewskiej, 2) uchodźcy mandatowi - osoby znajdujące się pod opieką UNHCR, 3) uchodźcy *de facto* - osoby, które nie mogą być zdefiniowane jako uchodźcy konwencyjni, gdyż w wielu przypadkach nie żywią obawy przed prześladowaniem, ale jednocześnie ze względu na trwające w kraju pochodzenia zamieszki lub konflikty nie mogą powrócić do ojczyzny, 4) uchodźcy wewnętrzni - osoby zmuszone do opuszczenia miejsca zamieszkania, ale pozostające w granicach państwa pochodzenia lub stałego miejsca zamieszkania[13].

Status prawny uchodźcy w prawie międzynarodowym można zatem ująć zarówno uchodźctwo jako instytucję - uregulowaną między innymi przez Konwencję genewską z 1951r. oraz Protokół Nowojorski z 1967r., czyli swego rodzaju instrument, który zapewnia państwom - stronom powyższych aktów prawnych możliwość udzielenia pomocy osobie/osobom posiadającym status

[11] Zob. A. Fermus-Bobowiec, E. Lis, *Udzielanie ochrony międzynarodowej cudzoziemcom …,* s. 28.

[12] Tamże; "§6 A(i) (iii) i §6 B Statutu Wysokiego Komisarza NZ ds. Uchodźców (UNHCR); art. 1 Konwencji Organizacji Jedności Afrykańskiej (OJA) regulującej określone aspekty problemów uchodźców w Afryce. Definicja "uchodźcy" zawarta w Statucie UNHCR i w Konwencji OJA ma szerszy zakres stosowania niż ta ujęta w Konwencji genewskiej i Protokole nowojorskim. W rezolucji Komitetu Ministrów, dotyczącej azylu dla osób zagrożonych prześladowaniami z 1967r., odwołano się do definicji "uchodźcy" zawartej w Konwencji genewskiej z 1951r., natomiast w § 2 Deklaracji o azylu terytorialnym, przyjętej przez Komitet Ministrów Rady Europy (RE) w 1977r., stwierdzono, iż zawiera ona gwarancje dla wszystkich objętych postanowieniami Konwencji genewskiej z 1951r., a także każdą osobę, którą państwa członkowskie RE (będące stronami Konwencji genewskiej z 1951 r.) uznają za godną do otrzymania azylu z powodów humanitarnych."

[13] A. Florczak, A. Lisowska, *Organizacje międzynarodowe w działaniu …,* s. 377.

uchodźcy na terenie państwa udzielającego niniejszego statusu, jak również w ujęciu prawa, bowiem posiadanie statusu uchodźcy jest prawem[14].

Mogłoby się wydawać, iż prawne uregulowanie definicji "uchodźcy" w prawie międzynarodowym (w Konwencji genewskiej i Protokole nowojorskim oraz innych aktach normatywnych o różnej randze, między innymi wymienionymi w przypisie 12 niniejszej pracy) nie powinno wprowadzać pewnego rodzaju asymetrii czy też zniekształcenia pojęciowego terminu "uchodźca". Jednak jest to postulat daleko idący w kontekście realiów zachodzących w społeczności zarówno międzynarodowej, jak i regionalnej. Takie zniekształcanie pojęcia prowadzi do zaburzenia świadomości społecznej o realnym problemie ówczesnych czasów, a niejednokrotnie może powodować wzrost napięć pomiędzy społeczeństwami zarówno dotkniętymi problemem uchodźca, jak i społeczeństwami stojącymi z dala od tego problemu[15]. Daleki byłbym od wysuwania postulatów, które prowadzą do zniekształcania obrazu uchodźstwa, ponieważ w ten sposób krzywdzimy osoby, które realnie są dotknięte tym problem, a nadto możemy takimi tezami doprowadzić do zamknięcia się państw na przyjmowanie uchodźców, co spowoduje, że odmówimy osobom ubiegającym się o status uchodźcy ochrony przed prześladowaniem czy konfliktami w kraju pochodzenia.

Status uchodźcy w systemie prawa Unii Europejskiej

Amnesty International wysuwa postulat, że dzisiejsza dynamika migracji jest największym kryzysem uchodźczym jakiego świat doświadcza od czasów zakończenia II wojny światowej. Brak spójnej polityki wobec uchodźców oraz przepisów niezbędnych do jej realizacji stanowi trudność na poziomie Unii Europejskiej, ponieważ poszczególne państwa członkowskie kierują się przede

[14] A. Potyrała, *Współczesne uchodźstwo*, Poznań 2005, s. 182; "(...) Status uchodźcy jest prawem osoby, a nie prawem państwa."

[15] M. Pawlak, *Asymetrie i klisze pojęciowe w analizach uchodźctwa w Polsce,* „Studia Migracyjne – Przegląd Polonijny" 2012, nr 38(2); Autor przytacza postulat wysunięty przez Macieja Ząbka i Sławomira Łodzińskiego: "*(...) zgodnie z którym antropologowie są w stanie swoimi pracami zmieniać obraz uchodźców, ukazywać ich jako podmioty, a nie "skrzywdzone, nieporadne dzieci".*

wszystkim własnymi interesami. Niewątpliwie problem ten stał się jednym z najważniejszych, z którymi musi zmierzyć się zjednoczona Europa[16].

Warto zauważyć, że w pierwszej fazie państwa członkowskie ówczesnej Wspólnoty Europejskiej (WE) starały się zharmonizować przepisy wewnętrzne w dziedzinie azylu i migracji. O ile Układ z Schengen (przyjęty w 1985r.) wraz z Konwencją Wykonawczą (z roku 1990) rozpoczęły regulację swobody przemieszczania się wewnątrz Wspólnoty, jak również ochrony granic zewnętrznych, o tyle Konwencja dublińska z 1990 r. miała zasadnicze znaczenie z punktu widzenia polityki uchodźczej[17]. Konwencja dublińska zastąpiła postanowienia rozdziału 7 tytułu II Konwencji Wykonawczej do Układu z Schengen z 19.06.1990 r.[18] Podstawowym celem systemu dublińskiego jest zapewnienie swobody przemieszczania się wewnątrz Wspólnoty przez zniesienie kontroli granicznej. Niniejsza konwencja zapobiegała równoczesnemu wnoszeniu wniosków azylowych w kilku państwach członkowskich równocześnie poprzez określenie kryteriów niezbędnych do ustalenia państwa odpowiedzialnego za rozpatrzenie takiego wniosku oraz eliminowała zjawisko określane mianem "krążących uchodźców", zobowiązując jednocześnie państwa odpowiedzialne do zakończenia postępowania w sprawie rozpatrzenia takiego wniosku. Według Konwencji państwem odpowiedzialnym za rozpatrzenie wniosku i udzielenie ochrony było państwo, na którego terytorium znajdował się członek rodziny uchodźcy lub osoby poszukującej azylu lub państwo, które wydało pozwolenie na pobyt, wizę lub którego obywatel nielegalnie przekroczył granicę lądową, morską, powietrzną, a w ostateczności pierwsze państwo, w którym złożono wniosek o objęcie ochroną[19].

Kolejnym krokiem ustawodawcy unijnego było pewnego rodzaju usystematyzowanie zasad postępowania w stosunku do uchodźców, wynikiem czego było wprowadzenie rozporządzenia Dublin II w 2003 roku. Rozporządzenie to reguluje zwłaszcza kwestię państwa odpowiedzialnego za przeprowadzenie

[16] M. Skóra, *Republika Federalna Niemiec a kwestia imigrancka*, „Biuletyn Niemiecki" 2015, nr 59, [online] http://fwpn.org.pl/assets/Publikacje/Biuletyn_Niemiecki/2015/biuletyn_59_final.pdf [dostęp: 10.08.2018].

[17] M. Polakowski, D. Szalewa, *Kryzys uchodźczy - czy jesteśmy gotowi?,* „Warszawskie Debaty O Polityce Społecznej" 2018, nr 19, s. 9.

[18] A. Fermus-Bobowiec, E. Lis, *Udzielanie ochrony międzynarodowej cudzoziemcom …,* s. 34.

[19] Tamże, s. 34.

procedury uchodźczej. Według tego aktu, jest to nim państwo, w którym zamieszkuje już rodzina starającego się o status uchodźcy, której członkom nadano już status uchodźcy lub jest w trakcie procedury albo to państwo, które wydało wizę, zezwolenie na pobyt lub którego granica została przekroczona nielegalnie. Natomiast w przypadku, gdy wniosek o nadanie statusu uchodźcy został złożony w państwie, które nie wymaga wizy, wtedy to na jego terytorium powinna zostać przeprowadzona procedura. Jeśli cudzoziemiec przebywa nielegalnie na terytorium państwa przez co najmniej 6 miesięcy to ono powinno rozpatrywać wniosek[20]. Jednoznacznie należy podkreślić, że powyższe rozporządzenia zarówno Dublin i Dublin II mają charakter nieobowiązkowy, co powoduje bardzo ograniczoną harmonizację przepisów państw członkowskich UE. Wynikiem powyższego jest pozostawienie pewnego luzu decyzyjnego władzom krajowym w tym obszarze, co zasadniczo skutkuje odmiennym podejściem do problemu uchodźstwa[21].

Regulacje Traktatu amsterdamskiego z 1997 roku wprowadziły zapisy dotyczące prawnego zobowiązania instytucji unijnych do przygotowania wiążących regulacji w tej dziedzinie. Efektem obowiązywania Traktatu (od 1999 roku) jest zasadnicza zmiana podejścia do kwestii uchodźstwa. Następstwem regulacji Amsterdamskiej był szczyt w Tampere (w roku 1999), na którym wspólnotowa polityka uchodźcza była tematem przewodnim[22]. W konkluzjach przewidziano przyjęcie wspólnych minimalnych standardów, które mają stanowić podstawę do stworzenia jednolitej procedury i przyjęcia jednolitego statusu dla jednostek, które uzyskały azyl[23].

Kolejnym krokiem Wspólnoty Europejskiej było wprowadzenie w 2013r. rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady UE nr 604/2013, które określa się mianem Dublin III, z tym, że niniejsze rozporządzenie nie jest instrumentem pozwalającym na odpowiednią reakcję na istniejący kryzys uchodźczy. Zgodnie z obowiązującym rozporządzeniem nr 604/2013 z 26.06.2013 r. za rozpatrzenie wniosku azylowego i pobytu uchodźcy odpowiedzialne jest państwo, którego granicę uchodźca przekroczył jako pierwszą. Niniejszy system miał na celu ujednolicenie procedur, jak również zapobiegać

[20] M. Polakowski, D. Szalewa, *Kryzys uchodźczy …,* s. 10.
[21] Tamże.
[22] Tamże.
[23] A. Fermus-Bobowiec, E. Lis, *Udzielanie ochrony międzynarodowej cudzoziemcom …,* s. 35.

niekontrolowanemu przemieszczaniu się osób między państwami i rozłączaniu migrujących rodzin[24].

W latach 2014 i 2015 nastąpił gwałtowny wzrost liczby uchodźców, w wyniku czego ujawniły się liczne niedociągnięcia systemu uregulowanego w rozporządzeniu nr 604/2013, przede wszystkim brak możliwości zapewnienia godnych warunków pobytu, rejestracji i przeprowadzania sprawnej procedury azylowej przez jedno państwo. Konsekwencją wynikłych wad systemu były podjęte przez Komisję Europejską we wrześniu 2015 roku działania, które miały na celu opanowanie kryzysu migracyjnego. Sprowadzały się one między innymi do zwiększenia środków pieniężnych na realizację operacji "Tryton" i "Posejdon"[25].

Komisja Europejska intensywnie pracuje nad zreformowaniem polityki azylowej i uchodźczej Unii Europejskiej. W lipcu 2016 roku Komisja Europejska przedstawiła wnioski ustawodawcze dotyczące zmiany dyrektyw dotyczących kwalifikowania oraz dyrektyw dotyczących procedur azylowych. Prace zakładały ustanowienie wspólnej unijnej zharmonizowanej procedury ochrony międzynarodowej w celu zmniejszania różnic we wskaźnikach przyznawania azylu przez poszczególne państwa członkowskie i zapobiegania wtórnemu przemieszczania się ludności (migrantów). Wspomniane prace Komisji Europejskiej spotkały się z liczną krytyką wskazującą, że oparte są przede wszystkim na mechanizmie przymuszania państw członkowskich do stosowania opracowanych przez siebie procedur przez zastępowanie dyrektyw rozporządzeniami, ponadto nadmiernie koncentracją się na środkach ograniczających prawa osób ubiegających się o azyl. Krytykowane jest również nierealistyczne i skazane na niepowodzenie przymuszanie krajów członkowskich do partycypacji w mechanizmie relokacji[26].

Godność wobec statusu uchodźcy

Dokonując oceny metod definiowania godności człowieka w kontekście aktualnie narastającego problemu uchodźstwa w Europie, można byłoby wyróżnić dwie zasadnicze, przeciwstawne definicje tego pojęcia. Pierwsza z nich

[24] M. Polakowski, D. Szalewa, *Kryzys uchodźczy ...,* s. 11.
[25] Tamże.
[26] Tamże, s. 13-14.

opiera się na założeniu, że godność jest „fakultatywnym" atrybutem każdego człowieka, czyli którą człowiek może, ale nie musi posiadać, a w konsekwencji może ją rozwijać bądź utracić[27]. Należy podkreślić, że godność w tym ujęciu to miara postępowania każdego człowieka. Jest ona wynikiem tego, jak sami się oceniamy i jak jesteśmy oceniani przez innych współobywateli. Wyznacznikiem powyższego jest pozycja człowieka zajmowana w środowisku, w jakim żyje[28]. Druga koncepcja przyjmuje natomiast godność ludzką jako przyrodzoną i niezbywalną. Mając na uwadze problem uchodźstwa w Europie w skali całego globu, należałoby zaczerpnąć z obydwu koncepcji. Bez wątpienia zgodnie z przyjętym ustawodawstwem Rzeczypospolitej Polskiej, jak również państw europejskich godność człowieka stanowi prawo przyrodzone i niezbywalne. Bezsprzecznie nikt nie może pozbawić człowieka tej najcenniejszej wartości, ponieważ godność traktowana jest przez Konstytucję jako dobro przyrodzone i niezbywalne stanowiące źródło wolności i praw człowieka i obywatela[29]. Niemniej jednak ocena godności jednostki zależy od niej samej, ponieważ zgodnie z pierwszą koncepcją godność jest wyznacznikiem jej zachowania czy postępowania. Innymi słowy, to sami ludzie przez swoje czyny i zachowanie kreują własną godność, wartościując ją poprzez trwałe i niezmienne wartości, takie jak: prawość, dobroć, tolerancja, ale również te, które są właściwe postępującemu rozwojowi cywilizacyjnemu, jak np. wiedza o świecie, postęp technologiczny, obyczajowy, możliwości techniczne i medyczne[30]. Tak ujętą godność można sprowadzić do starej maksymy "jak cię widzą, tak cię piszą". Niezależnie jednak, jak się człowiek zachowuje, co robi, nikt, nawet on sam, nie może pozbawić się godności. Staje się więc ona wartością przypisaną z samego faktu bycia człowiekiem, czyli bytem wyjątkowym, odmiennym od innych istot żywych ze względu na swą świadomość[31].

Analizowany z punktu widzenia przedstawionej charakterystyki problem należy rozważać w kontekście zdefiniowania zakresu podmiotowego podstawowych praw i wolności w oparciu o prawo stanowione państw. Powrót do kon-

[27] M. Jabłoński, S. Jarosz - Żukowska, *Prawo konstytucyjne w formie pytań i odpowiedzi,* Wrocław 2003, s.95.
[28] Tamże.
[29] B. Banaszak, *Prawo Konstytucyjne,* Warszawa 2012. s. 213.
[30] M. Jabłoński, S. Jarosz - Żukowska, *Prawo konstytucyjne w formie pytań i odpowiedzi* …, s. 95.
[31] Tamże.

cepcji prawno–naturalnych po tragicznych doświadczeniach II wojny światowej, a w konsekwencji uniwersalizacja podstawowych praw i wolności oraz ich internacjonalizacja w aktach międzynarodowych o charakterze powszechnie obowiązującym wraz z ustanawianiem sądowych mechanizmów gwarantujących przestrzeganie praw jednostki, bo tylko tą drogą przepisy o prawach i wolnościach mogły przekształcić się w prawo egzekwowane, doprowadziły do ugruntowania się rozróżnienia między prawami człowieka a prawami obywatela. Istota owej odmienności, jak wskazano powyżej, sprowadza się do tego, że prawa człowieka przysługują każdej jednostce ludzkiej i podlegają ochronie sądowej tak na szczeblu międzynarodowym, jak i krajowym. Prawa obywatela przysługujące z racji posiadanego obywatelstwa nie znajdują natomiast zastosowania do innych osób przebywających na terenie określonego państwa[32]. Po-Konstytucja RP w sposób precyzyjny reguluje, kto jest adresatem zawartych w niej norm. Adresatami norm konstytucyjnych są wszyscy obywatele. Z prawami zastrzeżonymi na rzecz obywatela polskiego mamy do czynienia wtedy, gdy w treści norm konstytucyjnych ustrojodawca odwołuje się do pojęcia "obywatel polski"[33]. Natomiast gdy ustawodawca odwołuje się do pojęcia tylko i wyłącznie „obywatel" bez dookreślania, że jest to obywatel polski, wówczas mamy swoistą modyfikację adresata, ponieważ możemy z tym pojęciem utożsamić cudzoziemców[34]. Wzrost świadomości szczególnej roli, jakiej wymaga ochrona praw człowieka w społeczeństwach demokratycznych wynikający z doświadczeń systemów totalitarnych, skutkował zmianami w zachodnim konstytucjonalizmie[35].

Obecna sytuacja w Europie czy na Bliskim Wschodzie prowadzi do deprecjacji statusu obywatela spoza naszego kręgu kulturowego. Problem ten istnieje nie od dziś. Trafnie tę sytuację przedstawił T. Baran sprowadzając cudzoziemców do pojęcia obcych: *Świat, gdzie "obcym" przypisuje się gorszą, bardziej zwierzęcą naturę, nie stanowi historycznej ciekawostki*[36]. Należy podkreślić, że osoby dotknięte problemem uchodźstwa to nie tylko ci, którzy uciekają przed różnego rodzaju prześladowaniami czy represjami. Kwestia uchodźstwa

[32] L. Garlicki, *Polskie Prawo Konstytucyjne - zarys wykładu*, Warszawa 2000, s. 88 i nast.
[33] M. Jabłoński, S. Jarosz - Żukowska, *Prawo konstytucyjne w formie pytań i odpowiedzi …*, s. 94.
[34] Tamże.
[35] L. Garlicki, *Polskie Prawo Konstytucyjne …,* s. 88.
[36] T. Baran, *Dehumanizacja w stosunkach międzygrupowych Czy "obcy" to też człowiek?,* Warszawa 2007, s. 11.

to również problem państw, które udzielają schronienia tym osobom. W samej istocie to właśnie na tych państwach spoczywa swego rodzaju obowiązek wynikający w pierwszej kolejności z prawa moralnego, a w drugiej z prawa stanowionego do przywrócenia uchodźcom godności ludzkiej. Pomimo posiadanej przez obywateli państw przyjmujących uchodźców własnej godności i moralnego obowiązku do zapewnienia im równego traktowania czy godnej czci, nie zawsze tak jest. T. Baran w swoim opracowaniu wskazuje liczne tego przykłady począwszy od pierwszej konstytucji Stanów Zjednoczonych po aktualne problemy państw współczesnych[37].

Przytoczony pogląd dobitnie oddaje status prawny "obcych" w systemie naszych wartości moralnych. Bardzo ważnym aspektem jest uregulowanie art. 30 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, ponieważ daje ważny oręż w walce z zaściankowością niekiedy wynikającą z braku wiedzy wobec przybyszów z innych kręgów kulturowych. Odnosząc się do przytoczonych kwestii dotyczących korelacji pomiędzy różnymi społecznościami, należy mieć na uwadze subiektywne pojęcie godności człowieka, tzn. odnoszące się do sposobu jej pojmowania przez każdego człowieka indywidualnie. Jak wskazują M. Jabłoński i S. Jarosz-Żukowska:

> w tym ujęciu człowiek samodzielnie dokonuje oceny działań lub zachowań, których jest adresatem. Istota takiego rozumienia godności i przesłanek jej naruszе-

[37] Tamże, s. 11-12; „Pierwsza konstytucja Stanów Zjednoczonych klasyfikowała wszystkich niewolników jako 3/5 człowieka. Szczególnie wyraźne i bolesne przejawy odmawiania "obcym" ludzkiej natury miały miejsce podczas drugiej wojny światowej. Tajfel (1981) zwrócił uwagę, że jednym z ważnych elementów propagandy hitlerowskiej uzasadniającej później holocaust było rozmyślne dehumanizowanie Żydów poprzez przyrównywanie ich do insektów. (...) Z kolei Daniel Bar - Tal (1989) dowodzi, że w trakcie konfliktów międzygrupowych nierzadko dochodzi do zjawiska delegitymizacji przedstawicieli grupy obcej, czyli do odbierania im różnych fundamentalnych uprawnień, co wyraża się w przekonaniu, że "oni" nie zasługują już na sprawiedliwe traktowanie z poszanowaniem godności i indywidualności. Co więcej, takie wykluczenie członków grupy obcej poza zakres obowiązujących norm moralnych może uzasadniać lub nawet wzmacniać negatywne działania wobec nich. Świadczą o tym chociażby wydarzenia w byłej Jugosławii, sytuacja Romów w Polsce oraz Czechach czy nasilające się obecnie na całym świecie negatywne postawy względem muzułmanów. Warto także przytoczyć koncepcję postrzeganego człowieczeństwa "obcych" Schwartza i Strucha. Badacze ci zauważają istnienie tendencji do pomniejszania wartości człowieczeństwa członków grup "obcych" i obniżonej chęci nawiązywania z nimi kontaktu".

nia wyraża się w swoistej, właściwej konkretnej jednostce, możliwości kwalifikowania zachowania innych osób pod kątem ewentualnego pogwałcenia jej godności[38].

Zakończenie

Podsumowując omawianą problematykę można byłoby za J. Mazurem postawić tezę, że *wszyscy ludzie mają tę samą naturę, wobec tego "cała ludzkość" ukierunkowana jest na te same wartości duchowe i moralne prawdy, dobra, piękna i świętości*[39]. Jak autor podkreśla, powyższe wartości można urzeczywistnić tylko przez współpracę wszystkich narodów. Niemniej jednak musimy dzisiaj sięgać do przeszłości, by mieć odniesienie do przyszłości. Ponieważ dawniej, gdy różne kręgi kulturowe nie były w ścisłym ze sobą kontakcie, problem uznania wartości nie występował w takim stopniu, jak dzisiaj[40]. W dobie globalizacji kwestia uznania wartości duchowych i moralnych dwóch, a nawet więcej - grup społecznych, jest potęgowana poprzez proces jednoczenia się świata. Pomimo istnienia różnego rodzaju podziałów: politycznych, geograficznych, ekonomicznych czy gospodarczych, w wyniku dążenia do zjednoczenia się różnych kultur, społeczności dokonują jednakże partycypacji swojej świadomości w kierunku światowej solidarności, solidarnej więzi między wszystkimi narodami. Owa solidarna więź sprowadza się do moralno - duchowej jedności ludzi i narodów. Stanowi jednocześnie zadanie i wyzwanie dla współczesnego świata. Podjęcie wspólnych działań w obronie jedności kultur, a nade wszystko w obronie godności każdego człowieka, czy to "swojego", czy "obcego", staje się nieuchronną koniecznością. Te wszystkie obawy nie są jednak do ominięcia, gdy nie będzie solidarnej jedności prawnej, ponieważ bez niej nie jest możliwe, aby poszczególne państwa osiągnęły swój cel, czyli dobro wspólne[41].

Na podkreślenie zasługuje najważniejsza uwaga. Aby wszystkie cele wymienione w niniejszym opracowaniu, a przede wszystkim dostrzeżenie i uwidocznienie względem każdego człowieka, niezależnie od tego, z jakiego kręgu kulturowego się wywodzi, jego godności przez jej uszanowanie i zapewnienie

[38] M. Jabłoński, S. Jarosz - Żukowska, *Prawo konstytucyjne w formie pytań i odpowiedzi …*, s. 96.
[39] J. Mazur, *Katolicka nauka społeczna, Podstawowe zagadnienia w zarysie,* Kraków 2016*,* s. 308.
[40] Tamże, s. 308.
[41] J. Mazur, *Katolicka nauka społeczna …,* s. 309.

prawnej ochrony, miały szansę realizacji, niezbędne staje się solidarne współdziałanie wszystkich państw. Dlaczego godność ludzka jest tak bardzo ważna dla każdego człowieka? Dlatego, że niezależnie od tego, kim jest wspomniany "obcy", należy mu się bez wątpienia poszanowanie jego godności, a to z tego względu, że jest człowiekiem. Dla urzeczywistnienia tego należałoby wprowadzić programy edukacyjne dla obywateli państw, które stały się bądź staną ośrodkami skupiającymi rzesze przybyszów z Bliskiego Wschodu i nie tylko. Edukacja obywateli w dużej mierze winna koncentrować się na przedstawieniu problemu uchodźstwa, z jakim boryka się współczesna Europa. Programy edukacji winny skupiać się również na tym, aby społecznościom lokalnym przedstawić główne założenia wyznawanych przez przybyszów wartości moralnych i religijnych. Poprzez tego rodzaju działania edukacyjne można osiągnąć wyznaczony cel, jakim jest reintegracja wspólnot obejmujących daną społeczność lokalną. Być może jest to jedyna droga poradzenia sobie ze zmianami społecznymi, z jakimi przyszło nam się zmierzyć. Bo czy niemieckie zaproszenie wystosowane blisko dwa lata temu pod adresem tysięcy nieznanych nam ludzi i otwarcie dla nich granic Europy nie stanie się przyczyną groźnych następstw dla wspólnotowej koegzystencji? Dlatego "dziś musimy sięgnąć do przeszłości, by mieć odniesienie do przyszłości". W przeciwnym razie osiągniemy skutek odwrotny do pożądanego.

Konieczność zapewnienia poszanowania godności każdego człowieka, bez względu na jego narodowość, rasę, obywatelstwo, przekonania polityczne czy religijne, wypływająca przecież z prawa naturalnego, a nie stanowionego, staje się wbrew pozorom, wobec zachodzących procesów globalnych i wynikających z nich konfliktów o charakterze ponadnarodowym, kwestią fundamentalną dla współistnienia wszystkich narodów. I tak, jak oczywiste są wpisane w relacje międzyludzkie konflikty o różnej genezie i skali, tak bezsprzeczne winno być ich rozwiązywanie z poszanowaniem godności ludzkiej, z tego jednego powodu, że nie pochodzi ona od woli państw, ale jako nierozerwalnie związana z faktem bycia człowiekiem przysługuje każdemu człowiekowi w jednakowym stopniu.

Najlepszym sposobem na to, żeby poradzić sobie z lękiem, jest poznanie jego źródeł. Czy źródłem lęku przed „obcym" nie jest podświadomy strach, że jako naród i społeczeństwo utracimy własną tożsamość? Czy to nie jest pod-

stawowy problem, nad którym powinniśmy się zastanowić w związku z otwarciem granic, tak szczelnie do niedawna zamkniętych przed „obcymi" spoza Europy?

BIBLIOGRAFIA

Banaszak Bogusław, *Prawo konstytucyjne,* Warszawa 2012.

Banaszak Bogusław, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej Komentarz. 2. wydanie*, Warszawa 2012

Baran Tomasz, *Dehumanizacja w stosunkach międzygrupowych Czy "obcy" to też człowiek?,* Warszawa 2007.

Fermus-Bobowiec Anna, Lis Edyta, *Udzielanie ochrony międzynarodowej cudzoziemcom na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej*, „Studia Iuridica Lublinensia" 2016, vol. XXV, z. 4.

Florczak Agnieszka, Lisowska Alicja, *Organizacje międzynarodowe w działaniu*, Wrocław 2014.

Garlicki Leszek, *Polskie prawo konstytucyjne - zarys wykładu*, Warszawa 2000.

Jabłoński Mariusz, Jarosz - Żukowska Sylwia, *Prawo konstytucyjne w formie pytań i odpowiedzi,* Wrocław 2003.

Polakowski Michał, Szalewa Dorota, *Kryzys uchodźczy - czy jesteśmy gotowi?,* „Warszawskie Debaty o Polityce Społecznej" 2018, nr 19.

Mazur Jan, *Katolicka nauka społeczna, Podstawowe zagadnienia w zarysie,* Kraków 2016.

Potyrała Anna, *Współczesne uchodźstwo*, Poznań 2005.

Bogdan Wierzbicki, *Uchodźcy w prawie międzynarodowym*, Warszawa, 1993.

Pawlak Mikołaj, *Asymetrie i klisze pojęciowe w analizach uchodźstwa w Polsce,* „Studia Migracyjne – Przegląd Polonijny" 2012, nr 38(2).

Skóra Maria, *Republika Federalna Niemiec a kwestia imigrancka*, „Biuletyn Niemiecki" 2015, nr 59, [online] http://fwpn.org.pl/assets/Publikacje/Biuletyn_Niemiecki/2015/biuletyn_59_final.pdf [dostęp: 10.08.2018].

Akty Prawne

Konstytucja Rzeczpospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., (Dz.U., Nr 78, poz. 483 ze zm.).

Konwencja dotycząca statusu uchodźców sporządzona w Genewie dnia 28 lipca 1951 r., (Dz.U. z 1991 r., Nr 119, poz. 515).

Protokół Nowojorski z dnia 31 stycznia 1967 r., (Dz.U. z 1991 r., Nr 119, poz. 517).

Rozporządzenie Rady (WE) nr 343/2003 z dnia 18 lutego 2003 r. ustanawiające kryteria i mechanizmy określania państwa członkowskiego właściwego dla rozpatrywania wniosku o azyl, wniesionego w jednym z państw członkowskich przez obywatela państwa trzeciego.

Rozporządzenie (UE) nr 604/2013 (rozporządzenie Dublin III) zastępujące rozporządzenie Rady (WE) nr 343/2003 (rozporządzenie Dublin II) ustanawia kryteria i mechanizmy ustalania państwa członkowskiego odpowiedzialnego za rozpatrzenie wniosku o udzielenie azylu.

Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) NR 604/2013 z dnia 26 czerwca 2013r. w sprawie ustanowienia kryteriów i mechanizmów ustalania państwa członkowskiego odpowiedzialnego za rozpatrzenie wniosku o udzielenie ochrony międzynarodowej złożonego w jednym z państw członkowskich przez obywatela państwa trzeciego lub bezpaństwowca

Źródła internetowe

The UN Refugee Agency, [online] http://www.unhcr-centraleurope.org/pl/pdf/o-nas/statut-biura-wysokiego-komisarza-narodow-zjednoczonych-ds-uchodzcow.html [dostęp: 30.01.2017].

The UN Refugee Agency, http://www.unhcr-centraleurope.org/pdf/resources/legal-documents/international-refugee-law/1969-organization-of-african-unity-convention-governing-the-specific-aspects-of-refugee-problems-in-africa.html [dostęp: 30.01.2017].

SUMMARY

EVOLUTION OF THE REFUGEE STATUS IN TERMS OF INTERNATIONAL LEGAL REGULATION

Contemporary legislation, seeking its axiological basis, is increasingly relying on the idea of human dignity, which is undoubtedly worth living for every human being. Finally, almost all ethical theories determine the actions of lawmakers, and the notion of human dignity remains in the sphere of investigation of the representatives of the history of political-legal doctrine, constitutional law, the philosophy of law, and theology. This work focuses on analyzing the problem of refugees in institutional terms and as human right subject to international legal protection. Bearing in mind the numerous barriers, primarily cultural, religious and political or more general, the author attempts to identify factors that may have a relative effect on overcoming fear (fear) related to the admission of refugees by states, as well as actions undertaken in international cooperation to solve the above problems.

Key words: human dignity, human person, constitutional subjectivity, human rights system, refugee

Anna Trylińska

Instytut Nauk Prawnych Polskiej Akademii Nauk

Dostęp ofiar handlu ludźmi do postępowania uchodźczego

Wstęp

Liczba uchodźców na świecie z roku na rok powiększa się[1]. Jednocześnie dostęp do efektywnej ochrony międzynarodowej staje się coraz trudniejszy. Temat ten jest szczególnie istotny w kontekście kryzysu migracyjnego mającego miejsce w Europie w 2015 r. Handel ludźmi jest jednym z głównych zagrożeń, które niesie ze sobą kryzys migracyjny[2]. Jest to jedna z najbardziej dochodowych zbrodni na świecie, zaraz po handlu bronią i narkotykami nieoficjalne

[1] Tylko w 2017 r. osiągneła rekordową liczbę 68,5 mln, zob. *UNHCR w ubiegłym roku rekordowa liczba uchodzcow na świecie. Polowa z nich to dzieci*, [online] https://www.polskieradio.pl/5/3/Artykul/2154551,UNHCR-w-ubieglym-roku-rekordowa-liczba-uchodzcow-na-swiecie-Polowa-z-nich-to-dzieci [dostęp: 30.08.2018].

[2] Definicja handlu ludźmi znajduje się w artykule 3 pkt a Protokołu o zapobieganiu, zwalczaniu oraz karaniu za handel ludźmi, w szczególności kobietami i dziećmi, uzupełniający Konwencję Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej,: "handel ludźmi" oznacza werbowanie, transport, przekazywanie, przechowywanie lub przyjmowanie osób z zastosowaniem gróźb lub użyciem siły lub też z wykorzystaniem innej formy przymusu, uprowadzenia, oszustwa, wprowadzenia w błąd, nadużycia władzy lub wykorzystania słabości, wręczenia lub przyjęcia płatności lub korzyści dla uzyskania zgody osoby mającej kontrolę nad inną osobą, w celu wykorzystania. Wykorzystanie obejmuje, jako minimum, wykorzystanie prostytucji innych osób lub inne formy wykorzystania seksualnego, pracę lub usługi o charakterze przymusowym, niewolnictwo lub praktyki podobne do niewolnictwa, zniewolenie albo usunięcie organów". W prawie polskim handel ludźmi definiuje kodeks karny w artykule 115 par. 22. zgodnie, z którym „handlem ludźmi jest werbowanie, transport, dostarczanie, przekazywanie, przechowywanie lub przyjmowanie osoby z zastosowaniem: 1) przemocy lub groźby bezprawnej; 2) uprowadzenia; 3) podstępu; 4) wprowadzenia w błąd albo wyzyskania błędu lub niezdolności do należytego pojmowania przedsiębranego działania; 5) nadużycia stosunku zależności, wykorzystania krytycznego położenia lub stanu bezradności; 6) udzielenia albo przyjęcia korzyści majątkowej lub osobistej albo jej obietnicy osobie sprawującej opiekę lub nadzór nad inną osobą – w celu jej wykorzystania, nawet za jej zgodą, w szczególności w prostytucji, pornografii lub innych formach seksualnego wykorzystania, w pracy lub usługach o charakterze przymusowym,

szacunki wskazują, że nawet 40% osób, które dotarłyby do Europy w poszukiwaniu ochrony, mogło być zagrożone przestępstwem handlu ludźmi[3].

Celem niniejszego artykułu jest analiza kwestii dostępu ofiar handlu ludźmi do postępowania uchodźczego. Autor artykułu analizuje przepisy prawne oraz praktykę dotyczącą dostępu do postępowania uchodźczego ofiar handlu ludźmi. Stara się także odpowiedzieć na pytanie czy mechanizmy przenoszenia odpowiedzialności za wnioski o udzielenie ochrony międzynarodowej pomiędzy państwami, w tym mechanizm dubliński, mogą wpłynąć – a jeśli tak - to w jaki sposób na ochronę praw ofiar handlu ludźmi . W artykule przedstawiono ramy prawne ochrony ofiar handlu ludźmi oraz ubiegających się o udzielenie ochrony międzynarodowej. Kolejno, autor odniósł się do kwesii prawa do azylu oraz identyfikacji ofiar handlu ludźmi. Następnie, w artykule mowa jest o ofierze handlu ludźmi jako wnioskodawcy o ochronę międzynarodową. Na końcu, autor porusza kwestię mechanizmu podziału odpowiedzialności za rozpatrzenie wniosku o udzielenie ochrony międzynarodowej, ze szczególnym uwzględnieniem tzw. postępowania dublińskiego i jego wpływu na ryzyko ponownego wykorzystania ofiary.

Ramy prawne ochrony ofiar handlu ludźmi oraz ubiegających się o udzielenie ochrony międzynarodowej

Ramy ochrony praw ofiar handlu ludźmi opierają się na międzynarodowych normach i zasadach dotyczących praw człowieka, które wywodzą się z międzynarodowych traktatów, umów oraz protokołów. Najważniejsze międzynarodowe i regionalne akty dotyczące handlu ludźmi to: Protokół o zapobieganiu, zwalczaniu oraz karaniu za handel ludźmi, w szczególności kobietami i dziećmi (dalej: Protokół o handlu ludźmi)[4] oraz Konwencja Rady Europy

w żebractwie, w niewolnictwie lub innych formach wykorzystania poniżających godność człowieka albo w celu pozyskania komórek, tkanek lub narządów wbrew przepisom ustawy. Jeżeli zachowanie sprawcy dotyczy małoletniego, stanowi ono handel ludźmi, nawet gdy nie zostały użyte metody lub środki wymienione w pkt 1–6".

[3] *Kryzys migracyjny a handel ludźmi,* [online] https://www.polskieradio.pl/130/2788/Artykul/1745110,Kryzys-migracyjny-a-handel-ludzmi [dostęp: 15.04.2018].

[4] *Protokół o zapobieganiu, zwalczaniu oraz karaniu za handel ludźmi, w szczególności kobietami i dziećmi, uzupełniający Konwencję Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej z dnia 15 listopada 2000 r.*, (Dz.U. z 2005, nr. 18, poz. 160).

w sprawie działań przeciwko handlowi ludźmi (dalej: KoE)[5]. Kolejno, Powszechna Deklaracja Praw Człowieka (dalej: PDPC)[6] i Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych[7], które w swoich artykułach 8 podnoszą, że "nikt nie może być trzymany w niewoli i niewolnictwie". Dalej, Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych[8] w artykułach 6, 7 i 9 uznaje prawo do pracy oraz do sprawiedliwych i korzystnych warunków pracy. Należy zauważyć, że także artykuł 4 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka[9] (dalej: EKPCz) dotyczący niewolnictwa i pracy przymusowej swoim zakresem obejmuje handel ludźmi[10]. Unia Europejska wydała dwie dyrektywy dotyczące zezwoleń na pobyt dla ofiar handlu ludźmi[11] oraz ich ochrony[12]. Inne dokumenty, o których należy wspomnieć to: Konwencja w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet (dalej: CEDAW) odnosząca się w artykule 6 do ochrony kobiet – ofiar handlu ludźmi[13], Konwencja o prawach dziecka w artykułach 32, 34 i 35 odnosząca się do małoletnich ofiar[14], Protokół fakultatywny do Konwencji o prawach dziecka w sprawie handlu dziećmi, dziecięcej prostytucji i dziecięcej pornografii[15].

---

[5] *Konwencja Rady Europy w sprawie działań przeciwko handlowi ludźmi z dnia 16 maja 2005 r.*, (Dz. U. z 2009, nr. 20, poz. 107).

[6] *Powszechna Deklaracja Praw Człowieka z dnia 10 grudnia 1948 r.*, (Dz. U. 1989 nr 29 poz. 155).

[7] *Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych z dnia 19 grudnia 1966 r.*, (Dz.U. z 1977., nr 38, poz. 167).

[8] M*iędzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych z dnia 19 grudnia 1966 r.*, (Dz.U. z 1977., nr 38, poz. 169).

[9] *Europejska Konwencja Praw Człowieka z dnia 4 listopada 1950 r.*, (Dz.U. z 1993, nr 61, poz.284).

[10] Potwierdzają to odpowiednio wyroki ETPCz: *Wyrok Rantsev przeciwko Cyprowi i Rosji z 7 stycznia 2010 r.* (skarga nr 25965/04) oraz wyrok ETPCz: *Siliadin przeciwko Francji z 26 lipca 2005 r.,* (skarga nr 73316/01).

[11] *Dyrektywa Rady 2004/91/WE z dnia 29 kwietnia 2004 r. w sprawie dokumentu pobytowego wydawanego obywatelom państw trzecich, którzy są ofiarami handlu ludźmi lub wcześniej byli przedmiotem działań ułatwiających nielegalną imigrację, którzy współpracują z właściwymi organami*, (Dz. UE. L261).

[12] *Dyrektywa Rady i Parlamentu Europejskiego 2011/36/UE dnia 5 kwietnia 2011 r. w sprawie zapobiegania handlowi ludźmi i zwalczania tego procederu oraz ochrony ofiar, zastępująca decyzję ramową Rady 2002/629/WSiSW*.

[13] *Konwencja w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet z dnia 18 grudni 1979 r.*, (Dz.U. z 1982, nr 10, poz. 71).

[14] *Konwencja o prawach dziecka z dnia 20 listopada 1989 r.*, (Dz.U. z 1991, nr. 120, poz. 526).

[15] *Protokół fakultatywny do Konwencji o prawach dziecka w sprawie handlu dziećmi, dziecięcej prostytucji i dziecięcej pornografii z dnia 25 maja 2000 r.*, (Dz. U. z 2007, nr. 76, poz. 494).

Natomiast, ochrona praw ubiegających się o ochronę międzynarodową oraz uznanych już uchodźców opiera się głównie na Konwencji genewskiej dotyczącej statusu uchodźców z 1951 r. (dalej: Konwencja genewska)[16] i Protokole nowojorskim z 1967 r.[17] oraz odpowiednich aktach regionalnych (m.in. Konwencja Organizacji Jedności Afrykańskiej regulująca szczególne aspekty problemów uchodźców w Afryce z 1969 r. czy prawo unijne). Unia Europejska wydała liczne akty prawne regulujące sytuację prawną ubiegających się o ochronę międzynarodową oraz uznanych już uchodźców. Za istotne dla rozważań w niniejszym artykule należy przyjąć: Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady nr 604/2013 (dalej: Rozporządzenie Dublin III)[18], Dyrektywę Parlamentu Europejskiego i Rady 2013/32/UE[19] oraz 2013/33/UE[20] (dalej: dyrektywa recepcyjna), Porozumienie UE-Turcja ws. migracji. Oba systemy ochrony – ofiar handlu ludźmi oraz ubiegających się o udzielenie ochrony międzynarodowej nie wykluczają się i powinny być stosowane wspólnie przez państwa[21].

[16] *Konwencja Narodów Zjednoczonych dotycząca statusu uchodźców, Genewa, 28 lipca 1951r.*, (Dz.U. z 1991r. nr 119, poz.515).

[17] *Protokół dotyczący status uchodźców, Nowy Jork, 31 stycznia 1967r.*, (Dz.U. z 1991r. nr 119, poz.517).

[18] *Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 604/2013 z dnia 26 czerwca 2013 r. w sprawie ustanowienia kryteriów i mechanizmów ustalania państwa członkowskiego odpowiedzialnego za rozpatrzenie wniosku o udzielenie ochrony międzynarodowej złożonego w jednym z państw członkowskich przez obywatela państwa trzeciego lub bezpaństwowca*, (Dz. UE. L 180/31).

[19] *Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2013/32/UE z dnia 26 czerwca 2013 r. w sprawie wspólnych procedur udzielania i cofania ochrony międzynarodowej*, (Dz. UE. L 180/60).

[20] *Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2013/33/UE z dnia 26 czerwca 2013 r. w sprawie ustanowienia norm dotyczących przyjmowania wnioskodawców ubiegających się o ochronę międzynarodową*, (Dz. UE. L 180/96).

[21] Zob. szerzej: V. Stoyanova, *Victims of Human Trafficking in the Asylum Procedure. A Legal Analysis of the Guarantees for 'Vulnerable Persons' under the Second Generation of EU Asylum Legislation,* [w:] *Seeking Asylum in the European Union: Selected Protection Issues Raised by the Second Phase of the Common European Asylum System*, red. C. Bauloz, M. Ciger, S. Singer, V. Stoyanova. Leiden 2015.

Prawo do ubiegania się o ochronę międzynarodową

Zgodnie z artykułem 14 Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka każdy ma prawo do ubiegania się o azyl[22]. W kontekście europejskim przepis dotyczący prawa do azylu przedstawiony jest w artykule 18 Karty praw podstawowych Unii Europejskiej[23]. Żaden z przepisów EKPCz nie odnosi się bezpośrednio do prawa do azylu, ale jej artykuł 3 dotyczący zakazu tortur jest często powoływany w sprawach dotyczących powrotu do państwa pochodzenia uprzednio ubiegających się o ochronę międzynarodową, których wniosek został negatywnie rozpatrzony. Prawo do azylu nie rodzi obowiązku po stronie państwa do udzielenia ochrony. Każde państwo w ramach swojej suwerenności decyduje o tym komu udzieli schronienia. Jednakże, o ile państwo jest stroną – Konwencji genewskiej oraz Protokołu Nowojorskiego, EKPCz oraz zapewnia w prawie krajowym dostęp do ochrony międzynarodowej – jest zobowiązane przyjąć wniosek o udzielenie ochrony międzynarodowej[24].

Ponadto, Konwencja genewska w artykule 33 zobowiązuje państwa do przestrzegania zasady non-refoulement, zakazując wydalania lub zawracania uchodźców do granicy terytoriów, gdzie ich życie lub wolność byłyby zagrożone ze względu na rasę, religię, obywatelstwo, przynależność do określonej grupy społecznej lub przekonania polityczne. Jak wskazuje O'Sullivan i Stevens na podstawie tych przepisów można powoływać się na prawo do ubiegania się o ochronę międzynarodową[25]. Realizacja tegoż prawa napotyka na poważne przeszkody zarówno natury geograficznej (np. dostęp do terytorium) jak i prawnej (np. konieczność posiadania wizy w czasie podróży do państwa docelowego przez państwa tranzytowe) oraz bezprawnej (np. odmowa przyjęcia wniosku o udzielenie ochrony międzynarodowej). Tymczasem, odmowa przyjęcia wniosku jest to coraz częstszą praktyką w Europie. Budzi ona spore kontrowersje, zwłaszcza wobec szacunków dotyczących przybyłych do granic Europy

[22] *Powszechna Deklaracja Praw Człowieka …*; W tym znaczeniu słowo azyl w prawie polskim należy rozumieć jako ochronę międzynarodową.
[23] *Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej,* (Dz. U. UE. C 326/391).
[24] Zob. wyrok ETPCz: *A.E.A. przeciwko Grecji z 15 marca 2018 r.,* (skarga nr 39034/12).
[25] M. O'Sullivan, D.Stevens, *States, the Law and Access to Refugee Protection. Fortress and Fairness,* Oregon, 2017, s. 8;

uciekinierów, w tym potencjalnych ofiar handlu ludźmi przybyłych do granic Europy tylko w 2015 r.[26]

Ofiary handlu ludźmi napotykają na liczne wyzwania w dostępie do postępowania uchodźczego, co jest w dużej mierze związane z ich szczególnie wrażliwą sytuacją. Przede wszystkim jest to brak informacji o przysługujących im prawach, nieznajomość języka i kultury państwa przyjmującego, wyczerpanie fizyczne i psychiczne oraz, w pewnych sytuacjach, zależność od handlarza, a co za tym idzie obawa o swoje bezpieczeństwo. Wiele osób może potrzebować ochrony międzynarodowej, ale nie zna swoich praw oraz obowiązków, w związku z czym nie ubiega się o nią. Jak określa dyrektywa 2013/32/UE w artykule 8 obowiązek informowania oraz doradztwa spoczywa na państwie przyjmującym: „W przypadku gdy istnieją powody, aby przypuszczać, że obywatele państw trzecich lub bezpaństwowcy przetrzymywani w ośrodkach zatrzymań lub obecni na przejściach granicznych, w tym w strefach tranzytowych, na granicach zewnętrznych mogą chcieć wystąpić z wnioskiem o udzielenie ochrony międzynarodowej, państwa członkowskie przekazują im informacje o możliwości wystąpienia z takim wnioskiem. W takich ośrodkach i na takich przejściach granicznych państwa członkowskie zapewniają możliwość skorzystania z pomocy tłumaczy w takim zakresie, w jakim jest to niezbędne do ułatwienia dostępu do procedury azylowej". Czynności podejmowane na przejściach granicznych oraz w ośrodkach detencyjnych co do zasady powinny umożliwić identyfikację specjalnych potrzeb, w tym chociażby powziąć przypuszczenia wskazujące, że osoba tam przebywająca może potrzebować ochrony międzynarodowej i/lub być ofiarą handlu ludźmi. Jeżeli taka potrzeba zostanie zidentyfikowana, należy umożliwić złożenie wniosku w jak najbardziej sprzyjających warunkach. Mowa tutaj o m.in. przyjęciu wniosku przez osobę tej samej płci (zasada ta może ulec zmianie w zależności od okoliczności), przyjęciu wniosku w obecności psychologa, prawnika, lub innej zaufanej osoby.

[26] L. Anannikova, *Terespol to już nie Europa? Wstrząsające dane: Polska odpycha* uchodźców z dnia 10 sierpnia 2017 r. [online] http://wyborcza.pl/7,75398,22215404,terespol-to-juz-nie-europa-wstrzasajace-dane-polska-odpycha.html, [dostęp: 15.04.2018]; *Na granicy. Raport z monitoringu dostępu do postępowania o udzielenie ochrony międzynarodowej na przejściach granicznych w Terespolu, Medyce i na lotnisku Warszawa Okęcie. Analizy, Raporty, Ekspertyzy nr 2/2016*, red. A. Chrzanowska, W. Klaus, P. Mickiewicz, K. Słubik, J. Subko, A. Trylińska, Warszawa 2016.

Identyfikacja oraz uznanie za ofiarę handlu ludźmi

Identyfikacja ofiar handlu ludźmi wśród osób, które chcą się ubiegać o ochronę międzynarodową lub się o nią ubiegają, jest bardzo trudna. Istnieje wiele czynników, które „zwiększają" podatność danej osoby na nadużycia i wykorzystanie. Uciekający przed prześladowaniem w swoim państwie pochodzenia są szczególnie narażeni na wykorzystanie z powodu trudnej sytuacji osobistej, braku znajomości państwa, do którego dotarli, języka, kultury, a często także konieczności spłaty kosztów przemycenia – długu. W związku z tym, nierzadkim zjawiskiem jest nałożenie się kilku ról – poszukującego ochrony oraz ofiary handlu ludźmi. Do grup ryzyka należą również m.in.: nieuregulowani migranci, kobiety, małoletni. W zależności od uregulowań danego państwa, identyfikację przeprowadzają funkcjonariusze straży granicznej, urzędnicy lub/i przedstawiciele organizacji pozarządowych. Może zostać ona przeprowadzona w ramach postępowania uchodźczego (o ile ofiara złożyła wniosek) lub też poza nim. Identyfikacja zazwyczaj składa się z dwóch etapów: oceny czynników, które powinny zostać przeanalizowane przed rozmową z potencjalną ofiarą oraz kolejno, bezpośredniej rozmowy z nią. W czasie rozpoznawania okoliczności należy wziąć pod uwagę takie czynniki jak m.in.: wiek, płeć, obywatelstwo oraz narodowość, posiadanie lub nie dokumentów, ostatnie miejsce pobytu, okoliczności przekazania ofiary (np. do organizacji pozarządowej), sygnały wskazujące na wykorzystanie (np. fizyczne okaleczenia)[27]. Późniejsza rozmowa z potencjalną ofiarą powinna poruszyć takie okoliczności jak m.in. nawiązanie kontaktu ofiary z handlarzem, składane obietnice, przebieg podróży, w tym przekroczenie granic państwowych czy też rodzaj wykonywanej pracy. Ponadto, jeżeli w czasie przesłuchania statusowego (tj. o udzielenie ochrony międzynarodowej) lub innego etapu postępowania pojawiają się informacje mogące wskazywać na handel ludźmi, identyfikacji dokonuje zazwyczaj inspektor prowadzący sprawę. O ile identyfikacja wykaże prawdopodobieństwo, że wnioskodawca jest ofiarą handlu ludźmi, przekazuje tę informację organom zajmującym się oficjalnym uznaniem danej osoby za ofiarę handlu ludźmi.

[27] *Bezpośrednia pomoc ofiarom handlu ludźmi*, [online] publications.iom.int/system/files/pdf/podrecznikvot_wersja_ost.pdf, [dostęp: 30.08.2018], s. 31-32.

Należy podkreślić, że uznanie za ofiarę handlu ludźmi następuje zazwyczaj w toku postępowania karnego. To stawia je w szczególnie niepewnej sytuacji dotyczącej ich potrzeb w zakresie ochrony, które często stają się zależne od wyniku postępowania karnego. Dzieje się tak pomimo faktu, że KoE zapewnia ochronę wszystkim ofiarom handlu ludźmi, niezależnie od ich współpracy z władzami w trakcie prowadzenia śledztwa oraz postępowania karnego. Państwa często uzależniają współpracę z organami ścigania od uzyskania specjalnego rodzaju zezwolenia pobytowego dla ofiary handlu ludźmi[28]. O ile ofiara nie zdecyduje się na nawiązanie takiej współpracy i odcięcie się od sprawców – nie może liczyć na uzyskanie zezwolenia na pobyt na tej podstawie[29]. W 4. Raporcie Ogólnym GRETY zauważono, że aż 77% państw ma problem z identyfikacją ofiar[30], a co za tym idzie zapewnieniem właściwej recepcji. Podtrzymywanie związku pomiędzy pomocą ofierze handlu ludźmi, a ich współpracą z organami ma znaczący wpływ na przyszłość ofiary oraz jej bezpieczeństwo. Zwłaszcza ofiary handlu, które współpracując z organami narażone są na niebezpieczeństwo ze strony handlarzy. Taką sytuację dobrze naświetla decyzja francuskiego Krajowego Sądu ds. Azylu z marca 2015 r. Dotyczy ona młodej Nigeryjki, która dostała się do Francji w 2009 r. i została tam zmuszona do prostytucji. Młoda dziewczyna zgłosiła się na policję, aby zadenuncjować handlarzy. Jednakże informacje przez nią przekazane organy uznały za bezużyteczne dla rozpoczęcia postępowania karnego. Cudzoziemka złożyła wniosek o udzielenie ochrony międzynarodowej w czerwcu 2010 r. Po dwóch miesiącach uzyskała decyzję odmowną. Wskutek postępowania odwoławczego uzyskała status uchodźcy dopiero w marcu 2015 r. Jeżeli organy zidentyfikowałyby cudzoziemkę jako ofiarę handlu ludźmi, kiedy ta zgłosiła się na policję, otrzymałaby ona wsparcie odpowiadające jej potrzebom[31].

Niezwykle rzadko dochodzi do samoidentyfikacji ofiary handlu ludźmi. Dzieje się tak z dwóch głównych przyczyn: braku świadomości wykorzystania

[28] Jako przykład może posłużyć Polska, gdzie ustawa o cudzoziemcach z 2013 r. w rozdziale 9 reguluje kwestie pobytu dla cudzoziemców będących ofiarami handlu ludźmi. Artykuł 176 pkt 2 stanowi: " (…) podjął współpracę z organem właściwym do prowadzenia postępowania w sprawie o przestępstwo (…)"; *Ustawa z dnia 12 grudnia 2013 r. o cudzoziemcach*, (Dz. U. 2013, poz. 1650).

[29] Ta przeszkoda dla ochrona ofiar handlu ludźmi została zidentyfikowana przez GRETA jako jedną z głównych luk w systemie wdrożenie KoE.

[30] *GRETA* 4th General Report, s.33.

[31] *Wyrok Krajowego Sądu ds. Azylu nr 10012810 z 24 marca 2015, Francja*.

oraz obawy przed sprawcami. Nierzadko także ofiara handlu ludźmi w czasie postępowania o udzielenie ochrony międzynarodowej nie przywołuje swojej prawdziwej historii z wielu przyczyn m.in. powodu swojego stanu psychicznego (w tym objawów PTSD), obawy przed sprawcami lub innych. Wskutek tego organ ma ograniczoną możliwość dokonania prawidłowej identyfikacji. Natomiast jeżeli do ujawnienia historii dochodzi później, postrzegana jest ona przez organ jako niewiarygodna, rozbudowana jedynie w celu uzyskania ochrony międzynarodowej. Należy także wspomnieć, że ofiary handlu ludźmi pouczane są przez handlarzy co mają mówić oraz robić w przypadku zatrzymania ich przez służby.

Wczesna identyfikacja jest bardzo ważna. Umożliwia zastosowanie mechanizmów ochronnych mających na celu udzielenie ofiarom wsparcia (psychologicznego, prawnego, finansowego) oraz zapewnienie bezpiecznego schronienia i odcięcia od sprawców. KoE nakłada na państwa - strony pozytywne zobowiązania dotyczące przyjęcia odpowiednich środków w celu identyfikacji ofiar handlu ludźmi. Mowa tutaj m.in o aktach prawnych i innych środkach ułatwiających identyfikację ofiar oraz zapewniających wsparcie. Jeżeli pojawią się uzasadnione powody, aby sądzić, że dana osoba jest ofiarą handlu ludźmi, państwo nie może wydalić tejże osoby ze swojego terytorium aż do zakończenia procedury identyfikacyjnej. Proces identyfikacji przewidziany w artykule 10 KoE jest niezależny od jakiegokolwiek postępowania karnego przeciwko osobom odpowiedzialnym za handel. Ponadto, identyfikacja ofiar postrzegana jest jako proces współpracy władz państwa oraz organizacji wspierających ofiary. Zaangażowanie różnych zainteresowanych stron w ten proces wskazywany jest jako dobra praktyka państw[32]. Bez wątpienia, wczesna identyfikacja zapewnia ofiarom wnioskującym o udzielenie ochrony międzynarodowej recepcję, na którą wskazuje artykuł 21 dyrektywy recepcyjnej. Zgodnie z nim, ofiary handlu ludźmi są „osobami szczególnej troski" wobec czego powinni oni otrzymać „szczególną pomoc" tj. między innymi wsparcie prawne, psychologiczne oraz zapewnienie szczególnych warunków w czasie przesłuchania statusowego. W praktyce, wciąż istnieją znaczne luki w identyfikacji ofiar handlu ludźmi, szczególnie wśród osób ubiegających się o ochronę międzynarodową[33]. Zastan-

[32] *GRETA 4th General Report* … .
[33] *GRETA 5th General Report*, Council of Europe, 2016, s. 35.

wiajace jest, że zgodnie z raportem krajowym z października 2013 r. przygotowanym przez Krajowy Punkt Kontaktowy Europejskiej Sieci Migracyjnej pt."Identyfikacja ofiar handlu ludźmi w ramach procedur przyznawania ochrony międzynarodowej i przymusowych powrotów w Polsce" - nie odnotowano żadnego przypadku identyfikacji ofiar handlu ludźmi w toku procedury uchodźczej[34]. Wobec braku nowszej edycji raportu krajowego nie jest możliwe porównanie z obecnym poziomem identyfikacji ofiar w toku procedury.

Ofiara handlu ludźmi a ochrona międzynarodowa

Przede wszystkim, ofiarą handlu ludźmi można stać się już w państwie pochodzenia i opuścić je celem poszukiwania ochrony, jak także w czasie podróży lub po przybyciu do nowego państwa. Jak zauważa Wysoki Komisarz NZ ds. Uchodźców (dalej: UNHCR): „Nieodłącznym elementem tego zjawiska są takie formy handlu ludźmi jak uprowadzenie, uwięzienie, gwałt, seksualne niewolnictwo, przymusowa prostytucja, usuwanie narządów, fizyczna przemoc, głód"[35]. Takie akty stanowią poważne naruszenie praw człowieka, a ich kumulacja mogłaby uzasadniać udzielenie ochrony międzynarodowej[36]. Ponadto, zagrożenie związane z powrotem do państwa pochodzenia lub państwa trzeciego, w tym ryzyko ponownego wykorzystania, uznawane są za potencjalnie powody ubiegania się o ochronę międzynarodową. Każdy wniosek o udzielenie ochrony międzynarodowej jest analizowany indywidualnie. Organ imigracyjny rozpatrując zasadność wniosku bada czy powody wskazane przez wnioskodawcę są tożsame z określonymi w Konwencji genewskiej oraz czy odczuwana obawa przed prześladowaniem jest uzasadniona w sposób obiektywny.

[34] *Identyfikacja ofiar handlu ludźmi w ramach procedur przyznawania ochrony międzynarodowej i przymusowych powrotów w Polsce*, 2013, s. 11.
[35] *Guidelines on International Protection: The application of Article 1A(2) of the 1951 Convention and / or 1967 Protocol relating to the Status of Refugees to victims of trafficking and persons at risk of being trafficked (2006)*, (U N Doc. HCR/GIP/06/07).
[36] *Handbook and Guidelines on Procedures and Criteria for Determining Refugee Status under the 1951 Convention and the 1967 Protocol Relating to the Status of Refugee*, Geneva 2011, par. 53.

Należy zauważyć, że Protokół o handlu ludźmi nie ustanawia obligatoryjnego obowiązku objęcia ochroną międzynarodową ofiary handlu ludźmi. Odnosi się on jednak do możliwości, a zatem dostępu do procedury uchodźczej. Artykuł 14 pkt 1 przewiduje, że ofiara handlu ludźmi może zostać uznana za uchodźcę. Zgodnie z nim: „Żadne z postanowień niniejszego protokołu nie narusza innych praw, zobowiązań ani obowiązków państw i osób wynikających z prawa międzynarodowego, w tym międzynarodowego prawa humanitarnego oraz międzynarodowego prawa ochrony praw człowieka, a w szczególności, tam gdzie ma to zastosowanie, Konwencji z 1951 r. oraz Protokołu z 1967 r. dotyczących statusu uchodźców oraz zawartej w nich zasady niewydalania". Kolejno, artykuł 40 pkt 4 KoE potwierdza tę zasadę: „Żadne z postanowień niniejszej Konwencji nie narusza praw, zobowiązań oraz obowiązków Państw oraz osób wynikających z prawa międzynarodowego, w tym międzynarodowego prawa humanitarnego oraz międzynarodowego prawa ochrony praw człowieka oraz w szczególności, tam gdzie ma to zastosowanie, Konwencji z 1951 roku oraz Protokołu z 1967 roku dotyczących statusu uchodźców wraz ze sformułowaną w nich zasadą nie wydalania".

Powody, dla których ofiary handlu ludźmi ubiegają sie o ochronę międzynarodową są różne. Niektóre z nich obawiają się prześladowania po powrocie do państwa pochodzenia, inne zostały namówione do tego przez handlarzy. Celem takiego działania jest najczęściej chęć chwilowego uregulowania swojego pobytu, wjazdu na terytorium państwa lub opuszczenia ośrodka strzeżonego dla cudzoziemców[37]. Nie zmienia to faktu, że w czasie przyjmowania wniosku o udzielenie ochrony międzynarodowej mogą wyjść na jaw okoliczności, które uzasadnią objęcie jej opieką w ramach mechanizmu ochrony ofiar handlu ludźmi. Innymi przypadkami wykorzystania procedury uchodźczej są kwestie finansowe. Niejednokrotnie państwa członkowskie nie zapewniają odpowiedniego lub wystarczającego wsparcia ofiarom handlu ludźmi. Dopiero

[37] Niektóre państwa, w tym Polska uznają za legalny pobyt cudzoziemca, który ubiega się o ochronę międzynarodową w czasie postępowania o udzielenie tejże ochrony, do czasu wydania decyzji ostatecznej w sprawie, o ile jest to pierwszy złożony wniosek. Ponadto w Polsce, cudzoziemiec, który złożył wniosek o udzielenie ochrony międzynarodowej oraz został uznany za ofiarę przemocy nie może przebywać w detencji.

złożenie wniosku o udzielenie ochrony międzynarodowej umożliwia ofierze korzystanie z benefitów finansowych[38].

W praktyce, ofiary handlu ludźmi niezbyt często aplikują o ochronę międzynarodową. Zazwyczaj wynika to z uprzednio wspomnianej niewiedzy. Służby graniczne lub inni urzędnicy, z którymi mają do czynienia, nie pouczają ofiar handlu ludźmi o przysługującym im prawie do ubiegania się o ochronę. Zazwyczaj nie wynika to ze złej woli, ale z łączenia handlu ludźmi jedynie z postępowaniem karnym, a nie także ochroną uchodźców. GRETA wezwała po raz kolejny państwa członkowskie do podjęcia właściwych środków w celu zapewnienia, że ich krajowe systemy azylowe umożliwią ofiarom handlu ubieganie się o ochronę międzynarodową. Jednakże nie wszystkie państwa przestrzegają jej, uzależniając możliwość złożenia wniosku od odstąpienia lub rezygnacji z procedury identyfikacyjnej oraz przyznanej w ramach niej pomocy[39].

Ryzyko ponownego wykorzystania

Państwem odpowiedzialnym za rozpatrzenie wniosku o udzielenie ochrony międzynarodowej może być inne niż to, w którym wnioskodawca złożył swój wniosek. Jeżeli wniosek został złożony przez ofiarę handlu ludźmi, w gestii odpowiednich służb zostaje zbadanie możliwości przekazania do innego państwa w kontekście ochrony przed ponownym wykorzystaniem przez handlarzy. Kryzys migracyjny zmusił państwa członkowskie do wprowadzenia nowych, skuteczniejszych rozwiązań w zakresie podziału odpowiedzialności za rozpatrzenie wniosków o udzielenie ochrony międzynarodowej. Podział odpowiedzialności pomiędzy państwa został uznany za jedyny możliwy sposób zmniejszenia presji migracyjnej, jakie dotknęły południowe państwa graniczne

[38] Na przykładzie Polski, gdzie ubiegający się o udzielenie ochrony międzynarodowej, o ile zamieszkuje poza ośrodkiem dla cudzoziemców, otrzymuje drobne świadczenia socjalne.

[39] *Oświadczenie GRETA w Światowy Dzień Przeciwko Handlowi Ludźmi, 30 lipca 2015 r.*; [online] http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/trafficking/Docs/Press_releases/World_day_vs_THB_2015_en.asp [dostęp: 10.04.2018].

UE, jak Grecja czy Włochy. Rozwiązanie problemu kryzysu oparto na relokacji[40], przesiedleniach[41] oraz zawarciu Porozumienia UE-Turcja ws. migracji[42]. Należy zauważyć, że wspomniane rozwiązania nie poruszają problematyki ofiar handlu ludźmi, a co za tym idzie w żaden sposób nie chronią ich praw. Relokacja nie pozwala ubiegającemu się o ochronę międzynarodową wybrać państwa, do którego chce być relokowany. Natomiast przesiedlenie daje możliwość wyboru państwa docelowego. Porozumienie UE-Turcja ws. migracji co do zasady ma na celu ograniczenie nielegalnej imigracji do Unii. Co za tym idzie, walkę z przemytnikami oraz handlarzami ludźmi. Jednakże żaden z zapisów Porozumienia nie odnosi się do ochrony praw osób narażonych lub już będących ofiarami handlu ludźmi. Ponadto, biorąc pod uwagę przyśpieszone procedury przekazania do Turcji rodzą się liczne wątpliwości dotyczące idetyfikacji ofiar oraz ochrony ich praw. Cała odpowiedzialność za identyfikację ofiar spoczywa na organach greckich, które są obciążone kolejnymi osobami ubiegającymi się o ochronę.

Stałym mechanizmem podziału odpowiedzialności za rozpatrzenie wniosku o udzielenie ochrony międzynarodowej pomiędzy państwa członkowskie jest Rozporządzenie Dublin III. Rozdział II Dublin III wskazuje kryteria ustalania odpowiedzialnego państwa członkowskiego takie jak m.in. względy rodzinne lub wydanie wizy lub zezwolenia pobytowego w państwie członkowskim Unii Europejskiej. Dublin III nie porusza kwestii ofiar handlu ludźmi. Jedynie artykuł 6 pkt 3 wspomina o ofiarach handlu ludźmi, ale tylko w kontekście małoletnich bez opieki. Nadto, zgodnie z artykułem 5 pkt 2 możliwe jest odstąpienie od przeprowadzenia przesłuchania o ile wnioskodawca udzielił informacji pozwalających określić państwo odpowiedzialne innymi środkami. Biorąc pod uwagę, że niezwykle rzadko dochodzi do auto-identyfikacji ofiar

[40] Relokacja jest przeniesieniem osób, które potrzebują lub już korzystają z jednej z form ochrony międzynarodowej państwa członkowskiego UE do innego państwa członkowskiego UE, w którym zostaną objęte podobną ochroną.

[41] Przesiedlenie definiuje się jako wybór i transfer uchodźcy z państwa, w którym ubiegali się o ochronę państwa trzeciego, które zgodziło się je przyjąć jako uchodźcy o statusie stałego pobytu. Zapewniony status zapewnia ochronę przed wydaleniem zapewnia przesiedlonego uchodźcę i jego/jej rodzinę lub osoby pozostające na utrzymaniu z dostępem do podobnych praw cieszył się obywatelami. Przesiedlenie także niesie ze sobą szansę na zostanie naturalizowanym obywatel kraju przesiedlenia (definicja zaczerpnięta z unijnego słownika azylu i migracji.

[42] Porozumienie UE-Turcja ws.migracji zawarta w dn. 18 marca 2016 r.

handlu ludźmi wysoce prawdopodobne wydaje sie ryzyko przekazania wnioskodawcy do państwa, w którym może on być narażony na ryzyko wykorzystania lub ponownego wykorzystania.

Bardzo rzadko dochodzi do identyfikacji ofiary handlu ludźmi w ramach tzw. postępowania dublińskiego. Dzieje się tak z uwagi na brak czasu, poufności, czy też tłumaczy. Ponadto, jak wskazuje Raport projektu TRACKS, przeprowadzane przez UNHCR badanie wdrażania Rozporządzenia Dublin III wykazało, że państwa członkowskie nie oceniają kompleksowo najlepszego interesu dziecka oraz nie uwzględniają kluczowych, minimalnych czynników określonych w Rozporządzeniu Dublin III. Najlepszy interes dziecka często nie jest uwzględniany w decyzji o przekazaniu wniosku[43].

Tymczasem, zgodnie z KoE obowiązki państwa w kwestii ochrony ofiar handlu ludźmi są nieograniczone w czasie. Zgodnie z artykułem 13 KoE każde państwo powinno zagwarantować w swoim prawie wewnętrznym okres dochodzenia do równowagi i do namysłu, trwający co najmniej 30 dni, o ile istnieją uzasadnione podstawy aby sądzić, że osoba, o którą chodzi, jest ofiarą. Państwo członkowskie może także na podstawie klauzuli dyskrecjonalnej (artykuł 17 Dublin III) rozpatrzyć wniosek o udzielenie ochrony pomimo, że nie jest państwem odpowiedzialnym na podstawie ustalonych w Dublin III kryteriów.

System dubliński opiera się na domniemaniu bezpieczeństwa wszystkich państw członkowskich objętych nim oraz wzajemnego zaufania pomiędzy nimi w zakresie ochrony ubiegających się o ochronę międzynarodową. Jednakże, wiele państw członkowskich traktuje Dublin III jedynie jako mechanizm „dystrybucji" ubiegających się o ochronę międzynarodową, a nie instrument pozwalający określić indywidualne potrzeby[44].

Jako przykład może posłużyć historia 18-letniej Senegalki, która została dostarczona przez handlarzy na terytorium państwa członkowskiego A, gdzie doszło do wykorzystania - zmuszenia jej do prostytucji. Uciekając przed sprawcami znalazła się w państwie członkowskim B. W czasie zatrzymania w państwie członkowskim B nie posiadała przy sobie dokumentów pobytowych ani żadnego dokumentu tożsamości. W czasie rozmowy z funkcjonariuszem Straży

[43] *Identification and resposne to the needs of Trafficked Asylum Seekers*, [online] http://www.cc me.be/fileadmin/filer/ccme/20_Areas_of_Work/10_Slavery___Anti-Trafficking/2018-01-25-TRACKS_consolidated_Full_Report_January_2018.pdf [dostęp: 14.04.2018], s. 36.
[44] M. O'Sullivan, D.Stevens, *States, the Law and Access to Refugee Protection …,* s. 285.

Granicznej została pouczona o prawie do złożenia wniosku o udzielenie ochrony międzynarodowej. Skorzystała z przysługującego jej prawa. Młoda Senegalka nie była świadoma, że padła ofiarą wykorzystania oraz przemocy (tu: przemocy seksualnej). Urząd imigracyjny po tym jak otrzymał wniosek ustalił, że cudzoziemka posiadała wizę wydaną przez państwo członkowskie A. Okazało się to wystarczające do wskazania państwa właściwego do rozpatrzenia wniosku. Państwem odpowiedzialnym na mocy Rozporządzenia Dublin III jest państwo A, które przyjęło odpowiedzialność za rozpatrzenie sprawy. W takim przypadku, jeżeli dojdzie do przekazania cudzoziemki do państwa A będzie ona narażona na ponowne wykorzystanie. Także z wielkim prawdopodobieństwem jej sprawa uchodźcza zakończy się fiaskiem, ponieważ nie wykaże ona żadnych podstaw ubiegania się o ochronę. Jedynie wnikliwe przesłuchanie przeprowadzone przez odpowiednio przeszkolonego urzędnika umożliwi zidentyfikowanie ofiary i zapewnienia jej odpowiedniego wsparcia. O ile państwo odstępuje od przesłuchania, ponieważ nie uważa się za „odpowiedzialne" za rozpatrzenie wniosku ryzykuje przekazanie niezidentyfikowanej ofiary do państwa, w którym została wykorzystana, narażając ją na ponowne wykorzystanie.

Jak wspomniano wcześniej, podstawowym założeniem systemu dublińskiego jest domniemanie bezpieczeństwa w przypadku transferu do innego państwa członkowskiego. W praktyce nie wszystkie państwa członkowskie spełniają warunki uznania ich za bezpieczne dla ubiegających się o ochronę międzynarodową. Wobec tego dyskusyjna pozostaje kwestia ochrony praw ofiar handlu ludźmi w ramach Dublin III, a zwłaszcza niskiego poziomu identyfikacji. Na uwagę w tym miejscu zasługują dwa wyroki ETPCz : M.S.S. przeciwko Belgii i Grecji oraz Tarakhel przeciwko Szwajcarii. Oba wyroki łączy ochrona praw ubiegających się o udzielenie ochrony międzynarodowej oraz naruszenie zasady non-refoulement. Zgodnie z wyrokiem M.S.S. przeciwko Belgii i Grecji[45] oba te kraje naruszyły artykuł 3 EKPCz. Grecja naruszyła artykuł 3 poprzez warunki osadzenia skarżącego oraz warunki bytowe oraz braki w procedurze uchodźczej, a także artykuł 13 w związku z artykułem 3 z uwagi na brak skutecznego środka zaskarżenia. Belgia natomiast naruszyła artykuł

[45] *Wyrok ETPCz M.S.S.przeciwko Belgii i Grecji z 21 stycznia 2011 r.*, (skarga nr30696/09).

3 z powodu narażenia skarżącego na niebezpieczeństwo związane z uchybieniami w procedurze uchodźczej w Grecji oraz warunki jego osadzenia i warunki bytowe skarżącego. Belgia naruszyła także artykuł 13 w związku z artykułem 3 poprzez brak skutecznego środka zaskarżenia wydalenia skarżącego. Od czasu wydania tego wyroku wstrzymano przekazania ubiegających się o ochronę do Grecji. Natomiast, zgodnie z wyrokiem Tarakhel przeciwko Szwajcarii[46], ETPCz stwierdził, że może dojść do naruszenia artykułu 3 oraz artykułu 8 EKPCz w przypadku zawrócenia ubiegających się o udzielenie ochrony międzynarodowej do Włoch. Trybunał szczegółowo przeanalizował skutki jakie wywarłoby przekazanie do Włoch (do przekazania jeszcze nie doszło), a także sytuację osobistą wnioskodawcy. Innym, wartym przywołania tutaj wyrokiem jest wyrok Trybunału Sprawiedliwości w sprawie C-695/15 PPU Shiraz Baig Mirza przeciwko Bevándorlási és Állampolgársági Hivatal[47]. Zgodnie z nim, państwo członkowskie wtórnie odpowiedzialne za rozpatrzenie wniosku o udzielenie ochrony międzynarodowej (na mocy Rozporządzenia Dublin III) może odesłać wnioskodawcę do bezpiecznego państwa trzeciego, a także, że nie istnieje obowiązek informacyjny pomiędzy tymi państwami członkowskimi w zakresie procedury uchodźczej oraz praktyki administracyjnej. W praktyce oznacza to, że może dojść do chain-refoulement, a co za tym idzie odesłania ofiary handlu ludźmi do państwa, w którym zagrożone jest jej życie i bezpieczeństwo. Biorąc pod uwagę niską efektywność identyfikacji ofiar handlu ludźmi w tzw. procedurze dublińskiej niebezpieczeństwo to jest duże.

Ofiara handlu ludźmi ubiegająca się o udzielenie ochrony międzynarodowej może zostać przekazana także do bezpiecznego państwa trzeciego lub europejskiego bezpiecznego państwa trzeciego. Aby dane państwo mogło zostać uznane za bezpieczne, a ubiegający się o ochronę tam przekazany, należy sprawdzić czy państwo to spełnia wymagania określone w artykule 38 ust. 1 lub 39 dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2013/32/UE z dnia 26 czerwca 2013 r. w sprawie wspólnych procedur udzielania i cofania ochrony międzynarodowej. Kwestia bezpiecznego państwa trzeciego pozostaje bardzo kontrowersyjna, zwłaszcza, że państwa członkowskie chętnie pozbywają się

[46] *Wyrok ETPCz Tarakhel przeciwko Szwajcarii z 4 listopada 2014 r.*, (skarga nr 29217/12).
[47] *Wyrok Trybunału Sprawiedliwości PPU Shiraz Baig Mirza przeciwko Bevándorlási és Állampolgársági Hivatal z 17 marca 2016 r.*, (sprawa nr C-695/15).

ubiegających sie o ochronę międzynarodową przenosząc odpowiedzialność na państwa ościenne.

Dublin III oraz Porozumienie UE-Turcja ws.migracji rodzi duże wątpliwości w zakresie przestrzegania praw ofiar handlu ludźmi. Żaden z dokumentów nie odnosi się do ochrony ich praw. Poziom identyfikacji w ramach postępowania Dublin III pozostaje niski. Natomiast, w ramach Porozumienia żadna identyfikacja nie jest prowadzona. Biorąc to pod uwagę, jest wysoce prawdopodobne, że wobec braku identyfikacji, ofiara handlu ludźmi może zostać przekazana do państwa, w którym została wykorzystana. Należałoby zastanowić się nad każdorazowym przesłuchaniem ubiegającego się o ochronę międzynarodową celem potencjalnej identyfikacji. Zwłaszcza, że nie istnieją skuteczne mechanizmy identyfikacji ofiar handlu ludźmi oraz ich wsparcia w ramach mechanizmów przekazywania odpowiedzialności za rozpatrzenie wniosku o udzielenie ochrony międzynarodowej.

Podsumowanie

Handel ludźmi to jedna z najbardziej lukratywnych form przestępczości międzynarodowej. Europejski kryzys migracyjny z 2015 r. wpłynął na wzrost liczby ofiar handlu ludźmi, zwłaszcza wśród uchodźców. Każdy ma prawo ubiegać się o azyl. Pomimo tego prawa, dostęp do ochrony międzynarodowej staje się coraz trudniejszy. Wynika to z wielu czynników m.in. odmów przyjęcia wniosków na granicy. Ofiary handlu ludźmi napotykają na liczne wyzwania w dostępie do postępowania uchodźczego, co jest w dużej mierze związane z ich szczególnie wrażliwą sytuacją (m.in. niewiedza, PTSD, zależność od handlarzy). Bardzo ważna jest dlatego identyfikacja oraz właściwe wsparcie. Wczesna identyfikacja zapewnia ofierze dostęp do szeregu praw, a także chroni ją przed przekazaniem do innego państwa lub do państwa pochodzenia, w którym mogłaby być narażona na wykorzystanie lub ponowne wykorzystanie. Powody, dla których ofiary handlu ludźmi ubiegają sie o ochronę międzynarodową są różnorakie. Niektóre z nich obawiają się prześladowania po powrocie do państwa pochodzenia, inne zostały namówione do tego przez handlarzy. Państwa członkowskie powinny w sposób indywidualny podchodzić do ubiegających się o ochronę międzynarodową, zwłaszcza jeżeli w grę wchodzi prze-

kazanie wnioskodawcy do innego państwa. Co za tym idzie, każdorazowo przeprowadzać przesłuchanie statusowe oraz wprowadzić efektywne systemy identyfikacji oraz mechanizmy ochronne dla ofiar handlu ludźmi w tzw. postępowaniach dublińskich oraz transferach odbywających się na mocy Porozumienia UE-Turcja ws.migracji.

Bibliografia

Akty prawne

Dyrektywa Rady 2004/91/WE z dnia 29 kwietnia 2004 r. w sprawie dokumentu pobytowego wydawanego obywatelom państw trzecich, którzy są ofiarami handlu ludźmi lub wcześniej byli przedmiotem działań ułatwiających nielegalną imigrację, którzy współpracują z właściwymi organami, (Dz. UE. L261).

Dyrektywa Rady i Parlamentu Europejskiego 2011/36/UE dnia 5 kwietnia 2011 r. w sprawie zapobiegania handlowi ludźmi i zwalczania tego procederu oraz ochrony ofiar, zastępująca decyzję ramową Rady 2002/629/WSiSW.

Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2013/32/UE z dnia 26 czerwca 2013 r. w sprawie wspólnych procedur udzielania i cofania ochrony międzynarodowej, (L 180/60).

Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2013/33/UE z dnia 26 czerwca 2013 r. w sprawie ustanowienia norm dotyczących przyjmowania wnioskodawców ubiegających się o ochronę międzynarodową, (Dz. UE. L 180/96).

Europejska Konwencja Praw Człowieka z dnia 4 listopada 1950 r., (Dz. U. z 1993, nr 61, poz.284).

Konwencja w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet z dnia 18 grudnia 1979 r., (Dz. U. z 1982, nr 10, poz. 71).

Konwencja Narodów Zjednoczonych dotycząca statusu uchodźców, Genewa, 28 lipca 1951r., (Dz. U. z 1991r. nr 119, poz.515).

Konwencja o Prawach Dziecka z dnia 20 listopada 1989 r., (Dz. U. z 1991 r. nr 120, poz. 526).

Konwencja Rady Europy w sprawie działań przeciwko handlowi ludźmi z dnia 16 maja 2005 r., (Dz. U. z 2009, nr. 20, poz. 107).

Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej, (Dz. U. UE. C 326/391).

Międzynarodowy Pakt Praw Politycznych i Obywatelskich z dnia 16 grudnia 1966 r., (Dz. U. z 1977 r., nr 38, poz.167).

Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych z dnia 19 grudnia 1966 r., (Dz. U. z 1977., nr 38, poz. 169).

Protokół dotyczący status uchodźców, Nowy Jork, 31 stycznia 1967r., (Dz. U. z 1991r. nr 119, poz.517).

Protokół fakultatywny do Konwencji o prawach dziecka w sprawie handlu dziećmi, dziecięcej prostytucji i dziecięcej pornografii z dnia 25 maja 2000 r., (Dz. U. z 2007, nr. 76, poz. 494).

Protokół o zapobieganiu, zwalczaniu oraz karaniu za handel ludźmi, w szczególności kobietami i dziećmi, uzupełniający Konwencję Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej z dnia 15 listopada 2000 r., (Dz. U. z 2005, nr 18, poz. 160).

Powszechna Deklaracja Praw Człowieka z dnia 10 grudnia 1948 r., (Dz. U. 1989 nr 29 poz. 155).

Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 604/2013 z dnia 26 czerwca 2013 r. w sprawie ustanowienia kryteriów i mechanizmów ustalania państwa członkowskiego odpowiedzialnego za rozpatrzenie wniosku o udzielenie ochrony międzynarodowej złożonego w jednym z państw członkowskich przez obywatela państwa trzeciego lub bezpaństwowca, (Dz. UE. L 180/31).

Ustawa z dnia 12 grudnia 2013 r. o cudzoziemcach, (Dz. U. 2013, poz. 1650).

Literatura

O'Sullivan Maria, Stevens Dallal, *States, the Law and Access to Refugee Protection. Fortress and Fairness,* Oregon 2017.

Stoyanova Vladislava, *Victims of Human Trafficking in the Asylum Procedure. A Legal Analysis of the Guarantees for 'Vulnerable Persons' under the Second Generation of EU Asylum Legislation,* [w:] *Seeking Asylum in the European Union: Selected Protection Issues Raised by the Second Phase of the Common European Asylum System*, red. C. Bauloz, M. Ciger, S. Singer, V. Stoyanova, Leiden 2015.

Orzecznictwo

Wyrok Krajowego Sądu ds. Azylu nr 10012810 z 24 marca 2015, Francja.

Wyrok M.S.S. przeciwko Belgii i Grecji z 21 stycznia 2011 r., (skarga nr 30696/09).

Wyrok Rantsev przeciwko Cyprowi i Rosji z 7 stycznia 2010 r., (skarga nr 25965/04).

Wyrok Siliadin przeciwko Francji z 26 lipca 2005 r., (skarga nr 73316/01).

Wyrok Tarakhel przeciwko Szwajcarii z 4 listopada 2014 r., (skarga nr 29217/12).

Wyrok Trybunału Sprawiedliwości PPU Shiraz Baig Mirza przeciwko Bevándorlási és Állampolgársági Hivatal z 17 marca 2016 r., (sprawa nr C-695/15).

Raporty

GRETA 4th General Report, Council of Europe, 2015.

GRETA 5th General Report, Council of Europe, 2016.

Identification and response to the needs of Trafficked Asylum Seekers, Forum Refugies, 2018;

Identyfikacja ofiar handlu ludźmi w ramach procedur przyznawania ochrony międzynarodowej i przymusowych powrotów, 2013.

Na granicy. Raport z monitoringu dostępu do postępowania o udzielenie ochrony międzynarodowej na przejściach granicznych w Terespolu, Medyce i na lotnisku Warszawa Okęcie. *Analizy, Raporty, Ekspertyzy nr 2/2016*, red. A. Chrzanowska, W. Klaus, P. Mickiewicz, K. Słubik, J. Subko, A. Trylińska, Warszawa 2016.

Inne

Anannikova Ludmiła, *Terespol to już nie Europa? Wstrząsające dane: Polska odpycha* uchodźców z dnia 10 sierpnia 2017 r., [online] http://wyborcza.pl/7,75398,22215404,terespol-to-juz-nie-europa-wstrzasajace-dane-polska-odpycha.html, [dostęp: 15.04.2018].

Bezpośrednia pomoc ofiarom handlu ludźmi, [online] publications.iom.int/system/files/pdf/podrecznikvot_wersja_ost.pdf [dostęp: 30.08.2018].

Handbook and Guidelines on Procedures and Criteria for Determining Refugee Status under the 1951 Convention and the 1967 Protocol Relating to the Status of Refugee, Geneva 2011.

Kryzys migracyjny a handel ludźmi, [online] https://www.polskieradio.pl/130/2788/Artykul/1745110,Kryzys-migracyjny-a-handel-ludzmi [dostęp: 15.04.2018].

Oświadczenie GRETA w Światowy Dzień Przeciwko Handlowi Ludźmi, 30.07.2015, [online] http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/trafficking/Docs/Press_releases/World_day_vs_THB_2015_en.asp [dostęp: 10.04.2018].

UNHCR: w ubiegłym roku rekordowa liczba uchodzcow na świecie. Polowa z nich to dzieci, [online] https://www.polskieradio.pl/5/3/Artykul/2154551,UNHCR-w-ubieglym-roku-rekordowa-liczba-uchodzcow-na-swiecie-Polowa-z-nich-to-dzieci [dostęp: 30.08.2018].

UNHCR, *Guidelines on International Protection: The application of Article 1A(2) of the 1951 Convention and / or 1967 Protocol relating to the Status of*

Refugees to victims of trafficking and persons at risk of being trafficked (2006), (UN Doc. HCR/GIP/06/07).

Summary

Access to Asylum Procedure for Victims of Human Trafficking

The aim of this article is to discuss the issue of access of victims of trafficking to international protection in the European Union and their identification as part of this proceeding. This problem is particularly important in the context of the migration crisis, where the crime of trafficking of human beings is one of the main threats.

The legal framework for the protection of rights applying for international protection and victims of trafficking is not mutually exclusive. States should use both of them in order to best protect the interests of the victim. Although every person has the right to apply for asylum, this right is not always respected by the states in practice. Responsible authorities have very big difficulties identifying victims of human trafficking. Lack of identification carries a number of negative consequences, including the transfer of the victim to the state where the person is at risk of being trafficked or re-trafficked.

EU Member States should approach applicants individually, in particular always conduct status interviews or detailed inquiries. It is important to develop cooperation between states and to effectively apply already existing mechanisms of victim of trafficking protection.

Key words: human trafficking, crime, European Union

Julia Szwiec

Uniwersytet Gdański

Prawne regulacje sytuacji uchodźców niepełnosprawnych oraz wpływ otrzymania statusu uchodźcy na zdrowie psychiczne młodych osób przesiedlonych

Wprowadzenie

W artykule omówiono szeroko rozumianą niepełnosprawność wśród uchodźców. W pracy poruszono dwie kwestie: regulacje prawne mające zastosowanie do sytuacji uchodźców niepełnosprawnych oraz wiążące się często z niepełnosprawnością dysfunkcje zdrowia psychicznego. Niepełnosprawność to także problemy psychospołeczne, z powodu których cierpi wiele głównie młodych uchodźców. W artykule badany jest także wpływ otrzymania statusu uchodźcy na poprawę komfortu psychicznego. Jako metodę badawczą w pracy zastosowano analizę treści artykułów naukowych, książek oraz analizę danych zebranych przez organizacje międzynarodowe.

Regulacje prawne

W dzisiejszym świecie sytuacja uchodźców jest wyjątkowo często podejmowanym w dyskusji polityczno-prawnej tematem. Ze zjawiskiem uchodźstwa mamy do czynienia od wieków, jednak obecna sytuacja na świecie wpłynęła na powstawanie kolejnych aktów prawnych. W aktach prawnych widzimy wyraźny podział na prawa człowieka i prawa obywatela. Jest to jednak bardzo sztywna tendencja, od której powoli się odchodzi. Istnieje szereg regulacji prawnych, które normują kwestię praw należnych uchodźcom, zaczynając od najważniejszego aktu prawa międzynarodowego - Konwencji Genewskiej

z 28 lipca 1951 roku[1], poprzez Protokół nowojorski z 31 stycznia 1967 roku[2]. Akty prawne, w których widnieją zapisy dot. praw uchodźców to także Protokół Czwarty Europejskiej Konwencji Praw Człowieka z 1950 roku[3], artykuł 13 Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych[4], a także artykuł 22 Konwencji o Prawach Dziecka[5]. Regulacje prawne mające zastosowanie do kwestii uchodźców występują także w Konwencji w sprawie zakazu stosowania tortur oraz innego okrutnego, nieludzkiego lub poniżającego traktowania albo karania z 10 grudnia 1984 roku[6]. Kolejnym aktem prawnym o charakterze międzynarodowym, w którym istnieją zapisy mające zastosowanie do tematu uchodźstwa jest Konwencja o statusie bezpaństwowców z 28 września 1954 roku[7]. Warto wspomnieć także o Konwencji w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet (CEDAW)[8]. Jeśli chodzi o polskie akty prawne odnoszące się bądź poruszające kwestię uchodźców, to zwrócić należy tu uwagę na art. 56 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 roku[9]. Ponadto zapisy związane ze zjawiskiem uchodźstwa porusza ustawa z dnia 13 czerwca 2003 r. o udzielaniu cudzoziemcom ochrony na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej[10] i Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 19 lutego 2016 r. w sprawie wysokości pomocy dla cudzoziemców ubiegających się o udzielenie ochrony międzynarodowej[11]. Sytuację prawną uchodźców reguluje także Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 26 czerwca 2013 r. nr 604/2013[12].

[1] *Konwencja genewska z 28 lipca 1951 r.*
[2] *Protokół nowojorski z 31 stycznia 1967 r.*
[3] *Europejska Konwencja Praw Człowieka z 1950 r.*
[4] *Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych* z 16 grudnia 1966 r., art. 13.
[5] *Konwencja o prawach dziecka z 20 listopada 1989 r., artykuł 22.*
[6] *Konwencja w sprawie zakazu stosowania tortur oraz innego, okrutnego, nieludzkiego lub poniżającego traktowania albo karania* z 10 grudnia 1984 r.
[7] *Konwencja o statusie bezpaństwowców* z 28 września 1954 r.
[8] *Konwencji w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet* z 1979 r.
[9] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej* z dnia 2 kwietnia 1997 r., art. 56.
[10] *Ustawa z dnia 13 czerwca 2003 r. o udzielaniu cudzoziemcom ochrony na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej.*
[11] *Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 19 lutego 2016 r. w sprawie wysokości pomocy dla cudzoziemców ubiegających się o udzielenie ochrony międzynarodowej.*
[12] *Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 26 czerwca 2013 r. nr 604/2013.*

Zgodnie z prawem międzynarodowym, a konkretnie art. 1 A2 Konwencji Dotyczącej Statusu Uchodźców - uchodźcą jest osoba, która:

> na skutek uzasadnionej obawy przed prześladowaniem z powodu swojej rasy, religii, narodowości, przynależności do określonej grupy społecznej lub z powodu przekonań politycznych przebywa poza granicami państwa, którego jest obywatelem, i nie może lub nie chce z powodu tych obaw korzystać z ochrony tego państwa, albo która nie ma żadnego obywatelstwa i znajdując się na skutek podobnych zdarzeń, poza państwem swojego dawnego stałego zamieszkania nie może lub nie chce z powodu tych obaw powrócić do tego państwa[13].

Kraje nie będące sygnatariuszami wspomnianego dokumentu dzięki Konwencji także respektują definicję uchodźcy. Regulacje prawne pomagają uchodźcom uzyskać odpowiednią ochronę i godne traktowanie w krajach przyjmujących, a także w czasie podróży. Również UNHCR przygotowuje rekomendacje dla rządów, mające na celu wsparcie w dostosowywaniu prawodawstwa krajowego do standardów międzynarodowych[14].

Wpływ otrzymania statusu uchodźcy, a zdrowie psychiczne osób przesiedlonych

Jednym z celów niniejszej monografii jest ukazanie korelacji pomiędzy wpływem otrzymania statusu uchodźcy a zdrowiem psychicznym osób przesiedlonych. W pracy podniesiona została teza, iż kwestia regulacji prawnej sytuacji uchodźcy ma znaczący wpływ na komfort psychiczny uchodźców będących w młodym wieku. Wyniki analizy artykułów naukowych z zakresu prawa i psychologii jednoznacznie wskazują na związek regulacji prawnych dot. statusu osoby uchodźcy w państwie przyjmującym z komfortem psychicznym tej osoby.

Jak w swojej pracy naukowej dowodzi Gloria Dula-Vila, dobre samopoczucie dzieci uchodźców jest znacząco związane z tzw. czynnikami ryzyka[15]. Czynniki te zależne są od wielu sytuacji, w których młody uchodźca się znalazł

[13] *Konwencja genewska … .*

[14] *UNHCR - Wysoki Komisarz Narodów Zjednoczonych do spraw Uchodźców.*

[15] G. Durà-Vilà, H. Klasen, Z. Makatini, Z. Rahimi, M. Hodes, *Mental health problems of young refugees: Duration of settlement, risk factors and community-based interventions, "*Clinical Child Psychology and Psychiatry" 2013, vol.18 (4).

lub od patologii, których doświadczył. Do wspomnianych sytuacji należą między innymi traumatyczne doświadczenia w kraju ojczystym, przemoc, uwięzienie, tortury, a nawet zabójstwa. Wymienione powyżej sytuacje narażające zwłaszcza młodych uchodźców na problemy psychiczne i stres mogą mieć miejsce nie tylko w kraju ojczystym, ale także podczas podróży do kraju przyjmującego. Za przykład można tu podać niedostatek jedzenia. W kraju, w którym uchodźca stara się o azyl, także może zostać poddany wielu stresującym sytuacjom[16]. Zmiany kulturowe i językowe często okazują się dla młodych uchodźców niezwykle stresujące. Także rasizm i izolacja społeczna czy rodzinna znacząco wpływają na sytuacje psychiczną dzieci uchodźców[17]. W krajach, gdzie młodzi uchodźcy znajdują schronienie może dojść do znaczącego pogorszenia relacji rodzinnych, ich funkcji i organizacji[18]. Problem zdrowia psychicznego młodych uchodźców nie jest od końca zbadany. Być może, gdyby lepiej przyjrzeć się tej sprawie, mogłyby powstać dodatkowe bardziej szczegółowe uregulowania prawne, dzięki którym los młodych uchodźców diametralnie zmieniłby się na lepsze. Młodzi uchodźcy wymagają wyjątkowej opieki i wsparcia[19]. Związek z komfortem psychicznym uchodźcy ma ponadto kwestia prawna, a mianowicie przyznanie statusu uchodźcy. Status prawny uchodźcy ma istotne znaczenie, jeśli chodzi o kwestie ekonomiczne i socjalne. Za przykład można tu podać uzyskanie prawa do wykonywania pracy czy prawo do otrzymywania świadczeń finansowych. Warunki mieszkaniowe uchodźców także zależą od statusu prawnego. Uzyskanie przez uchodźcę azylu, (zgodnie z Powszechną Deklaracją Praw Człowieka każda osoba ma prawo ubiegać się o azyl), redukuje stres związany z całym procesem oraz pozwala na osiedlenie się, a także często podjęcie pracy[20]. Umożliwia próbę ewentualnego

[16] Tamże, s. 604-623.
[17] M. Howard, M. Hodes, *Psychopathology, adversity, and service utilization of young refugees, "*Journal of American Academy Child Adolescent Psychiatry" 2000, vol. 39; UNHCR, *2006 Global Trends: Refugees, Asylum-seekers, Returnees, Internally Displaced and Stateless Persons.*
[18] K. Almqvist, A. G. Broberg, *Mental Health and Social Adjustment in Young Refugee Children y 3½ Years After Their Arrival in Sweden, "*Journal of American Academy Child Adolescent Psychiatry" 1999, vol. 38; M. Hodes, *Three key issues for young refugees' mental health, "*Transcultural Psychiatry" 2002, Vol. 39*;* tenże*, Implications for psychiatric services of chronic civilian strife: young refugees in the UK,* Advances in Psychiatric Treatment 2002, Vol. 8.
[19] L. Joyce, P. Liamputtong, *Acculturation stress and social support for young refugees in regional areas, "*Children and Youth Services Review" 2017, vol. 77, s.25.
[20] *Powszechna Deklaracja Praw Człowieka* z 10 grudnia 1948 r.*,* art. 14.1.

przystosowania się do warunków panujących w danym kraju, nauki języka, poznania kultury i tradycji kraju, w którym azyl został uzyskany. Osoby potrafiące się zaadaptować w nowych warunkach, odczuwają mniejszy stres niż pozostali. Mówiąc o komforcie psychicznym młodych uchodźców, należy wziąć pod uwagę traumatyczne przeżycia, których wielu z nich doświadczyło. Niekorzystne doświadczenia, takie jak głód, życie w poczuciu strachu, brak stabilności czy zabójstwa członków rodziny bez wątpienia wpływają na ryzyko rozwoju psychopatologii, zwłaszcza u młodych osób. Dobre samopoczucie zdecydowanie zmniejsza rozwój wspomnianych wyżej psychopatologii. Przyznanie statusu uchodźcy jest ściśle związane z opiekuńczą funkcją państwa. Pozwala poczuć się pewniej. Mimo przeciwności losowych, które uchodźcę spotkały, zyskuje on pewne prawa, w pewien sposób także akceptację. Zmniejszenie ryzyka powoduje polepszenie komfortu psychicznego. Status prawny uchodźców pełni kluczową rolę i wpływa bezpośrednio na ich jakość życia. Wpływ ten uwidacznia się przede wszystkim w prawie do pracy, prawie do świadczeń socjalnych, a co za tym idzie uchodźca może mieć zapewnione lepsze warunki mieszkaniowe. Otrzymanie statusu uchodźcy wpływa także na poprawę relacji społecznych. Badania wskazują, że osoby, które otrzymały status uchodźcy mają szansę zbudować trwałe więzi społeczne oraz zawodowe, podjąć naukę nowego języka, zawodu. Wiąże się to bezpośrednio ze stabilizacją[21]. Dostęp do usług, zatrudnienia, czy w przypadku wspomnianych wyżej młodych uchodźców, szkolnictwa, wpływa na integrację. Zapewnienie takiego dostępu jest jednak trudne w wielu rejonach świata[22]. Kwestia statusu uchodźcy jest ściśle powiązana z prawami, jakie dany uchodźca otrzymuje.

Młodzi uchodźcy z problemami natury psychicznej, o których wyżej wspominano, w przyszłości mogą stać się ofiarami cięższych zaburzeń, co w konsekwencji prowadzić może nawet do niepełnosprawności. Przyczyną szeroko pojętej niepełnosprawności mogą więc być choroby psychiczne oraz zaburzenia psychiczne powstałe w bardzo młodym wieku.

[21] G. Durà-Vilà, H. Klasen, Z. Makatini, Z. Rahimi, M. Hodes; *Mental health problems of young refugees* …, s. 604-623.
[22] L. Joyce, P. Liamputtong, *Acculturation stress and social support* …, s. 25.

Sytuacja uchodźców niepełnosprawnych oraz ich prawa

Celem rozważań jest podkreślenie wartości regulacji prawnych dotyczących uchodźców niepełnosprawnych oraz zwrócenie uwagi na konieczność dokładniejszego uregulowania tego tematu w nowych aktach prawnych. Osoby niepełnosprawne lub młode potrzebują opieki i wsparcia, ale także bardzo ważne są odpowiednie regulacje prawne, na mocy których młodzi czy niepełnosprawni uchodźcy mogliby prowadzić aktywny tryb życia, być niezależni i czuć się częścią społeczności. W rzeczywistości nie zdajemy sobie sprawy jak wielu uchodźców cierpi z powodu niepełnosprawności. Nie istnieją do końca wiarygodne statystyki, które odpowiednio wskazywałyby liczbę uchodźców niepełnosprawnych. Nie istnieją także konkretne dane wskazujące kiedy i w jakich okolicznościach owa niepełnosprawność jest nabywana przez osoby przesiedlane lub oczekujące na azyl. Choć niepełnosprawność uchodźców jest coraz częściej przedmiotem regulacji prawnych, a także przedmiotem zainteresowania organizacji międzynarodowych, to nadal nie mamy wystarczających informacji na temat warunków życia, zakwaterowania czy ewentualnych udogodnień w obozach dla uchodźców. Jak wskazuje Światowa Organizacja Zdrowia, prawie 3% naszej populacji to osoby z ciężkimi kalectwami. Osób uznanych za długotrwale niepełnosprawne jest 12.4%. Zgodnie z raportem UNHCR osób wysiedlonych w roku 2016 było aż 65.3 miliona. Biorąc pod uwagę liczby wskazane przez WHO i UNHCR, łatwo wysnuć wniosek, iż „co najmniej 1,9 miliona przesiedleńców będzie miało poważne kalectwa, a kolejne 8,1 miliona będzie mieć umiarkowaną długotrwałą niepełnosprawność”[23]. Z samej Syrii w 2014 roku przed wojną uciekło ponad dwa razy więcej osób niepełnosprawnych niż wynosi średnia odnotowana przez Światową Organizację Zdrowia (WHO)[24]. Jak wskazują badania UNHCR , często pewne formy niepełnosprawności wśród uchodźców nie są po prostu zauważone przez kraje przyjmujące[25]. Do takich niepełnosprawności zaliczają się między innymi choroby psychiczne, zaburzenia widzenia czy słuchu, problemy psychospołeczne. Co więcej, istnieje korelacja pomiędzy niepełnosprawnością,

[23] M. Crock, L. Smith-Khan, R. McCallum, B. Saul, *The legal protection of refugees with disabilities: forgotten and invisible?,* Sydney 2017, art. 10.1.
[24] dane HelpAge International i Handicap International.
[25] *UNHCR - Wysoki Komisarz Narodów Zjednoczonych do spraw Uchodźców.*

a warunkami życia czy przemieszczania się. Niepełnosprawność ma znaczny i negatywny wpływ na warunki przemieszczania się i życia uchodźców niepełnosprawnych. W stosunku do uchodźców niepełnosprawnych istnieje duże ryzyko wykluczenia w każdym aspekcie pomocy humanitarnej. Ryzyko wykluczenia spowodowane jest aspektami fizycznymi, środowiskowymi i społecznymi. Uchodźcy niepełnosprawni napotykają na wiele różnych przeszkód, zwłaszcza w dostępie do informacji. Do pozostałych przeszkód zaliczyć można przeszkody w dostępie do usług zdrowotnych oraz rehabilitacyjnych, wykluczenie z dostępu do edukacji, środków do życia i innych usług publicznych, co rażąco obniża standard życia. Sama niepełnosprawność może być także konsekwencją przymusowego przesiedlenia. Istnieje ryzyko, iż niepełnosprawni uchodźcy mogą stać się ofiarami przemocy, a nawet wykorzystywania przez członków rodziny[26]. Złe warunki bytowania czy podróży i brak szybkiego dostępu do usług medycznych mogą znacząco wpłynąć na powstanie długotrwałego upośledzenia. „Brak statusu prawnego może stworzyć poważne bariery dla potrzebnej pomocy, możliwości zatrudnienia i edukacji", dlatego tak ważne są szczegółowe uregulowania prawne[27].

Poruszając kwestie ochrony prawnej osób niepełnosprawnych należy zauważyć, że osoby te są podmiotem prawa uchodźczego i międzynarodowego prawa humanitarnego. Dlatego też, aby zawęzić podejście do osób niepełnosprawnych i stworzyć szczególne ramy prawne niezbędne dla ich ochrony i funkcjonowania, stworzono pierwszą międzynarodową regulującą sytuacje osób niepełnosprawnych - Konwencję o Prawach Osób Niepełnosprawnych (Convention on the Rights of Persons with Disabilities - CRPD)[28]. Została ona przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne ONZ 13 grudnia 2006 roku. Jej zadaniem, jak wskazuje artykuł 1 jest przyczynienie się do poprawy sytuacji osób niepełnosprawnych i umożliwienie im korzystania z przysługujących im praw człowieka i podstawowych wolności. Warto zauważyć, że w niniejszej Konwencji osoby niepełnosprawne przedstawione zostały jako posiadacze pewnych

[26] *Refugees and migrants with disabilities, Department of Economic and Social Affairs Division for Inclusive Social Development,* [online] https://www.un.org/development/desa/disabilities/refugees_migrants_with_disabilities.html [dostęp: 15.10.2018].

[27] M. Crock, L. Smith-Khan, R. McCallum, B. Saul, *The legal protection of refugees with disabilities …,* roz. 6.

[28] *Konwencja Narodów Zjednoczonych o prawach osób niepełnosprawnych (Convention on the Rights of Persons with Disabilities)* z 13 grudnia 2006 r.

praw. Konwencja zakłada, iż osobom takim należy się szacunek, godność i pomoc w uczestnictwie w życiu społecznym. Praktyka licznych NGO pomagających przesiedleńcom negatywnie wpływa na wykonywanie praw i postanowień wynikających z Konwencji (CRPD) przez kraje. NGO (ang. non-government organization) to organizacje pozarządowe, grupy obywatelskie zorganizowane na poziomie lokalnym, krajowym lub międzynarodowym. Działają one niezależnie od rządu. Nie są nastawione na zysk. Niektóre NGO akredytowane są przez ONZ[29]. NGO nie są stroną Konwencji o prawach osób niepełnosprawnych. Co za tym idzie nie ponoszą zobowiązań wynikających z tego aktu prawnego. Ich działania natomiast mogą osłabić respektowanie tych praw. Bardziej zaangażowane w sytuację i procesy pomocowe powinny być kraje, nie organizacje pozarządowe[30]. Zasady Konwencji zawarte są w artykule 3. Należą do nich:

> Szacunek dla wrodzonej godności, indywidualnej autonomii, w tym swobody dokonywania własnych wyborów i niezależności osób, niedyskryminacja, pełne i skuteczne uczestnictwo i integracja w społeczeństwie, poszanowanie dla odmienności i akceptacji osób niepełnosprawnych jako części ludzkiej różnorodności i człowieczeństwa, równość szans, dostępność, równość mężczyzn i kobiet, poszanowanie zmieniających się zdolności dzieci niepełnosprawnych i poszanowania prawa dzieci niepełnosprawnych do zachowania swojej tożsamości[31].

Prawo o uchodźcach jeszcze niedawno traktowane było przez społeczność międzynarodową jako *lex specialis*. Obecnie, prawo to jest uważane za integralną część praw człowieka. Tak więc prawo o uchodźcach nierozerwalnie, niepodzielnie związane jest z prawami człowieka. Praw tych nie można nikogo pozbawić, nie można się także ich zrzec. Są one uprawnieniem przysługującym każdej jednostce[32]. Prawa człowieka wynikają z godności osobistej. Są to prawa „co do istoty indywidualne, lecz społecznie zdeterminowane, powszechne

[29] *NGO*, [w:] *Oxford Dictionary of English*, Oxford 2010.
[30] M. Crock, L. Smith-Khan, R. McCallum, B. Saul, *The legal protection of refugees with disabilities …,* roz. 1.
[31] *Konwencja Narodów Zjednoczonych o prawach osób niepełnosprawnych …* , art. 3.
[32] J. Sozański*, Prawa Człowieka w systemach prawnych Wspólnot i Unii Europejskiej,* Warszawa 2008, s. 44.

podmiotowo, przedmiotowo, terytorialnie, temporalnie, a częściowo także kulturowo"[33]. Prawa mniejszości także są przez doktrynę uważane za integralną część praw człowieka[34]. Zgodnie z artykułem 1 CRPD „osoby niepełnosprawne to osoby, które mają długotrwałe upośledzenia fizyczne, umysłowe, intelektualne lub sensoryczne, które w interakcji z różnymi barierami mogą utrudniać ich pełne i skuteczne uczestnictwo w społeczeństwie na równych zasadach z innymi". Nowym założeniem, podejściem zawartym w CRPD jest traktowanie osób niepełnosprawnych jako podmioty praw, nie jak wcześniej, jak obiekty współczucia. Zwrócono uwagę, iż pewne upośledzenia same w sobie nie powodują niepełnosprawności. Niepełnosprawność wynika bardziej z braku pomocy oraz niemożności przystosowania się do otaczających warunków. Warto tu podkreślić słowo: „pomoc". CRPD postuluje, aby osobom niepełno sprawnym przyznać właśnie pomoc, aby mogły dalej godnie uczestniczyć w życiu społecznym. W artykule 12 Konwencji znajdujemy postulat równego traktowania osób niepełno-sprawnych. Co więcej, zgodnie z CRPD państwa sygnatariusze Konwencji powinny respektować prawa w Konwencji zawarte, a także je realizować[35]. W Konwencji znajdujemy zapisy dotyczące prawach obywatelskich, politycznych, społecznych, gospodarczych, kulturalnych. Mówiąc o CRPD nie sposób pominąć także art. 12.2. Konwencji. Podkreśla on, iż osoby niepełnosprawne mają zdolność prawną tak samo jak inne osoby, we wszystkich aspektach życia. Artykuł 4.3. Konwencji wskazuje na obowiązek konsultowania przepisów prawnych z przedstawicielami organizacji reperzentujących osoby niepełnosprawne, w tym dzieci[36]. Ponadto, art. 16 Konwencji przewiduje ochronę osób niepełnosprawnych przed nadużyciami, przemocą oraz szeroko pojętym wyzyskiem[37]. Czy jednak tak szeroko omawianą Konwencję możemy stosować do uchodźców? Tak, po pierwsze dlatego, że nie istnieje przepis prawny, który wyłączałby nieobywateli z ochrony prawnej. Dlatego też prawa zawarte w Konwencji przysługiwać będą wszystkim osobom znajdującym się na

[33] C. Mik, *Europejskie prawo wspólnotowe,* Warszawa 2010, s. 439.
[34] J. Sozański, *Prawa Człowieka w systemach prawnych* ..., s. 45.
[35] M. Crock, L. Smith-Khan, R. McCallum, B. Saul, *The legal protection of refugees with disabilities …,* roz. 2, 2.2.
[36] *Konwencja Narodów Zjednoczonych o prawach osób niepełnosprawnych …,* art. 4.3.
[37] Tamże, art. 16.

terytorium państwa strony Konwencji. Ponadto, podczas prac nad Konwencją nie wyszczególniono ani też nie podniesiono kwestii wyłączenia uchodźców oraz osób przesiedlanych z bycia podmiotami Konwencji. Co warto podkreślić, nie została też utworzona żadna klauzula, która zezwalałaby stronom na odstąpienie od Konwencji[38]. W artykule 11 - "Situations of risk and humanitarian emergencies" znajdujemy zapisy wzywające do zapewnienia ochrony i bezpieczeństwa osobom niepełnosprawnym w sytuacjach panujących konfliktów zbrojnych, w przypadku wystąpienia klęsk żywiołowych czy podczas kryzysów humanitarnych[39]. Zgodnie z powyższym, ochrona osób niepełnosprawnych, w tym uchodźców niepełnosprawnych jest więc obowiązkiem państw sygnatariuszy Konwencji. We wrześniu 2013 roku Komitet Praw Osób Niepełnosprawnych ONZ (Komitet CRPD) poruszył kwestię uchodźców oświadczając, iż ich sytuacja wiąże się z wielkim stresem emocjonalnym. Komitet nazwał uchodźców niepełnosprawnych „zapomnianymi ofiarami konfliktu"[40]. Istnieje więc widoczny związek pomiędzy postanowieniami zawartymi w CRPD oraz możliwością ich stosowania w kontekście uchodźców niepełnosprawnych.

Konwencją, która wyraźnie odnosi się do międzynarodowego prawa uchodźczego jest też Konwencja o prawach dziecka ("Convention on the Rights of the Child"), która przyjęta została przez Zgromadzenie Ogólne ONZ 20 listopada 1989 roku. W tym akcie prawnym znaleźć możemy odniesienia do sytuacji dzieci dotkniętych katastrofami, przesiedleniami czy wojną. Warto w tym miejscu przytoczyć artykuł 22 Konwencji o Prawach Dziecka.

> Państwa-Strony podejmą właściwe kroki dla zapewnienia, aby dziecko, które ubiega się o status uchodźcy, bądź jest uważane za uchodźcę w świetle odpowiednich przepisów prawa międzynarodowego lub wewnętrznego stosowanego postępowania w przypadku, gdy występuje samo lub towarzyszą mu rodzice bądź inna osoba, otrzymało odpowiednią ochronę i pomoc humanitarną przy korzystaniu z odpowiednich praw zawartych w niniejszej Konwencji lub

[38] M. Crock, L. Smith-Khan, R. McCallum, B. Saul, *The legal protection of refugees with disabilities* …, roz. 2, 2.2.
[39] *Konwencja Narodów Zjednoczonych o prawach osób niepełnosprawnych* …, art. 11.
[40] M. Crock, L. Smith-Khan, R. McCallum, B. Saul, *The legal protection of refugees with disabilities* …, roz. 2, 2.2.

> innych międzynarodowych aktach o tematyce praw człowieka oraz innych dokumentach w sprawach humanitarnych, których wspomniane Państwa są Stronami"[41].

Konwencja stosowana jest do wszystkich dzieci, także dzieci uchodźców i niepełnosprawnych, a ponadto dzieci o różnym statusie prawnym, niezależnie od zamieszkania i wyznania. Sytuacja dzieci niepełnosprawnych jest dodatkowo uregulowana w Konwencji w artykule 23. Regulacje dotyczące nauki i zdrowia dzieci są uregulowane osobno. Artykuł 23.1 Konwencji zakłada, że:

> Państwa-Strony uznają, że dziecko psychicznie lub fizycznie niepełnosprawne powinno mieć zapewnioną pełnię normalnego życia w warunkach gwarantujących mu godność, umożliwiających osiągnięcie niezależności oraz ułatwiających aktywne uczestnictwo dziecka w życiu społeczeństwa[42].

Art. 23.2. Konwencji zakłada, że dzieci mają „prawo do niepełnosprawności" i zwraca uwagę na obowiązek państw stron Konwencji do udzielenia pomocy dziecku niepełnosprawnemu na wniosek osób odpowiedzialnych za opiekę nad tym dzieckiem[43].

Szukając aktów prawnych, które zawierają obowiązek ochrony uchodźców niepełnosprawnych warto wskazać na Regułę 88 Międzynarodowego Prawa Humanitarnego - regułę niedyskryminacji. Nakłada ona na kraje obowiązek ochrony pewnych grup społecznych uznawanych za uprawnione do tej ochrony[44].

Poruszając temat regulacji prawnych przyznających pewne prawa uchodźcom niepełnosprawnym należy podkreślić, że pod wieloma względami regulacje te działają jako doraźna pomoc. Nie rozwiązują problemów osób przesiedlonych, są dodatkiem do wewnętrznych systemów prawnych działających w państwach przyjmujących. Regulacje prawne omówione w tym artykule nie zapewniają długotrwałej ochrony prawnej, a taka mogłaby nastąpić tylko wtedy, gdy uchodźca uzyska ochronę w państwie przyjmującym, a co za tym idzie

[41] *Konwencja o prawach dziecka …,* art. 22 pkt.1.
[42] Tamże, art. 23 pkt.1.
[43] Tamże, art. 23 pkt. 2.
[44] *Reguła 88 Międzynarodowego Prawa Humanitarnego - IHL Rule 88.*

zintegruje się i w przyszłości uzyska obywatelstwo. Jest to jedna z opcji tzw. „trwałego rozwiązania", które przewiduje Wysoki Komisarz Narodów Zjednoczonych ds. Uchodźców. Kolejne trwałe rozwiązania to przesiedlenie w państwie trzecim, bądź „dobrowolne, ponowne założenie lub repatriacja do kraju pochodzenia uchodźcy". Należy podkreślić, że wspomniane wyżej trzy rozwiązania nie są uregulowane prawnie. Taka luka prawna daje więc państwom przyjmującym swobodę i możliwość stałej kontroli liczby uchodźców na swoim terytorium[45].

Podsumowanie

Podsumowując obserwacje zaprezentowane powyżej należy przyznać, że problematyka pracy jest niezwykle złożona. Omówienie jej wymaga wiedzy zarówno z zakresu prawa, jak i psychologii. W pracy przedstawiono widoczny, dostrzegalny wpływ przepisów prawa na życie uchodźców niepełnosprawnych fizycznie lub intelektualnie, wpływ poprzez ich ochronę. W monografii zaprezentowano także niedostrzegalny fizycznie, niedostrzegalny „gołym okiem" wpływ regulacji prawnych na komfort psychiczny młodych uchodźców. Podsumowując zaprezentowane powyżej rozważania i tezy można wysnuć wnioski iż znaczenie dokonanych ustaleń ma szansę w przyszłości w praktyce wpłynąć na zainteresowanie prawników tematem niepełnosprawności wśród uchodźców i wpływem regulacji prawnych na komfortem psychiczny uchodźcy.

BIBLIOGRAFIA

Almqvist Kjerstin, Broberg Anders G., *Mental Health and Social Adjustment in Young Refugee Children y 3½ Years After Their Arrival in Sweden*, "Journal of American Academy Child Adolescent Psychiatry" 1999, vol. 38.

Crock Mary, Smith-Khan Laura, McCallum Ron, Saul Ben, *The legal protection of refugees with disabilities: forgotten and invisible?,* Sydney 2017.

[45] M. Crock, L. Smith-Khan, R. McCallum, B. Saul, *The legal protection of refugees with disabilities* …, roz. 10.1.

Durà-Vilà Glòria, Klasen Henrika, Makatini Zethu, Rahimi Zohreh, Hodes Matthew, *Mental health problems of young refugees: Duration of settlement, risk factors and community-based interventions,* "Clinical Child Psychology and Psychiatry" 2013, vol.18 (4).

Europejska Konwencja Praw Człowieka z 1950 r.

Hodes Matthew, I*mplications for psychiatric services of chronic civilian strife: young refugees in the UK*, "Advances in Psychiatric Treatment" 2002, Vol. 8.

Hodes Matthew, *Three key issues for young refugees' mental health*, "Transcultural Psychiatry" 2002, Vol. 39.

Howard Matthew, Hodes Matthew, *Psychopathology, adversity, and service utilization of young refugees*, "Journal of American Academy Child Adolescent Psychiatry" 2000, vol. 39.

Joyce Lisa, Liamputtong Pranee, *Acculturation stress and social support for young refugees in regional areas, "*Children and Youth Services Review" 2017, vol. 77.

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.

Konwencja genewska z 28 lipca 1951 r.

Konwencja Narodów Zjednoczonych o prawach osób niepełnosprawnych (Convention on the Rights of Persons with Disabilities) z 13 grudnia 2006 r.

Konwencja o prawach dziecka z 20 listopada 1989 r.

Konwencja o statusie bezpaństwowców z 28 września 1954 r.

Konwencja w sprawie zakazu stosowania tortur oraz innego, okrutnego, nieludzkiego lub poniżającego traktowania albo karania z 10 grudnia 1984 r.

Konwencji w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet z 1979 r.

Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych z 16 grudnia 1966 r.

Mik Cezary*, Europejskie prawo wspólnotowe,* Warszawa 2010.

Oxford Dictionary of English, Oxford 2010.

Powszechna Deklaracja Praw Człowieka z 10 grudnia 1948 r.

Protokół nowojorski z 31 stycznia 1967 r.

Refugees and migrants with disabilities, Department of Economic and Social Affairs Division for Inclusive Social Development, [online] https://www.un.org/development/desa/disabilities/refugees_migrants_with_disabilities.html [dostęp: 15.10.2018].

Reguła 88 Międzynarodowego Prawa Humanitarnego - IHL Rule 88.

Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 19 lutego 2016 r. w sprawie wysokości pomocy dla cudzoziemców ubiegających się o udzielenie ochrony międzynarodowej.

Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 26 czerwca 2013 r., nr 604/2013.

Sozański Jarosław, *Prawa Człowieka w systemach prawnych Wspólnot i Unii Europejskiej,* Warszawa 2008.

UNHCR, *2006 Global Trends: Refugees, Asylum-seekers, Returnees, Internally Displaced and Stateless Persons.*

Ustawa z dnia 13 czerwca 2003 r. o udzielaniu cudzoziemcom ochrony na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej.

Summary

Legal Regulation of Disabled Refugees and the Impact of Gaining Refugee Status on the Mental Health of Resettled Youth

The article is dealing with the problem of disabled refugees and related legal regulations. The first chapter presents various acts of International Law and Polish Law related to the refugees phenomenon.

The second chapter of the article presents the situation of refugees, especially young people affected by different mental health problems. Disability means psychosocial problems that many young refugees suffer from. In the Article I am also showing the significant impact of receiving refugee status on improving mental comfort of people.

The third and longest chapter is devoted entirely to the situation of disabled refugees. It is emphasized that these people are the subject of Refugee Law and International Humanitarian Law. I discuss three legal acts together with their provisions - the Convention on the Rights of Persons with Disabilities and the Convention on the Rights of the Child. Rule 88 of the International Humanitarian Law is also mentioned. The regulations enumerated above are presented as necessary both for the protection of disabled refugees as well as for their proper functioning in the society.

Key words: refugee, disability, mental health, Refugee Status, CRPD, International Law Regulations, protection

Współczesne problemy kryzysu migracyjnego

Contemporary Problems of the Migration Crisis

Marzena Mruk
Sara Piwowarska

Uniwersytet Śląski w Katowicach

W cieniu syryjskiego konfliktu - jemeński kryzys uchodźczy i humanitarny

Wprowadzenie

Na obecną sytuację w Jemenie rzutuje wiele czynników, zarówno wewnętrznych, jak i zewnętrznych. Wśród wewnętrznych należy wyróżnić czynniki demograficzne, ekonomiczne oraz polityczne. Biorąc pod uwagę uwarunkowania demograficzne, należy zaznaczyć, iż w 2013 r. populacja Jemenu wynosiła ok. 25 mln ludzi, z czego ponad 70% stanowiły osoby poniżej 25 roku życia[1]. To właśnie młodzi ludzie, wywodzący się z różnych środowisk politycznych, religijnych czy plemiennych, najczęściej angażowali się w protesty przeciwko władzom kraju. Młode pokolenie najczęściej nie miało szans na lepszą przyszłość, ze względu na złą sytuację ekonomiczną Jemenu. Biorąc pod uwagę uwarunkowania gospodarcze sytuacji w Jemenie, należy zaznaczyć, iż w 2011 r. dochód narodowy brutto na mieszkańca wynosił 2170 dolarów, podczas gdy w innych krajach Bliskiego Wschodu wskaźnik ten był znacznie wyższy, ponadto bardzo wysoki był poziom ubóstwa[2].

Jeżeli chodzi o czynniki polityczne, to sytuację Jemenu w ostatnich dekadach określić można jako „politykę stałego kryzysu". Zakończenie I wojny światowej spowodowało, że Jemen Północny stał się państwem stosunkowo niezależnym, w przeciwieństwie do Jemenu Południowego, który znajdował

[1] M. Al – Shahari, *Czynniki wpływające na złożoną sytuację geopolityczną w Jemenie z perspektywy trwającego na jego terenie konfliktu zbrojnego*, [w:] *Bliski Wschód między konfliktem a stabilizacją*, red. J. Piątek, J. Marszałek – Kawa, R. Podgórzańska, Toruń 2017, s. 105-106.
[2] Tamże, s. 107-109.

się pod protektoratem brytyjskim. Lata 60. XX wieku w świecie arabskim i aktywność zainspirowanego koncepcjami nacjonalistycznymi egipskiego prezydenta, Gamala Abd Al-Nassera przyczyniły się w 1962 roku do przewrotu w Jemenie Północnym. W wyniku przewrotu ustanowiono Jemeńską Republikę Arabską, a jemeński imam Muhammad Al-Badr uciekł do Arabii Saudyjskiej, gdzie uformował siły partyzantów, które wzięły udział w wojnie domowej w Jemenie trwającej do 1970 roku[3]. Jemen Południowy do 1967 roku pozostawał pod zwierzchnictwem Londynu, który wycofał swoje siły z jego terytorium, w wyniku czego do 1990 roku na terytorium Jemenu funkcjonowały dwa państwa: na północy Jemeńska Republika Arabska, a na południu Ludowo-Demokratyczna Republika Jemenu[4]. 22 maja 1990 roku w wyniku zjednoczenia powstała Republika Jemeńska. Pierwszym prezydentem zjednoczonego Jemenu został sprawujący do tego czasu władzę w północnym Jemenie, Ali Abdullah Salih.

Na początku 2011 r., na fali wydarzeń Arabskiej Wiosny w Jemenie wybuchły masowe protesty przeciwko ówcześnie urzędującemu prezydentowi Ali Abdullahowi Salihowi. Niechęć prezydenta do spełniania wszystkich żądań demonstrujących doprowadziła do radykalizacji nastrojów społeczeństwa i niepokojów wewnętrznych. Doszło do walk pomiędzy plemionami czy wspólnotami wyznaniowymi. Pogarszającą się sytuację wykorzystywały ugrupowania separatystów, czy organizacje terrorystyczne. Dezintegracja struktur państwowych doprowadziła do katastrofy humanitarnej i pogłębiającego się kryzysu uchodźczego.

Wśród czynników zewnętrznych, determinujących sytuację w Jemenie najistotniejszym jest rywalizacja saudyjsko-irańska w regionie Bliskiego Wschodu. Jemen zawsze był ważnym sąsiadem dla Królestwa Arabii Saudyjskiej. Arabia Saudyjska znacznie ingerowała w sprawy Jemenu podczas wojny domowej. Władze w Rijadzie angażowały się w sytuację Jemenu zarówno na

[3] W konflikt w Jemenie Północnym zaangażowany był Egipt, który w wyniku krwawego i ciągnącego się sporu stracił możliwość zyskania tytułu lidera w świecie arabskim, a jego zaangażowanie w konflikt zostało w późniejszym czasie określone jako Wietnam lub Afganistan Kairu; zob. J. M. Raubo, *Republika Jemenu-państwo podzielone*, [w:] *Zmiany polityczne w państwach arabskich. Wybrane zagadnienia ustrojowe*, red. A. Rothert, J. Szymanek, A. Zięba, Warszawa 2012, s. 127-128.

[4] K. Czajkowska, A. Diawoł- Sitko, *Systemy polityczne wybranych państw Bliskiego Wschodu*, Warszawa 2012, s. 229.

płaszczyźnie gospodarczej, jak i politycznej. Przyczyną była zarówno chęć zwiększenia swojej pozycji w regionie, jak również dążenie do obrony granic i zapewnienie Arabii Saudyjskiej bezpieczeństwa. Dla przykładu, w latach 70. Arabia Saudyjska udzielała obu państwom jemeńskim pomocy finansowej, w 1976 r. przekazano 400 mln dolarów władzom Jemenu Południowego, a rok później zapowiedziano rozpoczęcie dostaw 1 mln ton ropy rocznie dla rafinerii w Adenie. Pod koniec lat 70., kiedy plemiona Jemenu Północnego wystąpiły przeciwko rządowi i zajęły kilka miast graniczących z Arabią Saudyjską, władze w Rijadzie podjęły się mediacji. Na początku 1977 r. obie strony podpisały porozumienie, Arabia Saudyjska poparła nowego prezydenta Jemenu Północnego oraz przekazała 570 mln dolarów pomocy na wsparcie programów rozwojowych[5]. Zaangażowanie Arabii Saudyjskiej w wewnętrzne sprawy obu państw jemeńskich pokazało, że Królestwo odgrywa wielką rolę w procesie zjednoczenia kraju, do którego doszło ostatecznie dopiero w 1990 roku. Po zjednoczenie władze w Rijadzie nadal angażowały się w sprawy Jemenu. W 1994 r. Arabia Saudyjska poparła próbę secesji południowego Jemenu, z kolei pod koniec lat 90. W regionie Bliskiego Wschodu krążyły opinie na temat niejasnych posunięć władz saudyjskich, a najmniejszy przejaw destabilizacji Jemenu przypisywany był działaniom Arabii Saudyjskiej[6].

Zarówno Iran, jak i Arabia Saudyjska nie są zainteresowane uwikłaniem się w bezpośredni konflikt, starają się jednak uzyskać przewagę przez szukanie sojuszy wśród regionalnych sił politycznych. Obydwa państwa rywalizują ze sobą o religijne, polityczne i ekonomiczne przywództwo głównie przez wojny zastępcze (*proxy wars*). Głównym celem władz w Rijadzie wobec Jemenu było niedopuszczenie do wzrostu wpływów Iranu na Bliskim Wschodzie i zachwiania równowagi sił w regionie oraz utrzymanie stabilności wzdłuż granicy saudyjsko-jemeńskiej[7]. Swoje cele władze Arabii Saudyjskiej starały się realizować poprzez przeprowadzenie interwencji zbrojnej w Jemenie, która przyczyniła się do katastrofy humanitarnej tego kraju i eskalacji kryzysu uchodźczego.

[5] J. Zdanowski, *Arabia Saudyjska,* Warszawa 2004, s. 228-229.

[6] S. Marchand, *Arabia Saudyjska. Zagrożenie*, Warszawa 2004, s. 271.

[7] A. Dzisiów – Szuszczykiewicz, *Bliskowschodnia „zimna wojna" czyli saudyjsko-irańska rywalizacja w regionie w obliczu „arabskiej wiosny"*, „Bezpieczeństwo Narodowe" 2014 / II, s. 192-193.

Wojna w Jemenie i interwencja Arabii Saudyjskiej

Demonstracje w stolicy Jemenu Sanie, rozpoczęły się 27 stycznia 2011 r. i objęły cały kraj, przybierając charakter regularnych starć pomiędzy demonstrantami i policją. Głównym żądaniem demonstrujących było natychmiastowe ustąpienie prezydenta Saliha ze stanowiska[8].

Na początku lutego 2011 r., w obliczu kolejnych fal protestów, prezydent wystąpił z propozycją ugody politycznej, zapowiadając ustąpienie ze stanowiska w 2013 r. oraz szeroką reformę systemu wyborczego. Zagwarantował jednocześnie, iż po ustąpieniu nie przekaże władzy swojemu synowi. Na te propozycje nie przystała jednak jemeńska opozycja[9].

18 marca 2011 r., w tzw. Piątek godności, snajperzy zabili 50 demonstrantów, a ranili ponad 200. W obliczu tych wydarzeń prezydent zdecydował się wprowadzić stan wyjątkowy, który miał trwać miesiąc[10].

21 marca 2011 r. część dowódców wojskowych ogłosiła swoje poparcie dla protestujących. Szczególną rolę odegrała wówczas postawa generała Ali Mohsen al Ahmara, dowódcy Pierwszej Dywizji Zmechanizowanej. Był długoletnim sojusznikiem prezydenta Saliha, ale w 2011 r. opuścił przywódcę, twierdząc, że podlegli mu żołnierze będą czuwali nad bezpieczeństwem protestujących. Postawa generała od razu sugerowała, że dążył on do wzmocnienia własnej pozycji politycznej, a być może nawet do przejęcia władzy po możliwym upadku reżimu. Oprócz wcześniejszej dobrej znajomości z Ali Abdullahem Salihem, generał A. Mohsen miał niewyjaśnione do końca związki z salafickimi organizacjami terrorystycznymi działającymi w Jemenie[11]. Oprócz ok. 20 tysięcy własnych żołnierzy, gen. Ali Mohsen al Ahmar stanął na czele formacji milicji z klanów, które wsparły protestujących.

W kwietniu 2011 r. mediacji w sprawie rozwiązania konfliktu podjęła się Rada Współpracy Zatoki Perskiej (*Persian Gulf Cooperation Council* – GCC[12]).

[8] J. Raubo, *Jemen – zapomniany aktor Arabskiej Wiosny*, „Przegląd politologiczny" 2014, nr 1, s. 336-337.

[9] Tamże, s. 343.

[10] A. K. Siadkowski, *Jemeńskie pragnienie demokracji: pomiędzy Arabią Szczęśliwą a terroryzmem. Przemiany polityczne i społeczne w Jemenie AD 2011*, „Przegląd politologiczny" 2014, nr 1, s. 316.

[11] Tamże, s. 320.

[12] Organizacja powstała w 1981 r. w Rijadzie, jej członkami są: Arabia Saudyjska, Bahrajn, Katar, Kuwejt, Oman i Zjednoczone Emiraty Arabskie.

Plan pokojowy przedstawiony 10 kwietnia 2011 w Rijadzie, zakładał utworzenie rządu jedności narodowej, który miał być kierowany przez opozycję, ale pod rządami prezydenta Saliha, zakładano również ustąpienie prezydenta w ciągu 30 dni na rzecz ówczesnego wiceprezydenta Mansura Hadiego, który w ciągu 60 dni miał zorganizować wybory prezydenckie. Ponadto plan gwarantował ustępującemu prezydentowi immunitet sądowy. Zobowiązano też parlament do stworzenia nowej konstytucji, która miała zostać poddana ocenie przez referendum ogólnonarodowe. Na końcu w wyborach ma być wyłoniony nowy parlament. Opozycja odrzucała jednak możliwość zagwarantowania prezydentowi nietykalności, domagając się jego osądzenia[13]. Podczas spotkania ministrowie spraw zagranicznych państw Zatoki Perskiej zaapelowali też do prezydenta Saliha, by spotkał się z przedstawicielami opozycji w stolicy Arabii Saudyjskiej, gdzie miało dojść do ustalenia warunków pokojowego przekazania władzy[14]. Rokowania zakończyły się fiaskiem, ponieważ prezydent ostatecznie odmówił ustąpienia ze stanowiska.

Spośród krajów członkowskich Rady Współpracy Zatoki Perskiej największym orędownikiem pozostania prezydenta Saliha u władzy była od początku Arabia Saudyjska. Wynikało to chęci utrzymania wpływów w regionie, a także obawy przed wzrostem znaczenia i wpływów plemienia Huti oraz rozprzestrzenieniem się szyickiej rewolucji na terytorium Arabii Saudyjskiej. Podobnego zdania była administracja amerykańska, wspierająca dążenia Saudów do takiego rozwiązania konfliktu, które przewidywałoby zachowanie urzędu przez prezydenta Ali Abdullaha Saliha.

Zarówno Rijad, jak i Waszyngton zostały skrytykowane przez Tawakkul Karman, jemeńską działaczkę na rzecz praw człowieka i jedną z organizatorek studenckich wystąpień w Jemenie na początku rewolucji w 2011 roku. Tawakkul Karman stwierdziła, że rząd saudyjski i amerykański dążą do utrzymania przy władzy prosaudyjskiego i proamerykańskiego prezydenta Saliha, ponieważ jego skorumpowane rządy są w stanie zagwarantować *status quo* w regionie, a także wpływy Rijadu i Waszyngtonu[15].

[13] *Tłumy nie chcą układów z prezydentem*, [online] http://www.tvn24.pl/wiadomosci-ze-swiata,2/tlumy-nie-chca-ukladow-z-prezydentem,168945.html [dostęp: 12.04.2018].

[14] *Prezydent Jemenu odda władzę*, [online] https://www.tvn24.pl/wiadomosci-ze-swiata,2/prezydent-jemenu-odda-wladze,167491.html, [dostęp: 10.08.2018].

[15] M. Lewicka, *Wiatr przemian pod niqabem - kobieca twarz jemeńskiej rewolucji*, [w:] *Bliski Wschód w procesie przemian. Tom 2,* red. A. Bryc, M. Dahl, M. Lewicka, Toruń 2015, s. 140.

29 maja 2011 r. czołgi oraz buldożery zostały użyte do rozbicia miasteczka namiotowego opozycji w mieście Ta'izz. Nawet w obliczu eskalacji konfliktu prezydent nie zdecydował się na oddanie władzy[16]. Z kolei 3 czerwca w Sanie doszło do ataku rakietowego na pałac prezydencki w którym ranny został prezydent Ali Abdullah Salih. Czterech prezydenckich ochroniarzy zginęło na miejscu, a przewodniczący parlamentu, premier Ali Muhammad Mudżawar i jeden z wicepremierów zostali przewiezieni w stanie krytycznym do szpitala. Łącznie w ataku na pałac śmierć poniosło 11 osób, 124 zostało rannych[17]

21 października 2011 r. Rada Bezpieczeństwa ONZ przyjęła pierwszą rezolucję dotyczącą Jemenu, potępiając falę przemocy w kraju i wzywając wszystkie ugrupowania do pokojowego rozwiązania konfliktu, domagając się przekazania władzy przez prezydenta Saliha w zamian za immunitet[18].

23 listopada 2011 r. Ali Abdullah Salih podpisał w Rijadzie porozumienie pokojowe przygotowane przez GCC, na mocy którego zrzekł się władzy, która przeszła w ręce wiceprezydenta Mansura Hadiego[19]. Po 33 latach autorytarnego reżimu, przemiany polityczne w Jemenie stały się faktem. Wybory prezydenckie przeprowadzono 21 lutego 2012 r. Jedynym kandydatem był pełniący obowiązki prezydenta Abd Rabu Mansur Hadi, który uzyskał 99,8% poparcia. 25 lutego 2012 r. został zaprzysiężony na nowego prezydenta Jemenu[20].

Nowe władze stanęły przed wyzwaniem doprowadzenia do stabilizacji kraju oraz unifikacji skłóconego narodu. W tym celu nowy prezydent postanowił zwołać na początku 2013 r. Narodowy Dialog pod swoim patronatem. W czasie obrad, do których mieli zostać dopuszczeni przedstawiciele wszystkich ugrupowań politycznych, postanowiono poruszyć najważniejsze kwestie wewnętrzne Jemenu[21]. Konferencja Dialogu Narodowego została poparta przez ONZ, za jej główne cele uznano:

[16] J. Armbruster, *Arabska wiosna. Rewolucja w świecie islamskim*, Wrocław 2012, s. 78.
[17] *Jemen. Zamach na pałac prezydencki - ranni prezydent i czołowi politycy kraju*, [online] http://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/1,114873,9720451,Jemen__Zamach_na_palac_prezydencki___ranni_prezydent.html [dostęp: 13.04.2018]
[18] J. Raubo, *Jemen – zapomniany aktor …*, s. 344
[19] J. Armbruster, *Arabska wiosna…*, s. 80
[20] A. K. Siadkowski, *Jemeńskie pragnienie demokracji …* , s. 321.
[21] Tamże, s. 325.

- opracowanie projektu nowej konstytucji;
- zaproponowanie pokojowego rozwiązania konfliktów na północy i południu kraju;
- opracowanie projektów reform w administracji publicznej i systemie sądownictwa[22].

Pomimo zmiany władzy sytuacja w kraju nadal była napięta, dochodziło do starć z bojówkami ruch Huti. Rebelianci Huti wywodzili się z północnych regionów Jemenu, gdzie stanowili ok. 35-45% populacji. Ich konflikty z władzami Jemenu sięgały 2004 r., a podczas strać z rządem w 2009 r. interwencję podjęła Arabia Saudyjska[23].

W sierpniu 2014 r. rebelianci rozpoczęli ogólnokrajową ofensywę, a rząd Jemenu podał się do dymisji. Na czele nowego rządu stanął Chalid Bahah, co nie uspokoiło antyrządowych nastrojów i rozszerzającej się rebelii Huti.

6 lutego 2015 r. rebelianci ogłosili przejęcie władzy w kraju i rozwiązanie parlamentu[24], w miejsce którego powołano Radę Rewolucyjną, natomiast w miejsce urzędu prezydenta utworzono kolegialną Radę Prezydencką, której przewodniczącym został Muhammad Ali al-Husi[25].

Władze Arabii Saudyjskiej przypuszczały wówczas, że rebelia Huti wspierana jest przez władze Iranu, dla którego destabilizacja sytuacji na terenie Półwyspu Arabskiego była korzystna. Początkowo zaangażowanie Arabii Saudyjskiej Jemenie miało charakter działań pośrednich, ukierunkowanych na wspieranie jemeńskich władz. Wraz z rozwojem wydarzeń w Jemenie działania te zmieniły się w bezpośrednie militarne zaangażowanie. Momentem przełomowym, który zadecydował o zaangażowaniu się Saudyjczyków w ten konflikt, było zajęcie przez rebeliantów Huti miasta Aden[26].

---

[22] F. Bryjka, *Saudyjsko-irańska wojna zastępcza w Jemenie*, [w:] *Społeczeństwo a wojna: wojna - kryzys - bunty mas*, red. M. Bodziany, Wrocław 2014.

[23] M. Hyra, *Zaangażowanie Arabii Saudyjskiej w aktualne konflikty zbrojne na Bliskim Wschodzie - przyczyny i perspektywy*, „Przegląd Geopolityczny" 2016, nr 17, s. 55.

[24] A. Al – Haj, *Yemen's Shiite rebels announce takeover of country,* [online] http://www.columbian.com/news/2015/feb/06/yemen-shiite-rebels-takeover-country/ [dostęp: 13.04.2018].

[25] *Houthi militia installs 'presidential council' to run Yemen,* [online] http://www.middleeasteye.net/news/houthi-militia-installs-presidential-council-run-yemen-1600545027 [dostęp: 13.04.2018]

[26] *Kryzysy społeczne XXI wieku. Między dezintegracją, „fencing policy" a upadkiem państwowości*, red. M. Bodziany, Wrocław 2017.

W marcu 2015 r. decyzją księcia Muhammada, saudyjskiego ministra obrony, dwa miesiące po objęciu tronu przez króla Salmana, Arabia Saudyjska wraz z m.in. Zjednoczonymi Emiratami Arabskimi, Bahrajnem, Kuwejtem, Katarem i Omanem rozpoczęła zbrojną interwencję w Jemenie[27]. Ponadto, Egipt, Pakistan, Jordania oraz Sudan zgłosiły gotowość do udziału w operacji lądowej[28]. Operacji nadano kryptonim *Decisive Storm*, a działania militarne rozpoczęto 25 marca 2015 r. Już po siedmiu tygodniach Arabia Saudyjska ogłosiła jednostronne zawieszenie broni. Poinformowano wówczas, iż koalicja osiągnęła wyznaczone cele, jednak zaledwie po pięciu dniach wznowiono naloty, a kolejnej akcji zbrojnej nadano kryptonim *Restoring Hope*[29].

Działania zbrojne prowadzone przez koalicję pod przywództwem Arabii Saudyjskiej według raportów *Amnesty International* oraz *Human Rights Watch* noszą znamiona zbrodni na ludności cywilnej, a także przyczyniły się do złamania międzynarodowego prawa humanitarnego poprzez stosowanie między innymi bomb kasetowych, niszczenie szpitali, szkół i innych miejsc, gdzie nie znajdowała się infrastruktura wojskowa[30].

Interwencja saudyjska w Jemenie nie przyniosła oczekiwanych przez Rijad rezultatów. Należy bowiem zaznaczyć, iż zwycięstwo koalicji pod przywództwem Arabii Saudyjskiej byłoby możliwe jedynie w przypadku jednoczesnego

[27] P. Sasnal, *Ryzykowne zmiany w polityce zagranicznej Arabii Saudyjskiej*, „Biuletyn PISM", nr 131 (1573), s. 2.

[28] K. Czornik, *Rola hard Power w polityce zagranicznej Arabii Saudyjskiej w XXI wieku na przykładzie Bahrajnu i Jemenu*, [w:] *Konflikty zbrojne na Ukrainie i Bliskim Wschodzie : nowe wyzwania dla międzynarodowego bezpieczeństwa*, red. M. Mróz, Wrocław 2015, s. 177.

[29] M. Hyra*, Saudyjsko – irańskie zmagania o dominację na Bliskim Wschodzie. Próba bilansu*, [w:] *Bliski Wschód między konfliktem a stabilizacją*, red. J. Piątek, J. Marszałek – Kawa, R. Podgórzańska, Toruń 2017, s. 211-212.

[30] B. Balcerowicz, K. Pronińska, *Konflikty zbrojne w 2015 r. Rola ugrupowań dżihady stycznych i zewnętrznych interwencji w konfliktach Bliskiego Wschodu i Afryki*, „Rocznik Strategiczny" 2015/2016, s. 135.

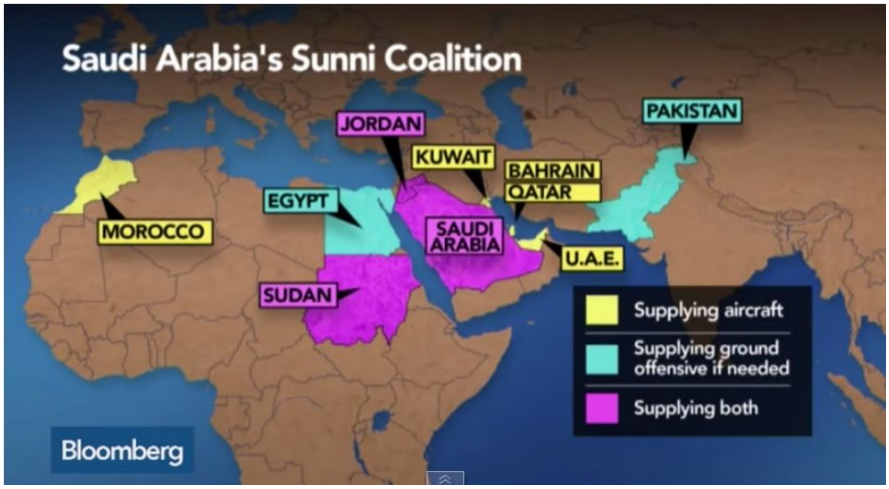

Mapa 1. Interwencja koalicji państw arabskich w Jemenie

Źródło: Państwa arabskie atakują Jemen.[online], https://ripsonar.wordpress.com/2015/03/26/panstwa-arabskie-atakuja-jemen/ [dostęp: 05.05.2018].

zaangażowania w interwencję sił powietrznych i wojsk lądowych. Arabia Saudyjska nie jest jednak zainteresowana prowadzeniem działań lądowych na terytorium Jemenu, m.in. ze względu na niesprzyjające temu ukształtowanie terenu[31].

Jeżeli chodzi o zaangażowanie władz irańskich w jemeński kryzys, można uznać iż irańskie interesy mają podłoże religijne i wiążą się obecnością w Jemenie szyickich ugrupowań. Ponadto, kwestia jemeńska jest dla Iranu przede wszystkim szansą na ograniczenie wpływu sunnickiej Arabii Saudyjskiej[32]. Według rebeliantów, pomoc ze strony Iranu ogranicza się wyłącznie do udzielania wsparcia religijno-ideologicznego. Odmiennego zdania są reprezentanci jemeńskich władz oraz Arabia Saudyjska, czy USA, według których do bojowników Huti regularnie dociera wsparcie z Iranu, w tym również pomoc finansowa, szkolenia bojowników, czy zaopatrywanie w broń[33].

5 czerwca 2017 r. koalicja państw arabskich prowadząca działania w Jemenie wykluczyła ze swojego grona Katar. Był to jeden z elementów sporu dyplomatycznego w czasie którego Arabia Saudyjska, Bahrajn, Zjednoczone

[31] K. Czornik, *Rola hard Power w polityce zagranicznej Arabii Saudyjskiej*…, s. 177.
[32] *Kryzysy społeczne XXI wieku* … .
[33] Tamże, s. 154.

Emiraty Arabskie, a także inne państwa regionu Bliskiego Wschodu i Afryki Północnej (*Middle East and North Africa*, MENA) wycofały swoich ambasadorów z Kataru oraz zerwały z nim stosunki dyplomatyczne[34]. Pod koniec 2017 r. były jemeński prezydent Ali Abdullah Salih wyraził chęć podjęcia rozmów z państwami arabskimi, pod warunkiem, iż zaprzestaną one działań zbrojnych w Jemenie. Chęć zaangażowania prezydenta Saliha w negocjacje wywołała sprzeciw Huti. 4 grudnia 2017 r. rebelianci zabili byłego jemeńskiego przywódcę[35].

Wojna w Jemenie jest uznawana powszechnie za wojnę zastępczą między Iranem a Arabią Saudyjską, ale jest to jednak spore uproszenie sytuacji w jakiej znalazł się Jemen. Konflikt ten, oparty przede wszystkim na walce o wpływy między sunnitami a szyitami z plemienia Huthi, którzy w znacznym stopniu są wyznawcami zajadyzmu, ale także na walce plemiennej, opartej na więzach krwi[36]. Więzy plemienne w Jemenie są uznawane za wartość najwyższą, znacznie bardziej cenioną niż jakakolwiek struktura władzy państwowej.

Jemeński kryzys uchodźczy

Wojna domowa w Jemenie tak jak inne konflikty zbrojne przyczyniła się do kolejnego kryzysu uchodźczego w ostatnich latach. Jeszcze przed Arabską Wiosną, a potem wojną domową Jemeńczycy często opuszczali kraj, co wynikało z trudnej sytuacji gospodarczej, biedy i głodu. Pod koniec 2014 roku ONZ oszacowało, że na terenie Jemenu w wyniku walk z *Al-Kaidą* Półwyspu Arabskiego przebywa blisko 600 tysięcy przesiedleńców i uchodźców. Nasilające się napięcia w Jemenie i rozpoczęte działania wojenne pod auspicjami Arabii Saudyjskiej przyczyniły się do zwiększenia liczby jemeńskich uchodźców. Wysoki Komisarz Narodów Zjednoczonych do spraw Uchodźców (*United*

[34] *Qatar row: Saudi and Egypt among countries to cut Doha links,* [online] http://www.bbc.com/news/world-middle-east-40155829 [dostęp: 05.05.2018].

[35] *Yemen's former President Ali Abdullah Saleh killed trying to flee Sanaa*, [online] https://edition.cnn.com/2017/12/04/middleeast/yemen-former-president-ali-abdullah-saleh-killed-intl/index.html [dostęp: 05.05.2018].

[36] Huthi nie jest przedstawicielem wszystkich szyitów zamieszkujących Jemen, ponieważ znaczna część jemeńskich sunnitów w niektórych kwestiach popiera Huthi; M. Al-Shahari, *Konflikt w Jemenie - konfrontacja sunnitów z szyitami czy wojna zastępcza światowych mocarstw?,* [w:] *Problemy świata arabsko-muzułmańskiego. Wczoraj i dziś*, red. M. Woźniak-Bobińska, Łódź 2018, s. 71-72.

Nations High Commissioner for Refugees, UNHCR) poinformował w sierpniu 2015 roku, że w sumie prawie 100 tysięcy osób uciekło z Jemenu, głównie do pobliskiej Arabii Saudyjskiej oraz Dżibuti[37]. Jemeńczycy w głównej mierze szukają schronienia w państwach ościennych, ponieważ ze względu na skrajną biedę nie stać ich na wyjazd do Europy czy Stanów Zjednoczonych[38]. Największą liczbę jemeńskich uchodźców przyjęła w ostatnich latach Arabia Saudyjska, jednak tysiące Jemeńczyków uciekło do państw Rogu Afryki, nie zważając na fakt, że również tamten region jest objęty licznymi sporami i konfliktami zbrojnymi[39]. Po rozpoczęciu działań zbrojnych w Jemenie liczba przesiedlonych osób wzrosła do ponad 1,5 miliona osób, czyli prawie 6% całej populacji tego państwa[40].

Doradca saudyjskiego króla Salmana bin Abdulaziza Al-Sauda i Generalny Inspektor Centrum Pomocy Humanitarnej, Abdullah Al-Rabeeah stwierdził, że Arabia Saudyjska prężnie działa na rzecz pomocy humanitarnej w Jemenie, w którym wszystkie prowincje, w tym te kontrolowane przez szyicką milicję Huthi, zostały objęte programami wsparcia humanitarnego realizowanymi przez Centrum Pomocy Humanitarnej. Al-Rabeeah potwierdził także, że Arabia Saudyjska przyjęła kilkaset tysięcy jemeńskich uchodźców, którzy posiadają prawo swobodnego poruszania się i pracy w Królestwie, a dodatkowo Saudowie mają udzielać wsparcia jemeńskim uchodźcom w Somalii i Dżibuti[41]. Należy zwrócić uwagę, że pomimo tego co przedstawia oficjalnie Arabia Saudyjska, to jej zaangażowanie w przeciwdziałanie katastrofie huma-

[37] A. Needham, *Almost 100,000 flee Yemen in four months since fighting started*, [online] http://www.unhcr.org/news/latest/2015/8/55c0d5c09/100000-flee-yemen-four-months-since-fighting-started.html, [dostęp: 05.05.2018].

[38] 25 września 2017 roku Donald Trump podpisał dekret o zakazie wjazdu obywateli z państw muzułmańskich, które stanowią zagrożenie dla bezpieczeństwa Stanów Zjednoczonych, a wśród państw wymienionych w dekrecie znalazł się między innymi Jemen, *Kolejne państwa z zakazem wjazdu na terytorium USA. Donald Trump rozszerzył listę*, [online] https://www.wprost.pl/kraj/10077558/Kolejne-panstwa-z-zakazem-wjazdu-na-terytorium-USA-Donald-Trump-rozszerzyl-liste.html, [dostęp: 26.04.2018].

[39] H. R. McLaughlin, *Nine Facts to Know About Yemen Refugees,* [online] https://borgenproject.org/yemen-refugees/, [dostęp: 26.04.2018]

[40] J. Cole, *Yemen, the World's Next Great Refugee Crisis*, [online], https://www.thenation.com/article/yemen-the-worlds-next-great-refugee-crisis/, [dostęp: 26.04.2018].

[41] Przedstawiciel saudyjskiego monarchii zwrócił też uwagę, że Królestwo było jednym z pierwszych państw, które przyjęło syryjskich uchodźców w wysokości prawie 300 tysięcy, nadając

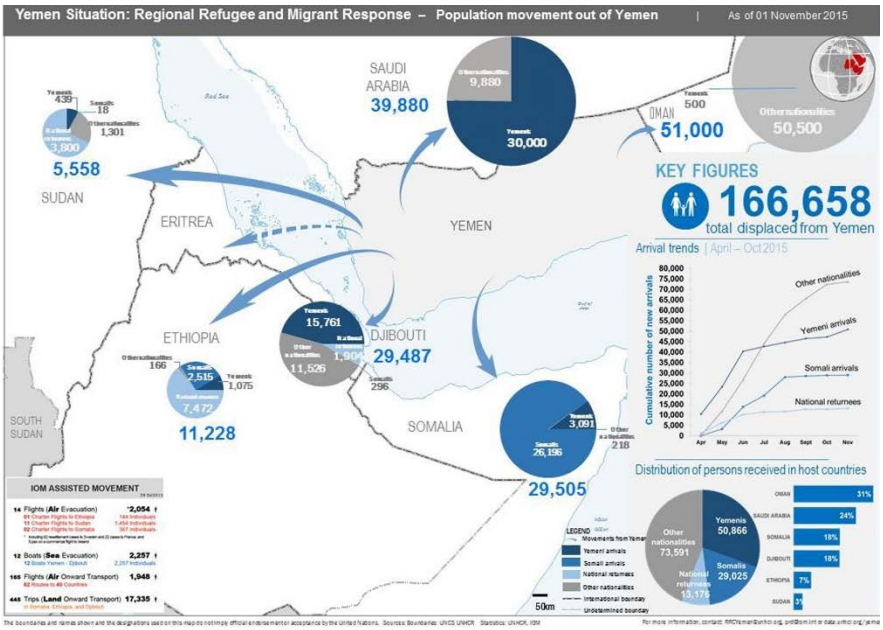

Mapa 2. Kierunki migracji i uchodźstwa z Jemenu.

Źródło: A. Tomaszewski, *Kryzys humanitarny w Jemenie*, Centrum Edukacji Obywatelskiej.

nitarnej w Jemenie wygląda zgoła inaczej. W lipcu 2017 roku Królestwo ustanowiło specjalny podatek dla imigrantów przebywających na jego terytorium, bez względu na narodowość. Saudowie zostali skrytykowani przez organizacje broniące praw człowieka, ponieważ podatek został także nałożony na Jemeńczyków pozostających bez środków do życia, a sam podatek ma wynosić 100 dolarów, jednak do 2020 roku jego wysokość ma znacznie wzrosnąć[42]. 6 listopada 2017 roku Saudowie zadecydowali o rozpoczęciu blokady przejść granicznych z Jemenem, a także portów morskich w Jemenie, do których była dostarczana międzynarodowa pomoc humanitarna. Oficjalnie działania Królestwa mają na celu ograniczenie wsparcia militarnego dla Huthi udzielanego przez

im status gościa Królestwa, *Saudi Arabia hosts 895,175 Yemeni, Syrian refu gees as guests: KSRelief chief*, [online] http://www.arabnews.com/node/1095621/saudi-arabia, [dostęp: 26.04.2018].

[42] *Rights group criticises Saudi expat tax refugees*,[online], https://www.aljazeera.com/news/2017/07/rights-group-criticises-saudi-expat-tax-refugees-170705104046982.html, [dostęp: 26.04.2018]

Iran, ale przede wszystkim przyczyniają się do klęski głodu oraz wzrostu epidemii cholery[43].

W lutym 2017 roku Wysoki Komisarz Narodów Zjednoczonych ds. Uchodźców rozpoczął kampanię mającą na celu zwrócenie uwagi na paradoksalny trend w porównaniu z obecną sytuacją w Jemenie, czyli powrót uchodźców nie tylko jemeńskich z państw Afryki Wschodniej do ogarniętego wojną Jemenu, który nasilił się w 2016 roku. UNHCR we współpracy ze znanymi muzykami z Egiptu, Somalii i Etiopii stworzył piosenkę *Dangerous Crossings*, w której przestrzegał przed niebezpieczeństwami związanymi z wyprawą morską z Afryki do Jemenu. Piosenka była odpowiedzią na falę co najmniej 117 tysięcy imigrantów z Afryki, którzy w 2016 roku przybyli do Jemenu i tym samym zwiększyli liczbę osób, które we wcześniejszych latach już ubiegały się w Jemenie o azyl[44]. Ciekawym jest to iż, Etiopczycy czy Somalijczycy wybierają akurat kierunek jemeński jako drogę ucieczki ze swoich państw, zwłaszcza, że ogarnięty wojną Jemen od blisko roku stał się miejscem epidemii cholery i głodu, co skutkuje jednym z największych kryzysów humanitarnych w ostatnich latach[45]. Od 2013 roku do Jemenu przybyło blisko 300 imigrantów, głównie z Etiopii i Somalii, którzy w większości traktowało kraj ten jako państwo tranzytowe do bogatych państw Zatoki Perskiej, takich jak Arabia Saudyjska, Zjednoczone Emiraty Arabskie, czy Bahrajn, jednak konflikt zbrojny spowodował, że nie udało im się opuścić Jemenu[46]. Swoista atrakcyjność Jemenu dla Afrykańczyków polega przede wszystkim na tym, że Jemen jako kraj ogarnięty wojną nie jest w stanie kontrolować liczby napływających tam imigrantów, tym samym nie jest w stanie wpłynąć w sposób polityczny, czy militarny na nielegalną imigrację, co dodatkowo pozwala na swobodny przepływ imigrantów do innych państw regionu. Dodatkowo, dla ogarniętych skrajnym ubóstwem Etiopczyków czy Somalijczyków droga do państw Zatoki

[43] M. Mruk, *Królestwo Arabii Saudyjskiej pod rządami Salmana bin Abdulaziza Al-Sauda – próby budowy nowoczesnego mocarstwa regionalnego*, [w:] *Monarchia. Idea, historia, perspektywy*, red. K. Kofin, M. Kofin, Kraków 2018, s. 256.

[44] S. Akram, *Yemen's other refugee crisis*, [online], https://www.aljazeera.com/indepth/features/2017/03/yemen-refugee-crisis-170307094750333.html, [dostęp: 26.04.2018].

[45] E. Mackintosh, *Why thousands of teenagers are fleeing to war-torn Yemen*, [online], https://edition.cnn.com/2017/08/10/africa/yemen-african-teenagers/index.html, [dostęp: 26.04.2018].

[46] *Insecurity in Yemen threatens incoming refugees and migrants*, [online] http://www.unhcr.org/news/latest/2017/2/5899a1524/insecurity-yemen-threatens-incoming-refugees-migrants.html, [dostęp: 26.04.2018].

Perskiej przez Jemen jest o wiele tańsza niż droga przez Afrykę Północną do Europy. Afrykańczycy przybywający do Jemenu często skarżyli się na dramatyczne warunki podczas transportu ze wschodnich wybrzeży Rogu Afryki na Półwysep Arabski. Oprócz przypadków kradzieży, często dochodziło także do pozbawiania ludzi pokarmu czy wody pitnej, ale też molestowania seksualnego kobiet i młodych dziewcząt[47], a wszelkie próby podjęcia buntu przeciwko przemytnikom w większości przypadków kończyły się zastraszeniem lub groźbą pozbawienia życia. W 2017 roku Międzynarodowa Organizacja ds. Migracji (*International Organization for Migration*, IOM) informowała wielokrotnie o przypadkach utonięć u wybrzeży Jemenu, w sierpniu 2017 r. w takich okolicznościach zginęło 55 osób. Rzeczniczka IOM stwierdziła wówczas, iż wyrzucanie ludzi do morza może być nowym sposobem działania przemytników. Obawiają się oni, iż mogą zostać zastrzeleni, wobec czego wyrzucają migrantów w pobliżu wybrzeża do wody[48]. Ponadto, do śmierci wielu spośród jemeńskich uchodźców przyczyniają się liczne choroby. W 2017 r. Międzynarodowy Komitet Czerwonego Krzyża (MKCK) ogłosił, że odnotowanio w Jemenie 300 tysięcy przypadków zarażenia cholerą, a śmierć w wyniku tej choroby poniosło ok. 1,7 tys. osób[49].

Fundusz Narodów Zjednoczonych na Rzecz Dzieci (*United Nations International Children's Emergency Fund*, UNICEF) 23 marca 2017 roku przedstawił raport, w którym stwierdził, że grupą najbardziej poszkodowaną w konflikcie zbrojnym w Jemenie są dzieci. Oprócz ofiar śmiertelnych i rannych wśród dzieci, UNICEF zwrócił uwagę na to, że są one rekrutowane do grup zbrojnych, ponieważ ponad połowa szkół została zniszczona i dzieci zostały pozbawione możliwości edukacji, a organizacje paramilitarne kuszą młodych ludzi udzieleniem pomocy[50].

Na początku 2018 roku Królestwo Arabii Saudyjskiej ogłosiło projekt Jemeńskiej Wszechstronnej Pomocy Humanitarnej, która ma poprawić dostęp Jemeńczyków do pomocy humanitarnej oraz poprawę sytuacji gospodarczej

[47] S. Akram, *Yemen's other refugee crisis ...* .

[48] *Jemen: następne ofiary przemytników ludzi. Znowu wyrzucono uchodźców z łodzi*, [online] https://wiadomosci.wp.pl/jemen-nastepne-ofiary-przemytnikow-ludzi-znowu-wyrzucono-uchodzcow-z-lodzi-6153691422300289a [dostęp: 05.05.2018].

[49] A. Turczyn, *Jemen. Już ponad 300 tys. osób zarażonych cholerą,* [online] http://trybun.org.pl/2017/07/11/jemen-juz-ponad-300-tys-osob-zarazonych-cholera/, [dostęp: 05.05.2018].

[50] M. Al-Shahari, *Konflikt w Jemenie …* , s. 80.

w Jemenie. Wraz Zjednoczonymi Emiratami Arabskimi, saudyjski król przekazał na pomoc Jemeńczykom blisko 930 milionów dolarów, co jednak spotkało się z krytyką międzynarodową uwarunkowaną faktem, że pomoc nie była przeznaczona dla całego Jemenu, tylko dla obszarów w których nie działali bojownicy Huthi[51].

Wnioski

Konflikt w Jemenie budzi zainteresowanie najistotniejszych graczy w regionie Bliskiego Wschodu, a także innych aktorów stosunków międzynarodowych. Mimo to, wojna ta rozgrywa się w cieniu wojny syryjskiej, a interwencja zbrojna Arabii Saudyjskiej i oskarżenia o zbrodnie wojenne nie budzą jednoznacznego i wyraźnego sprzeciwu społeczności międzynarodowej. Głównym problemem Arabii Saudyjskiej, jak i całej społeczności międzynarodowej w polityce wobec wojny w Jemenie jest brak jakiejkolwiek strategii i taktyki. Dodatkowo saudyjski następca tronu, książę Mohammed bin Salman uważa wojnę w Jemenie uważa za swoją własną wojnę, która ma mu utorować drogę do tronu i wzmocnić pozycję nie tylko w rodzinie, ale także ukazać go jako lidera w świecie arabskim.

Każdy sukces osiągany w Jemenie jest traktowany jako osobisty triumf, natomiast każda porażka[52], w tym kryzys uchodźczy czy kryzys humanitarny utożsamiane są jako element działań szyickiego Iranu, z którym Królestwo walczy o dominację na Bliskim Wschodzie.

Również jemeński kryzys uchodźczy rozgrywa się w cieniu fali uchodźców przybywających do Europy m.in. z ogarniętej wojną Syrii. Społeczność międzynarodowa wydaje się nie posiadać strategii wobec jemeńskiego kryzysu uchodźczego. Jedynie Arabia Saudyjska, choć to jej interwencja zbrojna przyczyniła się do eskalacji tego kryzysu, podejmuje działania mające na celu poprawę sytuacji humanitarnej uchodźców, jednak żadne z tych działań nie roz-

[51] J. M. Sharp, *Yemen: Civil War and Regional Intervention*, [online] https://fas.org/sgp/crs/mideast/R43960.pdf, [dostęp: 24.04.2018], s.10- 11.

[52] *No end to Yemen war in Wight as Saudi Arabia, Iran lock horns*, [online] https://www.al-monitor.com/pulse/originals/2018/03/iran-yemen-war-saudi-arabia-quagmire-houthis-missiles.html,[dostęp: 26.04.2018].

wiązują całkowicie problemów głodu, braku dostępu do wody czy rozprzestrzeniania się chorób, a jemeński kryzys uchodźczy nadal pozostaje jednym z najistotniejszych współcześnie wyzwań dla społeczności międzynarodowej.

Bibliografia

Akram Sophia, *Yemen's other refugee crisis*, [online] https://www.aljazeera.com/indepth/features/2017/03/yemen-refugee-crisis-170307094750333.html [dostęp: 26.04.2018].

Al – Haj Ahmed, *Yemen's Shiite rebels announce takeover of country,* [online] http://www.columbian.com/news/2015/feb/06/yemen-shiite-rebels-takeover-country/ [dostęp: 13.04.2018].

Armbruster Jörg, *Arabska wiosna*. *Rewolucja w świecie islamskim*, Wrocław 2012.

Balcerowicz Bolesław, Pronińska Kamila, *Konflikty zbrojne w 2015 r. Rola ugrupowań dżihady stycznych i zewnętrznych interwencji w konfliktach Bliskiego Wschodu i Afryki*, „Rocznik Strategiczny" 2015/2016.

Bryjka Filip, *Saudyjsko-irańska wojna zastępcza w Jemenie*, [w:] *Społeczeństwo a wojna : wojna - kryzys - bunty mas*, red. M. Bodziany, Wrocław 2014

Bodziany Marek (red.), *Kryzysy społeczne XXI wieku. Między dezintegracją, „fencing policy" a upadkiem państwowości*, Wrocław 2017.

Lewicka Magdalena *Wiatr przemian pod niqabem – kobieca twarz jemeńskiej rewolucji,* [w:] *Bliski Wschód w procesie przemian. Tom 2,* red. A. Bryc, M. Dahl, M. Lewicka, Toruń 2015.

Cole Juan, *Yemen, the World's Next Great Refugee Crisis*, [online] https://www.thenation.com/article/yemen-the-worlds-next-great-refugee-crisis/ [dostęp: 26.04.2018].

Czajkowska Katarzyna, Diawoł- Sitko Annna, *Systemy polityczne wybranych państw Bliskiego Wschodu*, Warszawa 2012.

Dzisiów – Szuszczykiewicz Aleksandra, *Bliskowschodnia „zimna wojna" czyli saudyjsko-irańska rywalizacja w regionie w obliczu „arabskiej wiosny"*, „Bezpieczeństwo Narodowe" 2014, nr II.

Houthi militia installs 'presidential council' to run Yemen, [online] http://www.middleeasteye.net/news/houthi-militia-installs-presidential-council-run-yemen-1600545027 [dostęp: 13.04.2018] .

Hyra Michał, *Zaangażowanie Arabii Saudyjskiej w aktualne konflikty zbrojne na Bliskim Wschodzie - przyczyny i perspektywy*, „Przegląd Geopolityczny" 2016, nr 17.

Insecurity in Yemen threatens incoming refugees and migrants, [online] http://www.unhcr.org/news/latest/2017/2/5899a1524/insecurity-yemen-threatens-incoming-refugees-migrants.html [dostęp: 26.04.2018].

Jemen: następne ofiary przemytników ludzi. Znowu wyrzucono uchodźców z łodzi, [online] https://wiadomosci.wp.pl/jemen-nastepne-ofiary-przemytnikow-ludzi-znowu-wyrzucono-uchodzcow-z-lodzi-6153691422300289a [dostęp: 05.05.2018].

Jemen. Zamach na pałac prezydencki - ranni prezydent i czołowi politycy kraju, [online] http://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/1,114873,9720451,Jemen__Zamach_na_palac_prezydencki___ranni_prezydent.html [dostęp: 13.04.2018].

Mruk Marzena*, Królestwo Arabii Saudyjskiej pod rządami Salmana bin Abdulaziza Al-Sauda – próby budowy nowoczesnego mocarstwa regionalnego*, [w:] *Monarchia. Idea, historia, perspektywy*, red. K. Kofin, M. Kofin, Kraków 2018.

Kolejne państwa z zakazem wjazdu na terytorium USA. Donald Trump rozszerzył listę, [online] https://www.wprost.pl/kraj/10077558/Kolejne-panstwa-z-zakazem-wjazdu-na-terytorium-USA-Donald-Trump-rozszerzyl-liste.html [dostęp: 26.04.2018].

Mackintosh Eliza, *Why thousands of teenagers are fleeing to war-torn Yemen*, [online], https://edition.cnn.com/2017/08/10/africa/yemen-african-teenagers/index.html [dostęp: 26.04.2018].

Marchand Stephane, *Arabia Saudyjska. Zagrożenie*, Warszawa 2004.

McLaughlin Hailey Rose, *Nine Facts to Know About Yemen Refugees,* [online], https://borgenproject.org/yemen-refugees/ [dostęp: 26.04.2018].

K. Czornik, *Rola hard Power w polityce zagranicznej Arabii Saudyjskiej w XXI wieku na przykładzie Bahrajnu i Jemenu*, [w:] *Konflikty zbrojne na Ukrainie i Bliskim Wschodzie : nowe wyzwania dla międzynarodowego bezpieczeństwa*, red. M. Mróz, Wrocław 2015,

Needham Andreas, *Almost 100,000 flee Yemen in four months since fighting started*, [online] http://www.unhcr.org/news/latest/2015/8/55c0d5c09/100000-flee-yemen-four-months-since-fighting-started.html [dostęp: 05.05.2018].

No end to Yemen war in Wight as Saudi Arabia, Iran lock horns, [online] https://www.al-monitor.com/pulse/originals/2018/03/iran-yemen-war-saudi-arabia-quagmire-houthis-missiles.html [dostęp: 26.04.2018].

Hyra Michał*, Saudyjsko - irańskie zmagania o dominację na Bliskim Wschodzie. Próba bilansu*, [w:] *Bliski Wschód między konfliktem a stabilizacją*, red. J. Piątek, J. Marszałek – Kawa, R. Podgórzańska, Toruń 2017.

Al – Shahari Małgorzata, *Czynniki wpływające na złożoną sytuację geopolityczną w Jemenie z perspektywy trwającego na jego terenie konfliktu zbrojnego*, [w:] *Bliski Wschód między konfliktem a stabilizacją*, red. J. Piątek, J. Marszałek – Kawa, R. Podgórzańska, Toruń 2017

Prezydent Jemenu odda władzę, [online] https://www.tvn24.pl/wiadomosci-ze-swiata,2/prezydent-jemenu-odda-wladze,167491.html [dostęp: 10.08.2018].

Qatar row: Saudi and Egypt among countries to cut Doha links, [online] http://www.bbc.com/news/world-middle-east-40155829 [dostęp: 5.05.2018].

Raubo Jacek, *Jemen – zapomniany aktor Arabskiej Wiosny*, „Przegląd politologiczny" 2014, nr 1.

Rights group criticises Saudi expat tax refugees, [online] https://www.aljazeera.com/news/2017/07/rights-group-criticises-saudi-expat-tax-refugees-170705104046982.html [dostęp: 26.04.2018].

Raubo Jacek M., *Republika Jemenu-państwo podzielone,* [w:] *Zmiany polityczne w państwach arabskich. Wybrane zagadnienia ustrojowe*, red. A. Rothert, J. Szymanek, A. Zięba, Warszawa 2012.

Sasnal Patrycja, *Ryzykowne zmiany w polityce zagranicznej Arabii Saudyjskiej*, „Biuletyn PISM 2017", nr 131 (1573).

Saudi Arabia hosts 895,175 Yemeni, Syrian refu gees as guests: KS Relief chief, [online] http://www.arabnews.com/node/1095621/saudi-arabia [dostęp: 26.04.2018].

Sharp Jeremy M., *Yemen: Civil War and Regional Intervention*, [online] https://fas.org/sgp/crs/mideast/R43960.pdf [dostęp: 24.04.2018].

Siadkowski Adrian K., *Jemeńskie pragnienie demokracji. Między Arabią szczęśliwą a terroryzmem,* „Przegląd politologiczny" 2014, nr 19.

Tłumy nie chcą układów z prezydentem, [online] http://www.tvn24.pl/wiadomosci-ze-swiata,2/tlumy-nie-chca-ukladow-z-prezydentem,168945.html [dostęp: 12.04.2018].

Turczyn Andrzej, *Jemen. Już ponad 300 tys. osób zarażonych cholerą,* [online] http://trybun.org.pl/2017/07/11/jemen-juz-ponad-300-tys-osob-zarazonych-cholera/ [dostęp: 5.05.2018].

Al-Shahari Małgorzata, *Konflikt w Jemenie - konfrontacja sunnitów z szyitami czy wojna zastępcza światowych mocarstw?*, [w:] *Problemy świata arabsko-muzułmańskiego. Wczoraj i dziś*, red. M. Woźniak-Bobińska, Łódź 2018.

Yemen's former President Ali Abdullah Saleh killed trying to flee Sanaa, [online] https://edition.cnn.com/2017/12/04/middleeast/yemen-former-president-ali-abdullah-saleh-killed-intl/index.html [dostęp: 05.05.2018].

Zdanowski Jerzy, *Arabia Saudyjska,* Warszawa 2004.

Summary

The Yemeni Refugee and Humanitarian Crisis in the Light of the Syrian Conflict

Nowadays, Yemen is one of the key countries of the Middle East, due to the ongoing conflict on its territory, which is arousing interest of the other countries in the region, and the most important players involved in the Yemen conflict are Saudi Arabia and Iran, with whom the Kingdom of Saudi Arabia fights for domination in the Middle East. Involvement in the Yemen conflict is to show the leaders of these countries as leaders of the region. Protests against the Yemeni authorities, which turned into a conflict involving numerous actors of international relations, including many non-state actors, as well as the intervention of Saudi Arabia contributed to the escalation of the refugee crisis, which is currently one of the key challenges for the international community. The Yemeni refugee crisis is taking place in the shadow of a wave of refugees arriving in Europe, including from the war-torn Syria, and the international community does not seem to have a strategy that would resolve this crisis.

Key words: Saudi Arabia, Yemen, crisis, refugees

Karolina Kulińska
Uniwersytet Wrocławski

Refugees Equality and Family Reunification in the European Union – Current State and Challenges in the Context of C-673/16 Coman

Introduction

European refugee crisis continues to be a serious challenge for European Union's (hereinafter: EU) migration laws and practices. It is also an unfortunate but effective driving force for research development in the area of migration, primarily but not exclusively by legal scholars, sociologists, economists and experts in political science and public safety. It is not surprising that, so far, most of the efforts in that regard were focused on the problems such as humanitarian help or logistic and political aspects of accepting refugees in Member States. That includes a thorough review of refugee's situation from an equality and human rights perspective[1], for example: health and social care, education, vocational training and access to labor market. While these are unquestionably some of the key and urgent matters, to determine a refugee status as a whole, also the right to family life must be taken into consideration.

Mechanism which embodies the right to family life for migrants is the family reunification. Moreover, a claim for family reunification is widely recognized as an effective tool for better adaptation in the host-country and which helps to avoid social and psychological problems of isolation of migrants[2].

[1] See for example: P. Aspinall, C. Watters, *Refugees and asylum seekers. A review from an equality and human rights perspective*, Equality and Human Rights Commission 2010.
[2] A. Niżyńska, *Łączenie rodzin uchodźców – regulacje prawne i praktyka wybranych państw Unii Europejskiej*, Instytut Praw Publicznych 2015.

However, the concept, at the beginning, was associated rather with economic migrants than refugees. Today each migrant enjoys a right to reunite with one's family members under EU law, although procedural aspects of its execution differ depending on migrant's legal status. Apart from obvious and crucial difference, namely between EU citizens and third country nationals, the provisions would further differ between those who seek for international protection under refugee status and other external migrants. What is more, Member States enjoy a vast margin of discretion in this area, so that scope of *de facto* right for family reunification must be examined on case-by-case basis for each of them. Information responsibilities of relevant authorities are in such cases of crucial importance.

Major and fundamental differences are related to the scope *rationae personae* of that right, as legal notions of spouse, minor children or other family members could vary in domestic legislations. The latter one, for example, may or may not include dependent parent or unmarried adult children. More recently, more attention was brought both by the people and law-givers to the way a nuclear family unit is understood. That is due to increasing number of states recognizing same-gender marriages and/or partnerships (of either or both homo- and heterosexual couples), which occur in form of registered or unregistered legal bond. It creates a significant obstacle in harmonization of family reunification standard not only because of multiplicity of potential situations that need to be envisaged by law-makers, but also because of Member States discretion to recognize each of aforementioned type of relationship.

The issue at stake is relevant for overall migration policy development in EU for number of reasons. Firstly, a significant breakthrough for immigration equality and LGBT migration rights already happened internationally. In 2015, following judgement of Supreme Court case, *US v. Windsor*, the United States Federal government recognized same-gender marriages. The ruling applied federal benefits and programs to married homosexual couples including a possibility to obtain a green card. When a couple is married, the foreign spouse can be granted permanent residence in the United States (hereinafter: US) through a process of applying for a green card. Application is available for two types of couples: where one spouse is a US citizen and the other spouse is

not or where neither of spouses is US national. In the latter situation, one of the spouses must already have a green card, providing for permanent residence[3]. Recently, the matter became also a subject of consideration of the Court of Justice of the European Union after application for a preliminary ruling in case Case C-673/16 *Coman*[4]. The case relates to a situation where one of the spouses is EU citizen, and therefore exercises a right to the freedom of movement, however reasoning in future judgement would impact the interpretation of refugee laws as well.

Secondly, considerations regarding family reunification of refugees from the point of view of same-sex marriages and partnerships are also needed to prevent potential discrimination and violation of basic human rights. Refugees in homosexual relationships are likely to face threefold stigmatization. By fleeing persecution in their home country, they already face war trauma, PTSD and other serious disorders impeding every-day life. On the next level, they might encounter social exclusion in the host-country due to prejudices or cultural differences and adaptation difficulties strengthen by separation from the family. Finally, if the society and law in the host-country is additionally reluctant towards their sexual orientation, such persons face both legal and social stalemate. This leads to a paradox when a person who applies for a refugee status because he or she experienced persecution due to their sexual orientation[5] cannot get the same level of protection (for example by exercising a right for family reunification) due to the same reason.

Thirdly, the analysis of this problem is needed, also from the perspective of domestic law, to mutually understand the solutions adopted in the Member States and enable the pursuit of a more uniform application of EU recommendations in the future. Establishing an inter-European dialogue and research on

[3] A. M. Smith, *Same-Sex Marriage: A Legal Background After United States v. Windsor,* [online] http://www.refworld.org/docid/5375db624.html [access: 21.04.2018].

[4] *Request for a preliminary ruling from the Curtea Constituțională a României (Romania) lodged on 30 December 2016*, C-673/16.

[5] It is worth mentioning that according to ILGA data in 13 countries, being gay or bisexual is punishable by death. These are: Sudan, Iran, Saudi Arabia, Yemen, Mauritania, Afghanistan, Pakistan, Qatar, UAE, parts of Nigeria, parts of Somalia, parts of Syria and parts of Iraq; *Sexual orientation laws in the world – criminalization,* [online] https://ilga.org/downloads/2017/ILGA_WorldMap_ENGLISH_Criminalisation_2017.pdf [accessed: 20.04.2018].

family reunification including same-gender marriages and registered partnerships could work as a basis for solving even more complicated issues in the future, such as polygamous marriages.

The paper is to determine rights of refugees regarding family reunification in the EU, focusing in particular on potential application of those rights to same-gender marriages and civil partnerships. For that end, the paper analysis the general EU legal framework for family reunification. Further, it presents an overview of cross-border recognition of same-sex marriages and civil partnerships in European Union. Subsequently, the reasoning in the opinion of Advocate General in Case C-673/16 *Coman*[6] was traced in order to present possible evolution of EU migration laws in case of collision with certain human rights. It is followed by discussion on domestic refugee law perspective in the Member State, were neither same-gender marriages nor civil partnerships are recognized, to confront supranational law development with obstacles it may encounter on national level. Finally, the conclusions of the conducted research are presented.

EU legal framework for family reunification

In the European Union the issue of family reunification applies only to third-country nationals, as the citizens of the Member States benefit from the freedom of movement. The freedom had a great practical importance since the advent of integration, as in European Coal and Steal Community undisturbed movement of workers from this area of industry was necessary. For now, secured by Treaty regulations and Schengen *acquis*, the freedom to move freely is exercised by all EU citizens and State Parties to the Schengen Treaty. Therefore, analogously to the process for applying for a green card in the US, there are two main types of situations that can be distinguished: where one spouse (or other family member) is an EU citizen and the other is a Third Country National and where both spouses (family members) are Third Country Nationals (hereinafter: TNCs), and one of the possess legitimate basis to reside on the EU territory. The first situation falls under the scope of regulation of

[6] *Opinion of Advocate General Wathelet delivered on 11 January 2018*, C-673/16, ECLI:EU:C:2018:2.

Directive 2004/38/EC of the European Parliament and of the Council of 29 April 2004 on the right of citizens of the Union and their family members to move and reside freely within the territory of the Member States[7]. The Directive applies to all EU citizens who move to or reside in a Member State other than that of which they are a national, and to their family members as defined in point 2 of Article 2 who accompany or join them, that is:

(a) the spouse;
(b) the partner with whom the Union citizen has contracted a registered partnership, on the basis of the legislation of a Member State, if the legislation of the host Member State treats registered partnerships as equivalent to marriage and in accordance with the conditions laid down in the relevant legislation of the host Member State;
(c) the direct descendants who are under the age of 21 or are dependents and those of the spouse or partner as defined in point (b);
(d) the dependent direct relatives in the ascending line and those of the spouse or partner as defined in point (b).

Purely external situations are envisaged in Council Directive 2003/86/EC of 22 September 2003 on the right to family reunification[8], which shall not apply to members of the family of a Union citizen. According to the recitals to the Directive 2003/86/EC[9], provisions on family reunification should be adopted in conformity with "the obligation to protect the family and respect family life enshrined in many instruments of international law, (..,) in particular in Article 8 of the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms and in the Charter of Fundamental Rights of the European Union" (Rec. 5). Further, it states that family reunification helps to create sociocultural stability facilitating the integration of third country nationals in the Member State, which also serves to promote economic and social cohesion.

[7] *Directive 2004/38/EC of the European Parliament and of the Council of 29 April 2004 on the right of citizens of the Union and their family members to move and reside freely within the territory of the Member States*, EU:L:158/77.
[8] *Council Directive 2003/86/EC of 22 September 2003 on the right to family reunification*, EU:L: 251/12.
[9] Due to the volume of this study family reunification under the Dublin III Regulation won't be discussed.

Member States should give effect to the provisions of said Directive without discrimination on the basis of sex, race, color, ethnic or social origin, genetic characteristics, language, religion or beliefs, political or other opinions, membership of a national minority, fortune, birth, disabilities, age or sexual orientation. What is more, it expressly says that special attention should be paid to the situation of refugees on account of the reasons which obliged them to flee their country and prevent them from leading a normal family life there, and that more favorable conditions should therefore be laid down for the exercise of their right to family reunification.

Directive 2003/86 defines notion of family reunification as the entry into and residence in a Member State by family members of a third country national residing lawfully in that Member State in order to preserve the family unit, whether the family relationship arose before or after the resident's entry. An application can be filed by a TNC residing lawfully in a Member State (sponsor) or by his/her family members, where the sponsor is holding a residence permit issued by a Member State for a period of validity of one year or more who has reasonable prospects of obtaining the right of permanent residence. The right to entry and reside in EU through family reunification will primarily be granted to a spouse and minor children of that person. In accordance with the Directive, Member States are to the decide whether TNC's parents, adult unmarried children or non-married partners, including same-sex partners will be recognized as family members as well. The definition of a family is not the only issue left to the discretionary power of the Member States, the provisions allow also for implementation of additional conditions that has to be fulfilled by sponsor related to his or her material situation, for example, possession of appropriate accommodation.

The procedure is regulated in the fifth chapter of the Directive. Member States may limit the application of this Chapter to refugees whose family relationships predate their entry. On the other hand, the catalog of relations that entitle to connect with the refugee has been extended, especially if he or she is a minor. In the latter situation, Member States

> may authorize the entry and residence for the purposes of family reunification of his/her legal guardian or any other member of the family, where the refugee has no relatives in the direct ascending line or such relatives cannot be traced" (art. 10(3)(b)).

Member States may also authorize family reunification for other family members not referred to in Article 4 [(spouse, minor children and family members and other family members as regulated by Member State) if they are dependent on the refugee.

Another difference refugee versus migrant family reunification it that application cannot be rejected solely due to the lack of evidence of the family relationship. In such a case the Member States shall take into account other evidence, to be assessed in accordance with national law, of the existence of such relationship. Chapter V also derogates Article 7 in relation to refugees, which means that Member States shall not require the refugee and/or family member(s) to provide who submitted application to provide evidence that the sponsor has:

- accommodation regarded as normal for a comparable family in the same region and which meets the general health and safety standards in force in the Member State concerned;
- sickness insurance in respect of all risks normally covered for its own nationals in the Member State concerned for himself/herself and the members of his/her family; and
- stable and regular resources which are sufficient to maintain himself/herself and the members of his/her family, without recourse to the social assistance system of the Member State concerned.

The guarantee of such derogation shall apply irrespective of the Member State within three months of becoming a refugee. After this period, states may freely regulate the need to prove material resources for the maintenance of the family. Additionally, and even more importantly, Member States shall not require the refugee to have resided in their territory for a certain period of time, before having his/her family members join him/her. At the same time, however, Directive refrains protection of the family life of persons who just apply for refugee status.

Following the application procedure, the Member State concerned shall grant the family members a first residence permit of at least one year's duration (renewable), however, it shall in principle not go beyond the date of expiry of

the residence permit held by the sponsor. Permission authorizes family members, in the same way as the sponsor, to: access to education, access to employment and self-employed activity, access to vocational guidance, initial and further training and retraining.

It is said that construction of Directive 2003/86, by leaving to wide margin od discretion led to malfunctions in its implementation and some Member States, such as Netherlands, applied even more restrictive provisions on its basis[10]. To revive the spirit of the Directive, EU implemented several soft-law instruments, including Communication from 2014 on guidance for application of Directive 2003/86 on the right to family reunification[11]. The document states that

> since the authorisation of family reunification is the general rule, derogations must be interpreted strictly. The margin of appreciation which the MSs are recognised as having must not be used in a manner that would undermine the objective of the Directive, which is to promote family reunification, and the effectiveness thereof.

Such approach is in conformity with the approach taken previously by Court of Justice of the European Union in Case C-578/08 *Charkoun*:

> Since authorisation of family reunification is the general rule, the faculty provided for in Article 7(1)(c) of the Directive must be interpreted strictly. Furthermore, the margin for manoeuvre which the Member States are recognized as having must not be used by them in a manner which would undermine the objective of the Directive, which is to promote family reunification, and the effectiveness thereof[12].

Communication also reminds that Directive shall be interpreted in conformity with fundamental rights, i. a. the right to respect of private and family life, the principle of non-discrimination. Although it may serve only as a mean

[10] A. Niżyńska, *Łączenie rodzin uchodźców* …, s. 6.

[11] *Communication from the Commission to the European Parliament and the Council on guidance for application of Directive 2003/86/EC on the right to family reunification*, COM/2014/210/FINAL.

[12] *Rhimou Chakroun v. Minister van Buitenslande Zaken*, C-578/08, EU:C:2010:117, para. 43.

for interpretation, the Communication indirectly encourages to open for family reunification for all categories of migrants. Gradual shift in perception of that problem is certainly, since reception of refugees is commonly associated with a burden for a host-state, rather than potential economic and social benefits.

Chapter sixth of the communication focuses family reunification of beneficiaries of international protection. The interpretive guidelines contained therein apply to, among others, concept of dependency as determining factor for extending the scope of accepted family members and DNA tests being the last resort evidence for family relationship. Moreover,

> the Directive does not prevent MSs from charging refugees or applicants for DNA tests or other investigations. However, fees cannot be excessive or disproportionate to the point that they have the effect of creating an obstacle to obtaining the rights conferred by the Directive and, therefore, deprive it of its effectiveness[13].

Commission encouraged to pay additional attention to difficulties faced by refugees when fleeing their home-country. One of them may be inability to obtain travel documents and long-term visas. MSs are therefore encouraged to recognize and accept International Committee of the Red Cross emergency travel documents and Convention Travel Documents, to issue one-way laissez-passer documents, and offer family members the possibility of being issued a visa upon arrival in the given state. Major practical difficulty are also communication barriers and applicants' unawareness in regard to applicable law, so the MSs are also urged to provide clear information on family reunification for refugees in a timely and understandable way (for instance, when their refugee status is granted). Compliance with presented guidelines would likely support proper implementation of the Directive and conformity with international standards.

In international context it must be noted, that at the beginning even the 1951 Convention Relating to the Status of Refugees[14] did not include direct guarantee to reunite with one's family, as a right to be granted refugee status

[13] *Ibidem*.
[14] *Convention Relating to the Status of Refugees, 28 July 1951,* p. 137.

has an individual character. However, family reunification became a subject of number of recommendations following the implementation of the Convention, one of them being Family Protection Issues[15], where following approach towards defining a "family" was proposed:

> (…) 3. There is no standard definition of family. The concept of family may differ in some respects from State to State and even regionally within a State. The term family, however, clearly includes "nuclear family" consisting of husband and wife, along with their minor children. In a number of societies, family is understood in a wider sense to embrace also dependent, unmarried children, minor siblings and dependent elderly parents of the adult family member.
> 4. How the family is defined depends very much on the cultural roots of its members and the society in which it is formed. Another factor which is particularly important in this regard is the reason why the definition is being attempted. UNHCR has always held that pragmatism and flexibility, in addition to cultural sensitivity, be brought to bear in the process of identifying the members of the refugee family. The nuclear family is clearly the core, but the element of dependency among family members, both physical and financial, as well as psychological emotional, should find its appropriate weight in the final determination.

It must be also kept in mind, that family reunification regulations have deep roots in the human right protection. Family protection is safeguarded by International Covenant on Civil and Political Rights, International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights European Convention on the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms and EU Charter of Fundamental Rights. Right to family protection is an inalienable right of every man and so, shall apply to refugees and persons applying for this status. Refusal to accept family members willing to join a person who was given a protection under Convention Relating to the Status of Refugees would be, in fact, violation of this right.

[15] UNHCR, *Family Protection Issues*, 4 June 1999, EC/49/SC/CRP.14.

Cross-border recognition of same-sex marriages and civil partnerships in European Union

It is a sovereign right of each Member State to regulate its own marital law also for immigration and refugee protection purposes. As the aforementioned, in case of relationship between EU citizen and TNC, family reunification could apply to the partner with whom the Union citizen has contracted a registered partnership, on the basis of the legislation of a Member State, if the legislation of the host Member State treats registered partnerships as equivalent to marriage and in accordance with the conditions laid down in the relevant legislation of the host Member State

The issue is differently approached in Directive 2003/86. Here, Member States may, by law or regulation, authorise the entry and residence, of the unmarried partner, being a third country national, with whom the sponsor is in a duly attested stable long-term relationship, or of a third country national who is bound to the sponsor by a registered partnership in accordance with Article 5(2). It means, that when examining an application concerning the unmarried partner of the sponsor, Member States shall consider factors such as a common child, previous cohabitation, registration of the partnership and any other reliable means of proof, as evidence of the family relationship. Both regimes put registered partnerships in a better position than de facto civil unions but less favorable than marriage. Simultaneously, none of them addresses a "marriage" as union between man and woman exclusively.

Taking that into consideration, the general rule shall be, that the States recognizing either of the two institutions would be more likely to have more liberal approach in accepting family reunification applications filed by persons living in such relationships. Collected data on marriage and registered partnerships are presented in Table 1.

The research presented in Table 1 does not include recognition of *de facto* unions also referred to as unregistered partnerships. However, it is worth mentioning that legislation concerning such unions is present in the number of Member States, for example Ireland, Portugal, Croatia, Slovenia or Poland.

As the Table 1 shows, only six of Member States have clearly conservative and restrictive approach towards same-gender marriages and registered homo- and heterosexual partnerships, that is: Bulgaria, Latvia, Lithuania, Poland,

Romania, Slovakia. Currently, thirteen (fourteen after entry into force of Austrian legislation), so nearly a half of Member States is open to both opposite- and same-gender marriages. Interestingly, under some legislations, such as Germany and Finland, institution of registered partnership is reserved only for same-gender couples. Similar regulation led recently to controversy and social debate in United Kingdom, where unmarried heterosexual couples were advocating to grant an opportunity to conclude such partnership, finding it more attractive then *de facto* cohabitation when a couple is not willing or not able to legalize their status through marriage[16].

Table 1. Recognition of same-gender marriages and registered partnerships in European Union by State (entry into force*)

	Same-gender marriage	Same-gender registered partnership	Oppisite-gender registered partnership
Austria	Yes (relevant legislation enters into force in 2019)	Yes (2010)	No
Belgium	Yes (2003)	Yes (2000)	Yes
Bulgaria	No	No	No
Croatia	No	Yes (2014)	No
Cyprus	No	Yes (2015)	Yes (2015)
Czech Republic	No	Yes (2006)	No
Denmark	Yes (2012)	Yes	No
Estonia	No, but marriages concluded abroad are recognized	Yes (2016)	Yes (2016)
Finland	Yes (2017)	Yes (2002)	No
France	Yes (2013)	Yes (1999)	Yes (1999)
Germany	Yes (2017)	Yes (2001-2017)	No
Greece	No	Yes (2015)	Yes (2008)

[16] *See*, *Heterosexual couple Rebecca Steinfeld and Charles Keidan take civil partnership fight to UK's highest court*, [online] http://www.itv.com/news/2018-05-14/heterosexual-couple-take-civil-partnership-fight-to-uks-highest-court/ [access: 20.04.2018].

Hungary	No	Yes (2009)	No
Ireland	Yes (2015)	Yes (2011-2015)	No
Italy	No, but marriages concluded abroad are recognized	Yes (2016)	No
Latvia	No	No	No
Lithuania	No	No	No
Luxembourg	Yes (2015)	Yes (1994)	Yes (1994)
Malta	Yes (2015)	Yes (2014)	Yes (2014)
Netherlands	Yes (2001)	Yes (1998)	Yes
Poland	No	No	No
Portugal	Yes	No	No
Romania	No	No	No
Slovakia	No	No	No
Slovenia	No	Yes	No
Spain	Yes (2015)	Yes	Yes
Sweden	Yes (2009)	Yes (1995-2009)	No
United Kingdom	Yes (2014 – England, Wales and Scotland, 2016 – Gibraltar)/ No (Northern Ireland)	Yes (2005 – United Kingdom, 2014 - Gibraltar)	No

Source: Self-reported data.
*if the data was available

Obstacles for family reunification in the context Case C-673/16 *Coman*

This recent case pending before a Court of Justice of the European Union concerns a right of residence on the territory on Romania for same-gender married couple of EU citizen and TCN. Despite citizenship link and therefore different migration law applicable, the future ruling in that case is important equality in family reunification of refugees living in a same-gender marriages

or legalized relationships different from marriage. It could help as an interpretative tool where such cases are considered, especially that, as noted, Romania is one of six Member States were marital law are directly colliding with wide application of family reunification provisions.

As already mentioned, following the implementation of Directive 2004/38, if the legislation of the host Member State treats registered partnership as equivalent to marriage, such registered partner irrespective of his or her nationality should be regarded as "family member". The question remained however if that includes a same-sex spouse or partner who is TNC, and whether it requires member states to confer the right of residence on the foreign same-sex spouse of a citizen of the European Union, even if such relationships are not recognized by the host Member State. The Court of Justice of the European union is currently examining this problem, as it was subject of a request for preliminary ruling in C-673/16 *Coman* made by Constitutional Court of Romania.

Mr. Coman, who is a Romanian national, and Mr. Hamilton who has US citizenship, are married since 2010. In 2012 they filed an application for permanent residence for Mr. Hamilton so that both of them could reside permanently in Romania. The application, based on the Directive 2004/38/EC which permits a spouse of an EU citizen who has exercised that freedom to join his or her spouse in the Member State where the latter resides, was rejected. Authorities argued, that Mr. Hamilton could not be classified as a "spouse" due to non-recognition of same-gender marriages in Romania. The applicants challenged the decision before a court, claiming i.a. its unconstitutionality. At this point, Romanian Court referred following questions to the CJEU:

> 1. Does the term 'spouse' in Article 2(2)(a) of Directive 2004/38/EC, in conjunction with Articles 7, 9, 21 and 45 of the Charter of Fundamental Rights of the European Union, include the same-sex spouse, from a State which is not a Member State of the European Union, of a citizen of the European Union to whom that citizen is lawfully married under the law of a Member State other than the host Member State?
> 2. If the answer to Question 1 is in the affirmative, do Articles 3(1) and 7(1) of Directive 2004/38/[EC], in conjunction with Articles 7, 9, 21 and 45 of the

> Charter of Fundamental Rights of the European Union, require the host Member State to confer the right of residence in its territory or for a period of longer than three months on the same-sex spouse of a citizen of the European Union?
> 3. If the answer to Question 1 is in the negative, can the same-sex spouse, from a State which is not a Member State of the European Union, of a European Union citizen, to whom the citizen concerned is lawfully married under the law of a Member State other than the host Member State, be classified as 'any other family member' within the meaning of Article 3(2)(a) of Directive 2004/38/[EC] or 'partner with whom the Union citizen has a durable relationship, duly attested' within the meaning of Article 3(2)(b) of Directive 2004/38/[EC], with the corresponding obligation for the host Member State to facilitate entry and residence for him, even though the host State does not recognize marriages between members of the same sex or provide for an alternative form of legal recognition, such as registered partnerships?
> 4. If the answer to Question 3 is in the affirmative, do Articles 3(2) and 7(2) of Directive 2004/38/[EC], in conjunction with Articles 7, 9, 21 and 45 of the Charter of Fundamental Rights of the European Union, require the Member State to confer the right of residence in its territory or for a period of longer than three months on the same-sex spouse of a citizen of the European Union?[17].

While the Court is still deliberating, according to the opinion of Advocate General issued on January 11th, 2018, the concept of "spouse" within the meaning of the Directive 2004/38, i.e. in the light of the freedom of residence of citizens of the EU and their family members, is indifferent as to the gender of the persons concerned. Advocate General acknowledged Member States freedom to authorize or not marriage between persons of the same gender, but at the same time it may not impede the freedom of residence of an EU citizen by refusing to grant his or her spouse of the same gender, a TCN, a right of permanent residence in their territory.

One of the key-points of the opinion is that "the legal issue at the heart of the main proceedings is not that of legalization of marriage between persons of the same sex but that of the freedom of movement of a Union citizen"[18]. Therefore, proposed interpretation would not

[17] *Request for a preliminary ruling from the Curtea Constituțională a României* … .
[18] *Opinion of Advocate General Wathelet* …, para. 38.

"adversely affect the current freedom of Member States as regards the legalisation of marriage between persons of the same sex"[19].

A great part of the argumentation is based on the case law by European Court of Human Rights, one cases being *Schalk and Kopf v. Austria*[20]. Same-sex couples used to be protected by European Court of Human Rights within the notion of „private" but not within the notion of „family" life in accordance with art. 8 of the ECHR. The trend of such jurisprudence was reversed by the ruling in *Schalk and Kopf v. Austria*. The Court considered

> it artificial to maintain the view that, in contrast to a difference-sex couple, a same sex couple cannot enjoy «family life» for the purposes of art. 8. Consequently, the relationship of the applicants, a cohabiting same sex couple living in a stable de facto partnership, falls within the notion of «family life», just as relationship of a different-sex couples in the same situation would.

As Advocate General stated, the same is applicable in the situation of Mr. Coman and Mr. Hamilton.

Moreover, in a more recent case – *Oliari and Others v. Italy* – the European Court of Human Rights ruled that article 8 of the European Convention of Human Rights requires States to afford homosexual couples legal recognition and the legal protection of their relationship[21], by which stable same-sex couples were acknowledged a right to legal recognition and legal protection[22]. The court stressed that the lack of any recognition of their relationships had left the couples in a "legal vacuum", which had failed to take into account their social reality and left them facing obstacles in their daily life. According to the judgement, even if States are not obliged to recognize such marriages, they should

[19] *Ibidem*, para. 41.
[20] *Schalk and Kopf v. Austria*, 30141/04.
[21] *Oliari and Others v. Italy*, 18766/11 & 36030/11.
[22] P. Kulczyk, *Towards of a definition indiferrent to the sex of the persons?*, [online] https://eclj.org/marriage/eu/towards-a-definition-of-marriage-indifferent-as-to-the-sex-of-the-persons [accessed 22.04.2018].

grant by other means, such as registered partnership, an equivalent legal framework enabling couples to live together[23].

A link between immigration laws and the protection of private and family life was recognized *in Taddeucci and McCall v. Italy*[24]. The case concerned Italy's refusal to grant a residence permit for family reasons to the New Zealander partner of an Italian national. According to the Court that constitutes a discrimination on the basis of sexual orientation thus violating articles 8 and 14 of the European Convention on Human Rights. It shall be emphasized that in this case, the Court judged that in granting a residence permit for family reasons to a foreign same-sex partner, the protection of the traditional family cannot justify a discrimination on the basis of sexual orientation.

Relying, however, on the case law by the Court of Justice of the European Union the potential ruling is not so easy to predict. An often-quoted cases in this context are *D and Sweden v. Council* [25], where Court noted that "according to the definition generally accepted by the Member States, the term marriage means a union between persons of the opposite sex". Nonetheless, it has been 17 years since this statement was given, and as it was proven in the previous section in this paper, currently "generally accepted" concept of marriage is much closer to a gender-neutral approach.

However, even if Advocate General's opinion fits well into the framework of Union's law and the actual situation in the majority of Member States, one should not lose out of sight the consequences of maintaining the same reasoning in the final ruling for the relations with Member States, which are resistant towards accepting same-gender relation in any form. If so happens, the reaction of Romanian authorities will serve as an example to follow. Nonetheless, the issue should be already researched in immigration laws of other Member States with similar marital laws as Romania, to see if there is a space for inter-

[23] *Ibidem*.
[24] *Taddeucci and McCall v. Italy*, 51362/09.
[25] *D and Sweden v. Council,* C-122/99 P & C-125/99 P, EU:C:2001:304, para. 34.

pretation of existing laws in conformity with the position proposed by Advocate General. In the following section such analysis will be provided on the example of the Republic of Poland.

Discussion – domestic law perspective on the example of Polish Refugee Law

Set of provisions dedicated directly to the issue of family reunification of TCNs in Poland is contained in the chapter eight of the Act of 12 December 2013 on foreigners[26]. It sets out the conditions and procedures for obtaining a temporary residence permit by family members of foreigner. In particular Article 159 refers to the situation of family members of foreigners legally residing in the territory of the Republic of Poland, including persons with refugee status. In accordance with the provisions of the Act, refugees and persons who have been granted subsidiary protection, do not have to demonstrate health insurance or a source of stable and regular income sufficient to cover the costs of living for themselves and family members if the application for reunification is filed within six months from the date of obtaining refugee status or being granted subsidiary protection.

A catalogue of persons considered as family members includes:

1) a person remaining with a foreigner in a marriage which is recognized by the law of the Republic of Poland;
2) a minor child of a foreigner and a person remaining with him in the marital relationship recognized by the law of the Republic of Poland, including an adopted child;
3) a minor child of a foreigner, including an adopted child who is dependent on him, over which the foreigner actually exercises parental authority;
4) minor child of the person referred to in point 1, including an adopted child who is dependent on him, over whom he actually exercises parental responsibility.

Additionally, a lineal ancestor of a minor foreigner who has been granted refugee status or subsidiary protection, residing unattended in the territory of

[26] *Ustawa z dnia 12 grudnia 2013 o cudzoziemcach,* (Dz.U. 2013 poz. 1650 - ze zm.), self-translated.

the Republic of Poland, or a person responsible for such a foreigner shall also be considered his/her family member.

Practically significant, is that in Poland applicants who are trying to reunite with a spouse, do not have to prove that the marriage was concluded prior to entry into Polish territory.

More importantly, temporary residence permit remains valid even in case of divorce, separation or death of the foreign spouse who has been reunited with the family on the basis of art. 159. The same is true in the situation of the death of a parent or a minor child who was granted a refugee status or subsidiary protection and to whom he or she has been reunited as a legal guardian. The decision on whether the foreigner will be able to remain in the Republic of Poland in these specific situations is, however, left to the discretionary power of the administrative authority. The authority shall grant a temporary residence permit "if it is justified by the his/her vital interest".

Another practical easement is that according to art. 168, the procedure is initiated and carried out at the request of the foreigner residing in the territory of the Republic of Poland to whom a member of his/her family arrives or with whom he/she resides in the territory of the Republic of Poland. As the procedure is conducted on his/her behalf, he or she would contact the relevant authorities and provide documents or explanations. Thanks to this, family members residing in the country of origin do not have to undergo numerous administrative procedures before the Polish consul, which often due to linguistic reasons, but also because of the difficult situation of refugee families in countries often affected by armed conflicts or divided by civil war, did not give a chance to conduct systematic activities of an administrative nature. It removes the burden of responsibility for formal aspects of the procedure from the members of family who are to be reunited. It is unquestionably reasonable solution, since those persons might have a serious difficulty with access to polish consulate or even be in a life-threatening situation in their home-country in such a way that they are unable to deal with participation in administrative procedure nor yet flee and apply for refugee status themselves. If the procedure is completed successfully, foreigners who connect with persons staying in Poland as refugees or beneficiaries of subsidiary protection receive a residence permit for a period of three years. After five years, they can apply for the right of residence for an indefinite period.

As mentioned, the procedure is open for a married couple only if the marriage if such marriage is recognized by polish law. The Act on Foreigners makes no reference to partnerships, whether registered or unregistered and regardless of partners gender or the county where they were registered. On the sidelines, it must be said that the Act on foreigners gives no legal basis to reunite with elderly family members who are dependent from a foreigner financially and/or socially or distant family members.

A marriage "recognized by Polish law" is a union of man and woman. The definition stems directly from the Constitution and only this type of voluntary relationship enjoys care and protection of the Republic of Poland. No exceptions are provided in the Family and Guardianship Code of 1964. Moreover, there is no institution equivalent to registered partnership envisaged by a polish law giver.

In recent years, several attempts were made to pass a law regulating registered partnerships. The need for such legislation is not for the same-gender couples but also opposite-gender persons living in *de facto* partnerships, referred by a Polish law-giver as concubinage. Traditionally, in Polish legal science, concubinage was considered as the relationship a man and a woman who did not get married in the form prescribed by law, but who remained in a permanent relationship with each other, maintaining psychological, economic and physical ties. The difference in relation to the situation of the spouses amounts to the lack of a formal element in the form marriage in accordance with the regulations of Family and Guardianship Code. Following the dominant European trends, legal scholars are gradually more likely to include into the definition same-gender relationships, especially that this type of relation is not forbidden by law and in conformity with constitutional prohibition of discrimination "on any grand whatsoever" (art. 32 of the Constitution).

The very same article of the Constitution is invoked in the newest project of the Act on registered partnerships, which is to include both same- and opposite-gender relationships in order to "liquidate existing legal loophole" depriving persons unwilling to get married to regulate their legal status especially in regard to ownership and succession matters. Since the term "registered partnership", in contrast to the concept of a cohabitation that has existed since ancient times, appeared relatively recently in the science of law, and because

in the debate on their institutionalization is still in progress, the meaning of this term is explained on the basis of foreign legal doctrines. For example, M. Łączkowska describes the concept of a partnership as a factual phenomenon which includes "relations between heterosexual persons who are not married and between homosexual people building a close relationship between them"[27]. Even more direct and clear proposition could be: "legally sanctioned relationships of two people of any gender"[28]. On the other hand, authors of the newest project of the Act on registered partnership describe it as: "The partnership is a union of two adult people of a formal and permanent character, created by the will of the partners"[29].

Despite of the above and law-giver's approach to its own citizens, registered or unregistered partnerships are not even envisaged as the ground for family reunification in the Polish Act on the Foreigners. Such situation forces persons willing to reunite with their partner to get married or seek for another ground to entry and reside legally in Poland. When it comes to a marriage of same-gender persons, restrictive approach towards law interpretation in that regard was confirmed by a numerous case law by Polish Administrative Court. In 2017 the Voivodship Administrative Court in Warsaw ruled that the consent for the transcription of a marriage act concluded in the United Kingdom by two men would be a circumvention of the domestic law[30]. In the same year a female applicant was denied, by the Supreme Administrative Court, a right to change her last name for the same as her female partner. Reasoning of the court in this particular case deserves extended quotation:

[27] M. Łączkowska, *Charakter prawny rejestrowanego związku partnerskiego w świetle polskich projektów regulacji*, [w:] *Związki partnerskie. Debata na temat projektowanych zmian prawnych*, red. M. Andrzejewski, Toruń 2013, as cited by: A. Narożniak, *Rodzina w polskim prawie o cudzoziemcach. Studium administracyjnoprawne,* [online] http://hdl.handle.net/10593/22156 [access: 20.04.2018].

[28] P. Kasprzyk, *Wybrane problemy związane z rejestracją związków partnerskich w krajach europejskich* [w:] *Związki partnerskie …,* as cited by: A. Narożniak*, Rodzina w polskim prawie o cudzoziemcach … .*

[29] *Projekt ustawy o związkach partnerskich*, [online] https://nowoczesna.org/publikujemy-projekt-ustawy-o-zwiazkach-partnerskich-to-juz-czas-aby-zlozyc-te-ustawe-w-sejmie/ [access: 30.04. 2018].

[30] *Wyrok WSA z dnia 3 listopada 2017 r.*, sygn. akt: IV SA/Wa 1893/17.

> The Polish legal order does not provide for the possibility of having same-gender marriages, nor does it legalize partnerships of people of the same or different gender. Under the protection of the state remains only marriage, understood as a relationship between a man and a woman. One of the attributes of a marriage is the possibility to choose a surname, which may result in a wife and husband being given a common name. However, the legislator did not foresee the creation of other types of relationships in which partners, regardless of their gender, would use the same surname. Recognizing the mere fact of living in a relationship other than marriage as an important reason for changing the name of one of the partners to the name of the other partner (as in marital relationships) would mean extending the possibility of choosing a surname for the persons remaining in these relationships. This in turn would result in the entry of administrative law in the area governed by family law[31].

Presented argumentation gives a reasonable ground to assume that the same approach would applied in the area of migration law, which is part of administrative law as well. At the same time, it is not possible to omit a clear parallel between last sentence of the quoted judgement and the statement of Advocate General in *Coman* where it was emphasized that the issue of recognition of particular type of relationship between two people by a State must not be mistaken with the access to a particular administrative procedure and enjoyment of a certain rights. Extension of a given administrative provisions in accordance with prohibition of discrimination must not by itself affect any other filed of law nor be understood as an infringement of State's sovereignty to freely regulate family law. If the reasoning of Advocate General is to be followed by CJEU and in a longer perspective – by domestic courts – it could have a significant result not only for migrants, including refugees, but potentially also for polish citizens living in non-legalized relationships and willing to regulate their joint administrative matters.

Conclusions

Both the refugee law and the issue of same-gender relationships, and even non-traditional forms of heterosexual relationships are very delicate and while analyzing them in legal context it is extremely difficult to escape from weighing

[31] *Wyrok NSA z dnia 10 października 2017 r.*, sygn. akt: II OSK 293/16.

colliding legal values. Nevertheless, given the particular situation of refugees, one cannot fail to notice the paradox of a situation where a person running away from persecution due to their sexual orientation may be deprived of international protection or the opportunity to help their loved ones for the very same reason. Discussion on the solution to this problem, sooner or later is inevitable, as evidenced by, among others case C- 673/16 *Coman*.

The presented article is an attempt to conduct objective and reliable analysis of relevant sources of law and practice in EU Member States. The colliding norms in States that do not accept same-gender relationships and registered partnerships were examined in greater detail on the example of Poland. The research showed that the European trend is to expand the concept of family and protect the migration rights of all people living in legalized relationships, regardless of the form of this legalization or gender. However, not all national legislations are prepared to follow this lead. Opening up to the arguments presented so far in the *Coman* case may require even a few years and changes in social awareness.

It should be assumed that although the procedure of family reunification in Poland has been shown to be very beneficial for refugees, they will not be willing to use it and will treat Poland only as a transit country and look for help and protection of family life in other Member States. Therefore, it is necessary to conduct further, particularly qualitative research, on the application of family reunification regulations in practice.

Bibliography

Aspinall Peter, Watters Charles, *Refugees and asylum seekers. A review from an equality and human rights perspective*, Equality and Human Rights Commission 2010.

Convention Relating to the Status of Refugees, 28 July 1951.

Council Directive 2003/86/EC of 22 September 2003 on the right to family reunification, EU:L:251/12.

D and Sweden v. Council, C-122/99 P & C-125/99 P, EU:C:2001: 304.

Directive 2004/38/EC of the European Parliament and of the Council of 29 April 2004 on the right of citizens of the Union and their family members to move and reside freely within the territory of the Member States, EU:L:158/77.

Heterosexual couple Rebecca Steinfeld and Charles Keidan take civil partnership fight to UK's highest court, [online] http://www.itv.com/news/2018-05-14/heterosexual-couple-take-civil-partnership-fight-to-uks-highest-court/ [access: 20.04.2018].

Kasprzyk Piotr, *Wybrane problemy związane z rejestracją związków partnerskich w krajach europejskich,* [w:] *Związki partnerskie. Debata na temat projektowanych zmian prawnych*, red. M. Andrzejewski, Toruń 2013.

Łączkowska Małgorzata, *Charakter prawny rejestrowanego związku partnerskiego w świetle polskich projektów regulacji*, [w:] *Związki partnerskie. Debata na temat projektowanych zmian prawnych*, red. M. Andrzejewski, Toruń 2013.

M. Smith Alison, *Same-Sex Marriage: A Legal Background After United States v. Windsor,* [online] http://www.refworld.org/docid/5375db624.html [access: 21.04.2018].

Narożniak Agnieszka, *Rodzina w polskim prawie o cudzoziemcach. Studium administracyjnoprawne,* Rozprawa doktorska UAM, [online] http://hdl.handle.net/10593/22156 [access: 20.04.2018].

Niżyńska Aleksandra, *Łączenie rodzin uchodźców – regulacje prawne i praktyka wybranych państw Unii Europejskiej*, Instytut Praw Publicznych 2015.
Oliari and Others v. Italy, 18766/11 & 36030/11.
Opinion of Advocate General Wathelet delivered on 11 January 2018, C-673/16, ECLI:EU:C:2018:2.

Priscille Kulczyk, *Towards of a definition indiferrent to the sex of the persons?* [online] https://eclj.org/marriage/eu/towards-a-definition-of-marriage-indifferent-as-to-the-sex-of-the-persons [access: 22.04.2018].

Projekt ustawy o związkach partnerskich, [online] https://nowoczesna.org/publikujemy-projekt-ustawy-o-zwiazkach-partnerskich-to-juz-czas-aby-zlozyc-te-ustawe-w-sejmie/ [access: 30.04.2018].

Request for a preliminary ruling from the Curtea Constituțională a României (Romania) lodged on 30 December 2016, C-673/16.

Rhimou Chakroun v. Minister van Buitenslande Zaken, C-578/08, EU:C:2010:117.

Schalk and Kopf v. Austria, 30141/04.

Sexual orientation laws in the world – criminalization, [online] https://ilga.org/downloads/2017/ILGA_WorldMap_ENGLISH_Criminalisation_2017.pdf [accessed:20.04.2018].

Taddeucci and McCall v. Italy, 51362/09.

Ustawa z dnia 12 grudnia 2013 o cudzoziemcach, (Dz.U. 2013 poz. 1650 - ze zm.).

Wyrok NSA z dnia 10 października 2017 r., sygn. akt: II OSK 293/16.

Wyrok WSA z dnia 3 listopada 2017 r., sygn. akt: IV SA/Wa 1893/17.

Summary

Refugees Equality and Family Reunification in the European Union – Current State and Challenges in the Context of C-673/16 Coman

The article deals with the issue of refugee status in the context of the right to protection of family life. The institution enabling the implementation of this right is family reunification. Although this mechanism is provided for in Community law, the Member States have a great deal of freedom to implement the standards set out in it. Considering the evolution of concept of the family in Europe over the last two decades, it is currently difficult for the people seeking international protection to predict how they will be treated in each member state. This problem has recently been addressed in the context of European Union citizens' relations with third-country nationals in Case C-673/16 *Coman*, which may soon set a standard for dealing with same-gender marriages and other formal relationships unrecognized by some host-states, also for the cases including two third-country nationals. In order to present this problem cross-sectionally from the point of view of refugee status, the article is divided into four main parts. First, the general legal framework for family reunification in European Union law was presented. Next, the recognition of same-sex marriages and registered partnerships in each member state was analyzed. Subsequently, the opinion of the Advocate General in Case C-673/16 *Coman* was analyzed. The considerations are closed by the presentation of the situation of people living in same-gender marriages and partnerships from the point of view of Polish law regarding the family reunification of refugees and the jurisprudence of administrative courts. The overriding conclusion resulting from the conducted research is the systematic unreadiness of the European Union countries that do not recognize same-gender marriages and registered partnerships to adopt a broadening interpretation when applying the provisions on family reunification. The introduction of such changes may be impossible by changing the case law and in practice most likely will require changes in the legal systems of particular states.

Key words: refugees, equality, family reunification, Coman case, European Union

Martyna Graduszewska

Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

Precz z Arabem i kebabem! Islamofobia w dobie kryzysu migracyjnego

Wprowadzenie

Kultura narodowa stanowi istotny element tożsamości obywateli danego kraju, jak i wyznacza granicę między „swoimi" a „obcymi". Obejmuje zarówno elementy kultury materialnej (np. charakterystyczne narzędzia, stroje, zabytki, rzeźby), jak i niematerialnej (np. szczególne wartości, normy, wierzenia, prawo). Warto również wspomnieć o jej funkcji pośredniczącej, która polega na przekazywaniu tradycji kolejnym pokoleniom, choć jednocześnie należy podkreślić, że w dobie globalizacji i nasilonych ruchów migracyjnych postępuje wzajemne przenikanie się kultur narodowych.

Fundamentem definiującym kulturę każdego narodu jest zestaw elementów takich jak: 1) wierzenia i wartości, 2) tradycje i obyczaje, 3) miejsca/wydarzenia wyróżniające historię narodu, 4) bohaterowie narodowi, 5) dzieła artystyczne, 4) unikalne święta, 6) kuchnia i inne. Małgorzata Bartosik-Purgat wyróżnia dwa poziomy kultury narodowej[1]: głębinowy oraz powierzchniowy, przy pomocy których dokonuje klasyfikacji wymienionych komponentów. Poziom głębinowy obejmuje takie przejawy kultury, które nie są widoczne przy pierwszym kontakcie z przedstawicielami „obcej" społeczności, są to m.in.: wartości, postawy, zwyczaje, symbole, religia i inne, głębiej ukryte aspekty tożsamości. Na warstwę powierzchniową składają się elementy, które są bardziej wyraziste i łatwiejsze do uchwycenia podczas obcowania z inną kulturą, np.:

[1] M. Bartosik-Purgat, *Otoczenie kulturowe w biznesie międzynarodowym*, Warszawa 2006, s. 21–26.

stroje, rytuały, sztuka, muzyka, literatura, czy wreszcie kuchnia, której możemy doświadczać w sposób najbardziej bezpośredni - organoleptyczny.

Motywem przewodnim, spajającym wątki podjęte w niniejszym artykule, jest orientalne danie, z którego słynie kuchnia arabska – zdobywający coraz większą popularność w Polsce kebab. Geneza rozkwitu polskiego rynku kebabowego stanowi jedynie pretekst do podjęcia rozważań związanych z poważnym problemem społecznym, jakim jest postępująca islamofobia, czyli bazujący na uprzedzeniach lęk przed islamem i jego przedstawicielami[2]. „Kebab" to nie tylko nazwa dania czy lokalu gastronomicznego, „kebab" to także funkcjonujące w mowie potocznej, pejoratywne określenie na migranta pochodzącego z krajów muzułmańskich, wskazujące na odmienność rasową, etniczną i kulturową. Od 2015 roku wzrasta liczba antymuzułmańskich incydentów w Polsce, a w tym również ataków na pracowników i właścicieli lokali gastronomicznych z kebabem (czyli zwykle imigrantów pochodzących z krajów arabskich). Niepokojąca zdaje się być również aktywność polskich internautów o poglądach antyimigranckich, którzy zrzeszają się na rozmaitych forach takich jak chociażby grupa na portalu Facebook o nazwie „Precz z Arabem i kebabem", która została zawarta w tytule niniejszego artykułu. Marginalizowanie problemów takich jak dyskryminacja, ksenofobia czy rasizm zdaje się prowadzić do rozwoju tych zjawisk. Z tej przyczyny autorka pragnie podzielić się swoimi refleksjami, jednocześnie zwracając uwagę czytelników na pogłębiający się problem, który wymaga podjęcia publicznej debaty. Omówieniu wspomnianej tematyki posłuży metoda *case study*.

Kebab – polskie danie narodowe?

Dla wielu Polaków kuchnia jest bardzo ważnym elementem tożsamości narodowej, co odzwierciedlają liczne badania konsumenckie, choć warto odnotować, że wraz z otwarciem na zagraniczne wpływy kulinarne gusta rodaków ulegają zmianie. Według danych zaprezentowanych w raporcie „Polska na Talerzu 2015" 56% respondentów uznało polską kuchnię za swoją ulubioną[3]. Kuchnia arabska znalazła się na czwartym miejscu pod względem upodobań

[2] *Islamofobia*, [w:] *Słownik Równość.info,* [online] https://rownosc.info/dictionary/islamofobia/, [dostęp: 28.03.2018].

[3] *Polska na talerzu 2015,* [online], http://www.grupaiqs.pl/wp-content/uploads/2015/04/raport_polska_na_talerzu_2015.pdf [dostęp: 28.03.2018].

Polaków, bo aż 22% spośród wszystkich ankietowanych wybrało wariant „kuchnia arabska (kebab)" w odpowiedzi na pytanie o ulubione smaki. W jaki sposób danie o arabskim rodowodzie zdobyło popularność w Polsce i innych krajach europejskich? Kebab dotarł do Europy w latach 70. XX w. za sprawą tureckich migrantów, Mehmeta Aygüna i Kadira Nurmana, którzy zapoczątkowali modę na *street food* w Berlinie, otwierając uliczne budki z rodzimymi potrawami[4]. Przepis na przyrządzenie kebabu został znacząco zmodyfikowany przez wgląd na odmienne gusta Europejczyków, a wersję kebabu, którą znamy współcześnie, określa się jako *Döner kebab* [5].

W Polsce *Döner kebab* pojawił się w latach 90. XX w., czyli po transformacji ustrojowej i jednoczesnym otwarciu się na zachodnie wpływy, również kulinarne. To tradycyjne, tureckie danie wciąż zyskuje na popularności - jak pokazują badania OBOP, jeden na czterech ankietowanych Polaków wybiera kebab, jedząc poza domem[6]. Andrzej Lorek, szef FR Consulting, mówi o zasięgu tego zjawiska: „Już 33% wszystkich lokali gastronomicznych w Polsce oferuje potrawy >>kebabopodobne<<. W sumie może ich być nawet 25 tysięcy"[7]. Kebab jest tani, łatwo dostępny i prosty w konsumpcji (jak przystało na danie typu *fast food*), a niektóre lokale czynne są nawet przez całą dobę. Co istotne, udział Polaków w prowadzeniu tego rodzaju działalności wciąż wrasta, bo jak podaje tygodnik "Wprost", „polski rynek kebabów wart jest co najmniej 2,5 mld zł"[8].

Kebab – (r)ewolucyjna zmiana znaczenia

Słowo „kebab" posiada co najmniej trzy znaczenia, pierwsze dwa są oczywiste: 1) kebab jako tradycyjne danie kuchni tureckiej, 2) kebab jako lokal gastronomiczny, w którym sprzedaje się potrawę o tej nazwie. Kebab ma jeszcze inne znaczenie - funkcjonuje w mowie potocznej jako określenie osób, które wyemigrowały z krajów arabskich do Europy. Jest to miano pejoratywne,

[4] *Kebab w Europie świętuje 50. urodziny. Takie były początki imprezowego przysmaku,* [online] https://www.chillizet.pl/Styl-zycia/Food/Kebab-w-Europie-swietuje-50-urodziny-Takie-byly-poczatki-imprezowego-przysmaku-2753 [dostęp: 28.03.2018]

[5] *Döner kebab* – z j. tureckiego „obracające się, pieczone mięso". Nazwa nawiązuje do sposobu przyrządzania mięsa, które jest pieczone na obrotowym rożnie.

[6] *Kebaby za 2,5 miliarda,* [online] https://www.wprost.pl/tygodnik/207298/Kebaby-za-25-miliarda.html [dostęp: 28.03.2018].

[7] Tamże.

[8] Tamże.

niosące negatywny ładunek emocjonalny, podkreślające odmienność rasową, etniczną i kulturową przybyłych imigrantów, choć dyskurs obfituje w dosadniejsze określenia jak „ciapaci", „czarnuchy", „brudasy", czy bardzo wulgarne - „kozojebcy". Wymienione inwektywy można uznać za przejaw ksenofobii, a ich używanie może prowadzić do pogłębiania zjawiska mowy nienawiści.

Autorka niniejszej pracy postanowiła umieścić przykłady użycia słowa „kebab" w rozumieniu, o którym była mowa w poprzednim akapicie. Poniżej zostaną przedstawione przykładowe cytaty z wypowiedzi znalezionych na forach internetowych (zachowano oryginalną pisownię):

> - Forum glamrap.pl, użytkownik *Rob3rtBILL*, wpis z 17.03.2013:
> „pierd*lone brudasy. kebaby. dobrze mieszkac w Polsce (…) ludzie maja jaja. i nie damy sobie wejsc na glowe nalotu brudasow z 3 świata (turkow, arabow, czarnuchow itp itd)"[9];
>
> - Forum kafeteria.pl, użytkownik *co z tą Polską*, wpis z 24.03.2014:
> „Ciapaty kebab z białą laską przechadza się ostatnio po mojej ulicy w małym mieście dość często. Boje sie tu dalej mieszkac"[10];
>
> - Forum wyznajemy.pl, użytkownik o imieniu Ahmed, wpis z 01.09.2016:
> „Ostatnio byłem gdzieś z bratem i nie wiedzieliśmy, że będzie przemarsz ONR (…) wyzywali mnie od najgorszych, żebym się spalił, Oświecim, brudasy do kotła, ciapaci, kebaby"[11].

Miasto Poznań stworzyło kampanię społeczną, której głównym przesłaniem była walka z uprzedzeniami. 15 grudnia 2017 r. na platformie YouTube został udostępniony krótki film „My Poznań 36.6"[12], pokazujący jak wiele grup społecznych jest dyskryminowanych oraz jak wielką krzywdę mogą przynieść bezmyślnie powtarzane, krzywdzące określenia. Klip pokazuje poznańską starówkę w okresie świątecznym, w kadrze pojawiają się kolejne osoby, przy których wyświetlane są rozmaite podpisy: „moher", „socjal", „pedał", „dałn",

[9] [online] http://glamrap.pl/bf/12031-turecki-raper [dostęp: 28.03.2018].
[10] [online] https://f.kafeteria.pl/temat/f1/ciapaty-kebab-z-biala-laska-p_5861097 [dostęp: 28.03.2018].
[11] [online] http://wyznajemy.pl/forum/temat/moj-problem-to-moje-imie-pomozecie/56?page=1 [dostęp: 28.03.2018].
[12] Zob. *My Poznań 36.6,* [online] https://www.youtube.com/watch?v=D46D0v4CC44 [dostęp: 29.03.2018].

„kaleka", „żyd", „patol", „wieśniak" oraz określenia dotyczące innych grup etnicznych: „żółtek", „ciapaty", „asfalt", „brudas", „bambus" i wreszcie „kebab". W tle rozlega się głos lektora: „jedną i tę samą rzecz, zjawisko czy osobę można nazwać na wiele sposobów. Każdy z nas opisuje świat tak, jak go widzi. Uprzedzenia zakłócają nam obraz"[13]. Wspomniany cytat stanowi doskonałe podsumowanie całej kampanii i trafnie opisuje narastający problem braku tolerancji w Polsce.

Fot. 1: Kadr pochodzący z klipu promującego kampanię społeczną „My Poznań 36,6". Słowo „kebab" (podobnie jak inne określenia użyte w filmie) zostało celowo rozmyte, będąc wizualną reprezentacją faktu, że uprzedzenia zakłócają postrzeganie rzeczywistości.

Źródło: https://www.youtube.com/watch?v=D46D0v4CC44 [dostęp 29.03.2018].

Kebab zagrożeniem dla polskości?

Opinie Polaków na temat kebabu są skrajne, co prowadzi do pewnego paradoksu: z jednej strony jest on coraz chętniej spożywany, z drugiej w niektórych środowiskach uznaje się go za zagrożenie nie tylko dla polskiej kuchni, ale i dla Polski jako kraju. Hasło „jedząc kebaba, osiedlasz Araba" wciąż zyskuje na popularności. Na portalu Facebook istnieje kilka fanpage'y o takiej nazwie, każdy gromadzi grupę przynajmniej 2-4 tysięcy obserwatorów. Popularne są także inne profile o podobnym przesłaniu, np.: „Nie jem kebaba – STOP

[13] Tamże.

TERRORYSTOM", „Jem Polskiego Kebaba", czy „Prawdziwy Kebab u Prawdziwego Polaka". Fantazja polskich internautów sięga znacznie dalej, czego dowodem są rozprzestrzeniające się grafiki, memy i animacje opatrzone wspomnianym hasłem.

Fot. 2: Mem „Jedząc kebaba, osiedlasz Araba", konotujący znaczącą rolę kanclerz Angeli Merkel w sprowadzeniu imigrantów do Europy.

Źródło: https://www.blasty.pl/16117/jedzac-kebaba-osiedlasz-araba [dostęp 29.03.2018].

Negatywne emocje internautów przybrały na sile i po osiągnięciu kulminacji zaczęły się przenosić do rzeczywistości offline - mowa tu o rasistowskich atakach na lokale z kebabem. Eskalacja nastąpiła po tragicznym wydarzeniu, do którego doszło w noc sylwestrową na przełomie 2016/2017 r. w lokalu „Prince Kebab" w Ełku. Tej nocy 21-letni Daniel R. wraz z kolegą ukradli dwie butelki napoju oraz wrzucili petardę do lokalu. Właściciel i kucharz wybiegli za nimi na zewnątrz i w trakcie szamotaniny kucharz ranił Daniela R. nożem, w konsekwencji czego mężczyzna zmarł. Daniel R. kilkukrotnie występował w prokuraturze jako podejrzany, w 2016 r. miał założoną sprawę za rozbój

i groźby, pracownicy „Prince Kebab" nigdy nie byli karani[14]. Tragedia w Ełku stała się katalizatorem wybuchu rasistowskich zachowań i aktów wandalizmu w całej Polsce. Po wpisaniu hasła „ataki na kebab" w wyszukiwarce Google, pojawia się długa lista tego typu występków - oto przykładowe nagłówki artykułów internetowych:

- „Wrocław: Atak na bar z kebabem. Wrzucili butelkę z benzyną"; 04.01.2017;[15]

- „>>Zamkniemy wam ten lokal!<< Atak rasistów w Katowicach. Ofiarami znowu pracownicy kebaba", 12.02.2017[16];

- „Wrocław: 40 osób zaatakowało lokal z kebabem. Wykrzykiwali rasistowskie hasła", 28.11.2017[17];

- „Rasistowski atak na pracowników baru z kebabem w centrum Sopotu. Rzucili krzesłem w klientkę", 23.12.2017[18].

Witold Klaus, prezes Stowarzyszenia Interwencji Prawnej, tłumaczy: „Od 2015 roku mamy ogromny wzrost niechęci Polaków do uchodźców. (…) Sytuacja w Ełku była wyjątkowa, bo skończyła się śmiercią Polaka, ale takich przypadków, gdzie zniszczono bar z kebabami było więcej"[19]. Sprawa Daniela R. na tyle wstrząsnęła środowiskiem opowiadającym się przeciwko imigrantom pracującym w lokalach gastronomicznych, że 7 stycznia ustanowiono Dniem

[14] *Nowa wersja wydarzeń w Ełku. 21-letni Daniel karany za groźby i rozbój,* [online] http://www.newsweek.pl/polska/nowa-wersja-wydarzen-w-elku-21-letni-daniel-karany-za-grozby-i-rozboj,artykuly,402937,1.html [dostęp: 29.03.2018].

[15] *Wrocław: Atak na bar z kebabem. Wrzucili butelkę z benzyną,* [online] http://www.gazetawroclawska.pl/wiadomosci/a/wroclaw-atak-na-bar-z-kebabem-wrzucili-butelke-z-benzyna,11655050/ [dostęp: 29.03.2018].

[16] *„Zamkniemy wam ten lokal!". Atak rasistów w Katowicach. Ofiarami znowu pracownicy kebaba,* [online] http://natemat.pl/201375,turku-pier-zamkniemy-wam-ten-lokal-atak-rasistow-w-katowicach-ofiarami-znowu-pracownicy-kebaba [dostęp: 29.03.2018].

[17] *Wrocław: 40 osób zaatakowało lokal z kebabem. Wykrzykiwali rasistowskie hasła,* [online] https://www.tuwroclaw.com/wiadomosci,wroclaw-40-osob-zaatakowalo-lokal-z-kebabem-wykrzykiwali-rasistowskie-hasla-zdjecia,wia5-3283-37475.html [dostęp: 29.03.2018].

[18] *Rasistowski atak na pracowników baru z kebabem w centrum Sopotu. Rzucili krzesłem w klientkę* [online], http://trojmiasto.wyborcza.pl/trojmiasto/7,35612,22824420,pijani-wtargneli-do-baru-z-kebabem-i-wyzywali-jego-pracownikow.html [dostęp: 29.03.2018].

[19] *Kupując kebaba, osiedlasz Araba. Jak Polacy nienawidzą imigrantów,* [online] https://kobieta.wp.pl/kupujac-kebaba-osiedlasz-araba-jak-polacy-nienawidza-imigrantow-60758607973510 41a [dostęp: 29.03.2018].

Bez Kebaba, w hołdzie zmarłemu ełczaninowi. Takie „święto" obchodzone jest również 12 września, w dzień rocznicy Odsieczy Wiedeńskiej.

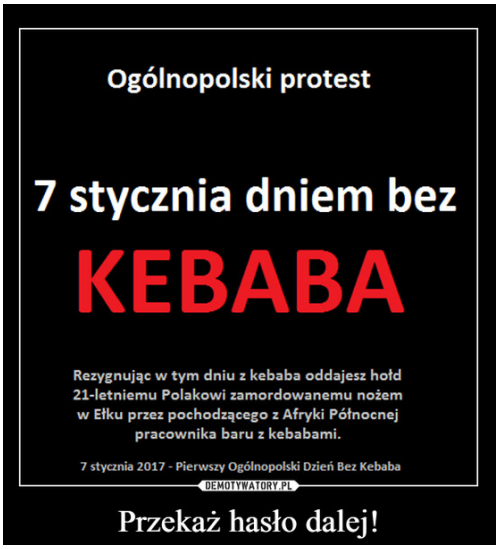

Fot. 3 i 4 (umieszczone obok siebie): Grafiki informujące o Dniu Bez Kebaba w Polsce.

Źródła: 1. https://demotywatory.pl/4726801/7-stycznia-ogolnopolskim-dniem-bez-kebaba; 2. https://www.wykop.pl/wpis/14300215/kupujac-kebaba-osiedlasz-araba-kupujac-donera-popi/ [dostęp 29.03.2018].

Nie tylko budki z kebabem stały się obiektem ataków polskich rasistów. W nocy z 27/28 listopada 2017 r. nieznani sprawcy dokonali dewastacji budynku Ośrodka Kultury Muzułmańskiej na warszawskiej Ochocie. Przewodniczący Rady Naczelnej Ligi Muzułmańskiej, Imam Youssef Chadid, skomentował zajście w następujący sposób: „W Polsce rośnie islamofobia i rasizm; atak na Ośrodek Kultury Muzułmańskiej był na tle rasistowskim"[20]. Skąd w Polsce narastająca islamofobia, skoro odsetek muzułmanów wynosi mniej niż 0,1% populacji[21], czyli mniej niż 38 tysięcy osób?

[20] P. Dembowski, *Lider Ligi Muzułmańskiej: w Polsce narasta islamofobia i rasizm,* [online] http://www.pap.pl/aktualnosci/news,1185162,przewodniczacy-ligi-muzulmanskiej-w-polsce-mocno-rosnie-islamofobia-i-rasizm-.html [dostęp: 29.03.2018].

[21] M. Wojtalik, *Ilu muzułmanów mieszka w Polsce? Polacy bardzo się mylą,* [online] http://www.newsweek.pl/polska/ilu-muzulmanow-mieszka-w-polsce-dane-i-wyniki-badan,artykuly,402066,1.html [dostęp: 29.03.2018].

Lęk przed nieznanym

Instytut badawczy Ipsos MORI zadał respondentom z 40 krajów następujące pytanie: „Jaki odsetek mieszkańców twojego kraju stanowią muzułmanie?". Polacy stanowili jedną z ankietowanych grup i średnio uznawali, że wyznawcy islamu stanowią aż 7% polskiej populacji[22], czyli 2,6 mln osób, co, zgodnie z przedstawionymi danymi statystycznymi, nie jest zgodne ze stanem faktycznym. Dużą rolę w chaosie informacyjnym odgrywają media, które bombardują publiczność informacjami na temat napływu uchodźców i imigrantów z krajów muzułmańskich. Jest to praktyczne zastosowanie teorii agenda setting (autorstwa Maxwella McCombsa i Donalda Shawa), zgodnie z którą media dostarczają odbiorcom tematów, o których będą myśleć i rozmawiać[23]. Współcześnie najważniejsza staje się oglądalność (słuchalność, wyniki sprzedaży prasy itd.), która przekłada się na zysk i sukces komercyjny redakcji. Taka postawa sprzyja nagłaśnianiu wybranych wydarzeń w sensacyjny sposób, ponieważ emocjonalna narracja przyciąga tłumy. W konsekwencji postępuje zjawisko tabloidyzacji, a w mediach dominują obrazy skandali, wojen i śmierci. Jednym z takich atrakcyjnych tematów stał się kryzys migracyjny.

Specyfika polskiego systemu medialnego nie jest jedynym czynnikiem kształtującym wrogie postawy wobec cudzoziemców, na Polaków oddziałuje również sfera polityczna. Jak wskazuje Janusz Majcherek, w polskim dyskursie publicznym można wyróżnić dwa mity narodowe: „homogeniczności polskiego narodu" oraz „odwiecznej polskości"[24], które przybrały na sile w czasach PRL. Polska Ludowa była przedstawiana jako państwo jednolite pod względem etnicznym, a wielokulturowość traktowano jako negatywne zjawisko: „aż do 1989 r. niemal wszystkie podręczniki i opracowania historyczne przedstawiały liczną obecność mniejszości narodowych w Polsce międzywojennej jako (…) jedną z przyczyn historycznej klęski"[25]. Polityka imigracyjna kształtowana przez władze komunistyczne prowadziła do ujednolicenia struktury narodowościowej, co spowodowało, że od zakończenia II wojny światowej aż do lat 90.

[22] Tamże.
[23] M. Palczewski, *Koncepcja framingu i jej zastosowanie w badaniach newsów w Wiadomościach TVP i Faktach TVN*, „Studia Medioznawcze" 2011, nr 1, s. 31-44.
[24] J. Majcherek, *Mit wielokulturowości jako ideał aksjologiczny*, [w:] *Etniczność – o przemianach społeczeństw narodowych*, red. M. Szmeja, Kraków 2008, s. 193.
[25] Tamże, s. 194.

XX w. liczba imigrantów w Polsce była znikoma, a ujemne saldo migracji utrzymywało się do 2016 r.[26]

Współczesne partie polityczne również straszą obcokrajowcami, wykorzystując problem narastającego kryzysu migracyjnego w Europie. Partie populistyczne głoszą hasła, które schlebiają gustom mas, co owocuje satysfakcjonującym wynikiem w wyborach. Lęk jest silnym bodźcem, który steruje wyborami człowieka, dlatego politycy stosują technikę manipulacji strachem. Kryzys migracyjny stał się głównym tematem politycznych sporów w czasie kampanii wyborczej jesienią 2015 r. Wybory parlamentarne wygrała partia Prawo i Sprawiedliwość, która była głównym głosem sprzeciwu wobec decyzji premier Ewy Kopacz o przyjęciu do Polski kilku tysięcy uchodźców. Autorka artykułu postanowiła zacytować wypowiedzi niektórych polityków, by unaocznić, że w Polsce mamy do czynienia z taktyką zarządzania lękiem:

> - „Jest to zalew Europy śmieciem ludzkim, który nie chce pracować" – Janusz Korwin-Mikke, eurodeputowany, wystąpienie w Parlamencie Europejskim, 09.2015[27];
>
> - „Problem polega na tym, że przyjechali nie ci, którzy byli zaproszeni (…) tylko zwykła hołota" - Jacek Żalek, wiceprzewodniczący klubu sejmowego PiS, na antenie TVP3 Białystok w programie „Bez kantów" 05.2017[28];
>
> - „Branie w tej chwili masy bandziorów, tak jak to zrobiły Niemcy i pozostałe państwa Europy, które za to dzisiaj płacą - na to zgody nie ma" – Paweł Kukiz, przewodniczący klubu poselskiego Kukiz'15, na antenie TVN24 w programie „Kropka nad i" 05.2017[29];
>
> - „Tych ludzi nie da się ucywilizować (…) Pojedźcie sobie tam (do krajów arabskich – przyp. Autorki) (…) syf, kiła i mogiła. Nie chcę tu obrazić polskich

[26] *Ludność i ruch naturalny w 2016 r.*, 2017, [online] https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/ludnosc/ludnosc-i-ruch-naturalny-w-2016-r-,30,1.html [dostęp: 23.03.2018], s. 4.
[27] *Skandaliczne wystąpienie Korwin-Mikkego o uchodźcach. Niedowierzanie na twarzach europarlamentarzystów,* [online] http://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/1,114871,18739637,skandaliczne-wystapienie-korwin-mikkego-o-uchodzcach-niedowierzanie.html [dostęp: 30.03.2018].
[28] *Poseł PiS o uchodźcach: „To zwykła hołota",* [online] http://www.newsweek.pl/polska/polityka/jacek-zalek-o-uchodzcach-w-tvp-skandaliczne-slowa-posla-pis,artykuly,410643,1.html [dostęp: 30.03.2018].
[29] *Kukiz chce, by to parafie przyjmowały uchodźców. Terlikowski: To państwo, a nie Kościół musi zjeść tę żabę,* [online] https://dorzeczy.pl/30438/Kukiz-chce-by-to-parafie-przyjmowaly-uchodzcow-Terlikowski-To-panstwo-a-nie-Kosciol-musi-zjesc-te-zabe.html [dostęp 30.03.2018].

chlewni, mówiąc, że to jest tak, jakbyście z salonu weszli do chlewa…"- Waldemar Bonkowski, senator PiS, na posiedzeniu Senatu 09.2017[30];

- „Kryzys migracyjny objawia się tym, że dochodzi do zamachów terrorystycznych na zachodzie Europy" – Mariusz Błaszczak, minister obrony narodowej, na antenie telewizji TVP Info 01.2018[31].

Człowiek z natury obawia się tego, co obce – w tym przedstawicieli innych kultur czy grup etnicznych. Lęk przed obcymi to ksenofobia, która może się objawiać wrogością, czy nawet agresją wobec tego, co powszechnie uznaje się za inne. Kryzys migracyjny może wywoływać strach nie tylko przez medialne, zatrważające obrazy, ale przez samą swoją istotę, ponieważ towarzyszą mu niepokojące zjawiska jak wojna czy śmierć. Ewolucjoniści wyjaśniają, że lęki mają znaczenie adaptacyjne, ponieważ to właśnie strach stanowił ochronę przed czyhającymi zagrożeniami, zapewniającym tym samym ciągłość reprodukcyjną[32].

Problem może stanowić nastawienie etnocentryczne, polegające na uznawaniu własnego narodu/grupy etnicznej za lepszą od innych i wywyższaniu własnej kultury[33]. Niebagatelną rolę odgrywają stereotypy wobec innych narodowości/grup etnicznych, które mogą prowadzić do uprzedzeń i dyskryminacji. Stereotyp to „funkcjonujący w świadomości społecznej, uproszczony i zabarwiony wartościująco obraz rzeczywistości odnoszący się do rzeczy, osób, grup społecznych"[34], działający przy udziale schematów poznawczych, które

[30] *„Syf, kiła i mogiła", Te słowa senatora PiS wywołały burzę. FILM* [online], http://www.fakt.pl/wydarzenia/polityka/senator-pis-waldemar-bonkowski-o-uchodzcach-skandaliczne-slowa/ys8vkph [dostęp: 30.03.2018].

[31] *"Imigranci z Afryki i Bliskiego Wschodu to nie uchodźcy,* [online] http://www.rp.pl/Rzad-PiS/180109406-Imigranci-z-Afryki-i-Bliskiego-Wschodu--to-nie-uchodzcy.html [dostęp: 30.03.2018].

[32] A. Szozda, K. Krocz, *Ksenofobia - przyczyny, rodzaje, objawy, leczenie,* [online] https://portal.abczdrowie.pl/ksenofobia [dostęp: 30.03.2018].

[33] W. Karpiński, *Walka z cudzoziemszczyzną w kulturze polskiej (ksenofobia i postawa otwarta)*, „Pamiętnik Literacki" 1972, nr 63/2, s. 373.

[34] *Uniwersalny słownik języka polskiego*, red. S. Dubisz, Warszawa 2003, s. 130.

ułatwiają naszemu mózgowi przyswajanie informacji. Uproszczony obraz islamu jawi się w kliszach myślowych, bezmyślnie powtarzanych przez niektórych Polaków (i nie tylko) - oto przykładowe z nich[35]:

- Wszyscy terroryści to muzułmanie.
- Islam to nie religia, a barbarzyńska, zacofana ideologia fundamentalistów.
- Kryzys migracyjny to inwazja na Europę dokonywana przez islamistów.
- Islam nakazuje zabijać chrześcijan, bo są niewiernymi.
- Każdy muzułmanin stosuje przemoc domową lub znęca się nad zwierzętami.

CBOS od 25 lat przeprowadza badanie sympatii i niechęci Polaków wobec innych narodów. Raport z 2017 r. ujawnił, że aż 59% ankietowanych ma negatywny stosunek do Arabów[36]. Badania przeprowadzone w kilku krajach europejskich[37] przez Pew Research Center potwierdzają te wyniki - w grupie polskich respondentów aż 56% z nich negatywnie postrzega muzułmanów[38]. Ten wynik uplasował Polskę na niechlubnym, drugim miejscu w ogólnym zestawieniu krajów – większą niechęcią względem muzułmanów pałali tylko Włosi[39].

Komenda Główna Policji wraz MSWiA udostępniła dane, z których wynika, że liczba zarzutów o stosowanie przemocy lub groźby na tle etnicznym/narodowościowym wciąż wzrasta - w 2015 r. były to 44 oskarżenia, a w 2016 r. aż 83 oskarżenia[40]. Rzecznik Praw Obywatelskich, Adam Bodnar, potwierdził przyrost spraw, w których pokrzywdzonymi byli muzułmanie i osoby pochodzenia arabskiego. W 2016 r. podjęto 80 takich spraw, przy czym

[35] Zob: Projekt „Więcej wiedzy, mniej emocji", *Stereotypy międzykulturowe, prawdy i mity o islamie, muzułmanach i cywilizacji arabskiej* [online], http://mniejemocji.pl/index.php/baza-wiedzy/stereotypy-i-mity [dostęp: 30.03.2018].

[36] *Stosunek do innych narodów – komunikat z badań*, 2017, [online] https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2017/K_021_17.PDF [dostęp: 28.03.2018], s. 2.

[37] Badanie przeprowadzono w Polsce, Francji, Hiszpanii, Wielkiej Brytanii, we Włoszech i w Niemczech.

[38] *Dlaczego Polacy nie lubią muzułmanów?,* [online] http://www.newsweek.pl/swiat/polacy-nie-lubia-muzulmanow-jestesmy-antymuzulmanscy,artykuly,364436,1.html [dostęp: 30.03.2018].

[39] Tamże.

[40] Z. Dąbrowska, *Muzułmanie niepożądani w sąsiedztwie i w rodzinie,* [online] http://www.rp.pl/Spoleczenstwo/301149970-Muzulmanie-niepozadani-w-sasiedztwie-i-w-rodzinie.html [dostęp: 30.03.2018].

w analogicznym okresie w 2015 r. było to jedynie 14 podjętych postępowań[41]. Przybierająca na sile islamofobia jest zjawiskiem zatrważającym i zaskakującym. Społeczność muzułmańska w Polsce charakteryzuje się niewielką liczebnością, a jednocześnie wyzwala falę nieadekwatnych, wrogich reakcji.

Case study

Autorka artykułu postanowiła przeprowadzić studium przypadku, w którym zaprezentuje swoje obserwacje dotyczące zdarzenia, do którego doszło w jej rodzinnej miejscowości. Brodnica to spokojne miasteczko położone w województwie kujawsko-pomorskim, liczące nieomal 30 tys. mieszkańców. Jak w innych miejscowościach w Polsce, tak w Brodnicy zaczęły się pojawiać kolejne lokale gastronomiczne z kebabem, choć tylko jeden zasłynął w ogólnopolskich mediach. „Zaman Kebab", bo o nim mowa, powstał w 2013 r. i szybko zdobył popularność dzięki umiejętnościom kulinarnym pracowników-imigrantów i oryginalnym smakom orientu, o czym świadczą recenzje internautów umieszczane na portalu Facebook, np. „nie mają w Brodnicy żadnej konkurencji. Jedzenie jest wyśmienite i atmosfera do tego wyborna". Wyborna atmosfera utrzymywała się do 1 października 2017 r., kiedy doszło do kłótni między dwoma pracownikami afgańskiego pochodzenia, a w lokalnych mediach pojawiła się informacja, jakoby jeden ranił drugiego maczetą. Szybko zapanował chaos informacyjny, a ustalenie, co tak naprawdę wydarzyło się w „Zamanie", było utrudnione. Choć początkowo policja nie podawała oficjalnych informacji, to internauci wyrokowali sami.

Brodnicka społeczność internetowa skupiła się wokół oficjalnego profilu brodnickiej telewizji internetowej tvbrodnica.pl na portalu Facebook, gdyż prawdopodobnie to właśnie na tym fanpage'u wzmianka o zajściu w „Zaman Kebab" pojawiła się po raz pierwszy. W Brodnicy zawrzało, a mieszkańcy intensywnie wyrażali swoje opinie w komentarzach. Autorka artykułu, zaintrygowana powstałą sytuacją komunikacyjną, postanowiła sporządzić zrzuty ekranu pozwalające na zapisanie pojawiających się wypowiedzi, które uznała za interesujący materiał badawczy. Zebrane komentarze zostaną poddane analizie, jednak autorka zastrzega sobie prawo do zachowania anonimowości ich autorów i tym samym nie podaje adresu źródłowego, odsyłającego do wpisu

[41] L. Jażdżewski, *Ciapaci, kozojebcy i terrorysci. Islamofobia w Polsce,* [online] http://liberte.pl/ciapaci-kozojebcy-i-terrorysci-islamofobia-w-polsce/ [dostęp: 30.03.2018].

na profilu tvbrodnica. Korzystanie z portalu Facebook wymaga posługiwania się własnym imieniem i nazwiskiem, co mogłoby przynieść szkodę autorom cytowanych wypowiedzi.

TVbrodnica to brodnicka telewizja internetowa funkcjonująca od 2013 r. Jej redakcja komunikuje się z odbiorcami przy pomocy oficjalnego profilu na Facebooku, gdzie 1 października 2017 r. opublikowano post nt. bójki w „Zaman Kebab":

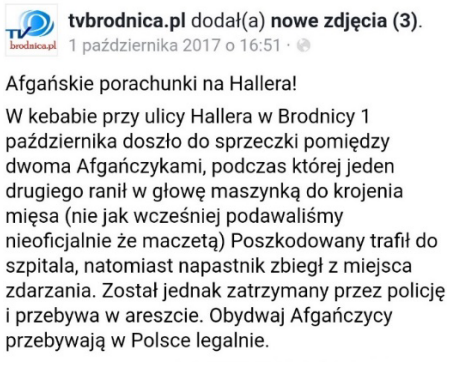

Fot. 5 i 6 (umieszczone obok siebie): Zrzuty ekranu dwóch wersji wpisu dotyczącego bójki między pracownikami brodnickiego „Zaman Kebab" – wersja oryginalna (1) oraz wersja po edycji (2).

Źródło: https://www.facebook.com/tvbrodnica/posts/1353667544759987, [dostęp: 01.10.2017].

Post oryginalny został opatrzony sensacyjnym nagłówkiem „Afgańskie porachunki na Hallera!" - uwagę zwraca słowo „porachunki" o pejoratywnym zabarwieniu, jak i intencjonalne odniesienie do afgańskiego pochodzenia. Fragment wpisu, który wywołuje największe emocje, to zdanie odwołujące się do użycia maczety przez jednego z pracowników. Poszkodowany został przedstawiony jako osoba posiadająca obywatelstwo polskie i jednocześnie przebywająca w szpitalu, czyli godna współczucia. Napastnik został opisany jako nielegalny imigrant, który zbiegł z miejsca zdarzenia i jest poszukiwany przez policję.

Po kilku godzinach post został poddany edycji i pojawiły się w nim znaczące zmiany – zapewne po otrzymaniu oficjalnych informacji ze strony policji. „Bójka" zamieniła się w „sprzeczkę", a „maczeta" w „maszynkę do krojenia

mięsa". Dopiero w tej wersji postu jego autor wspomniał, że informacja o użyciu maczety była nieoficjalna, a ponadto została wyjaśniona kwestia legalności pobytu obu mężczyzn w Polsce. Zanim poprawki zostały wprowadzone (choć wpis po edycji nadal można uznać za kontrowersyjny), w komentarzach pod postem rozpętała się dyskusja ujawniająca ksenofobiczne postawy wielu Brodniczan, a zniekształcona informacja zdążyła obiec nie tylko lokalne czy regionalne media, ale również te ogólnopolskie. Agnieszka Łukaszewska, st. asp. z KPP w Brodnicy, udzieliła oficjalnej informacji portalowi tvp.info nt. przebiegu wydarzeń: „późnym popołudniem w lokalu w Brodnicy doszło do kłótni dwóch współpracowników. Jeden z nich został raniony narzędziem do krojenia kebaba. Trafił do szpitala, ale jego życiu nie zagraża niebezpieczeństwo"[42].

Autorka artykułu zapoznała się z treścią komentarzy, które pojawiły się pod omawianym postem i skonfrontowała je z praktykami werbalnymi użytkowników sieci, które odnosiły się do podobnych zdarzeń. Dzięki temu zabiegowi udało się wyodrębnić charakterystyczne motywy, które regularnie pojawiają się podczas dyskusji na temat uchodźców, imigrantów, wyznawców islamu, mniejszości muzułmańskich itd. Wśród najczęściej poruszanych wątków można wyróżnić następujące motywy:

- Patriotyczny – nawoływanie do wspierania tego, co polskie;
- Wspierania obcego kapitału – realizacja hasła *Kupując kebaba, osiedlasz Araba*;
- Bezpieczeństwa rodziny – odwołania do bezpieczeństwa dzieci czy też wzrastającego ryzyka gwałtów;
- Fatalistycznych wizji – opisy na temat rzekomej inwazji muzułmanów, realnego zagrożenia terroryzmem itd.;
- Innych wydarzeń – wypominanie ataków terrorystycznych, aktów przemocy;
- Ciemnego koloru skóry i brudu – powielanie rasistowskich określeń;
- Przemocy i dewiacji seksualnych – muzułmanie jako osoby agresywne, praktykujące czynności seksualne uznane za parafilie (np. zoofilia).

Post z 1 października 2017 r. zebrał łącznie 661 reakcji, w tym 327 polubień. Został udostępniony 267 razy i co istotne, zgromadził 211 komentarzy.

[42] *Bójka na maczety. Dwóch Afgańczyków pobiło się w brodnickim kebabie, jeden trafił do szpitala,* [online] https://www.tvp.info/34220375/bojka-na-maczety-dwoch-afganczykow-pobilo-sie-w-brodnickim-kebabie-jeden-trafil-do-szpitala [dostęp: 31.03.2018].

Autorka postanowiła wybrać najbardziej wyraziste opinie i dopasować je do uprzednio skonstruowanych kategorii (zachowano oryginalną pisownię):

Motyw patriotyczny:

- „Dziś kebab jutro komórka terrorystyczna...o Polaku za granicą tego nie powiesz..."
- „Trzeba bylo bigos w domu jeść a nie jakieś kebaby"
- „Dlaczego Polacy jedzą jeszcze kebaby?"

Motyw wspierania obcego kapitału:

- „Niestety spora część komentujących poleci do nich jeszcze nie raz na kebsa i w ten sposob przyczni się do powielania tych lokali :-[Brawa dla nich oraz smacznego do mięsa dymanego"
- „kto w ogóle u nich kupuje!? Mało to naszych lokali?"
- „Kupując w zamanie kebaba osiedlasz araba"

Motyw bezpieczeństwa rodziny:

- „Jeszcze żaden cię nie zgwałcił?? Młoda jesteś poczytaj o nich o ich Religi i stosunku do kobiet. Popatrz w necie to ci się odechce wzdechow..."
- „mam nadzieję, że zostaniesz kiedyś ojcem (…) twoje dzieci juz nie będą tak bezpieczne,ty blondas to i moze córka będzie blondynka a takie to oni lubią najbardziej"
- „potem będą domy publiczne itp ...jeszcze polki pozatrudniają..."

Motyw fatalistycznych wizji:

- „Kebabów się zachciało. Jeszcze trochę i po całej Brodnicy niech zaczną popierdzielać z maczetami"
- „Czyżby "Zamach" Kebab? Wiedziałam, że to prędzej czy później tak się skończy.."
- „Jeszcze troche i tak będzie wszędzie"

Motyw nawiązania do innych wydarzeń:

- „chcemy spokoju mało to się wydarzyło z udziałem tych oto ludzi w Europie? Mogą być mili a zaraz jakiś gościu z maczeta lata po Brodnicy"
- „Oby nie było powtórki z Rimini"
- „Najpierw Ełk teraz Brodnica"

Motyw ciemnego koloru skóry i nawiązania do brudu:

- „Nie lubię ciapatych i tego bagna"
- „Nikomu źle nie życzę, brudasów tu nie chcę"
- „Nie pozwólmy by zawladneli naszym miastem krajem... Te gówna Allaha"
- „Ludzie chcieli czarnych brudasów to teraz mają"

Motyw przemocy i dewiacji seksualnych:

- „Polak zwierzakow nie rucha jak te ciapate co gorszą dzieci i nie gwalci bezbronnych kobiet"

Zdecydowana większość komentarzy była antyimigrancka, a wypowiedzi użytkowników świadczyły o nacjonalistycznych poglądach i braku tolerancji. Komentujący często posługiwali się stereotypami, a ich postawy manifestowane w sposób werbalny świadczyły o wysokim stopniu uprzedzenia wobec cudzoziemców. Reprezentowany poziom wrogości można uznać za niepokojący objaw pogłębiającego się zjawiska ksenofobii. Należy jednak podkreślić, że pojawiały się komentarze będące wyrazem empatii i otwartości wobec cudzoziemców, niektóre osoby stawały w obronie imigrantów, ale były one w zdecydowanej mniejszości. Oto niektóre z takich komentarzy (pisownia oryginalna):

- „Co za hipokryzja i rasizm"
- „Taki pracujący afgańczyk z własną firmą jest 3 razy więcej wart, niż bezrobotny polak bez szacunku dla innych"
- „Ciekawa jestem tylko czy gdyby zrobil to polak czy tez byscie po nim tak jechali. (…) nie kazdy obcokrajowiec to bandyta"
- „Tacy Polacy i obroncy wielcy a jak sąsiad bije sąsiadke to nic nie widzą"

Co ciekawe, pojawiły się także wypowiedzi odnoszące się do kwestii profesjonalizmu dziennikarskiego i etyki zawodowej. Komentujący wyrażali swoje wzburzenie w obliczu zmanipulowanej informacji i krytykowali działania TVbrodnica w swoich komentarzach (pisownia oryginalna):

- „Podawanie niesprawdzonych informacji nie powinno mieć miejsca, jest nieprofesjonalne"

- „takie ściemy walą.....że krew, że maczeta..... TVBrodnica by się Pan wstydził Panie (…), że takie informacje Pan dodaje. Dobrze, że sprawa z Pana artykułem jest już na policji"

- „dla mnie nagłówek w złym tonie tv Brodnica"

- „Ukoloryzowac trzeba..."

- „maczeta lepiej sie sprzeda w prasie i ludzie szybciej podłapią temat"

Niektórzy komentujący przyjęli rolę informatorów, dokonując prób sprostowania zniekształconej informacji, by powiadomić innych użytkowników o prawdziwej wersji wydarzeń (pisownia oryginalna):

- „tam nie było krwi (…) byłam tam i to sos"

- „Byłam w trakcie tego zajścia (…) Jeden kroił mięso tym czymś elektrycznym a drugi nalewał sos do kebaba. Ten z maszynka się wkurzyl i uderzył drugiego w głowę a ten sos porozlewal wszędzie"

- „To nie były porachunki"

- „Facebook kłamie zamiast maczetą dostał tępym narzędziem"

Media lokalne, regionalne i ogólnopolskie bardzo szybko podchwyciły temat „afgańskich porachunków" w Brodnicy. Temat był atrakcyjny dla odbiorcy: cudzoziemcy, maczeta, krew i małe miasteczko - czyżby Polskę czekała muzułmańska inwazja? Rozlew krwi to sensacyjna wiadomość, która ma potencjał, aby się „sprzedać" i przynieść zysk. Kolejne tytuły przechwytywały więc nieoficjalną informację o zdarzeniu w brodnickim lokalu i powielały ją w coraz bardziej zniekształconej formie. Oto jak przedstawia się ewolucja nagłówków, którymi były opatrzone artykuły nt. bójki Afgańczyków:

- „PILNE!!! Afgańczyk zaatakował maczetą w Brodnicy (kujawsko-pomorskie). Sprawca zbiegł i pozostaje na wolności!"– "Tygodnik Narodowy"[43];

- „Bójka na maczety. Dwóch Afgańczyków pobiło się w brodnickim kebabie, jeden trafił do szpitala"– "TVP Info"[44];

- „Chwile grozy w lokalu z kebabem w Brodnicy. Kłótnia pracowników, w ruch poszły maczety"– "Superstacja"[45];

[43] *PILNE!!! Afgańczyk zaatakował maczetą w Brodnicy (kujawsko-pomorskie). Sprawca zbiegł i pozostaje na wolności,* [online] http://www.tygodniknarodowy.pl/9143/pilne-afganczyk-zaatakowal-maczeta-w-brodnicy-kuja/ [dostęp: 31.03.2018].

[44] *Bójka na maczety. Dwóch Afgańczyków pobiło się w brodnickim kebabie, jeden trafił do szpitala*, [online] https://www.tvp.info/34220375/bojka-na-maczety-dwoch-afganczykow-pobilo-sie-w-brodnickim-kebabie-jeden-trafil-do-szpitala [dostęp: 31.03.2018].

[45] *Chwile grozy w lokalu z kebabem w Brodnicy. Kłótnia pracowników, w ruch poszły maczety*, [online] http://www.superstacja.tv/wiadomosc/2017-10-02/chwile-grozy-w-lokalu-z-kebabem-w-brodnicy-klotnia-pracownikow-w-ruch-poszly-maczety/ [dostęp: 31.03.2018].

- „Bójka Afgańczyków w barze z kebabem. Jeden zaatakował drugiego nożem do cięcia mięsa"– "Polsat News"[46].

Powielanie niesprawdzonych informacji pod presją czasu jest cechą prasy bulwarowej. Na konferencji Marketing & Media Summit 2017 podjęto temat przeciążenia informacyjnego i omówiono tzw. efekt *fake news*[47], który polega na powielaniu fałszywej lub zmanipulowanej treści. Internet wygenerował olbrzymią liczbę informacji i jednocześnie znacznie przyspieszył jej obieg - te dwa czynniki sprawiły, że odbiorcy mają problem z rozpoznaniem prawdy. W praktyce oznacza to, że przedstawiony *case* dotyczący chaosu informacyjnego, który powstał wokół „Zaman Kebab", nie jest odosobnionym przypadkiem.

Podsumowanie

Islamofobia w Polsce stała się faktem. Rozwój tego zjawiska w kraju, w którym odsetek muzułmanów jest bardzo niski, może zaskakiwać. Autorka artykułu przedstawiła przyczyny, które wpłynęły na rozwój ksenofobicznych postaw Polaków wobec imigrantów z krajów muzułmańskich (i nie tylko!). Media kreują negatywny wizerunek muzułmanów, a lęk przed tzw. Innymi potęgują wypowiedzi polityków, w których wybrzmiewa pokłosie mitów narodowych. Chaos informacyjny, a przede wszystkim brak rzetelnej wiedzy, prowadzi do ugruntowania krzywdzących stereotypów oraz uprzedzeń, co odzwierciedlają postawy internautów manifestowane w sieci.

Katarzyna Górak-Sosnowska stan irracjonalnego lęku, niewspółmiernego do faktycznej liczby muzułmanów w Polsce, nazywa „islamofobią platoniczną"[48], czyli takim rodzajem ksenofobii, który istnieje mimo „braku bezpośrednich doświadczeń z muzułmanami"[49]. Z pewnością można stwierdzić, że jest to zjawisko, które zagraża społecznej stabilizacji, a jednocześnie dodat-

[46] *Bójka Afgańczyków w barze z kebabem. Jeden zaatakował drugiego nożem do cięcia mięsa,* [online] http://www.polsatnews.pl/wiadomosc/2017-10-02/bojka-afganczykow-w-barze-z-kebabem-jeden-zaatakowal-drugiego-nozem-do-ciecia-miesa/ [dostęp: 31.03.2018].

[47] *Efekt Fake news (w biznesie, nauce, mediach*), [online] https://nowymarketing.pl/a/16737, efekt-fake-news-w-biznesie-nauce-mediach [dostęp: 31.03.2018]

[48] K. Górak-Sosnowska, *Deconstructing Islamophobia in Poland: Story of an Internet Group*, Warszawa 2014, s. 10.

[49] L. Jażdżewski, *Ciapaci, kozojebcy i terroryści…* .

kowo powoduje pogłębianie się postaw o charakterze nacjonalistycznym. Antyislamski dyskurs kryje w sobie duży potencjał, który wykorzystywany jest zarówno do celów politycznych, jak i medialnych. Sztucznie wykreowane fobie społeczne zdają się być doskonałym tematem zastępczym, za fasadą którego rozgrywają się znacznie poważniejsze problemy i konflikty, które osłabiają państwo od wewnątrz.

Bibliografia

Opracowania

Bartosik-Purgat Małgorzata, *Otoczenie kulturowe w biznesie międzynarodowym*, Warszawa 2006.

Górak-Sosnowska Katarzyna, *Deconstructing Islamophobia in Poland: Story of an Internet Group*, Warszawa 2014.

Majcherek Janusz, *Mit wielokulturowości jako ideał aksjologiczny*, [w:] *Etniczność – o przemianach społeczeństw narodowych*, red. M. Szmeja, Kraków 2008.

Uniwersalny słownik języka polskiego, red. S. Dubisz, Warszawa 2003.

Karpiński Wojciech, *Walka z cudzoziemszczyzną w kulturze polskiej (ksenofobia i postawa otwarta)*, „Pamiętnik Literacki" 1972, nr 63/2.

Palczewski Marek, *Koncepcja framingu i jej zastosowanie w badaniach newsów w Wiadomościach TVP i Faktach TVN*, „Studia Medioznawcze" 2011, nr 1.

Raporty z badań

Stosunek do innych narodów – komunikat z badań, 2017, [online] https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2017/K_021_17.PDF [dostęp: 28.03.2018].

Ludność i ruch naturalny w 2016 r., 2017, [online] https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/ludnosc/ludnosc-i-ruch-naturalny-w-2016-r-,30,1.html [dostęp: 23.03.2018].

Polska na talerzu 2015, [online] http://www.grupaiqs.pl/wp-content/uploads/2015/04/raport_polska_na_talerzu_2015.pdf [dostęp: 28.03.2018].

Strony internetowe

Dąbrowska Zuzanna, *Muzułmanie niepożądani w sąsiedztwie i w rodzinie* [online], http://www.rp.pl/Spoleczenstwo/301149970-Muzulmanie-niepozadani-w-sasiedztwie-i-w-rodzinie.html [dostęp: 30.03.2018].

Dembowski Paweł, *Lider Ligi Muzułmańskiej: w Polsce narasta islamofobia i rasizm* [online], http://www.pap.pl/aktualnosci/news,1185162,przewodniczacy-ligi-muzulmanskiej-w-polsce-mocno-rosnie-islamofobia-i-rasizm-.html [dostęp: 29.03.2018].

Jażdżewski Leszek, *Ciapaci, kozojebcy i terroryści. Islamofobia w Polsce*, [online] http://liberte.pl/ciapaci-kozojebcy-i-terrorysci-islamofobia-w-polsce/ [dostęp: 30.03.2018].

Kebab w Europie świętuje 50. urodziny. Takie były początki imprezowego przysmaku [online], https://www.chillizet.pl/Styl-zycia/Food/Kebab-w-Europie-swietuje-50-urodziny-Takie-byly-poczatki-imprezowego-przysmaku-2753 [dostęp: 28.03.2018].

Kukiz chce, by to parafie przyjmowały uchodźców. Terlikowski: To państwo, a nie Kościół musi zjeść tę żabę [online], https://dorzeczy.pl/30438/Kukiz-chce-by-to-parafie-przyjmowaly-uchodzcow-Terlikowski-To-panstwo-a-nie-Kosciol-musi-zjesc-te-zabe.html [dostęp: 30.03.2018].

„Syf, kiła i mogiła". Te słowa senatora PiS wywołały burzę. FILM [online], http://www.fakt.pl/wydarzenia/polityka/senator-pis-waldemar-bonkowski-o-uchodzcach-skandaliczne-slowa/ys8vkph [dostęp: 30.03.2018].

Skandaliczne wystąpienie Korwin-Mikkego o uchodźcach. Niedowierzanie na twarzach europarlamentarzystów, [online] http://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/1,114871,18739637,skandaliczne-wystapienie-korwin-mikkego-o-uchodzcach-niedowierzanie.html [dostęp: 30.03.2018].

Wrocław: Atak na bar z kebabem. Wrzucili butelkę z benzyną [online], http://www.gazetawroclawska.pl/wiadomosci/a/wroclaw-atak-na-bar-z-kebabem-wrzucili-butelke-z-benzyna,11655050/ [dostęp: 29.03.2018].

Rasistowski atak na pracowników baru z kebabem w centrum Sopotu. Rzucili krzesłem w klientkę [online], http://trojmiasto.wyborcza.pl/trojmiasto/7,356

12,22824420,pijani-wtargneli-do-baru-z-kebabem-i-wyzywali-jego-pracowni kow.html [dostęp: 29.03.2018].

„Zamkniemy wam ten lokal!". Atak rasistów w Katowicach. Ofiarami znowu pracownicy kebaba, [online] http://natemat.pl/201375,turku-pier-zamkniemy -wam-ten-lokal-atak-rasistow-w-katowicach-ofiarami-znowu-pracownicy-ke baba [dostęp: 29.03.2018].

Poseł PiS o uchodźcach: „To zwykła hołota", [online] http://www.newsweek. pl/polska/polityka/jacek-zalek-o-uchodzcach-w-tvp-skandaliczne-slowa-posla-pis,artykuly,410643,1.html [dostęp: 30.03.2018].

Dlaczego Polacy nie lubią muzułmanów?, [online] http://www.newsweek.pl/ swiat/polacy-nie-lubia-muzulmanow-jestesmy-antymuzulmanscy,artykuly,36 4436,1.html [dostęp: 30.03.2018].

Nowa wersja wydarzeń w Ełku. 21-letni Daniel karany za groźby i rozbój, [online] http://www.newsweek.pl/polska/nowa-wersja-wydarzen-w-elku-21-letni-daniel-karany-za-grozby-i-rozboj,artykuly,402937,1.html [dostęp: 29. 03.2018].

Bójka Afgańczyków w barze z kebabem. Jeden zaatakował drugiego nożem do cięcia mięsa, [online] http://www.polsatnews.pl/wiadomosc/2017-10-02/bojka-afganczykow-w-barze-z-kebabem-jeden-zaatakowal-drugiego-nozem-do-cie cia-miesa/ [dostęp: 31.03.2018].

„Imigranci z Afryki i Bliskiego Wschodu to nie uchodźcy", [online] http://www. rp.pl/Rzad-PiS/180109406-Imigranci-z-Afryki-i-Bliskiego-Wschodu--to-nie-uchodzcy.html [dostęp: 30.03.2018].

Chwile grozy w lokalu z kebabem w Brodnicy. Kłótnia pracowników, w ruch poszły maczety, [online] http://www.superstacja.tv/wiadomosc/2017-1002/chwi le-grozy-w-lokalu-z-kebabem-w-brodnicy-klotnia-pracownikow-w-ruch-posz ly-maczety/ [dostęp: 31.03.2018].

Wrocław: 40 osób zaatakowało lokal z kebabem. Wykrzykiwali rasistowskie hasła, [online] https://www.tuwroclaw.com/wiadomosci,wroclaw-40-osob-zaatako walo-lokal-z-kebabem-wykrzykiwali-rasistowskie-hasla-zdjecia,wia5-3283374 75.html [dostęp: 29.03.2018].

Bójka na maczety. Dwóch Afgańczyków pobiło się w brodnickim kebabie, jeden trafił do szpitala, [online] https://www.tvp.info/34220375/bojka-na-maczety-dwoch-afganczykow-pobilo-sie-w-brodnickim-kebabie-jeden-trafil-do-szpitala [dostęp: 31.03.2018].

PILNE!!! Afgańczyk zaatakował maczetą w Brodnicy (kujawsko-pomorskie). Sprawca zbiegł i pozostaje na wolności, [online] http://www.tygodniknarodowy.pl/9143/pilne-afganczyk-zaatakowal-maczeta-w-brodnicy-kuja/ [dostęp: 31.03.2018].

Kupując kebaba, osiedlasz Araba. Jak Polacy nienawidzą imigrantów, [online] https://kobieta.wp.pl/kupujac-kebaba-osiedlasz-araba-jak-polacy-nienawidza-imigrantow-6075860797351041a [dostęp: 29.03.2018].

Kebaby za 2,5 miliarda, [online] https://www.wprost.pl/tygodnik/207298/Kebaby-za-25-miliarda.html [dostęp: 28.03.2018].

Efekt Fake news (w biznesie, nauce, mediach), [online] https://nowymarketing.pl/a/16737,efekt-fake-news-w-biznesie-nauce-mediach [dostęp: 31.03.2018].

Islamofobia, [w:] *Słownik Równość.info,* [online] https://rownosc.info/dictionary/islamofobia/, [dostęp: 28.03.2018].

Ksenofobia - przyczyny, rodzaje, objawy, leczenie, [online] https://portal.abczdrowie.pl/ksenofobia [dostęp: 30.03.2018].

Ilu muzułmanów mieszka w Polsce? Polacy bardzo się mylą, [online] http://www.newsweek.pl/polska/ilu-muzulmanow-mieszka-w-polsce-dane-i-wyniki-badan,artykuly,402066,1.html [dostęp: 29.03.2018].

Stereotypy międzykulturowe, prawdy i mity o islamie, muzułmanach i cywilizacji arabskiej [online], http://mniejemocji.pl/index.php/baza-wiedzy/stereotypy-i-mity [dostęp: 30.03.2018].

[online] http://glamrap.pl/bf/12031-turecki-raper [dostęp: 28.03.2018].

[online] https://f.kafeteria.pl/temat/f1/ciapaty-kebab-z-biala-laska-p_5861097 [dostęp: 28.03.2018].

[online] http://wyznajemy.pl/forum/temat/moj-problem-to-moje-imie-pomozecie/56?page=1 [dostęp: 28.03.2018].

My Poznań 36.6, [online] https://www.youtube.com/watch?v=D46D0v4CC44 [dostęp: 29.03.2018].

SUMMARY

ARABS WITH KEBABS, GET OUT OF OUR COUNTRY! ISLAMOPHOBIA IN THE ERA OF THE MIGRATION CRISIS

The article is about the phenomenon of islamophobia in Poland, which is still growing. The leitmotif of this article is a kebab, a dish with Arabic origins, which is evoking extreme emotions among Poles: from deep adoration to honest hatred. The discourse on oriental bars goes deeper than that, because it refers to foreigners who work in this industry, and these are mainly immigrants from Muslim countries, colloquially called "kebabs" in Polish language.

The author presents the results of researches showing that Poles are biased against Muslims. The number of acts of aggression against immigrants is increasing and this is related to national and ethnic prejudices. This is an alarming situation that requires intervention and actions to deepen the awareness of Polish society.

Method of case study was used to present this problem in comprehensive way. The case study presents hostile attitudes of Internet users towards Afghan employees of one of the kebab bar in a small town in the Kuyavian-Pomeranian Voivodeship. The author discusses the causes of fear of foreigners and describes strategies for expressing reluctance towards them. The key topic is also the participation of mass media in creating a negative image of immigrants from Muslim countries.

The most important aim of the article is to promote the attitude of tolerance, as well as to inspire readers to learning about other cultures and their representatives.

Key words: kebab, immigrants, muslims, stereotypes, islamophobia

Mniejszości religijne, etniczne i narodowe - wybrane problemy

Religious, Ethnic, and National Minorities - Selected Problems

Marta Nagajska

Uniwersytet Jagielloński

Muzułmanka w Europie na przykładach Francji i Wielkiej Brytanii. Rola islamskiego feminizmu w procesie integracji

Problem imigracji oraz integracji muzułmańskich przybyszów z krajów Azji i Afryki stanowi jedno z największych wyzwań współczesnej Europy. Wieloletnia tradycja imigrancka Zachodu, sięgająca początków XX stulecia[1], wykształciła różne modele przyjmowania przedstawicieli obcych kultur do europejskich społeczeństw. O spójnej polityce imigracyjnej poszczególnych państw możemy jednak mówić dopiero od lat 70–tych - wtedy, w wyniku masowej migracji o odmiennym niż dotąd charakterze, narodził się międzynarodowy dyskurs nad miejscem rozrastającej się mniejszości we wspólnocie obywatelskiej. Było to spowodowane spadkiem dotychczasowego zapotrzebowania na siłę roboczą, a w konsekwencji wprowadzeniem restrykcji wjazdowych[2]. Restrykcjom towarzyszyła tak zwana akcja *łączenia rodzin*. Imigrantom, którzy zdecydowali się osiąść w Europie na stałe, umożliwiono sprowadzenie swoich żon i dzieci, co, dość paradoksalnie w kontekście wspomnianych ograniczeń,

[1] Jak podaje K. Gajlewicz-Korab w autorskim dziele *Obraz muzułmanów we Francji w tamtejszych tygodnikach opinii*, Warszawa 2011, pierwsi wyznawcy islamu zaczęli napływać do Francji w latach 20 ubiegłego wieku. Z kolei w Wielkiej Brytanii już w pierwszej połowie XIX stulecia pojawiają się migranci z Bliskiego Wschodu; zob. A.S. Nalborczyk, A. Sieklucka *Muzułmanie w Wielkiej Brytanii. Jedna czy wiele społeczności muzułmańskich?*, [w:] *Muzułmanie w Europie*, red. A. Parzymies, Warszawa 2005; Historia migracji w Europie jest więc dużo starsza niż wskazywałyby ramy czasowe przyjęte w niniejszym artykule. Jednak większość zjawisk społecznych w nim opisanych dotyczy migracji muzułmanów z Afryki i Azji, które miały miejsce w XX wieku, przede wszystkim w latach po II wojnie światowej, oraz ich konsekwencji, dlatego odnoszę się do tego właśnie okresu.

[2] B. Pasamonik, *Rola płci w integracji europejskich muzułmanów*, Kraków 2013, s. 26.

zwiększyło skalę napływu obcej ludności. Co najważniejsze, grupa tymczasowych (a przez to niezauważalnych) robotników przekształciła się wówczas w mniej lub bardziej zintegrowaną społeczność, która dla państwa przyjmującego nie mogła dłużej pozostawać niewidoczna.

Stephen Castles i Mark Miller (2011) wyróżniają pięć podstawowych modeli obywatelstwa: imperialny (obowiązujący w Wielkiej Brytanii do 1981 r.), etniczny (niemiecki model nadawania obywatelstwa poprzez *ius sanguinis*), republikański (francuski), wielokulturowy (stosowany w Wielkiej Brytanii po 1981 r.) oraz transnarodowy, implikujący złożone, zróżnicowane formy przynależności wykraczające poza narodowe granice[3]. Dwa spośród wymienionych zasługują na wyodrębnienie, przede wszystkim z uwagi ma falę krytyki, która w ostatnich latach wylała się względem każdego z nich. Chodzi o model republikański oraz brytyjski model wielokulturowy – systemy oparte na tym samym podstawowym założeniu względem przyjmowania imigrantów i mimo to uznawane dziś za przeciwstawne. Owym założeniem było przyjęcie tezy, że istnieje możliwość i konieczność włączenia imigrantów do wspólnoty obywatelskiej. Obrano jednak zupełnie odmienne drogi do osiągnięcia tego celu. W modelu francuskim, uznającym równość wobec prawa za wartość nadrzędną, oczekiwano od imigrantów asymilacji, przyznając poszczególne prawa jednostkom, nie grupie. Natomiast brytyjska polityka multikulturalizmu[4], przeciwnie – pozwoliła na zachowanie pełnej odrębności kulturowej.

Sytuacja muzułmańskich kobiet kształtowała się inaczej w hołdującej wartościom republikańskim Francji, inaczej w Wielkiej Brytanii. Francuska idea asymilacji otworzyła im drogę do emancypacji w znanym Zachodowi rozumieniu. Z drugiej strony, naraziła je na nowe problemy, związane bezpośrednio z frustracją ich braci i mężów, którym integracja z zachodnim społeczeństwem z różnych przyczyn się nie powiodła. W Wielkiej Brytanii, wśród kobiet, które

[3] Tamże, s. 35.

[4] W literaturze często rozróżnia się pojęcie wielokulturowość, mające charakter raczej deskryptywny i odnoszące się do zjawiska społecznego, polegającego na obecności różnych grup kulturowych w obrębie jednego państwa, od pojęcia multikulturalizmu, oznaczającego rodzaj polityki państwa – zarządzanie wielokulturowością. Nie trzymam się tego rozróżnienia zbyt restrykcyjnie, ponieważ dla podjętych w niniejszym artykule rozważań nie ma ono kluczowego znaczenia. Staram się jednak, by z kontekstu jasno wynikało, który aspekt pojęcia wielokulturowość/multikulturalizm mam na myśli.

pozostały w strukturach rodzimej kultury, zapuścił korzenie feminizm islamski, wyrosły po części z krytyki zachodniego feminizmu, po części zaś nim inspirowany. Niniejszy artykuł koncentruje się na różnicach między dwoma powyższymi systemami ze szczególnym uwzględnieniem wpływu każdego z nich na sytuację społeczną muzułmanek drugiego i trzeciego pokolenia imigrantów. Zawiera także krótkie omówienie głównych tez i postulatów feminizmu islamskiego oraz próbę odpowiedzi na pytanie, czy może on być skutecznym narzędziem emancypacji i jednocześnie swoistym „łącznikiem" między kulturami.

Francja

Według wspomnianych już badaczy, Castles'a i Millera, definicja narodu w modelu republikańskim kształtuje się następująco: jest to „wspólnota polityczna, oparta na konstytucji, prawie i obywatelstwie, z możliwością przyjęcia nowych przybyszów do wspólnoty, pod warunkiem adaptacji do politycznych reguł i narodowej kultury"[5]. Warunek uzyskania praw obywatelskich wynika z konsekwentnie realizowanej przez państwo francuskie rewolucyjnej zasady indywidualizmu i braku pośredników pomiędzy jednostką a państwem. Żadne zatem afiliacje grupowe nie mogą mieć znaczenia z punktu widzenia zasad i praw republiki[6], a wszelkie procesy integracyjne zachodzą na poziomie jednostki. Dowodem faktycznej realizacji tej idei jest okoliczność odmowy stosowania na terytorium Francji art. 27 Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych. Odmowę uzasadniono między innymi stwierdzeniem, że „w państwie francuskim nie istnieją mniejszości"[7]. Francja także do dziś nie ratyfikowała Europejskiej Karty Języków Mniejszościowych.

Nadrzędnymi wartościami przyświecającymi francuskiej republice są równość wobec prawa oraz *laicité*, czyli idea państwa świeckiego. Warto podkreślić, że *laicité* przeszła pewną ewolucję od ruchu społecznego, dążącego do uwolnienia sfery publicznej od wpływów klerykalizmu i odrzucenia wszelkiej transcendencji, do postulatu separacji państwa i Kościoła oraz równości wszystkich kultów. Inaczej określa się tę drogę jako przejście od *laicité* „agresywnej" do *laicité*

[5] B. Pasamonik, *Rola płci* …, s. 35.
[6] R. Włoch, *Polityka integracji muzułmanów we Francji i Wielkiej Brytanii*, Warszawa 2011, s. 58.
[7] K. Podgórska, *Konflikt wokół chust islamskich we Francji*, „Przegląd Zachodni" 2007, nr 3, s. 139.

„pozytywnej", oznaczającej już nie wrogość, lecz tolerancję oraz neutralność państwa w sprawach religii[8]. W zasadzie laickości, jak w soczewce koncentruje się zatem kilka innych wartości i zasad demokratycznych, takich jak równość, tolerancja, czy świecka edukacja publiczna. Ta ostatnia jest również podstawowym narzędziem asymilacji, mającym za zadanie „wyciągnąć jednostkę z jej partykularnej grupy i zrobić z niej członka szerszej wspólnoty"[9]. Do pozostałych narzędzi należy między innymi nadawanie obywatelstwa na podstawie *ius soli*[10] oraz polityka sekularyzmu, ściśle związana z zasadą *laicité*. Obowiązująca do dziś ustawa z 1905 r., rozdzielająca państwo od Kościoła, zakazuje między innymi demonstracyjnego wyrażania poglądów religijnych w przestrzeni publicznej.

Jak zauważają krytycy systemu francuskiego, republikańska idea asymilacji, oparta na równości wszystkich jednostek wobec prawa, pozostała jednak ślepa na nierówności ekonomiczne, rasowe czy płciowe, pozostawiając wynikające z nich problemy społeczne bez rozwiązania. Wielowymiarowe skutki kryzysu ekonomicznego lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych do dziś boleśnie odczuwają głównie mieszkańcy imigranckich dzielnic. Największe miasta Francji „stoją dziś wobec problemu *bezrobocia*, rasowej dyskryminacji i przemocy skoncentrowanej w gettach powstałych na przedmieściach"[11], zamieszkałych głównie przez muzułmańskich imigrantów z krajów Maghrebu.

Kazus przedmieść

W czasie intensywnego rozwoju przemysłowego i ogromnego popytu na siłę roboczą, której zabrakło w Europie po II wojnie światowej (lata 1950 – 1970), do Francji przybywają migranci z Afryki Północnej i Zachodniej, by zatrudniać się jako pracownicy nowopowstających fabryk. Wtedy właśnie na obrzeżach dużych miast, z Paryżem na czele, powstają osiedla blokowisk z tanimi mieszkaniami, mającymi zapewnić zakwaterowanie przybyłym robotnikom. Do dziś mieszkają w nich głównie imigranci i ich potomkowie.

[8] Tamże, s. 128.
[9] Tamże, s. 40.
[10] B. Pasamonik, *Rola płci* …, s. 40.
[11] Tamże, s. 138.

Trzecie pokolenie francuskich muzułmanów zastało swoje osiedla pogrążone w biedzie i bezrobociu, pozbawione perspektyw na połączenie się – w sensie kulturowym i ekonomicznym – z resztą miasta. Główną przyczyną tego stanu rzeczy jest kryzys ekonomiczny lat 80. I 90., który dotkliwie doświadczył mieszkańców przedmieść. Fadela Amara, córka imigrantów algierskiego pochodzenia, w książce *Ni putes ni soumises*[12] daje cenne świadectwo o przekształceniach, jakie zaszły w rodzinach pod wpływem kryzysu, a także o stopniowej brutalizacji kultury przedmieść, którą stopniowo przejmowało młodsze pokolenie.

Fadela Amara wspomina, że jeszcze w latach 70 chłopcy i dziewczęta dorastały na przedmieściach razem, wychowywane w atmosferze zdrowej dyscypliny i szacunku dla starszych[13]. Ojcowie, niepodważalne głowy imigranckich rodzin byli dumni ze swoich córek, które kończyły szkołę i dostawały się na studia. Żadnemu chłopakowi z sąsiedztwa nie przychodziło do głowy, że jest uprawniony do samodzielnego „wymierzania sprawiedliwości" dziewczynie, którą zobaczy na ulicy w towarzystwie nieznanego mężczyzny. Fala przemocy skierowana w stronę młodych dziewcząt, która pojawiła się w późniejszych latach, była wówczas nie do pomyślenia.

Zmiany nastąpiły, gdy w wyniku restrukturyzacji fabryk wielu imigrantów, zamieszkujących głównie osiedla na przedmieściach, z dnia na dzień straciło pracę. Nie tylko pozbawiło ich to jedynego źródła dochodów lecz także, jak się później okazało, podkopało autorytet ojców. Rolę głowy rodziny mieli przejąć ich najstarsi synowie, jednak z kilku powodów przybrały one zupełnie inny kształt. Drugie i trzecie pokolenie francuskich muzułmanów zastało przedmieścia jako szare, odizolowane od reszty społeczeństwa getta. Dziś praktycznie brak tam pracodawców i ich przedsiębiorstw, mogących wyciągnąć imigranckie rodziny z kręgu wykluczenia. Barbara Pasamonik jako jedną z przyczyn degradacji przedmieść podaje patriarchalny model wychowywania dzieci, który zepchnął muzułmańskich chłopców na drogę bezsilnej nienawiści i przemocy. Chłopcy dorastają w poczuciu, że będą kiedyś panami domu, pozbawia się ich jednak narzędzi do prawidłowego wejścia w wyznaczoną role.

[12] Książka F. Amary została przetłumaczona na język angielski i wydana pod tytułem: *Breaking the silence. French women's voices from the ghetto* (2006); cyt. za: B. Pasamonik, *Rola płci…*, s. 142.

[13] B. Pasamonik, *Rola płci…*, s. 142.

Często praktycznie nie mają obowiązków poza szkołą, mogą długo przebywać poza domem, co w połączeniu z trudną sytuacją ekonomiczną przedmieść przekłada się na kompletny brak perspektyw godziwego wykształcenia i zatrudnienia. Ci młodzi ludzie, kierowani frustracją spowodowaną niemożnością pełnienia przeznaczonej im roli i nienawiścią do państwa francuskiego, które o nich zapomniało, uciekają w przemoc, koncentrującą się głównie na kobietach z rodziny i sąsiedztwa.

Sytuację młodych francuskich muzułmanek z drugiego i trzeciego pokolenia Piotr Moszyński, w jednym z artykułów opublikowanych w czasopiśmie „Wprost", nazywa „schizofreniczną"[14]. Patriarchalne wychowanie na swój sposób – paradoksalnie – sprzyja dziewczętom z rodzin imigranckich. Wychowywane w duchu posłuszeństwa i obowiązkowości od dziecka uczyły się systematycznej pracy, co przekładało się na lepsze wyniki w szkole, a w konsekwencji lepsze uczelnie i perspektywy zatrudnienia. Te okoliczności spowodowały, że muzułmanki dużo lepiej niż ich bracia poradziły sobie z wejściem w społeczeństwo liberalnej Francji. Na uczelniach czy w pracy są wykształconymi, wolnymi i samodzielnymi jednostkami, podczas gdy rodzima kultura nader często próbuje zamknąć je w tradycyjnych rolach żony i matki. Z kolei jej zbrutalizowana wersja z przedmieść Paryża i innych dużych miast naraża na wykluczenie ze wspólnoty, prześladowanie i przemoc. Wiele młodych kobiet z powodu strachu lub braku pomocy z zewnątrz poddaje się narzuconym standardom. Te, które zdecydują się wybrać drogę emancypacji czeka trudna batalia, w której zwycięstwo bywa okupione rezygnacją z kulturowej tożsamości.

Afera chustkowa

Spór wokół noszenia chust islamskich w szkołach publicznych wywołał w społeczeństwie francuskim burzliwą dyskusję, która, mimo legislacyjnego rozstrzygnięcia tej kwestii w 2004 r.[15], na wielu płaszczyznach trwa nadal[16]. Wszystkie aspekty tego konfliktu mniej lub bardziej bezpośrednio dotykały

[14] Cyt. za: K. Gajewicz-Korab, *Obraz muzułmanów we Francji… ,* s. 76.
[15] Chodzi o Ustawę z dnia 15 marca o unormowaniu, w wykonaniu zasady świeckości, noszenia znaków lub ubiorów wyrażających przynależność religijną w szkołach, gimnazjach i liceach publicznych; zob. *Prawo francuskie*, *Tom II*, red. A. Machowska, K. Wojtyczek, Kraków 2005, s. 71-72, za: K. Podgórska, *Konflikt wokół chust…*, s. 135.
[16] K. Podgórska, *Konflikt wokół chust…*, s. 129.

kwestii kształtu zasady *laicité* i w efekcie obnażyły daleko idące rozbieżności w jej rozumieniu. Doskonałym tego przykładem jest kazus 12-letniej Turczynki, której z powodu noszenia chusty odmówiono przyjęcia do szkoły w collegu w Flers w 1998 r. Kilka lat wcześniej, w 1994 r., minister Francois Bayrou opublikował okólnik, w którym wprowadził rozróżnienie między „dyskretnymi", a „ostentacyjnymi" symbolami religijnymi, zakazując noszenia w szkole tych ostatnich. W praktyce muzułmańskie chusty zostały uznane za symbole ostatniej kategorii[17]. Decyzja dyrektora szkoły prawdopodobnie została oparta o ten właśnie dokument oraz podtrzymana przez władze państwowe. Spotkało się to z falą protestów nauczycieli popierających młodą Turczynkę „w obronie republikańskiej zasady *laicité*". Z kolei w grudniu 2000 r. Wysoka Rada ds. „Integracji" wydała raport pt. „*Islam jest zgodny z Republiką*", w którym uznała zakazywanie dziewczętom uczęszczania do szkół w chustach za niedopuszczalne[18]. Okoliczności te świadczą o głębokiej niespójności w interpretacji zasady laickości w państwie francuskim.

Znamienny dla konfliktu wokół chust jest fakt, że w większości głosów w dyskusji, czy to popierających chusty, czy opowiadających się za ich zakazaniem w przestrzeni publicznej, chusta jawi się jako symbol o niepodważalnych i silnych konotacjach religijnych lub kulturowych. Interpretuje się ją jako „symbol walki z diabłem", oznakę skromności, moralności i godności muzułmańskiej kobiety[19] lub – z przeciwnej strony barykady – jako narzędzie upokorzenia i opresji[20]. Tymczasem Luis Cardoso, nauczyciel historii i geografii w liceum Garbriela Haveza, wyraził wart uwagi pogląd na sprawę, wyłamujący się nieco z przedstawionego dyskursu. W tym liceum w 1989 r. miał miejsce incydent, który wywołał lawinę komentarzy w mediach. W połowie września trzy uczennice imigranckiego pochodzenia przyszły do szkoły w chustach i zostały z niej relegowane – dyrekcja potraktowała ich zachowanie jako złamanie

[17] Tamże, s. 131.

[18] Tamże, s. 131.

[19] M. Rapacki, *Chusta i naród republikański*, „Gazeta Wyborcza" 2004, nr 20; cyt. za: K. Podgórska, *Konflikt wokół chust...*, s. 130.

[20] Tak argumentowała m.in. Fadela Amara, założycielka stowarzyszenia *Ni putes ni soumises* i autorka książki o tym samym tytule; za: B. Pasamonik, *Rola płci...*, s. 116 oraz K. Podgórska, *Konflikt wokół chust…*, s. 132.

regulaminu szkoły[21]. Cardoso zinterpretował ich postawę w kategoriach „młodzieńczego poszukiwania tożsamości i buntu, chęci pogodzenia islamu z nowoczesnością"[22]. Zwrócił także uwagę na niespójność ich rzekomej religijności. Jedna z dziewcząt nie zgodziła się na zdjęcie chusty do szkolnej fotografii i mimo to, nosiła krótkie spódnice odsłaniające kolana i łydki. Uczestniczyła w koedukacyjnych zajęciach szkolnych, podobnie jak jej koleżanki[23].

Poglądy na ustawę z 2004 r. były bardzo zróżnicowane, także w środowiskach muzułmańskich i feministycznych, a linie podziału, jak zwraca uwagę Barbara Pasamonik, nie były identyczne z etnicznymi. Przykładowo, feministka Christine Delphy przekonywała, że muzułmańskiej chusty nie da się sprowadzić do roli symbolu ucisku i manipulacji, z czym nie zgodziła się działaczka na rzecz kobiet z przedmieść Fadela Amara[24]. Wiele związków wyznaniowych, także chrześcijańskich, sprzeciwiło się zakazowi noszenia chust, widząc w tym przejaw dyskryminacji ze względu na przynależność religijną. Z kolei imam Mohammed Tantawi, rektor uniwersytetu w Kairze uznał, że jeżeli kobieta żyje w państwie niemuzułmańskim, decyzja o noszeniu chusty w obliczu zakazu jaki może wydać suwerenne państwo, należy do niej[25]. *Nota bene*, wystąpieniem tym Tantawi złagodził nieco stanowiska niektórych państw muzułmańskich, które surowo potępiały francuską ustawę[26].

Analizując wypowiedzi samych kobiet odnośnie przyczyn noszenia przez nie chust, można odkryć, że przyczyny nie zawsze są tak proste i oczywiste jak przymus czy religia. Chusta może pełnić bardzo ważną rolę mediacyjną i adaptacyjną[27], może stanowić narzędzie w walce o emancypację bez wyrzekania się własnej kultury. Przykładowo, w celu wynegocjowania swobody decyzji w kwestii małżeństwa, młoda kobieta powołuje się na Koran, który dał jej prawo wyboru partnera. Jeżeli dodatkowo nosi chustę, zyskuje w oczach rodziny, która nie może wówczas zarzucić jej braku religijności. Dodatkowo, jej argumenty oparte na zasadach islamu stają się o wiele bardziej wiarygodne.

[21] B. Pasamonik, *Rola płci…*, s. 114.
[22] Tamże.
[23] Tamże.
[24] Tamże, s. 116.
[25] K. Podgórska, *Konflikt wokół chust…*, s. 136.
[26] Tamże.
[27] B. Pasamonik, *Rola płci…*, s. 121.

Na polu społecznym natomiast, chusta często stanowi przejaw walki o tożsamość, formę przeciwstawienia się stereotypowi biernej i ciemiężonej muzułmanki, która, dopóki pozostaje w obrębie rodzimej kultury, nie potrafi żyć i myśleć samodzielnie.

Ni putes ni soumises

Zwrot ten jest nazwą organizacji, założonej przez Fadelę Amarę i oznacza dosłownie: „Ani dziwki, ani podporządkowane". Pod tym hasłem 8 marca 2003 roku ponad 30 tys. mieszkańców Francji przeszło ulicami Paryża, by zaprotestować przeciw niekończącej się fali przemocy, która owładnęła przedmieścia. Impulsem do zorganizowania demonstracji było spalenie żywcem przez gang w Vitry-sur-Seine 17-letniej Sohane Benziane. Protesty odbyły się także w wielu innych miastach Republiki, a ruch społeczny, który zrodził się w ich wyniku, przekształcono w stowarzyszenie. Jego celem jest doprowadzenie do przerwania spirali przemocy na przedmieściach i poprawy sytuacji ich mieszkańców, poprzez, po pierwsze, niesienie pomocy ofiarom prześladowań (stowarzyszenie organizuje schroniska dla uciekających z domu dziewcząt oraz postuluje zakładanie specjalnych stanowisk na posterunkach policji), a po drugie, poprzez edukację. W 2005 roku wydano „Przewodnik Szacunku", książeczkę składającą się z trzech rozdziałów: o seksualności, obyczajach i przemocy. Jej trzon stanowią pytania i świadectwa młodych ludzi, opowiadających o swoich własnych, życiowych problemach. Jak zauważa B. Pasamonik, nie zawiera ona jasnych odpowiedzi na te problemy, ale „pokazuje młodym ludziom klucz do ich własnej emancypacji – życie w zgodzie z samym sobą"[28].

Hasło „ni putes ni soumises" zdaje się doskonale oddawać charakter walki francuskich muzułmanek o emancypację. Po pierwsze, zmagają się one z opresyjnością własnej kultury, nierzadko zradykalizowanej z powodu szoku, jaki kontakt z liberalnym Zachodem wywołał u pierwszych imigrantów. Ponadto, izolacja przedmieść oraz dotkliwe bezrobocie, które pogrążyło te dzielnice w biedzie i obyczajowym upadku, stwarza kolejne bariery, stawiając młode kobiety przed trudnym lecz nieuniknionym wyborem: adaptacja i odnalezienie swojej roli w indywidualistycznym francuskim społeczeństwie lub życie w ro-

[28] Tamże, s. 153.

dzinnej wspólnocie. Wiele z tych kobiet poszukuje kompromisowych rozwiązań, co widać choćby na przykładzie noszenia chust. Chusty jawią się tu jednak bardziej jako negocjacyjne narzędzie lub przejaw młodzieńczego poszukiwania tożsamości, nie zaś wyraz autentycznego, głębokiego przywiązania religijnego. W konsekwencji, mamy do czynienia ze zdecydowanie „zachodnim" modelem emancypacji – poprzez wykroczenie ponad przynależność grupową, wysunięcie indywidualnych celów na pierwszy plan. Na tym etapie pojawiają się z kolei problemy rasizmu oraz stereotypów, związanych z postrzeganiem muzułmanek jako biernych ofiar męskiej dominacji i przemocy. „Ni putes ni soumises" to stanowcze przekreślenie obu opresyjnych punktów widzenia.

Wielka Brytania

Definicja narodu w modelu wielokulturowym opracowana przez Castles'a i Millera jest niemal tożsama z definicją właściwą modelowi republikańskiemu, z tą różnicą, że imigranci dostosowując się do zastanego prawa, mogą zachować odrębność kulturową[29]. Model ten nie próbuje zatem zanegować przynależności grupowych, jak to miało miejsce w systemie francuskim lecz, dostrzegając ich znaczenie, pozostawia duże pole do kultywowania rodzimych tradycji i obyczajów. Dopuszcza także religię do przestrzeni publicznej[30].

Wartości, które leżą u podstaw tego systemu, mają źródła przede wszystkim historyczne. Od początku swojego istnienia Zjednoczone Królestwo składało się z różnych narodów o ugruntowanej tożsamości, następnie zaś przez wiele lat prowadziło politykę imperialną, co znacząco wpłynęło na kształt brytyjskiej tożsamości. Robin Cohen zwraca uwagę historyczną zmienność i plastyczność jej granic.[31] Przez wieki różne płaszczyzny identyfikacji krzyżowały się ze sobą. Mieszkańców Imperium z różnych stron świata często cechowała silna tożsamość narodowa i etniczna, a jednocześnie, jako brytyjscy poddani, dysponowali oni tym samym zestawem uprawnień. Niekiedy podejmowano próby uściślenia granic brytyjskiej tożsamości, np. poprzez jej terytorializację – w myśl tej koncepcji za „prawdziwego" Brytyjczyka uznawano mieszkańca

[29] Tamże, s. 35.
[30] Tamże, s. 39.
[31] R. Cohen, *Frontiers of Identity: The British and Others*, London 1994; za: R. Włoch, *Polityka integracji...* , s. 61.

Wysp Brytyjskich[32]. Z kolei po II wojnie światowej, gdy przybysze z południowej Azji, korzystając z praw obywatelskich, osiedlają się w Wielkiej Brytanii, jedną z odpowiedzi na to zjawisko stanowiła próba „urasowienia" brytyjskości. Brytyjczykiem miał być zatem obywatel o białym kolorze skóry. Pomysł ten, choć popularny w niektórych kręgach społeczeństwa, nie znalazł odzwierciedlenia w brytyjskiej polityce integracji[33].

Model integracji w Wielkiej Brytanii zaprojektowano na „tradycyjnym, pragmatycznym podejściu do wspólnoty narodowej"[34] Raz jeszcze zdefiniowano obywatelstwo jako katalog cywilnych, politycznych i społecznych uprawnień, bez podjęcia próby precyzyjnego określenia i „uświęcenia" cech narodowej wspólnoty, jak miało to miejsce we Francji. Wieloletnia tradycja wielokulturowa i niejasna, rozmyta tożsamość narodowa nie zrodziły potrzeby integracji przez akulturację[35]. Wprost przeciwnie – względna tolerancja dla różnorodności zdaje się być trwale wpisana w tradycję. Warto wspomnieć, że do zbudowania modelu wielokulturowego w Wielkiej Brytanii przyczyniły się także cechy samych imigrantów. Często byli to ludzie zaznajomieni już w jakimś stopniu z funkcjonowaniem brytyjskiej administracji i posługujący się językiem angielskim, co z pewnością ułatwiło walkę o prawa grupowe[36]. Ponadto, długo funkcjonował wśród nich „mit powrotu" do ojczyzn. Jakiekolwiek zatem próby asymilacji ze społeczeństwem przyjmującym z góry uznawano za zbędne lub niepożądane.

Kolejną cechą omawianego modelu jest rozwiązywanie problemów związanych z mniejszościami narodowymi i etnicznymi raczej na szczeblu lokalnym. Hasło „żyj i pozwól żyć", od lat przyświecające Brytyjczykom w kształtowaniu relacji z mniejszościami, realizuje się w tym, że rola państwa w procesie integracji jest z założenia znikoma. Widać to wyraźnie na przykładzie afery chustkowej, która przebiegła zupełnie inaczej niż w republikańskiej Francji. Nie prowadzono ogólnospołecznej i ideologicznej debaty nad dopuszczalnymi formami wyrażania przynależności religijnej w przestrzeni publicznej. Przyj-

[32] Tamże.
[33] R. Włoch, *Polityka integracji…*, s. 63.
[34] Tamże.
[35] Tamże.
[36] A. S. Nalborczyk, A. Sieklucka, *Muzułmanie w Wielkiej Brytanii. Jedna czy wiele społeczności muzułmańskich?*, [w:] *Muzułmanie w Europie*, red. A. Parzymies, Warszawa 2005, s. 363.

mowane lokalnie rozstrzygnięcia konfliktów miały czysto pragmatyczny charakter i sprowadzały się raczej do załagodzenia konkretnego sporu. Przykładowo, w szkole w Altrincham zaakceptowano kompromis, zgodnie z którym zakaz noszenia chust dotyczy wyłącznie lekcji laboratoryjnych i gimnastyki. Z kolei w wielokulturowej szkole średniej w Denbigh (Luton), muzułmanki noszą specjalny strój – *salwar kamiz* – zaadaptowany na wzór szkolnego mundurka i akceptowany przez muzułmańskie rodziny[37].

Cienie wielokulturowości

Od połowy lat dziewięćdziesiątych w świecie zachodnim toczy się burzliwa debata nad rzeczywistymi konsekwencjami stosowania polityki multikulturalizmu. Tragiczne wydarzenia, które nastąpiły później (zamachy na World Trade Center i Pentagon z 11 września 2001 r. oraz zamach w Londynie z 2005 r.) dodatkowo wzmocniły falę krytyki i znacząco wpłynęły na zmianę społecznego dyskursu nad mniejszościami w Europie. Z jednej strony, polityce wielokulturowości zarzuca się brak przestrzeni do integracji migrantów ze społeczeństwem przyjmującym. Możliwość swobodnego kultywowania rodzimej tradycji szybko okazała się bowiem drogą do zamknięcia się w jej strukturach lub radykalizacji pod wpływem kulturowego szoku. Afera wokół *Szatańskich wersetów* Salmana Rushdiego (1989) jest jednym z przejawów tego procesu. W początkowo spontanicznych, potem zorganizowanych protestach brytyjscy muzułmanie solidarnie stanęli w obronie wartości islamu. Protesty, jak podaje A.S. Nalborczyk i A. Sieklucka, skonsolidowały i wzmocniły siłę oddziaływania organizacji muzułmańskich[38]. Dotąd rozproszeni, identyfikujący się raczej poprzez kraj pochodzenia niż religię imigranci zaczęli niejako na nowo definiować samych siebie, odnaleźli wspólnotę umiejscowioną w opozycji wobec wartości obcego im Zachodu. Termin *British Muslims* zaczął funkcjonować w mediach po aferze Rushdiego.

Druga oś krytyki, konstruowana i popierana głównie przez środowiska lewicowe, sformułowała między innymi zarzut celebrowania nierówności społecznych jako różnic kulturowych[39]. Na szczególną uwagę w tym kontekście

[37] B. Pasamonik, *Rola płci*..., s. 118.
[38] A. S. Nalborczyk, A. Sieklucka, *Muzułmanie w Wielkiej Brytanii*…, s. 366.
[39] B. Pasamonik, *Rola płci*…, s. 45.

zasługuje feministyczna krytyka multikulturalizmu, ponieważ wspomniany zarzut odnosi się także do kwestii praw kobiet. Susan Moller Okin w słynnej książce „*Is Multiculturalism Bad for Women?*" wykazała paradoks doktryny tolerancji wobec wszystkich grup kulturowych, podczas gdy część z nich pozostaje w sprzeczności z liberalnymi wartościami wolności i równości płci[40]. W przypadku mniejszości muzułmańskiej problem stanowią nie tylko najbardziej rażące przykłady nieakceptowalnych obyczajów (przemoc na tle honoru, zabiegi ekscyzji) lecz także powszechnie przyjmowany model życia rodzinnego, rzutujący na sytuację społeczną kobiet. Młodym muzułmankom, wychowywanym głównie w roli przyszłych żon i matek, często odmawia się dostępu do edukacji, bądź przedwcześnie ją przerywa. Aranżowane, przymusowe małżeństwa również nie należą do rzadkości. Brak stosownego wykształcenia i zamknięcie w rodzinnych strukturach powodują społeczną izolację migrantek, uniemożliwiającą im wejście na drogę emancypacji. Izolacji sprzyja, z jednej strony, postawa państwa brytyjskiego, z zasady nieingerującego w sferę zwyczajów i tradycji, z drugiej zaś strony, utrwalone na Zachodzie stereotypy na temat muzułmanek. W sytuacji wyobcowania i osamotnienia nie pomagają również zachodnie feministki, które jedyną możliwość upodmiotowienia kobiet w widzą w całkowitym uwolnieniu się spod wpływów opresyjnej kultury islamu. Tymczasem wiele imigrantek drugiego i trzeciego pokolenia obrało zupełnie inną ścieżkę walki o swoją podmiotowość, udowadniając tym samym, że zachodni wzór emancypacji jest tylko jedną z opcji[41].

Feminizm islamski i aktywistki z Birmingham

Feminizm muzułmański[42] rodzi się w XX wieku w Egipcie jako jeden z ruchów emancypacyjnych i antykolonialnych. Do lat osiemdziesiątych pozostaje pod silnym wpływem zachodnich idei, walcząc o prawa polityczne dla kobiet i większy ich udział w życiu społecznym.[43] Później, częściowo pod wpły-

[40] Tamże, s. 47.
[41] Tamże, s. 206.
[42] Używam zamiennie określeń „*islamski*" i „*muzułmański*", choć w literaturze można spotkać rozróżnienie tych dwóch pojęć ze względu na duże zróżnicowanie ruchów kobiecych w świecie islamu. np.: B. Pasamonik, *Rola płci…*, feminizmem islamskim nazywa nurt bardziej radykalny, odnoszący się do zachodnich wzorców emancypacji całkowicie negatywnie.
[43] B. Pasamonik, *Rola płci…*, s. 239.

wem rozczarowania wynikami modernizacji na wzór europejski, muzułmańskie aktywistki zwracają się ku własnej kulturze, tworząc tym samym ideę emancypacji w obrębie religii.

Głównym założeniem islamskiego feminizmu jest przekonanie, iż źródłem równouprawnienia i sprawiedliwości, a co za tym idzie, także praw kobiet jest Koran. Jedna z czołowych przedstawicielek nurtu, Amina Wadud, dokonując interpretacji jednej z sur świętej księgi islamu, traktującej o stworzeniu człowieka, zwraca uwagę na ustanowioną przez Allaha równowagę płci. Zdaniem działaczki owa równowaga powinna znaleźć odbicie we wszystkich dziedzinach życia społecznego, nie tylko w sferze stosunków prywatnych lecz także w przestrzeni publicznej[44]. Bóg, tworząc równocześnie mężczyznę i kobietę, nadał im obu prawo do bycia odpowiedzialnymi za współkształtowanie społecznej rzeczywistości[45].

Koran nadał kobietom liczne uprawnienia, takie jak możliwość samodzielnego zawierania kontraktu małżeńskiego, prowadzenia biznesu, czy samodzielnego zarabiania pieniędzy. Dlatego misją i zasadniczym postulatem feminizmu islamskiego jest „powrót do źródeł", nowa egzegeza Koranu, która pozwoli wydobyć z niego znane islamowi idee równouprawnienia i tolerancji. W tym celu należy „oczyścić" Koran z fałszywych interpretacji przez wieki narzucanych i utrwalanych w patriarchalnych społeczeństwach. Przykładowo, pakistańska działaczka Asma Barlas, odczytując surę, która przez wiele lat była interpretowana jako zezwalająca na stosowanie wobec kobiet kar cielesnych, stawia pytanie, dlaczego z wielu możliwych tłumaczeń Koranu wybiera się najgorsze z możliwych. Arabskie słowo, tłumaczone najczęściej jako „bić", może znaczyć również tyle co „oddzielać" lub „odchodzić"[46].

Charakterystyczna dla islamskiego feminizmu jest tak zwana dialektyka równości i różnicy. Koran sytuuje kobietę i mężczyznę jako równych wobec Allaha, jednocześnie przypisując im różne role społeczne. Muzułmańskie feministki nie upatrują w tych różnicach braku równości. Przeciwnie, akceptują je jako wzajemne uzupełnianie się płci oraz dostrzegają komplementarność praw i obowiązków ustanowionych przez Koran. Przykładowo, fakt, że to mężczyzna

[44] A. Wadud, *Islam Beyond Patriarchy Through Gender Inclusive Qur'anic Analysis,* Musawah 2010. s. 97.
[45] Tamże, s. 97.
[46] Tamże, s. 222.

został ustanowionym głową rodziny, skutkuje nałożeniem na niego poważnych obowiązków, w postaci opieki nad rodziną, zapewnienia żonie utrzymania i statusu materialnego nie gorszego niż ten, którego zaznała w domu rodzinnym[47]. Z kolei żona, gdy zarobi pieniądze (na co zezwala jej Koran), nie ma obowiązku dokładania ich do rodzinnego budżetu i może je przeznaczyć na własne potrzeby. Podobnie tłumaczy się nierówność kobiet i mężczyzn w dziedziczeniu.

Emancypacja w obrębie religii zakłada zatem upodmiotowienie kobiety poprzez samorealizację w roli, którą wyznaczył jej Koran. W całkowitym zrównaniu płci i „przemieszaniu" ról na wzór zachodni wiele islamskich feministek widzi źródło nowej opresji i frustracji. Uznanie różnicy i wzajemny szacunek pozwalają na spełnienie i prawdziwą wolność. Badania Marty Warat dostarczają ciekawych informacji na temat wprowadzania w życie idei feminizmu islamskiego wśród migrantek z Birmingham[48]. Młode muzułmanki często decydują się na działalność w lokalnych, nieformalnych stowarzyszeniach, dzięki czemu zyskują większą samodzielność, pozostając jednocześnie w zgodzie z nakazami religii i tradycji. Promują nowy obraz kobiety islamu - aktywnej społecznie, zdolnej do podejmowania dyskusji, dumnej z pełnionych przez siebie ról. Dekonstruują utarty podział na to co publiczne i prywatne, tworzą nową przestrzeń dla wspólnotowego i międzykulturowego dialogu.

Podsumowanie

Przyjęty w poszczególnych państwach model polityki integracyjnej bez wątpienia wpływa na kształtowanie się sytuacji społecznej mniejszości narodowych i etnicznych. Nie bez znaczenia dla rzetelności prowadzonych w tym zakresie analiz pozostaje kategoria płci. Niekiedy te same zjawiska powodują inne konsekwencje dla kobiet, inne dla mężczyzn z rodzin imigranckich. Najbardziej wyrazistym tego przykładem jest Francja, gdzie kryzys ekonomiczny, który dotkliwie doświadczył przedmieścia, całkowicie podkopał autorytet ojców i pozbawił ich synów szans na godne życie, wpędzając ich na drogę głębokiej frustracji i nienawiści. Z kolei córki, z reguły bardziej zdyscyplinowane,

[47] Tamże, s. 222.

[48] Informacje na temat aktywności społecznej muzułmanek z Birmingham czerpałam z artykułu: M. Warat, *„Niewidzialny" aktywizm? Brytyjskie muzułmanki i polityka na przykładzie Birmingham*, [w:] *Ponad granicami*, red. M. Warat, A. Małek, Kraków 2010.

osiągały lepsze wyniki w szkole i w efekcie, dużo lepiej poradziły sobie na francuskim rynku pracy niż ich bracia. Często to one pełniły funkcję „pośredników" między rodziną, a francuską administracją, co wzmacniało ich pozycję w oczach bliskich. Jednocześnie wiele młodych kobiet z osiedli na przedmieściach narażonych jest na przemoc, związaną z obsesyjną i brutalną kontrolą ich seksualności. Muzułmanki, chcąc rozwijać się zawodowo i w pełni usamodzielnić, zmuszone są toczyć trudną walkę na dwóch frontach, z jednej strony z barierami i stereotypami obecnymi w społeczeństwie francuskim, a z drugiej strony, z ograniczeniami pochodzącymi z ich własnej kultury. Nierzadko emancypacja oznaczać musi rezygnację z poczucia przynależności do mniejszościowej wspólnoty.

Wielokrotnie już cytowana Barbara Pasamonik w książce *Rola płci w procesie integracji europejskich muzułmanów*[49] zwróciła uwagę na dwa komponenty pojęcia „emancypacja". Jest to zarówno obiektywne uwolnienie się od opresyjnego systemu, jak i subiektywne poczucie autonomii i satysfakcji z pełnionych ról. Feminizm islamski, realizowany w wersji imigrantek z Birmingham zdaje się, przynajmniej częściowo, odpowiadać tej definicji. Jest on tworzeniem nowego wymiaru tożsamości muzułmańskiej. Kobiety dzięki działalności stowarzyszeniowej zyskują możliwość rozwoju i samorealizacji, nie rezygnując jednocześnie z przynależności do struktur rodzinnych i kulturowych. Przełamują stereotypy ciemiężonej i biernej muzułmanki, otwierając drogę do dialogu i integracji ze społeczeństwem brytyjskim. Z drugiej strony, upodmiotowienie w obrębie religii zakłada podporządkowanie się jej nakazom i zakazom. Część islamskich feministek w zasadzie bezdyskusyjnie przyjmuje określone w Koranie cechy i życiowe przeznaczenie obu płci. Z perspektywy zachodniego pojmowania emancypacji, może to wydawać się zbyt daleko idącym ograniczeniem lub wręcz wtórnym poddaniem się narzuconej hierarchii. Życie w zgodzie ze wspólnotą sprzyja jednak budowaniu poczucia dumy i autentyczności kulturowej, co w procesie integracji ma niebagatelne znaczenie.

[49] B. Pasamonik, *Rola płci…*

Bibliografia

Cohen Robin, *Frontiers of Identity: The British and Others*, London 1994.

Gajlewicz-Korab Katarzyna, *Obraz muzułmanów we Francji w tamtejszych tygodnikach opinii*, Warszawa 2011.

Olechnicki Krzysztof, Załęcki Paweł, *Słownik socjologiczny*, Toruń 1997.

Pasamonik Barbara, *Rola płci w procesie integracji europejskich muzułmanów*, Kraków 2013.

Podgórska Karolina, *Konflikt wokół chust islamskich we Francji*, „Przegląd Zachodni" 2007, nr 3.

Prawo francuskie, *Tom II,* red. A. Machowska, K. Wojtyczek, Kraków 2005.

Rapacki Marek, *Chusta i naród republikański*, „Gazeta Wyborcza" 2004, nr 20.

Skowron-Nalborczyk Agata, Sieklucka Anna, *Muzułmanie w Wielkiej Brytanii. Jedna czy wiele społeczności muzułmańskich?*, [w:] *Muzułmanie w Europie*, red. A, Parzymies, Warszawa 2005.

Wadud Amina, *Islam Beyond Patriarchy Through Gender Inclusive Qur'anic Analysis*, Musawah 2010.

Warat Marta, *„Niewidzialny" aktywizm? Brytyjskie muzułmanki i polityka na przykładzie Birmingham*, [w: *Ponad granicami: kobiety, migracje, obywatelstwo*, red. Marta Warat, Agnieszka Małek, Kraków 2010.

Włoch Renata, *Polityka integracji muzułmanów we Francji i Wielkiej Brytanii*, Warszawa 2001.

SUMMARY

A MUSLIM WOMAN IN THE EUROPEAN SOCIETY. THE ROLE OF ISLAMIC FEMINISM IN BUILDING RELATIONSHIPS WITH THE WEST

The issue of immigration and integration of Islamic newcomers from Asia and Africa is one of the biggest challenges for Europe these days. The West's longlasting tradition of migrating, which begins shortly after Second World War, has developed different approaches to accepting other cultures' representatives. Among them, two models stand out. Despite coming from one premiss, they are considered opposite – republican model (French one) and multicultural model (developed in the Great Britain since 80s). The assumption, that one can include immigrants in civil community was a common point for both of them, however they tried to achieve the goal differently. The republican model, which strictly follows the rules set by law, expected the immigrants to assimilate, while favoring an individual instead of the group. On the other hand, the the British multicultural policy allowed to leave full cultural distinctiveness.

The situation of Islamic women was being shaped differently in France and in Great Britain. The French assimilation paved for them the road to emancipation with a western flavor. However, it created new problems, strictly connected to their frustrated husbands, who couldn't 'blend in' well into European society. In Great Britain, among women who stayed in the structures of their culture, the Islamic feminism was born, partially inspired by the western feminism and partially because of its criticism.

Key words: islamic feminism, multiculturalism, imigrants, emancipation

Monika Paliszewska-Mojsiuk

Uniwersytet Gdański

Sytuacja Amerykanów chińskiego pochodzenia w XXI wieku

Amerykańska pisarka chińskiego pochodzenia, Amy Tan, w swojej powieści „Klub Radości i Szczęścia" powołuje się na chińską mądrość życiową – „Mądry człowiek nie idzie pod wiatr […]. «Z południowym wiatrem dolecisz na północ. Najsilniejszy wiatr jest niewidzialny»"[1]. Idealnie odzwierciedla ona zachowanie chińskich imigrantów w Stanach Zjednoczonych. Na przestrzeni lat nie próbowali oni walczyć z obowiązującymi prawami, lecz dostosowywali się do obecnej sytuacji. Dzięki tej taktyce Chińczycy zamieszkujący Stany Zjednoczone stanowią obecnie 1,3% całej ludności USA i należą do jednej z najbardziej licznych grup etnicznych w Ameryce[2]. Pierwsi Chińczycy przybyli do Stanów Zjednoczonych w 1848 roku, kiedy w Kalifornii odkryto pokłady złota[3]. Od tego momentu historia chińskiej migracji do USA była bardzo burzliwa[4]. W latach 1882-1943, na mocy prawa federalnego, wybrane grupy społeczne obywateli Państwa Środka zostały pozbawione możliwości imigracji do Stanów Zjednoczonych[5]. W 1943 roku wprowadzono pierwsze złagodzenie przepisów, jednak dopiero w 1965 roku, kiedy prezydent Lyndon B. Johnson podpisał *Immigration and Nationality Act of 1965,* prawo imigracyjne Stanów Zjednoczonych stało się jednakowe dla obywateli wszystkich krajów świata i nie wykluczało nikogo ze względu na rasę, pochodzenie czy płeć. Umożliwiło

[1] A. Tan, *Klub Radości i Szczęścia*, Katowice, 1997, s. 240.

[2] *Population Distribution and Change: 2000 to 2010*, [online] https://www.census.gov/prod/cen2010/briefs/c2010br-01.pdf [dostęp: 04.04.2018]; *The Asian Population: 2010*, [online] https://www.census.gov/prod/cen2010/briefs/c2010br-11.pdf [dostęp: 04.04.2018].

[3] Patrz. M. Paliszewska-Mojsiuk, *Historia imigracji Chińczyków do Stanów Zjednoczonych - pierwsza fala*, „Gdańskie Studia Azji Wschodniej" 2018, nr 13, s. 51-62.

[4] J. Pfaelzer, *Driven Out: The Forgotten War against Chinese Americans*, Nowy Jork, 2008, s. 2.

[5] E. Lee, *At America's Gate: Chinese Immigration during the Exclusion Era, 1882-1943*, USA 2003, s. 43-45.

to legalną migrację obywateli chińskich, którzy wykorzystują to prawo aż po dzień dzisiejszy [6].

W niniejszym artykule autorka skupia się na mniejszości chińskiej w Stanach Zjednoczonych w XXI wieku. Głównymi aspektami, które analizuję są struktura społeczna, status socjoekonomiczny na podstawie edukacji oraz wizja przyszłości tej grupy etnicznej. Analiza opiera się na porównaniu danych ze spisów ludności przeprowadzanych na terenie Stanów Zjednoczonych.

Na wstępie chciałabym uściślić, że w żadnej definicji naukowej, nie istnieje sprecyzowane określenie „grupy etnicznej". Jest ona definiowana przez społeczeństwo a nie przez naukę. Grupą etniczną określamy grupę ludzi, którzy w jakiś sposób identyfikują się ze sobą w oparciu o dziedzictwo kulturowe, wspólny język, zbliżony wygląd zewnętrzny czy łączące ich doświadczenie społeczne. W związku z tym w każdym społeczeństwie możemy napotkać zupełnie inne struktury grup etnicznych. Obecnie w Stanach Zjednoczonych określonych jest pięć głównych grup etnicznych: ludność biała, Latynosi, Afroamerykanie, Azjaci i wyspiarze Pacyfiku oraz rdzenni mieszkańcy Ameryki i Alaski[7]. Dodatkowo grupy te dzielą się również ze względu na rasę. Podział ten jest szeroko wykorzystywany podczas amerykańskiego spisu ludności. Odbywają się one co 10 lat, począwszy od 1790 roku i są przeprowadzane przez agencję rządową, *United States Census Bureau*. Stanowią najlepsze źródło danych dotyczących społeczeństwa USA. Przez lata próbowano opracować najlepszy sposób określenia przynależności rasowej i etnicznej mieszkańców Stanów Zjednoczonych. W trakcie pierwszego spisu ludności istniały tylko dwie kategorie: biały albo „inny", a niewolnicy byli liczeni osobnym spisem. W 1860 roku rozszerzono zakres do trzech kategorii: biały, czarnoskóry oraz mulat. Do 1890 roku wśród możliwych do wyboru ras nie było opcji zaznaczenia pochodzenia chińskiego lub chociażby azjatyckiego. W XX wieku kilkukrotnie modyfikowano formularze wyboru swojego pochodzenia jednak nadal nie były one idealne, w związku z tym od 2000 roku można wybrać więcej niż jedną kategorię rasową, gdyż w kraju, który tak naprawdę w większości składa się z imigrantów,

[6] J. Yung, *Unbound Feet: A Social History of Chinese Women in San Francisco*, Berkeley, 1995, s. 293; E. Lee, *At America's Gate…*, s. 247.

[7] K. M. Pollard, W. P. O'Hare, *America's Racial and Ethnic Minorities*, "Population Bulletin" 1999, vol. 54, no. 3, s. 8-9.

wiele osób utożsamia się z więcej niż jedną grupą etniczną[8]. W 2005 roku *United States Census Bureau* uruchomiło dodatkowy system zbierania danych - *American Community Survey* (ACS), który rocznie zbiera dane z ponad 3,5 miliona gospodarstw w Stanach Zjednoczonych. Analiza zebranych danych prowadzona jest w trybie ciągłym, w związku z tym dużo lepiej odzwierciedla bieżący stan populacji[9].

W przypadku analizy danych dotyczących osób pochodzenia chińskiego dodatkowym aspektem jest to, że w zależności od badania przyjęte są inne kryteria dotyczące tego jakie terytorium obejmują Chiny. Raporty z danych zbieranych podczas spisów ludności przeprowadzanych w każdej dekadzie ukazują wartości liczbowe zarówno dla całej ludności pochodzenia chińskiego, jak i osobne dla Tajwanu, natomiast dane ACS jako jedną grupę podają osoby pochodzące z kontynentalnych Chin oraz Hong Kongu, ale nie uwzględnia osobnej kategorii dla osób pochodzących z Tajwanu. Jednakże według danych ze spisu ludności z 2010 roku, około 5% osób pochodzenia chińskiego wywodzi się z Tajwanu[10], więc nie jest to na tyle znacząca liczba aby miała źle wpłynąć na analizę, którą przeprowadzę w dalszej części artykułu. Aby nie mieszać pojęć, autorka będzie używała określenia „osoby pochodzenia chińskiego" lub „Amerykanie chińskiego pochodzenia" do całej opisywanej przeze mnie grupy, chyba że szczególnie zaznaczę, że skupiam się na osobach pochodzących z Chin kontynentalnych, Hong Kongu lub Tajwanu.

Demografia

Według danych ACS z 2015 roku populacja osób pochodzenia chińskiego wynosiła 4 948 000 osób. W porównaniu z rokiem 2010 liczba ta wzrosła prawie o milion, a z danymi z początku XXI wieku wzrosła o ponad dwa

[8] Tamże, s. 8-9; M. J. Anderson, *The American Census: A Social History, Second Edition*, New Heaven 2015, s. 8-15; Z. Xiaojian, *Asian American Chronology: Chronologies of the American Mosaic*, Santa Barbara 2009, s. 6

[9] *American Community Survey, Information Guide*, 2017,[online] https://www.census.gov/content/dam/Census/programs-surveys/acs/about/ACS_Information_Guide.pdf [dostęp: 05.04.2018].

[10] *Asian Population: 2010*, [online] https://www.census.gov/prod/cen2010/briefs/c2010br-11.pdf [dostęp: 06.04.2018].

miliony[11]. Rozwój chińskiej diaspory w Stanach Zjednoczonych w bieżącym stuleciu przedstawia wykres nr 1.

Wykres 1. Liczba ludności pochodzenia chińskiego w USA w XXI wieku
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych ACS i US Census Bureau[12].

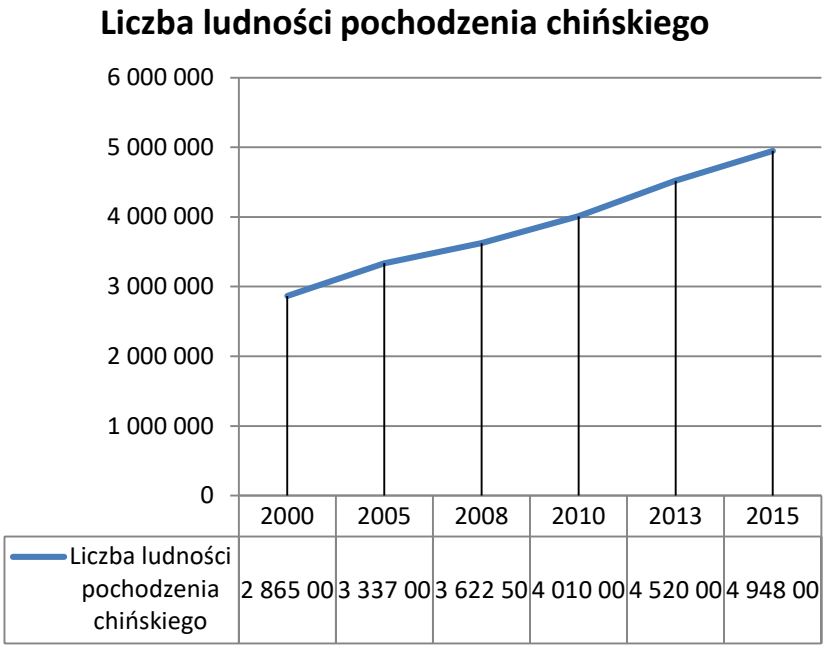

Struktura tej grupy etnicznej nie jest homogeniczna, składają się na nią osoby, które urodziły się już w Stanach Zjednoczonych, osoby, które urodziły się w Chinach oraz takie, które są pochodzenia chińskiego jednak ich miejsce urodzenia jest jeszcze inne. W 2015 roku ponad 60% mieszkańców Ameryki o chińskich korzeniach urodziło się poza granicami USA, z czego 22,9% procent przybyło do Stanów Zjednoczonych po 2010 roku. Ponad 50% chińskiej diaspory nieurodzonej w USA przybyło do Ameryki przed 2000 rokiem, więc w momencie przeprowadzania badania mieszkała w Stanach Zjednoczonych

[11] Tamże; *U.S. Census Bureau, 2015 American Community Survey 1-Year Estimates*, wygenerowane przez autora artykułu przy użyciu American FactFinder, [online] http://factfinder.census.gov [dostęp: 08.04.2018].
[12] Tamże.

już ponad 15 lat (patrz: Tabela 1). Coraz więcej osób urodzonych poza granicami USA staje się naturalizowanymi Amerykanami, 57% z nich otrzymało już amerykańskie obywatelstwo. W porównaniu z całą społecznością imigrancką liczba ta wypada powyżej średniej, która wynosi 43%. Częściej amerykańskie obywatelstwo otrzymują kobiety niż mężczyźni, gdyż w 2015 roku 57,2% kobiet zostało znaturalizowanych, natomiast mężczyzn 42,8%. Różnica ta może również wynikać z dysproporcji pomiędzy liczebnością płci żeńskiej a męskiej, ponieważ wśród osób urodzonych poza granicami USA ponad 55% to kobiety[13].

Tabela 1. Miejsce urodzenia oraz rok przybycia do Stanów Zjednoczonych
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych ACS z 2015 roku[14]

	Mieszkańcy pochodzenia chińskiego urodzeni poza USA	Mieszkańcy pochodzenia chińskiego urodzeni w USA
Liczba	3 003 397	1 944 571
Udział procentowy	60,6%	39,4%
Przybyli przed 2000 rokiem	52,8%	nie dotyczy
Przybyli w latach 2000-2009	24,3%	nie dotyczy
Przybyli po 2010 roku	22,9%	nie dotyczy

W 2015 53,3% ludności pochodzenia chińskiego w Stanach Zjednoczonych stanowiły kobiety (2 637 267 osób), natomiast mężczyźni stanowili 46,7% (2 310 701 osób). Jest to odmienny stan w porównaniu ze średnią obliczoną dla wszystkich imigrantów, gdzie kobiety stanowią 49,8% a mężczyźni 50,2%. Najbardziej liczną grupą wiekową zarówno wśród kobiet jaki i mężczyzn jest przedział wiekowy 35-64 lata. Ponad połowę, 51,1%, mężczyzn pochodzenia chińskiego stanowią osoby w wieku do 35 lat, natomiast u kobiet

[13] *U.S. Census Bureau,* 2015 American Community Survey 1-Year Estimates …; *Chinese Immigrants in the United States*, [online] https://www.migrationpolicy.org/article/chinese-immigrants-united-states-0 [dostęp: 09.04.2018].
[14] Tamże.

51,8% jest w wieku powyżej 35 lat (patrz: Wykres 2)[15]. Jednakże różnice te są stosunkowo małe, w odróżnieniu od sytuacji z początków imigracji Chińczyków do Stanów Zjednoczonych kiedy na 100 kobiet przypadało 1 858,1 mężczyzn, a w roku 1890, kiedy zabroniona była migracja chińskich kobiet, stosunek ten urósł do 2 678,9 mężczyzn przypadających na 100 kobiet. Dopiero w roku 1990 odwróciła się ta tendencja i obecnie w Stanach Zjednoczonych jest więcej chińskich kobiet niż mężczyzn[16]. Pokazuje to, jak zmienił się charakter migracji obywateli Państwa Środka. W XIX wieku chińscy mężczyźni zostawiali swoje rodziny w swojej ojczyźnie i przypływali do Stanów Zjednoczonych aby w krótkim czasie się wzbogacić i następnie wrócić do swoich bliskich. Nie asymilowali się ze społeczeństwem i byli traktowani jak „obcy" nie pasujący do amerykańskiej ziemi[17]. Obecnie Amerykanie chińskiego pochodzenia osiedlają się na stałę w Stanach Zjednoczonych, zakładają rodziny, rodzą się imigranci drugiego pokolenia, którzy nie znają innej ojczyzny niż Ameryka. Ciekawym zjawiskiem jest wzmorzona liczba adopcji dzieci pochodzących z Chin. W latach 1999-2013 ponad 71 600 sierot zostało zaadoptowanych przez Amerykanów właśnie z Chin. Liczba ta stanowi około 29% wszystkich adopcji, które odbyły się w tych latach. Jedynie 11% z tych dzieci stanowili chłopcy. Miało to związek z „polityką jednego dziecka" w Chinach i kulturową preferencją posiadania potomka płci męskiej, dlatego znacznie więcej dziewczynek było oddawanych do adopcji. Sieroty z Chin adoptowane są zarówno przez pary pochodzenia chińskiego, jak i z innych grup etnicznych[18]. Głównym dokumentem regulującym międzynarodowe adopcje jest *Konwencja o ochronie dzieci i współpracy w dziedzinie przysposobienia międzynarodowego* z 29 maja 1995 roku, ratyfikowana przez 96 państw. Jej głównym celem jest zagwarantowanie aby adopcje były dokonywane w interesie dziecka oraz z zachowaniem jego praw; poza tym stwarza również system współpracy między krajami aby przysposobienia były legalne oraz by

[15] Tamże.
[16] J. Yung, *Unbound Feet …,* s. 293.
[17] J. Pfaelzer, *Driven Out …,* s. 45.
[18] Xiaochu Hu, *Chinese immigrants in the United States – New issues and challenges*, [w:] *People of Color in the United States Volume 4: Contemporary Issues in Immigration*, red. Lomotey K., Braboy P. J. i in., Santa Barbara 2016.

zapobiegać handlu dziećmi[19]. Oprócz tego poszczególne państwa posiadają wewnętrzne regulacje dotyczące adopcji międzynarodowych. Wpływ na ilość dzieci przysposobionych z za-granicy przez obywateli USA ma ocena praktyk adopcyjnych tych krajów. W Chinach wszystkie międzynarodowe adopcje odbywają się za pośredni-ctwem *China Centre for Children's Welfare and Adoptions* (CCCWA), jedyną agencję upoważnioną przez rząd chiński do pośrednictwa w tych procedurach. W związku z rosnącą liczbą osierocanych dzieci w Chinach, zwłasza płci żeń-skiej, a znikomą chęcią przyspasabiania sierot przez obywateli Chin, w latach 90. XX wieku Chiny otworzyły się na adopcje przez obywateli spoza Państwa Środka[20].

Wykres 2. Wykres demograficzny populacji amerykanów chińskiego pochodzenia
Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych ACS z 2015 roku[21].

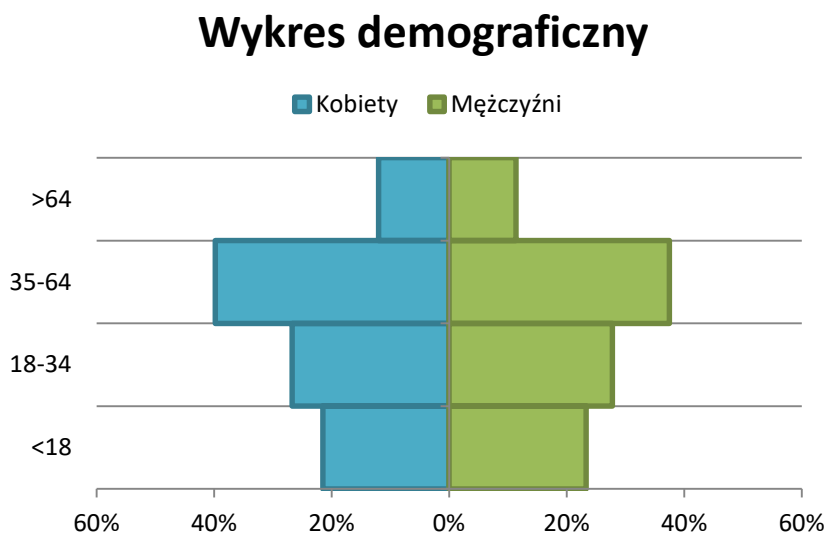

Wśród Amerykanów chińskiego pochodzenia powyżej 15 roku życia 54,2% jest w związku małżeńskim, natomiast 35,4% nigdy nie zawarło małżeństwa.

[19] *Konwencja o ochronie dzieci i współpracy w dziedzinie przysposobienia międzynarodowego z 29 maja 1993,* (Dz.U. 2000 nr 39 poz. 448).
[20] K. Johnson, *Politics of International and Domestic Adoption in China*, "Law & Society Review" 2002, Vol. 36, Nr 2.
[21] *U.S. Census Bureau, 2015 American Community Survey 1-Year Estimates … .*

97% tej grupy etnicznej tworzy gospodarstwa domowe. 67,9% stanowią gospodarstwa rodzinne, składające się z osób w stałych związkach posiadających wspólne potomstwo, lub z samotnych rodziców mieszkających ze swoimi dziećmi. 32,1% stanowią gospodarstwa, w których mieszkają niespokrewnione ze sobą osoby, lub osoby samotne[22]. Na przeciętne gospodarstwo Amerykanów chińskiego pochodzenia składa się 2,84 osób. Jest to mniej niż przeciętna w Chinach, która w 2015 roku wynosiła 3,1 osoby. Natomiast jest to więcej niż amerykańska średnia, która wynosi 2,54 osoby[23]. 25% Amerykanów chińskiego pochodzenia mieszka w wielopokoleniowych gospodarstwach domowych. Wynika to z chińskiej tradycji, gdzie dziadkowie zajmują się swoimi wnukami, a kiedy następuje taka potrzeba, na starość dzieci opiekują się swoimi rodzicami.

Edukacja

Jednym z czynników, którym można określić czy dana grupa zasymilowała się w nowym społeczeństwie jest jej znajomość języka kraju, w którym przebywa. Dla osób pochodzenia chińskiego język angielski, powszechnie używany w Stanach Zjednoczonych, jest językiem obcym. W 1975 roku *US Census Bureau* wprowadziło określenie *Limited English Proficient* (LEP, z ang. ograniczona znajomość j. angielskiego)[24]. Pojęcie to używane jest w stosunku do osób w wieku powyżej 5 lat, których biegłość językowa jest na poziomie poniżej „bardzo dobrze". Według danych z 2011 roku u 44,3% populacji Amerykanów chińskiego pochodzenia w wieku powyżej 5 lat określono biegłość w posługiwaniu się językiem angielskim na poziomie „bardzo dobrym". Ponad 29% mówi po angielsku słabo lub w ogóle nie zna tego języka. Od początku XXI wieku zwiększa się liczba osób, których znajomość języka angielskiego jest na poziomie „bardzo dobrym", jednakże również zwiększa się liczba osób, które w ogóle nie umieją komunikować się w tym języku (patrz: Wykres 3). Nie są to duże zmiany, jeżeli chodzi o procentowy udział, jednak przy tak dużej

[22] Tamże.
[23] Tamże; *Average number of people living in households in China from 1990 to 2016*, [online] https://www.statista.com/statistics/278697/average-size-of-households-in-china/ [dostęp: 09. 04.2018].
[24] P. Chhandasi, J. Batalova, M. McHugh, *Limited English Proficient Individuals in the United States: Number, Share, Growth, and Linguistic Diversity*, Waszyngton 2011, s. 1, 12.

populacji – w 2015 roku 4 641 154 osoby pochodzenia chińskiego były w wieku powyżej 5 lat, to nawet wzrost o 1% daje liczbę ok. 50tyś osób, które nie potrafią posługiwać się językiem angielskim, w kraju gdzie jest on wiodący. Znacząco natomiast wzrasta liczba osób, które mimo chińskiego pochodzenia, w domu posługują się wyłącznie językiem angielskim. W 2007 roku dotyczyło to 23,5% Amerykanów chińskiego pochodzenia, za to w 2015 roku już 27%. Oczywiście wśród osób, które w domu posługują się innymi językami niż angielski, najpopularniejszy jest język chiński (ok. 66,4%), z czego po około 11% podkreśla, że posługuje się językiem mandaryńskim lub kantońskim[25].

Amerykanie chińskiego pochodzenia są bardzo dobrze wykształceni, zarówno w porównaniu z innymi grupami etnicznymi, jak i na tle całej populacji Stanów Zjednoczonych. W 2015 roku 53,8% osób pochodzenia chińskiego posiadało tytuł licencjata lub wyższy, natomiast wśród populacji USA średnia ta wynosiła tylko 30,6%. Jednakże, jeżeli chodzi o niższe szczeble edukacji to ogólnoamerykańska średnia jest lepsza niż ta dotycząca chińskiej diaspory w Ameryce. 12,9% mieszkańców Stanów Zjednoczonych nie ukończyło szkoły średniej, za to wśród osób pochodzenia chińskiego średnia wynosi 16,3%. Od początku XXI wieku coraz więcej Amerykanów o chińskich korzeniach uzyskuje tytuły i stopnie naukowe. W 2000 roku tylko 46,7% z nich posiadało tytuł licencjata lub wyższy, natomiast w 2015 roku tym samym osiągnięciem mogło się pochwalić już 53,8% Amerykanów chińskiego pochodzenia (patrz: Wykres 4)[26]. Zapewne taki stan rzeczy bierze swoje źródło między innymi w konfucjańskim podejściu do nauki i przekonaniu, że dzięki edukacji można znacząco zmienić swoje życie. Dodatkowo, Stany Zjednoczone są uważane za najbardziej atrakcyjny kraj pod względem edukacji dla studentów zagranicznych. W 2009 roku studenci z Chin stanowili 20% wszystkich studentów z zagranicy w USA. Jest to związane z polityką chińskiego rządu zachęcającą

[25] *Language Use in the United States: 2007*, [online] https://www.census.gov/prod/2010pubs/acs-12.pdf [dostęp: 06.04.2018]; *U.S. Census Bureau, 2015 American Community Survey 1-Year Estimates …* ; *Language Diversity and English Proficiency,* [online] https://cdn.americanprogress.org/wp-content/uploads/2014/04/AAPI-LanguageAccess1.pdf [dostęp: 06.04.2018].

[26] *U.S. Census Bureau, 2015 American Community Survey 1-Year Estimates …*; *U.S. Census Bureau, 2007 American Community Survey* wygenerowane przez autora artykułu przy użyciu American FactFinder, [online] http://factfinder.census.gov [dostęp: 10.04.2018]; *U.S. Census Bureau, Census 2000 Summary File 4, Matrices PCT64 and PCT65* wygenerowane przez autora artykułu przy użyciu American FactFinder, [online] http://factfinder.census.gov [dostęp: 10.04.2018].

Wykres 3. Poziom znajomość języka angielskiego przez osoby pochodzenia chińskiego w wieku powyżej 5 lat
Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych ACS i US Census Bureau[27]

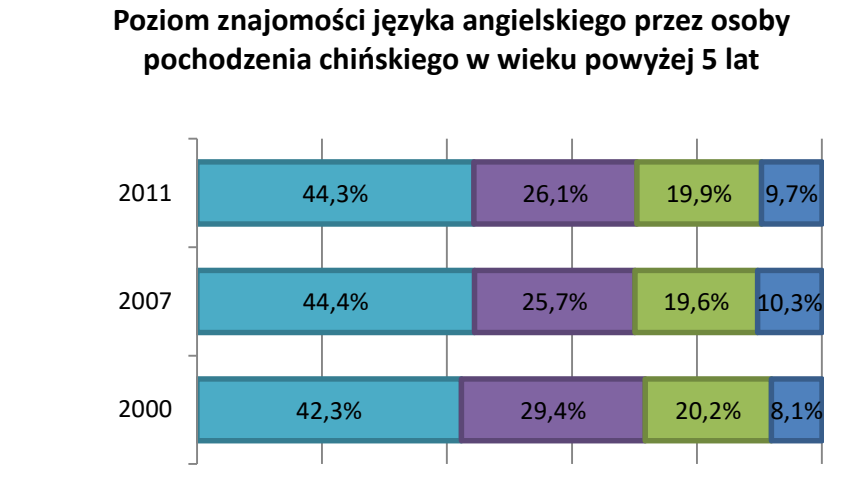

	2000	2007	2011
Bardzo dobrze	42,3%	44,4%	44,3%
Dobrze	29,4%	25,7%	26,1%
Słabo	20,2%	19,6%	19,9%
W ogóle	8,1%	10,3%	9,7%

do studiowania zagranicą, licznym programom stypendialnym oraz wzbogaceniu się chińskiej klasy średniej, która może pozwolić sobie na sfinansowanie swoim dzieciom studiów w Ameryce. Oprócz tego, w Chinach aby móc ubiegać się o miejsce na uczelni wyższej, niezbędne jest uzyskanie bardzo dobrych wyników na *gaokao* – chińskim odpowiedniku polskiej matury. Mimo rozwijającej się oferty szkół wyższych w Chinach, nadal dla wielu uczniów brakuje miejsc na uczelniach. Edukacja wyższa zarówno w Stanach Zjednoczonych jak i w Chinach jest płatna, dlatego coraz więcej Chińczyków decyduje się na zapewnienie swoim dzieciom edukacji w Ameryce. Według danych *National*

[27] *Language Use and English-Speaking Ability: 2000*, [online] https://www.census.gov/prod/2003pubs/c2kbr-29.pdf [dostęp: 06.04.2018]; *Language Use in the United States: 2007*; *Language Use in the United States: 2011*, [online] https://www.census.gov/prod/2013pubs/acs-22.pdf [dostęp: 06.04.2018].

Science Foundation z 2010 roku około 90% Chińczyków, którzy uzyskali tytuł lub stopień naukowy w Stanach Zjednoczonych nie planuje powrotu do swojej ojczyzny[28].

Wykres 4. Poziom wykształcenia osób pochodzenia chińskiego w wieku od 25 roku życia

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych ACS i US Census Bureau[29]

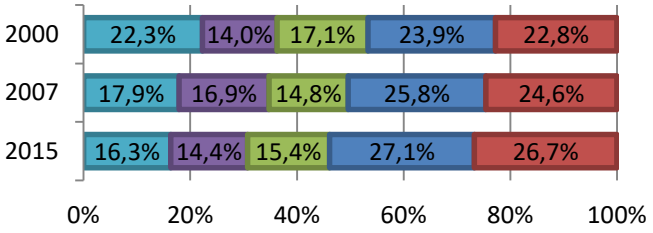

	2015	2007	2000
Nieukończona szkoła średnia	16,3%	17,9%	22,3%
Ukończona szkoła średnia	14,4%	16,9%	14,0%
Ukończony college lub uzyskany associate degree	15,4%	14,8%	17,1%
Uzyskany tytuł licencjata	27,1%	25,8%	23,9%
Uzyskany tytuł magistra lub wyższy	26,7%	24,6%	22,8%

[28] *Foreign Students Still Coming to U.S. Universities*, 2010, [online] https://www.prb.org/us-foreignstudents/ [dostęp: 11.04.2018] .

[29] *U.S. Census Bureau, 2015 American Community Survey 1-Year Estimates …*; *U.S. Census Bureau, 2007 American Community Survey …; U.S. Census Bureau, Census 2000 Summary File 4, Matrices PCT64 and PCT65 …* .

Wizja przyszłości

Osoby pochodzenia chińskiego dobrze odnajdują się w amerykańskiej rzeczywistości. Stanowią one 22% populacji Azjatów w USA, która według danych ze spisu ludności z 2010 roku wynosiła 15 200 000 osób. Badania prowadzone wspólnie przez *Asian and Pacific Islander Community* oraz rząd amerykański, przewidują, że do roku 2050 zanotowany będzie wzrost populacji Azjatów w USA do 35 600 000 osób, czyli o 134%[30].

Azjaci, a w szczególności Chińczycy, w Stanach Zjednoczonych uważani są za „idealną grupę imigrancką", posiadają bardzo dobre wykształcenie, ich dochód jest wyższy niż innych imigrantów, bardzo mało jest z ich strony skarg dotyczących dyskryminacji. Jednak są to tylko statystyki. Często na ich zachowanie ma wpływ kultura chińska, w której byli wychowani. W Chinach nie mówi się głośno o swoich problemach, nie walczy się agresywnie o swoje prawa. Tak jak w cytacie przytoczonym na początku artykułu, „z południowym wiatrem dolecisz na północ"[31], nie trzeba stawiać oporu aby osiągnąć swój cel. Azjatom w Stanach Zjednoczonych żyje się dobrze, 73% uważa, że w Ameryce mają lepszą możliwość rozwoju niż w swojej ojczyźnie[32]. Jednak nadal populacja azjatycka jest niedoreprezentowana jeżeli chodzi o najwyższe stanowiska w firmach – w zarządach „Fortune 500"[33] jedynie 3,1% stanowią osoby pochodzenia azjatyckiego. Dzieje się tak ze względu na szeroko rozpowszechniony stereotyp, że Azjaci to dobrzy pracownicy, jednak słabi liderzy. Kiedyś niewyobrażalnym wydawało się wybranie Afroamerykanina na prezydenta USA, teraz kiedy ten krok milowy dokonał się, powinniśmy czekać na prezydenta pochodzenia chińskiego. W 2003 roku gubernator stanu Waszyngton, Gary Locke, Amerykanin chińskiego pochodzenia powiedział:

> Mój dziadek przybył z Chin do Stanów Zjednoczonych prawie 100 lat temu i pracował tu jako służący. Dzisiaj ja służę wam jako gubernator zaledwie milę od miejsca gdzie pracował mój dziadek. Moja rodzina potrzebowała całego

[30] *The AAPI Community: Demographics,* [online] http://web.cof.org/2013Annual/docs/AC13_SessionMaterial_FindingThePerfectMatch_Demographics.pdf [dostęp: 11.04.2018].
[31] A. Tan, *Klub Radości i Szczęścia* …, s. 240.
[32] *The Rise of Asian Americans*, [online] http://www.pewsocialtrends.org/2012/06/19/the-rise-of-asian-americans/ [dostęp: 13.04.2018].
[33] Ranking 500 największych amerykańskich firm prowadzony przez magazyn *Fortune.*

> wieku aby przejść tę jedną milę, ale była to podróż, którą mogliśmy odbyć tylko w Ameryce[34].

Cytat ten doskonale podsumowuje dlaczego imigranci wybierają Stany Zjednoczone na swoją nową ojczyznę - ponieważ tylko w Stanach Zjednoczonych można spełnić swój „Amerykański sen" i przejść „od pucybuta do milionera".

Podsumowanie

Historia chińskiej imigracji do Stanów Zjednoczonych jest z pewnością intrygująca. Rozpoczęta w połowie XIX wieku, była wypełniona okresami dyskryminacji rasowej, segregacji społecznej oraz wykluczenia. Chińska społeczność w USA jednak nie uległa presji środowiska i starała się jak najlepiej zaadaptować do bieżącej sytuacji. W XXI wieku osoby chińskiego pochodzenia stanowią ponad 1% całej populacji Stanów Zjednoczonych. Zakładają tam rodziny, dbają o swoją edukację, stają się częścią nowej ojczyzny. Nieodłączną składową amerykańskiej kultury są wszechobecne *Chinatown*, enklawy chińskości i namiastki Państwa Środka w Stanach Zjednoczonych. Dalszy wzrost populacji osób pochodzenia chińskiego w Ameryce jest nieunikniony, w związku z tym niezbędna jest poprawa jakości traktowania imigrantów z Chin. Nie można zapomnieć o tym, że Amerykanie chińskiego pochodzenia przebyli daleką drogę nie tylko z Chin do USA, lecz również od *kulisów*[35] do pełnoprawnych obywateli, zasługują więc na zaufanie i wsparcie w dalszym rozwoju. Tylko poparcie ze strony rządu może zapewnić im poczucie bezpieczeństwa oraz przynależności do amerykańskiego społeczeństwa.

[34] *Governor Gary Locke's Remarks, Democratic Response to the State of the Union*, January 28, 2003, [online] https://www.digitalarchives.wa.gov/governorlocke/speeches/speech-view.asp?SpeechSeq=385 [dostęp: 13.04.2018], tłum. przez autora z j. angielskiego: „My grandfather came to this country from China nearly a century ago, and worked as a servant. Now, I serve as governor just one mile from where my grandfather worked. It took our family a hundred years to travel that mile -- it was a voyage we could only make in America."

[35] Robotnicy wykorzystywani do najgorszych i najniżej płatnych prac.

Bibliografia

Anderson Margo J., *The American Census: A Social History. Second Edition*, New Heaven 2015.

Chhandasi Pandya, Batalova Jeanne, McHugh Margie, *Limited English Proficient Individuals in the United States: Number, Share, Growth, and Linguistic Diversity*, Waszyngton 2011.

Hu Xiaochu, *Chinese immigrants in the United States – New issues and challenges*, [w:] *People of Color in the United States Volume 4: Contemporary Issues in Immigration*, red. Lomotey K., Braboy P. J. i in., Santa Barbara, 2016.

Johnson Kay, *Politics of International and Domestic Adoption in China*, "Law & Society Rewiev" 2002, Vol. 36, Nr 2.

Lee Erica, *At America's Gate: Chinese Immigration during the Exclusion Era, 1882-1943*, USA 2003.

Pfaelzer Joan, *Driven Out: The Forgotten War against Chinese Americans*, Nowy Jork 2008.

Pollard Kevin M., O'Hare William P., *America's Racial and Ethnic Minorities*, "Population Bulletin" 1999, vol. 54, no. 3.

Tan Amy, *Klub Radości i Szczęścia*, Katowice, 1997.

Xiaojian Zhao, *Asian American Chronology: Chronologies of the American Mosaic*, Santa Barbara 2009.

Yung Judy, *Unbound Feet: A Social History of Chinese Women in San Francisco*, Berkeley 1995.

Źródła Internetowe

American Community Survey, Information Guide, 2017, [online] https://www.census.gov/content/dam/Census/programs-surveys/acs/about/ACS_Information_Guide.pdf [dostęp: 05.04.2018].

Average number of people living in households in China from 1990 to 2016, [online] https://www.statista.com/statistics/278697/average-size-of-households-in-china/ [dostęp: 09.04.2018].

Chinese Immigrants in the United States, [online] https://www.migrationpolicy.org/article/chinese-immigrants-united-states-0 [dostęp: 09.04.2018].

Foreign Students Still Coming to U.S. Universities, 2010, [online] https://www.prb.org/us-foreignstudents/[dostęp: 11.04.2018].

Governor Gary Locke's Remarks, Democratic Response to the State of the Union, January 28, 2003, [online] https://www.digitalarchives.wa.gov/governorlocke/speeches/speech-view.asp?SpeechSeq=385 [dostęp: 13.04.2018].

Konwencja o ochronie dzieci i współpracy w dziedzinie przysposobienia międzynarodowego z 29 maja 1993, (Dz.U. 2000 nr 39 poz. 448).

Language Diversity and English Proficiency, [online] https://cdn.americanprogress.org/wp-content/uploads/2014/04/AAPI-LanguageAccess1.pdf [dostęp: 06.04.2018].

Language Use and English-Speaking Ability: 2000, [online] https://www.census.gov/prod/2003pubs/c2kbr-29.pdf [dostęp: 06.04.2018].

Language Use in the United States: 2007, [online] https://www.census.gov/prod/2010pubs/acs-12.pdf [dostęp: 06.04.2018].

Language Use in the United States: 2011, [online] https://www.census.gov/prod/2013pubs/acs-22.pdf [dostęp: 04.04.2018].

Population Distribution and Change: 2000 to 2010, [online] https://www.census.gov/prod/cen2010/briefs/c2010br-01.pdf [dostęp: 04.04.2018].

The AAPI Community: Demographics, [online] http://web.cof.org/2013Annual/docs/AC13_SessionMaterial_FindingThePerfectMatch_Demographics.pdf [dostęp: 11.04.2018].

The Asian Population: 2010, [online] https://www.census.gov/prod/cen2010/briefs/c2010br-11.pdf [dostęp: 04.04.2018].

The Rise of Asian Americans, [online] http://www.pewsocialtrends.org/2012/06/19/the-rise-of-asian-americans/ [dostęp: 13.04.2018].

U.S. Census Bureau, 2007 American Community Survey, [online] http://factfinder.census.gov [dostęp: 10.04.2018].

U.S. Census Bureau, 2015 American Community Survey 1-Year Estimates, [online] http://factfinder.census.gov [dostęp: 08.04.2018].

U.S. Census Bureau, Census 2000 Summary File 4, Matrices PCT64 and PCT65, [online] https://factfinder.census.gov [dostęp: 10.04.2018].

Paliszewska-Mojsiuk Monika, *Historia imigracji Chińczyków do Stanów Zjednoczonych - pierwsza fala*, „Gdańskie Studia Azji Wschodniej" 2018, nr 13.

Summary

The Situation of Chinese Americans in the 21st Century

Chinese immigration to the United States begun in 1848 and was directly related with the Gold Rush. Since then, each year thousands of Chinese have aimed at starting new life in America; for them – the land of peace and prosperity. Even though most parts of their immigration history had been filled

with discrimination, segregation and exclusion, the Chinese community managed to overcome the difficulties. In the 21st century they constitute an integral part of the American society, being more than 1% of the whole population of the USA.

The main goal of the article is to describe the situation of Chinese Americans, born both in the USA and outside its borders, in the 21st century. It presents demographical data on this ethnic group and analyzes the growth of the population since the beginning of the century. The article also focuses on socioeconomic status of Chinese Americans basing on their educational background. The whole analysis closes up with an attempt to foresee a vision of future for Americans of Chinese origin.

Key words: migration, Chinese Americans, 21st century, USA, demography

Mirosław Jaremba

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Ujgurzy – niechciani muzułmanie w Chińskiej Republice Ludowej

Wstęp

W niniejszej pracy poruszono wiele wątków związanych zarówno z historią, jak i sytuacją współczesną Xinjiang, ojczyzny ludu Ujgurów. Jednym z celów pracy było pokazanie, kim są Ujgurzy, skąd pochodzą, jaką rolę odgrywał i odgrywa Xinjiang w Chińskiej Republice Ludowej. Próbowano również udowodnić, czy jest on, przynajmniej w pewnym stopniu, strategicznym regionem w kontekście rozwoju Państwa Środka. Ponadto, ważną część pracy stanowi próba zarysowania genezy konfliktu ujgursko-chińskiego. Choć trwa on od wieków, to w ostatnich kilkudziesięciu latach miało miejsce wiele istotnych wydarzeń, które wiązały się z eskalacją napięcia, że postanowiono właśnie na współczesności skupić uwagę, aby zrozumieć zawiłości owego konfliktu. Pomocnym w analizie skomplikowanych stosunków ujgursko-chińskich w Xinjiang okazało się przybliżenie, z konieczności fragmentaryczne, historii Chin i etnosu Ujgurów, a także procesów społecznych i kulturowych, które bezpośrednio oddziaływały na oblicze konfliktu. Mimo wielowątkowego charakteru pracy głównym celem jest pokazanie losu Ujgurów, którzy stracili niezależność i zostali włączeni do obszaru Chińskiej Republiki Ludowej, co miało późniejsze konsekwencje w postaci represji na muzułmanach, sinizacji Xinjiang, a z drugiej strony wpłynęło na działania separatystów ujgurskich.

Do zbadania kwestii związanych z konfliktem ujgursko-chińskim wykorzystano różne metody badawcze. Kluczową była metoda genetyczna należąca do metod historycznych. Opiera się ona na poszukiwaniu i badaniu związków

przyczynowo-skutkowych, co było potrzebne przy chronologicznym przedstawianiu wydarzeń historii Ujgurów, począwszy od VIII wieku do czasów obecnych. Niezwykle pomocna była metoda systemowa, której zadaniem jest m.in. badanie zespołu zjawisk politycznych w ujęciu całościowym. W przypadku niniejszej pracy metoda ta znajduje zastosowanie w ukazaniu systemu politycznego Chińskiej Republiki Ludowej oraz działań systemowych ujgurskich grup separatystycznych. Równie przydatna okazała się metoda behawioralna, która analizuje zachowania jednostki politycznej wobec innych grup ludzi. Została ona wykorzystana np. przy analizie działań Mao Zedonga, które miały destrukcyjny wpływ na Chińczyków Han i Ujgurów.

Opis ważnych wydarzeń i procesów w życiu Ujgurów sporządzono, korzystając głównie z angielskojęzycznych źródeł. Praca J. A. Millwarda pt. *Eurasian Crossroads. A History of Xinjiang* szczegółowo opisuje dzieje obszaru Xinjiang, od zarania dziejów po rok 2000. Opracowanie autorstwa M. Dillona pt. *Xinjiang – China's Muslim Far Northwest* skupia się na okresie od 1949 roku, czyli od momentu przyłączenia Wschodniego Turkiestanu do obszaru Chińskiej Republiki Ludowej i przemianowania go na Xinjiang, do początku XXI wieku. Bardzo pomocna okazała się pozycja *Ethnic Identity and National Conflict in China* autorstwa Rohana Gunaratna, Arabinda Acharya i Wanga Pengxina. Prezentuje ona konflikty etniczne i religijne w Chinach, skupiając się na konflikcie muzułmańsko-chińskim, czyli między Ujgurami i Chińczykami Han.

Z polskojęzycznych prac wartą uwagi jest *Państwo Środka a Nowy Jedwabny Szlak. Poradziecka Azja Centralna i Xinjiang w polityce CHRL* Krzysztofa Kozłowskiego, w której opisano Azję Centralną i Xinjiang jako przestrzeń sporu między Rosją i Chinami. Adam Paweł Olechowski w pracy *Czy separatyści ujgurscy mogą zagrozić bezpieczeństwu Europy* zarysowuje historię Ujgurów, ich stosunki z Chińczykami Han oraz zastanawia się, jak ujgurski separatyzm wpływa na Europę i świat. W celu zapoznania się z historią Ujgurów w pierwszym tysiącleciu sięgnąć należy m.in. po książkę wybitnego historyka i orientalisty Lwa Gumilowa *Dzieje dawnych Turków*, w której, poza innym istotnymi wątkami, opisane zostały losy Kaganatu Ujgurskiego.

Tematyka pracy wymagała odwoływania się do historii Chin, które, co oczywiste, miały dominujący wpływ na wydarzenia w Sikniangu. Pomocne okazały się takie prace, jak: *Chiny. Historia i kultura* W. Scotta Mortona

i Charltona Lewisa, *Chińskie elity polityczne w XX wieku* Łukasza Gacka, czy też *Historia Chin. Nowe spojrzenie* autorstwa J. K. Fairbanka.

Trzeba zauważyć, że z powodu ograniczonej liczby źródeł i opracowań dotyczących problematyki poruszanej w niniejszej pracy, stanowi ona jedynie zarys konfliktu ujgursko–chińskiego oraz sytuacji Ujgurów w Xinjiang. Należy żywić nadzieję, że w przyszłości powstaną liczne opracowania na temat nadal mało znanego etnosu Ujgurów, ich walki o niezależność i ciągłość tradycji czy starań o wolną ojczyznę.

Xinjiang i Ujgurzy

Niezwykle ważnym dla zrozumienia losów Ujgurów wydaje się przedstawienie choć krótkiej charakterystyki regionu zamieszkiwanego przez ten lud, z którego się wywodzi, a także jego historii i współczesnej sytuacji.

Xinjiang to autonomiczny region ujgurski leżący w północno–zachodniej części Chińskiej Republiki Ludowej. W języku chińskim „Xinjiang" oznacza „nową rubież". Wschodni Turkiestan jest nazwą historyczną, która używana była do roku 1955. Powierzchnia regionu wynosi 1,6 mln km^2. Na tym terenie w 2009 r. mieszkało ok. 18 mln. ludzi. Ośrodkiem administracyjnym jest miasto Urumczi, w którym żyje około 80% Chińczyków Han. Region Autonomiczny Xinjiang graniczy z Indiami, Pakistanem, Afganistanem, Mongolią, Tadżykistanem, Kirgistanem i Kazachstanem[1].

Głównymi grupami etnicznymi zamieszkującymi Xinjiang są Ujgurzy (około 45%), Chińczycy Han (około 40%), Kazachowie (700 tys.) oraz Mongołowie (200 tys.) zasiedlający głownie północną część Dżungarii. Prawie połowa ludności mieszka w miastach (Urumczi, Humi, Kaszgar). Jedną z podstawowych gałęzi lokalnej gospodarki jest rolnictwo (uprawy pszenicy, kukurydzy, bawełny – w Kaszgarii), w oazach i kotlinach rozwija się sadownictwo, uprawa winorośli i hodowla owiec, koni, wielbłądów. Xinjiang jest bardzo bogaty w zasoby surowcowe: ropę naftową (Karamay), węgiel kamienny (Hami i Urumczi) oraz rudy żelaza, złota i kamienie szlachetne[2].

[1] G. R. Capisani, *Nowe państwa Azji Środkowej,* Warszawa 2004, s. 318.

[2] *Sinkiang,* [online] http://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Sinkiang;3999333.html [dostęp: 09.04. 2016].

Ujgurzy to nomadowie pochodzenia tureckiego. Posługują się językiem ujgurskim, który należy do rodziny języków turkijskich. Wyznają oni islam sunnicki. Nazwa „ujgurzy" pochodzi z języka tureckiego i oznacza „dziewięć plemion"; słowo „tokuz" tłumaczy się jako „dziewięć" a „gur" jako plemię[3]. Inna interpretacja sugeruje, że słowo mogło oznaczać sojusz lub wspólnotę[4].

Od czasów starożytnych Ujgurzy wyznawali animizm oraz szamanizm. W VIII wieku doszło do konwersji na manicheizm, czyli połączenie kilku religii, takich jak buddyzm, chrześcijaństwo i zaratusztrianizm[5]. Z czasem, buddyzm, z którym Ujgurzy zetknęli się jako jeden z pierwszych ludów na obszarze Chin, zaczął wypierać manicheizm i w X wieku ostatecznie go zastąpił[6]. Po kilku wiekach różnorodnych zmian dotyczących wyznawanej przez Ujgurów religii w XVII wieku doszło do całkowitej dominacji islamu. Porzucając stare wierzenia, ujgurscy mieszkańcy Xinjiang stali się muzułmanami[7]. Sytuacja ta utrzymuje się do czasów współczesnych.

Obecny język ujgurski należy do rodziny języków uralo-ałtajskich. Wykorzystuje zmodyfikowany alfabet arabski, jest podobny do języka uzbeckiego. Występują dwa dialekty, północny i południowy. Od 1955 roku język ten jest oficjalnym językiem w Xinjiang[8].

Kaganat Ujgurski

Powstanie Kaganatu Ujgurskiego datuje się na 745 rok. Plemię Tokuz-Oguzów składało się z dziewięciu rodów, takich jak: Ujgurzy, Basmałowie, Karłucy oraz plemiona teleskie: Sycie, Tongra, Hun, C'ipi, P'uku i Bajyrku. W wyniku starcia z Karłukami, w 745 roku, zostały ustalone granice kaganatu. W jego skład wchodziły Mandżuria zachodnia, Dżungaria oraz byłe koczowiska karłuckie nad Czarnym Irtyszem. Jednakże, nieustannie występowały tam

[3] Ł. Komuda, *Ujgurzy – naród zapomniany, naród prześladowany,* [online] http://konflikty.wp.pl/kat,0,title,Ujgurzy-narod-zapomniany-narod-przesladowany,wid,10958974,wiadomosc.html?ticaid=116cd4 [dostęp: 09.04.2016].

[4] Y-W. Chen, *The Uyghur Lobby: Global Networks, Coalitions and Strategies of the World Uyghur Congress,* Londyn, New York 2014, s. 2.

[5] Tamże, s. 17.

[6] Ch. P. Fitzgerald: *Chiny. Zarys historii kultury*. Warszawa 1974, s. 327-329.

[7] L. Tang, *A History of Uighur Religious Conversions (5th – 16th Centuries),* Singapore 2005, s. 6.

[8] D. Kamberi, *Uyghurs and Uyghur Identity*, [w:] *Sino-Platonic Papers*, ed. V. H. Mair, Philadelphia 2005, s. 8-10.

wewnętrzne problemy (podział władzy i ludności), a także najazdy z zewnątrz (np. Kitanów i Tatarów). Podczas panowania Mojanczur Gele-chana, w latach 50. VIII wieku, zdobywano nowe tereny. W tym samym czasie również dochodziło do licznych starć z grupami Kirgizów, Czików i Karłuków. W kolejnych latach prowadzono coraz to agresywniejszą politykę, wojska ujgurskie zaczęły nękać i grabić Chiny. Jednak, w 783 roku doszło do zawarcia pokoju z Chinami. Pod koniec VIII wieku nastąpiło osłabienie władzy ujgurskiej, do czego przyczynili się Kirgizi i Tybetańczycy. Natomiast w latach 30. IX wieku, występował ciągły ucisk ze strony Kirgizów. Ponadto panowała surowa zima, która sprawiła, że zwierzęta hodowlane zaczęły padać. Kaganat Ujgurski stał się tak słaby, że nie był już w stanie wygrywać z Kirgizami. W 840 roku zajęli oni stolicę i kaganat upadł[9].

Ujgurskie Królestwo Gansu, Królestwo Qocho, Dynastia Karachanidów

Ujgurskie Królestwo Gansu powstało po upadku Kaganatu Ujgurskiego w 848 roku. Królestwo natomiast przetrwało do około 1030 roku, gdy zostało wchłonięte przez ród Tungutów. Wielu z mieszkańców przeszło wówczas na buddyzm[10]. Za czasów panowania dynastii Song, Królestwo Gansu nawiązało przyjazne stosunki z panującą wtedy dynastią. Dla władzy chińskiej było to o tyle korzystne, ponieważ Ujgurzy chronili zachodnią część Jedwabnego Szlaku, niezwykle istotnego dla dynastii Song. W XI wieku doszło do konfliktów pomiędzy Ujgurami a Tunganami. Po kilku ciosach zadanych władzy ujgurskiej i znacznym jej osłabieniu lider Tungutów, Li Yuanhao, zniszczył Królestwo Gansu, a Ujgurzy musieli migrować na zachód[11]. Ujgurzy, którzy po atakach Tungutów pozostali na miejscu, dziś są oficjalnie uznawani za mniejszość etniczną w Chinach. Nazywają się Yagur, zamieszkują prowincję Gansu i są buddystami. Według spisu ludności z 1990 roku żyje ich około 13 tysięcy[12].

[9] L. Gumilow, *Dzieje dawnych Turków*, Warszawa 1972, s. 334 – 388.
[10] J. A. Millward, *Eurasian Crossroads: A History of Xinjian,* New York 2007, s. 46.
[11] U. Theobald, *Huihe 回紇, Huihu 回鶻, Weiwur 維吾爾, Uyghurs,* [online] http://www.chinaknowledge.de/History/Altera/uighurs.html [dostęp: 10.04.2016].
[12] J. S. Olson, *An Ethnohistorical Dictionary of China*, Westport 1998, s. 385.

Według różnych źródeł Królestwo Qocho powstało pomiędzy 856 i 867 rokiem, a przetrwało do około 1335 roku. Siedziba króla znajdowała się w Qocho, niedaleko współczesnego Gaochang czy Turfan[13]. Stolicą był Dzimasar. Królestwo Qocho było ważnym punktem na mapie późniejszej turkizacji i islamizacji Xinjiang. Na tym obszarze zachowały się liczne zabytki sakralne, których największą grupę stanowią stare budowle buddyjskie. Do najznamienitszych należy kompleks świątyń w wąwozie Bezeklik. Najwięcej zabytków pochodzi z czasów panowania Ujgurów na tym obszarze, są one pozostałością po konwersji tamtejszej władzy z manicheizmu na buddyzm[14]. W 1209 roku Baurchuk potwierdził, że Królestwo Qocho chce zostać wasalem chanatu Kara Kitajów i osobiście udał się w tej sprawie do Czyngis-Chana, deklarując, że będą płacić daninę. Jednak do roku 1335 królestwo funkcjonowało jako lennik Mongołów[15].

Dynastia Karachanidów była pierwszą muzułmańską dynastią pochodzenia tureckiego, która panowała od X do XIII wieku. Dynastię zapoczątkował Satuk Boghra Chan, który około 960 roku miał przyjąć islam. Karachanidzi rządzili na obszarze Transoksanii, Siedmiorzecza i Kaszgarii. Za czasów władcy Boghra Chan Harun przejęto regiony Chotan i Kaszgar (dzisiejszy Xinjiang). Panowanie Karachanidów doprowadziło do turkizacji i islamizacji obszaru Siedmiorzecza i Kaszgarii[16]. Niektórzy naukowcy uważają, że Karachanidzi pochodzą od Ujgurów[17].

Xinjiang za czasów dynastii Qing

W czasach imperium mongolskiego obszar Xinjiang należał do władzy mongolskiej. Po jego rozpadzie terytorium to zostało podzielone, w wyniku czego jedna część Xinjiang pozostawała pod panowaniem lokalnych wodzów, a drugą uformowano w konfederację zungarską. W XVII wieku rozpoczęła się ekspansja ludów mongolskich na obszar Xinjiang, zagrażając panowaniu dyna-

[13] J. A. Millward, *Eurasian…,* s. 46-47.
[14] A. Wetzel, *Chiny. Od ustanowienia cesarstwa do dynastii Ming*. Warszawa 2006, s.102-150.
[15] S. Soucek, *A History of Inner Asia,* Cambridge 2000, s. 105.
[16] *Karachanidzi,* [online] http://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Karachanidzi;3920202.html [dostęp: 12.04.2016].
[17] J. A. Millward*, Eurasian…*, s. 53-54.

stii Qing. Doszło do walki pomiędzy Zungarami i Chinami. Natomiast w połowie XVIII wieku nastąpiło przyłączenie Xinjiang do obszaru Chin[18]. W 1759 roku połączono Kaszgarię i Dżungarię, co zostało ufundowane przez Xinjiang. W 1764 roku zaczęto przesiedlać grupę etniczną pochodzenia tunguskiego – Sibo. Ponadto przesiedlono kilkuset urzędników chińskich oraz kilkanaście tysięcy żołnierzy chińskich[19].

Na początku XIX wieku, na obszarach kontrolowanych przez dynastię Qing, widoczne były silne wpływy Rosji. Imperium rosyjskie interesowało się Wschodnim Turkiestanem. Chiny widziały w tym zabezpieczenie swych ziem przed atakami ze strony wrogich imperiów zachodnich. Z kolei dla Rosji była to okazja do powiększenia wpływów i objęcia panowania na obszarze terytorium Azji Centralnej. W 1689 roku doszło do podpisania traktatu nerczyńskiego, dzięki któremu Rosjanie mogli budować faktorie w Chinach. W 1727 roku podpisano układ kiachtański, który usankcjonował podział ziem, odzwierciadlający faktyczny stan wpływów cesarstwa. W tym czasie Rosja rywalizowała z zachodnimi imperiami o dominację w Azji Centralnej, chciała bowiem mieć wyłączność na dostęp statków do rzek Sungarii, Amuru, Ussuri. Aby osiągnąć ten cel, Rosja i Chiny podpisały traktat w Aihui w 1858 roku. Kraj Ussuryjski wszedł we władanie Rosji na podstawie traktatu podpisanego w 1860 roku, co pozwoliło na ustalenie zachodniego i wschodniego odcinka granicy chińsko-rosyjskiej. Granica między Pamirem a Ałtajem została ustalona w 1864 roku[20].

W wyniku niepokojów na tle etnicznym, w 1864 roku wybuchły powstania wśród Kirgizów, Tadżyków i Ujgurów W Xinjiang powstało kilka państw islamskich, które w 1867 roku ostatecznie zjednoczył Jakub Beg. Jakub Beg objął kierownictwo w Xinjiang w 1873 r. Rok wcześniej zawarł umowę z Dunganami przeciwko chińsko-mandżurskiemu wrogowi. W celu umocnienia kraju Beg dążył do zawarcia przymierza z Anglią. Wódz dungański, Pijanghu, wraz ze swoją armią, przyłączył się do Jakuba Bega. Chiński polityk i wojskowy, Tso Tsung-t'ang, najechał Wschodni Turkiestan, odnosząc ogromne

[18] K. Kozłowski, *Państwo Środka a Nowy Jedwabny Szlak. Poradziecka Azja Centralna i Xinjiang w polityce CHRL,* Toruń 2011, s. 69-70.
[19] A.P. Olechowski, *Czy separatyści ujgurscy mogą zagrozić bezpieczeństwu Europy,* [w:] *Ekstremizm polityczny we współczesnym świecie,* pod red. A. Moroskiej-Bonkiewicz, Wrocław 2012, s. 308-309.
[20] K. Kozłowski, *Państwo Środka* …, s. 71-75.

zwycięstwo. Przybity sromotną porażką, Jakub Beg popełnił samobójstwo. W 1884 r. Dżungaria i Turkiestan zostały przemianowane na region Xinjiang i przyłączone do Chin[21].

Traktat przyjęty w Sankt-Petersburgu w roku 1881 roku gwarantował Chinom zwrot większości terenów doliny Ili, za wyjątkiem niewielkiego obszaru zamieszkanego przez Ujgurów, którzy obawiali się chińskich represji. Okres ten uwidocznił istnienie ujgurskiego separatyzmu. Islamska ludność była na tyle silna, by odpierać ataki ze strony Chin[22].

Okres republikański

W latach 20. i 30. XX wieku skomplikowała się sytuacja w Xinjiang oraz miała miejsce walka politycznej w tym regionie. Chiny borykały się w tym czasie z kilkoma znaczącymi problemami (np. Japonia interesująca się Mandżurią) i nie miały czasu zająć się sprawami Xinjiang. W latach 1911–1949 Rosja ingerowała w ten obszar. Dochodziło również do marginalizacji ludności ujgurskiej. Przez cały ten czas Rosja i Xinjiang prowadziły interesy i wymianę handlową[23].

Do najbardziej znaczącego wydarzenia doszło w 1933 roku, gdy Ujgurzy zbuntowali się i stworzyli niezależny twór polityczny – Islamską Republikę Turkiestanu Wschodniego. Na jego czele stanął Hodża Nijak, który utrzymywał poprawne stosunki z ZSRR. Jednak Czang Kai-Szek uzyskał pomoc od władz radzieckich i – po interwencjach w 1933 i 1937 roku – Xinjiang ponownie stał się częścią Chin[24].

Przyczynami powstania ujgurskiego były: przyłączenie przez gubernatora chanatu Kamul oraz zakaz pielgrzymek do Mekki. Bezpośrednim powodem, który podsycił niezadowolenie, było zmuszenie muzułmańskiej rodziny do wydania swej córki za Chińczyka Han niebędącego wyznawcą islamu, co uznawano za czyn przeciwko tradycji. Powstaniu przewodził M. Zhongying.

[21] *Historia nowożytna Chin,* red. A. Puławski, Warszawa 1979, s. 250-251.
[22] K. Kozłowski, *Państwo Środka* …, s.77.
[23] J. Zdanowski, *Sinciang – „nowa rubież" Chin. Stosunki etniczno-polityczne w latach 30. XX w.*, [w:] *Nowożytna historia Chin*, pod red. R. Sławińskiego, Kraków 2005, s. 148-151.
[24] K. Kozłowski, *Państwo Środka* …, s.79-81.

W konsekwencji tego zrywu utworzono Islamską Republikę Turkiestanu Wschodniego[25].

W 1944 roku wybuchły powstania w Ałtaju, Dacheng i Ili, inaczej określane jako rewolucja trzech obwodów. Do wystąpień przyłączali się nie tylko sami Ujgurzy, lecz również inne ludy muzułmańskie żyjące w Xinjiang. Związek Radziecki popierał powstania, podobnie jak utworzenie republiki. Jego władze liczyły, że będą mogły nadal wpływać na mieszkańców regionu, a w rezultacie uzależnić od siebie Xinjiang[26]. W wyniku tego, w 1944 roku, doszło do utworzenia Autonomicznej Republiki Wschodniego Turkiestanu, zwaną również II Republiką. W 1945 roku podpisano traktat o przyjaznych stosunkach Chin i ZSRR. W 1949 r. Mao Zedong zaprosił władze Islamskiej Republiki Turkiestanu Wschodniego do rozmów. Podczas lotu powrotnego samolot z przedstawicielami Xinjiang rozbił się i wszyscy jego pasażerowie zginęli. Ludowa Armia wyzwoleńcza przejęła ujgurskie tereny. Walki toczyły się do 1954 roku. Ostatecznie, w 1955 roku, Xinjiang zmienił nazwę i status (w ramach Chińskiej Republiki Ludowej) na Ujgurski Obwód Autonomiczny Xinjiang[27].

Ujgurzy pod protektoratem chińskim

W 1949 roku nastąpiła ogromna zmiana w sferze politycznej Xinjiang, a mianowicie Mao Zedong przyłączył ten region do terytorium Chin, a władzę objął Wang Zhen. Rok później podpisano umowę pomiędzy Mao Zedongiem i Józefem Stalinem, na mocy której Xinjiang otrzymał broń, a Rosjanie zyskali wpływy w regionie[28]. Na podstawie podpisanego porozumienia rząd rosyjski mógł czerpać korzyści ze znajdującej się tam ropy naftowej i rud metali. Co więcej, Związek Radziecki miał wyłączne prawo do transportu lotniczego w tym regionie[29].

[25] J. Zdanowski, *Sinciang – „nowa …”*, s. 147-169.
[26] K. Kozłowski, *Państwo Środka …*, s. 81-82.
[27] A. P. Olechowski, *Czy separatyści ujgurscy …,* s. 310.
[28] A. Cavelius, R. Kadir, *Szturmując Niebo. Opowieść o życiu chińskiego wroga numer jeden,* tłum. U. Poprawska, Wołowiec 2011, s. 17-57.
[29] A. P. Olechowski, *Czy separatyści ujgurscy …*, s. 305-317.

Jak podaje Capisani, w 1949 roku Chińczyków Han mieszkało w Xinjiang zaledwie 6%, w 1957 – 10%, a w 1982 – 40%. Specjalne akcje przesiedleń miały miejsce w latach 1954-74, a po 1982 roku doszło do ich wznowienia[30]. Nieco inne dane znaleźć możemy w książce Krzysztofa Kozłowskiego: w 1964 roku Chińczycy Han stanowili prawie 33% populacji, a największą ich liczbę w tym regionie zanotowano w 2003 roku (43% ludności). W wyniku stopniowego wzrostu liczby Chińczyków Han kultura ujgurska zostawała powoli wypierana. Chińczycy Han zajmowali lepsze stanowiska, zdominowali wojsko (stanowili około 90%) oraz przyczynili się do porzucenia przez Ujgurów koczowniczego trybu życia na obszarze Xinjiang[31].

Chiński rząd próbował zdominować i opanować Xinjiang. W tym celu wysłano tam jeden z oddziałów wojsk należących do Kuomintangu (partii, której nazwę przetłumaczyć można jako „Chińska Partia Narodowa). Wybudowano też linię kolejową łączącą Urumczi z Gansu. Ostatecznie, 1 października 1955 roku, region ten, nazywany kiedyś Wschodnim Turkiestanem, został przemianowany na Ujgurski Obwód Autonomiczny Xinjiang[32].

W latach 1956-57 miała miejsce Kampania Stu Kwiatów. Mao Zedong wezwał inteligencję do krytyki komunistycznego rządu oraz podjęcia działań w celu polepszenia warunków pracy. Początkowo inteligencja obawiała się konsekwencji i nie zabierała głosu. Jednak w 1957 roku coraz częściej pojawiały się dobitne słowa krytyki. Stały się one pretekstem do rozpoczęcia walki klasowej z intelektualistami i Kampanii Przeciwko Prawicowcom (1957-58). Osoby, które krytykowały ustrój, zostały surowo ukarane. Pozbawiano ich wysokich stanowisk i prześladowano. Do władzy dochodziły osoby niewykształcone, nastawione antyinteligencko. Spowodowało to liczne aberracje w funkcjonowaniu ogromnego państwa i jego poszczególnych regionów, a także utrudniało zarówno orientację władz w sytuacji na danym obszarze, jak i rozwiązywanie coraz liczniejszych problemów. Mao stawiał na osoby oddane partii, choć nie zawsze kompetentne na swych stanowiskach, ale z czasem uczące się rządzenia[33]. Na najważniejszych stanowiskach w Xinjiang obsadzani byli coraz częściej Chińczycy Han, a zwykli obywatele musieli pracować w polu, by

[30] G. R. Capisani, *Nowe państwa Azji* …, s. 321.
[31] K. Kozłowski, *Państwo Środka* …, s. 84-85.
[32] A. P. Olechowski, *Czy separatyści ujgurscy* …, s. 310.
[33] J. K. Fairbank, *Historia Chin. Nowe spojrzenie*, Gdańsk 1996, s. 338-340.

zdobyć pożywienie. Stawali się coraz bardziej nieszczęśliwi, głodni, przepracowani, pozbawieni życiowej energii. Wpływało to na zanik ujgurskiej kultury[34].

W wielu regionach, także w Xinjiang, władza zabierała bydło, a także zakazywała prowadzenia rozmów o polityce, obchodzenia tradycyjnych świąt oraz gromadzenia się. Od 1959 roku dochodziło do coraz częstszych i liczniejszych zamieszek. Rząd próbował konfliktować ludzi. Dochodziło do zatrzymań. Na znak protestu Ujgurzy i Kazachowie wsiedli na konie i ruszyli ku budynkom rządowym. Uczestnicy protestu trafili do więzienia. W tym roku również rozpoczął się okres wielkiego głodu[35].

W latach 1958-60 przeprowadzano akcję Wielki Skok, czyli plan uprzemysłowienia gospodarki chińskiej. Niestety, był to okres ogromnego głodu, podczas którego śmierć z niedożywienia poniosło około 20-30 milionów ludzi[36]. Głównym celem akcji było uczynienie z Chin potęgi w produkcji stali. Chłopi i mieszkańcy miast mieli przetapiać złom w podwórkowych piecach. Jednak części chłopów nie podobało się narzucenie zmiany profesji przez władze chińskie i celowo fałszowali dane o zbiorach[37].

Głód zaczął doskwierać coraz bardziej, jego eskalacja nastąpiła w 1962 roku. Niedostatek jedzenia doprowadzał często do patologicznych sytuacji w rodzinach i społecznościach[38]. Winnym głodu miał być Chruszczow, ponieważ zażądał zwrotu pożyczki, która zachwiać miała finansami Chin. Dodatkowo na fali wzrastającej nienawiści etnicznej, w 1961 roku wprowadzono teorię 4 plag, którymi mieli być Uzbecy, Kazachowie, Turkmeni i Ujgurzy[39].

Skutki Wielkiego Skoku, głodu, industrializacji oraz masowych przesiedleń Chińczyków Han dotknęły mieszkańców Xinjiang, w szczególności Kazachów. W kwietniu 1962 roku około 60-100 tysięcy osób, głównie Kazachów, w mniejszym stopniu Ujgurów, z prowincji Yili i Tacheng, uciekło na tereny dzisiejszego Kazachstanu, który wtedy należał do Związku Radzieckiego. Ludzie zabierali dobytek, łącznie z bydłem. W maju władze chińskie postanowiły zatrzymać strumień uchodźców uciekający z Xinjiang, w związku

[34] A. Cavelius, R. Kadir, *Szturmując Niebo. Opowieść* …, s. 17-57.
[35] Tamże.
[36] J. K. Fairbank, *Historia Chin. Nowe* …, s. 341-342.
[37] W.S. Morton, Ch.M. Lewis, *Chiny. Historia i kultura*, Kraków 2007, s. 244-245.
[38] A. Cavelius, R. Kadir, *Szturmując Niebo. Opowieść* …, s. 71-101.
[39] Tamże.

z tym wysłano tam uzbrojone oddziały, które zaczęły strzelać do tłumu. Zdeterminowani ludzie nie zważali na to. Masowe ucieczki, które noszą miano masowego exodusu Kazachów z Xinjiang, spowodowały znaczne wyludnienie tego obszaru[40].

16 października 1964 roku doszło do pierwszej chińskiej próby atomowej w Lop Nur, w Xinjiang. W wyniku eksplozji nastąpiła degradacja środowiska, katastrofa ekologiczna, a wiele osób żyjących w regionie zostało bardzo silnie napromieniowanych[41]. Według Krzysztofa Łozińskiego, do pierwszej próby atomowej miało dojść już w 1963, a rok później miała miejsce druga[42]. Władze chińskie sprowadziły na te obszary więźniów politycznych, by obserwować wpływ promieniowania. Wybuchy spowodowały ogromne spustoszenia, wyschły rzeki i strumienie, a dziewięć wiosek wraz z ludźmi i bydłem przestało istnieć. Na obszar Xinjiang opadały również pyły po wybuchach atomowych w Semipałatyńsku i innych (których było około 300). Już od 1964 r. pojawiały się pierwsze objawy napromieniowania, a w latach 80. odnotowano masowe zachorowania na raka, np. wątroby. Według niezależnych badań z 1991 r. w wyniku napromieniowania zmarło około 200 tysięcy ludzi i tyle samo na niego zachorowało. Według autora artykułu pt. „Xinijiang (Turkiestan Wschodni) - dno piekieł" miejsce testów nie było przypadkowe. Xinjiang zamieszkany jest głównie przez Ujgurów oraz, w niewielkim stopniu, Kazachów. Można zatem sądzić, że Mao w taki sposób chciał pozbyć się niewygodnych mniejszości narodowych[43].

W latach 1966–1976, w Chinach miała miejsce rewolucja kulturalna. Na polecenie Mao Zedonga, 18 sierpnia 1966 r. na plac Tiananmen przybyło około miliona młodzieży. Celem rewolucji było zniszczenie burżuazji i utworzenie nowej siły biurokratycznej oraz zniszczenie wszystkiego, co miało związek z dawnymi Chinami. Padły wówczas znane słowa wodza: „Najpierw zniszczcie wszystko, a odbudowa dokona się sama"[44]. Mao próbował budować swój kult i uformował armię ze studentów. Nazwał ją Czerwoną Gwardią. Niszczyli wszystko, co nie zgadzało się z komunistyczną ideologią: świątynie,

[40] J. A. Millward, *Eurasian* …, s. 263-265.
[41] A. Cavelius, R. Kadir, *Szturmując Niebo. Opowieść* …, s. 71-101.
[42] K. Łoziński, *Xinijiang (Turkiestan Wschodni) - dno piekieł,* [online] http://kontrateksty.pl/files/news/20040324134336.html [dostęp: 01.05.2016].
[43] Tamże.
[44] A. Cavelius, R. Kadir, *Szturmując Niebo. Opowieść* …, s. 101-132.

książki, dzieła sztuki. Rewolucja kulturalna zakończyła się wraz ze śmiercią wodza Mao Zedonga 9 września 1976 roku[45].

Po śmierci Mao Zedonga kolejnym prezydentem został Hua Kuo-Feng. Podczas III Plenum Jedenastego Komitetu Centralnego, Deng Xiaoping wraz z kompanami odsunęli od władzy Hua Kuo-Fenga. W kraju pojawiły się oznaki politycznej odwilży, zaczęły powstawać ruchy demokratyczne oraz głoszące prawa człowieka. Początkowo Xiaoping tolerował je, później jednak surowo się z nimi rozprawił[46].

Po rewolucji kulturalnej Ujgurzy mogli znowu rozwijać własną kulturę, choć z wieloma ograniczeniami. Na początku lat 80. nastąpiło otwarcie się na handel oraz rozwój intelektualny. Warto jednak zauważyć, Ujgurom nie dano prawa do samostanowienia[47]. Po 1978 doszło do istotnych zmian w kwestiach gospodarczych. Xiaoping postanowił zmienić politykę gospodarczą i zapoczątkował swoisty kult pieniądza. Słowami „bogaćcie się" spowodował powstawanie przedsiębiorstw prywatnych oraz rozwój przemysłu[48].

W tym samym roku miało miejsce dużo walk i spięć, w szczególności w Aksu i Kaszgarze. W czasach rewolucji kulturalnej zabronione były wszelkie formy kultu, obrzędowości i działalności religijnej: nie można było się modlić, wydawać gazetek religijnych, a meczety zamknięto. Po upadku rewolucji Ujgurzy chcieli odzyskać wolność wyznawania islamu. Jednak władze nie były temu przychylne, co spowodowało zamieszki w Aksu (1980 rok) oraz Kaszgarze (1981 rok)[49]. Deng Xiaoping przybył do Turfanu i Urumczi, by załagodzić tamtejsze konflikty[50].

W 1985 roku w Urumczi doszło do protestów. W grudniu odbyły się lokalne wybory, w których Tomut Dawamat miał być zamieniony na ulubieńca partii komunistycznej – Wanga Enmao. Demonstranci głosili hasła niepodległościowe, żądali, by Chińczycy Han opuścili ich terytorium[51]. W tym

[45] W. S. Morton, Ch.M. Lewis, *Chiny. Historia* …, s. 247-251.
[46] Tamże, s. 257-258.
[47] A. Cavelius, R. Kadir, *Szturmując Niebo. Opowieść…*, s. 179-208.
[48] Ł. Gacek, *Chińskie elity polityczne w XX wieku*, Kraków 2009, s. 263.
[49] M. Dillon, *Xinjiang – China's Muslim Far Northwest*, New York, London 2004, s. 59-60.
[50] J. Berlie, *Islam in China. Hui and Uyghurs between Modernization and Sinicization,* Bangkok 2004, s. 115.
[51] M. Dillon, *Xinjiang – China's Muslim…*, s. 60.

samym mieście 19 maja 1989 r. miały miejsce zamieszki, podczas których demonstranci domagali się wolności i demokratycznych standardów. Na ulice wyszło wiele osób (około 30 tysięcy), w tym studenci i urzędnicy, wielu z nich zostało aresztowanych[52].

Do ważnego wydarzenia doszło piątego kwietnia 1990 roku, w miejscowości Baren. Kilku ujgurskich mężczyzn, modlących się w tym dniu w meczecie, zaczęło krytykować rząd chiński za rozkradanie surowców naturalnych występujących na zamieszkanych przez nich terenach oraz fakt testowania broni atomowej w tym regionie. Krytyka przerodziła się w demonstracje, podczas których doszło do zaciętych walk strony chińskiej z ujgurską. Na ulice wyszli ludzie z zielonymi flagami symbolizującymi islam, czytali Koran i rzucali kamieniami w budynki rządowe. Po zaprowadzeniu porządku przez policję, wprowadzono zakaz modlitwy i zamknięto szkoły koraniczne. Kilka dni później chińska telewizja wyemitowała film ukazujący Ujgurów jako separatystów i uzbrojonych terrorystów. Sugerowano, że Ujgurzy mają powiązania z afgańskimi talibami oraz chcą prowadzić dżihad na obszarze Xinjiang. Michael Dillon przypuszcza, że powstanie było celową, zaplanowaną prowokacją władz przeprowadzoną w celu uzyskania powodu do ostrzejszego traktowania Ujgurów i ich działalności[53].

Po upadku Związku Radzieckiego w Azji Centralnej powstały nowe państwa, zrodziły się więc także nowe możliwości handlu. W Chinach zaczęto wydawać paszporty, jednak ich uzyskanie nie dla wszystkich było łatwe. Chińczycy Han bez większych komplikacji mogli otrzymać paszport w przeciwieństwie do Ujgurów, których wolność została jeszcze bardziej ograniczona[54]. Chińscy urzędnicy starali się utrudniać życie handlarzom, nakładając wysokie podatki, czasami wyższe niż wartość towaru. Ujgurscy przedsiębiorcy bankrutowali. Tymczasem urzędnicy otrzymali zakaz brania łapówek od Chińczyków Han i nie stosowano wobec nich żadnych ograniczeń[55].

W lutym 1992 roku doszło do dwóch ataków bombowych w Urumczi, w których zginęły 3 osoby, a ponad 20 zostało rannych. Sprawcami zamachów było ośmiu Ujgurów, którzy podczas procesu w 1995 roku zostali skazani na

[52] A. Cavelius, R. Kadir, *Szturmując Niebo. Opowieść* …, s. 239-256.
[53] M. Dillon, *Xinjiang – China's Muslim* …, s. 62-68.
[54] A. Cavelius, R. Kadir, *Szturmując Niebo. Opowieść* …, s. 239-256.
[55] Tamże, s. 257-295.

śmierć. Pomiędzy 5 a 8 marca 1992 roku miały również miejsce eksplozje w takich miejscowościach, jak: Chotan, Kaszgar, Bortala, Kucha, Korla. Do dużego ataku doszło w czerwcu 1993 roku, w Kaszgarze. Do wybuchu doszło niedaleko budynków rządowych, które były celem ataku[56].

Kolejnym problemem był handel ludźmi. Pojawiało się wiele ogłoszeń o pracy dla młodych kobiet, w hotelach i restauracjach w Chinach. Trafiały jednak do domów publicznych w Hong Kongu, Tajwanie czy Japonii. Według danych władz Kaszgaru z samego Jarkentu do pracy w Chinach pojechało ponad 40 tysięcy dziewcząt[57]. Handlowano także dziećmi, które pochodziły one z biednych rodzin. Chińczycy Han wabili je możliwością polepszenia życia, a następie zostawały sprzedawane. Zajmowały się sprzedażą narkotyków, prostytucją, żebraniem, kradzieżą, grzebaniem w śmieciach i sprzedawaniem tego, co ma jakąkolwiek wartość[58].

Pomiędzy 22 a 24 kwietnia, głównie w miejscowości Yining/Ghulja i przyległych miastach, leżących w kazachstańskiej prefekturze Ili, doszło do protestu. Na ulice wyszło kilkadziesiąt tysięcy ludzi. Maszerowali, domagając się wolności i niepodległości Xinjiang oraz utworzenia Ujgurystanu, pozbycia się Chińczyków Han i komunistów z tego obszaru, a nawet włączenia go do Kazachstanu. Manifestanci otoczyli budynki lokalnej władzy. Protestujący byli uzbrojeni, ponieważ ukradli broń z pobliskiego posterunku policji. W celu powstrzymania uzbrojonych rebeliantów sprowadzono jednostki specjalne. Wprowadzono godzinę policyjną, obywatelom odcięto prąd i wodę. Zginęło wówczas około 80 osób, a około 200 zostało rannych[59].

W 1996 roku władze przeprowadziły kampanię mocnego uderzenia wymierzoną głównie w intelektualistów. Każdy, kto opowiadał się za respektowaniem praw człowieka oraz wolności obywatelskich, postrzegany był jako nacjonalista. Dochodziło do publicznych egzekucji. Ujgurscy więźniowie polityczni to grupa, która najczęściej otrzymywała wyroki śmierci. Warto zauważyć, że pod koniec lat 90. XX wieku około 80% wszystkich więźniów bylo Ujgu-

[56] M. Dillon, *Xinjiang – China's Muslim* …, s. 67-68.
[57] A. Cavelius, R. Kadir, *Szturmując Niebo. Opowieść* …, s. 288-291.
[58] A. Pang, *Rebiya Kadeer: How One Muslim Woman Became a Leader for Her People,* [online] http://www.theepochtimes.com/n3/1736029-the-inspiring-and-heartbreaking-story-of-how-one-muslim-woman-became-a-leader-for-her-people/ [dostęp: 05.05.2016].
[59] M. Dillon, *Xinjiang – China's Muslim* …, s. 68-69.

rami. Od tego momentu jeszcze częściej dochodziło do represji ze strony chińskiej, która stosowała siłę w imię walki z nacjonalizmem, separatyzmem i terroryzmem islamskim. Wszelkie książki związane z islamem czy Ujgurami były zakazane[60]. Chińskie władze, wykorzystując policję, zintensyfikowały poszukiwanie terrorystów. Udało im się uwięzić ponad 2700 osób, zabezpieczono około 2000 kg środków wybuchowych oraz ponad 30 tysięcy sztuk amunicji. Na początku marca ujgurscy bojownicy pojmali mułłę kaszgarskiego, a jego syna brutalnie zamordowali. Miał to być odwet za sympatyzowanie z władzami chińskimi. Natomiast w rejonie Aksu doszło do brutalnej egzekucji na podejrzanych o udział w zaplanowanych atakach oraz za działalność w grupie terrorystycznej[61].

Podczas szczytów w Szanghaju (26 kwietnia 1996 roku) i Moskwie (24 kwietnia 1997 roku) ustalono strukturę Szanghajskiej Organizacji Współpracy i podpisano Umowę o umocnieniu środków zaufania w kwestiach wojskowych na obszarze pogranicza pomiędzy Chinami, Rosją, Kazachstanem, Tadżykistanem i Kirgistanem. Głównym celem była ochrona granic w Azji Centralnej. Podczas drugiego szczytu doszło do podpisania Umowy o wzajemnej redukcji sił zbrojnych w rejonie granicy, na mocy której przeprowadzona miała zostać delimitacja granic. Podczas kolejnych szczytów zaczęto poszerzać zakres działań organizacji. Kolejne sfery działalności dotyczyły: zwalczania handlu narkotykami, walki z separatyzmem, terroryzmem i ekstremizmem, przywrócenia porządku publicznego, wprowadzania bezpieczeństwa i stabilizacji[62].

Wang Lequan wprowadził ustawy mające utrudnić handel ujgurski (np. podniesienie podatku). Do Xinjiang zaczęto też masowo przesiedlać chorych na AIDS Chińczyków Han, np. prostytutki[63]. Doszło wtedy do gwałtownego wzrostu liczby osób, które były nosicielami wirusa HIV. Dużą grupą nosicieli byli narkomani. 85% z nich stanowili Ujgurzy pomiędzy 20 a 40 rokiem życia. Do największych skupisk zarażonych HIV zaliczano Urumczi (około 40%) i Yining (85%)[64].

[60] A. Cavelius, R. Kadir, *Szturmując Niebo. Opowieść …*, s. 296-299.
[61] G.R. Capisani, *Nowe państwa Azji …*, s. 320-322.
[62] K. Wańczyk, *Szanghajska Organizacja Współpracy,* [online] http://www.psz.pl/168-archiwum/szanghajska-organizacja-wspolpracy [dostęp: 06.05.2016].
[63] A. Cavelius, R. Kadir, *Szturmując Niebo. Opowieść …*, s. 300-301.
[64] N. Holdstock, *China's Forgotten People: Xinjiang, Terror and the Chinese State*, London, New York 2015, s. 122-127.

W tym samym roku konflikt między władzami i Ujgurami eskalował. Do kolejnej fali ataków doszło 5 lutego 1997 roku w Ili. W czasie ramadanu uwięziono ważne osobistości religijne. Przyczyniło się to do wyjścia Ujgurów na ulice. Policja i inne służby używały np. armatek wodnych i gazu łzawiącego. Nazajutrz protesty nabrały rozmachu. Policja otrzymała pozwolenie na strzelanie do ludzi, w wyniku czego zginęło około 160 osób. 5000 trafiło do więzienia[65]. X. Raufer wspomina, że podczas tych zamieszek również „zwolennicy niezależności" dokonali czynów, których nie można nazwać chlubnymi, np.: porwanie żołnierza, który odwiedzał swoja rodzinę w Yining, zasztyletowanie pracownika domu kultury, poważne zranienie kilkuosobowej rodziny podczas ataku terrorystów na jej dom. Początkowo grupa buntowników liczyła zaledwie 30 osób, z czasem zamieszki przerodziły się w protest setek ludzi. Zginęło około 10 osób (a według źródeł ujgurskich nawet 100 osób)[66].

Opór Ujgurów przyjmował coraz bardziej ekstremalne formy. W stolicy, Urumczi, 25 lutego 1997 roku doszło do wybuchów 3 autokarów, w których zginęło 9 osób, a 68 zostało rannych. Ujgurzy, którzy przyznali się do winy, zostali skazanych i wykonano na nich egzekucje[67]. Rok później, w lipcu 1998 roku, dwa tygodnie po wizycie ówczesnego prezydenta Jianga Zemina w Xinjiang, w Chotanie wybuchła bomba. Kilka dni później, podobna sytuacja wydarzyła się w Korla, miejscowości położonej na skraju pustyni Taklamakan[68].

W rezultacie w 1999 roku doszło do zatrzymań fundamentalistów zamieszanych w zamachy w 1997 roku. Zostali osądzeni i straceni. Jeden z nich, Wusiman Yimili, wyjawił, że ujgurscy separatyści przechodzą szkolenia w obozach w Afganistanie. Przyznał się do posiadania ponad 8 tysięcy fiolek z substancjami do produkcji bomb. Substancje wybuchowe zostały rozdzielone do wszystkich separatystycznych obozów. Miesiąc później miały miejsce licznych starcia między ludnością ujgurską i policją. Aresztowano około 200 osób,

[65] *Uighur Developments in the 1990s,* [online] http://www.globalsecurity.org/military/world/war/uighur-5.htm [dostęp: 07.05.2016].
[66] X. Raufer, *Atlas radykalnego islamu*, Warszawa 2011, s. 193.
[67] A. Acharya; R. Gunaratna; W. Pengxin*, Ethnic Identity and National Conflict in China,* New York 2010, s. 50.
[68] I. G. Cook, G. Murray, *China's third revolution: tensions in the transition towards a Post-Communist China*, Richmond 2001, s. 130-131.

a rząd chiński wysłał około 9000 żołnierzy do wzmocnienia bezpieczeństwa w tamtym rejonie[69].

Bomby eksplodowały również w Pekinie kilkanaście dni po zamachach w Urumczi. Doszło do dwóch wybuchów, pierwszy z nich miał miejsce 7 marca 1997 roku w autobusie, w centrum Pekinu, drugi – 13 maja tego samego roku, w parku w centrum stolicy. Jednak władze ujgurskie starały się, aby nie łączono ataków z Pekinu i Urumczi[70].

11 września 2001 roku miał miejsce atak na wieże World Trade Center. USA wypowiedziała wojnę terroryzmowi. Chiny postanowiły wykorzystać tę sytuację do walki z Ujgurami w Xinjiang. Rozpoczęły się masowe represje. Żaden Ujgur nie mógł czuć się bezpiecznie, ponieważ zostawali skazywaniu ich pod byle pretekstem. Represjonowano ludzi, każdy, kto nie zgadzał się z polityką Chin lub wykazywał, że jest Ujgurem i mieszkańcem Wschodniego Turkiestanu, od razu był skazywany[71].

W kolejnych latach konflikt chińsko-ujgurski nie ustał. Na początku stycznia 2007 roku doszło do nalotu służb antyterrorystycznych na bazę terrorystów usytuowaną w górach Pamiru, przy granicy z Pakistanem i Afganistanem. W obławie zginęło 18 osób, w tym 17 terrorystów i jeden policjant[72]. Prezes wykonawczy Światowego Kongresu Ujgurów, Alim Seytoff, zasugerował, że akcja mogła być prowokacją wymierzoną w Ujgurów[73].

Rok później doszło do kolejnych niepokojów w Xinjiang, a głównie w Chotanie i Kaszgarze. 23 marca 2008 roku w reakcji na zamieszki w Tybecie Ujgurzy wyszli na ulice Chotanu, Domagali się uwolnienia więźniów politycznych oraz poszanowania praw religijnych i praw kobiet (rząd zakazał noszenia chust na głowie przez kobiety). Przed zbliżającą się olimpiadą w Pekinie działania te miały pokazać światu, że w Chinach żyją narody, które są tłamszone

[69] X. Raufer, *Atlas radykalnego islamu* …, s. 193.
[70] J. A. Millward, *Eurasian Crossroads* …, s. 333.
[71] Ch. Chung, *China's 'War on Terror': September 11 and Uighur Separatism,* [online] http://www.cfr.org/china/chinas-war-terror-september-11-uighur-separatism/p4765 [dostęp: 07.05.2016].
[72] *China 'anti-terror' raid kills 18,* [online] http://news.bbc.co.uk/2/hi/asia-pacific/6241073.stm [dostęp: 08.05.2016].
[73] *China crushes Xinjiang `terror camp',* [online] http://www.taipeitimes.com/News/world/archives/2007/01/10/2003344141 [dostęp: 08.05.2016].

i nie przestrzega się w stosunku do nich praw człowieka[74]. Do kolejnych zatrzymań doszło w Kaszgarze. 4 kwietnia, w obawie przed atakami w trakcie olimpiady w Pekinie, zaaresztowano około 70 Ujgurów[75]. Seria incydentów miała miejsce również w sierpniu, np. atak na posterunek policji w Kaszgarze[76] czy eksplozje w miejscowości Kuqa[77].

Wspomniane wydarzenia poprzedziły zamieszki w Urumczi, które rozpoczęły się 5 lipca 2009 roku. Była to największa masakra od czasu wydarzeń na placu Tiananmen w 1989 roku. Doszło do walk między dwoma najbardziej licznymi grupami etnicznymi żyjącymi w Xinjiang – Ujgurami i Chińczykami Han. Bezpośrednią przyczyną konfliktu miało być wydarzenie w fabryce zabawek w Guangdong 25 czerwca 2009 r., kiedy kilku Ujgurów zgwałciło dwie Chinki Han. Na ulice wyszli uzbrojeni Chińczycy Han chcący odwetu za krzywdy, jakie wyrządzili im Ujgurzy. Według oficjalnych danych zginęło 156 osób, jednak ujgurska strona twierdzi, że 90 ofiar było Ujgurami[78]. Ostateczna i oficjalna liczba ofiar śmiertelnych to 197 osób, około 1600 osób zostało rannych[79]. Chińskie władze utrzymują, że główną organizatorką i prowodyrką zamieszek była Rebija Kadir (przewodnicząca Światowego Kongresu Ujgurów), która rzekomo kierowała swoimi rodakami w Xinjiang z USA, przez telefon i Internet[80]. Tydzień później wprowadzono bezwzględny zakaz gromadzenia się, grożąc, że każda próba będzie tłumiona siłą[81].

Wypada przybliżyć w skrócie sylwetkę działaczki ujgurskiej – Rebiji Kadir. Urodziła się w latach 40. XX wieku na Ałtaju. Wiek dojrzewania Rebiji

[74] T. Branigan, *Muslim 'separatists' protest as unrest spreads in China,* [online] http://www.theguardian.com/world/2008/apr/02/china [dostęp: 08.05.2016].

[75] *Police arrest 70 in China's restive Xinjiang – group,* [online] http://in.reuters.com/article/idINIndia-32826820080403 [dostęp: 08.05.2016].

[76] *China blames Islamic militants for killing 16 police,* [online] http://www.cbc.ca/news/world/china-blames-islamic-militants-for-killing-16-police-1.727024 [dostęp: 08.05.2016].

[77] E. Wong, *Photos Support Account by China of Deadly Attack,* [online] http://www.nytimes.com/2008/08/24/world/asia/24china.html [dostęp: 08.05.2016].

[78] A. Kobyłka, *Setki uzbrojonych Chińczyków Han wyszły na ulice Urumczi,* [online] http://www.psz.pl//138-daleki-wschod/setki-uzbrojonych-chinczykow-han-wyszly-na-ulice-urumczi [dostęp: 08.05.2016].

[79] A. Acharya, R. Gunaratna, W. Pengxin, *Ethnic Identity and National Conflict in China,* New York 2010, s. 51-52.

[80] M. Kruczkowska, *Masakra Ujgurów w Chinach,* [online] http://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/1,114881,6795134,Masakra_Ujgurow_w_Chinach.html [dostęp: 08.05.2016].

[81] *Zakaz zgromadzeń w Urumczi,* [online] http://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/1,114873,6812362,Zakaz_zgromadzen_w_Urumczi.html [dostęp: 08.05.2016].

przypadł na okres przyłączenia Wschodniego Turkiestanu do Chin oraz Rewolucji kulturalnej z 1966–67 roku. Po tym okresie Kadir prowadziła różnorakie biznesy (sprowadzała ubrania, tkaniny, a nawet drewno), co spowodowało, że w latach 90. była jedną z najbogatszych osób w Chińskiej Republice Ludowej. Dostąpiła zaszczytu bycia deputowaną Ludowej Politycznej Konferencji Konsultatywnej Chin w latach 1993–1998. Przez ten czas nie zapominała o swoich rodakach i organizowała szkolenia dla Ujgurów, pomagała im zakładać przedsiębiorstwa, uczyła języków obcych. Również politycznie próbowała przekonać władze chińskie do pomocy Ujgurom i zaprzestania opresyjnej polityki wobec nich. Udało się jej zebrać dowody świadczące o przemocy, której dopuszczali się działacze chińscy wobec Ujgurów, za co trafiła do więzienia na pięć lat pod pretekstem naruszenia bezpieczeństwa Chińskiej Republiki Ludowej. Pod naciskiem organizacji zajmujących się prawami człowieka opuściła w 2005 roku więzienie o zaostrzonym rygorze i deportowano ją do Stanów Zjednoczonych Ameryki. Rebija Kadir rozpoczęła tam działalność przeciwko przemocy oraz braku poszanowania praw człowieka w Xinjiang. W 2006 roku wybrano ją na przewodniczącą Światowego Kongresu Ujgurów, co doprowadziło do jeszcze większych represji ze strony rządu chińskiego, szczególnie wobec jej dzieci mieszkających w ChRL. Pomimo to nadal dobro wszystkich Ujgurów stawia na pierwszym miejscu i jest ono dla niej ważniejsze niż jej dzieci. Aktywnie uczestniczy również w wiecach oraz szczytach politycznych, próbując zainteresować świat tym, co się dzieje w Xinjiang. Jej działania zostały docenione przez liczne organizacje, w tym najważniejsza była nominacja do Pokojowej Nagrody Nobla w 2006 roku[82].

Wracając do wydarzeń z Xinjiang należy zwrócić uwagę na dalsze ataki separatystów ujgurskich. W 2013 roku w miejscowości Likqun grupa młodych Ujgurów zaatakowała posterunek policji. Prawdopodobnie zginęło 27 osób, a wiele zostało rannych[83]. Następna akcja terrorystyczna miała miejsce w paź-

[82] *The 10 Conditions of Love*, Jeff Daniels, Australia 2009.

[83] M. Kruczkowska, *Sinkiang znowu płonie. 35 śmiertelnych ofiar zamieszek w autonomicznym regionie Chin,* [online] http://wiadomosci.wp.pl/kat,8311,title,Chiny-zapowiadaja-walke-z-zanieczyszczeniem-korupcja-i-terroryzmem,wid,16448993,wiadomosc.html [dostęp: 08.05.2016].

dzierniku, w Pekinie, na placu Tiananmen. W tłum mieszkańców miasta i turystów wjechał samochód pułapka. Zginęło 5 osób, a kilkadziesiąt z obrażeniami trafiło do szpitala. Sprawcami byli Ujgurzy[84].

Na początku marca 2014 roku miał miejsce atak na stacji kolejowej w miejscowości Kunming, w południowo–zachodnich Chinach. Na stację wdarli się uzbrojeni w noże Ujgurzy, którzy zamordowali 29 ludzi i ranili około 140 osób[85]. Dwa miesiące później, w maju, doszło do zamachu. Na bazar w Urumczi wjechały dwa samochody, które staranowały tłum, a potem wybuchły. Zginęło 31 osób, przynajmniej 94 raniono[86].

Ostatnim z głośnych wydarzeń w Xinjiang było brutalne morderstwo w kopalni węgla w Aksu. Zabito około 50 osób, głównie Chińczyków Han[87]. Dwa miesiące później chińskie media poinformowały o sukcesie – schwytaniu zabójców z kopalni węgla w Aksu. Policja i siły bezpieczeństwa rozpoczęły pogoń za mordercami, którzy uciekli w góry. Funkcjonariuszom udało się schwytać i zabić 28 osób uznanych za członków organizacji terrorystycznej[88].

Zakończenie

Celem, jaki postawiono sobie podczas pisania pracy, było przedstawienie najważniejszych wydarzeń związanych z konfliktem chińsko-ujgurskim oraz represjami nałożonymi na członków ujgurskiej społeczności. Poruszono również zagadnienie separatyzmu ujgurskiego.

Znaczna część pracy porusza najważniejsze kwestie związane z konfliktem ujgursko–chińskim. Służy temu m.in. przedstawienie losów Ujgurów, od Ka-

[84] *Wybuch na Tiananmen. Policja: to był atak terrorystyczny,* [online] http://www.polskieradio.pl/5/3/Artykul/968090,Wybuch-na-Tiananmen-Policja-to-byl-atak-terrorystyczny [dostęp: 08.05.2016].

[85] *Chiny: 27 ofiar śmiertelnych grupy nożowników na stacji kolejowej,* [online] http://wiadomosci.wp.pl/kat,8311,title,Chiny-27-ofiar-smiertelnych-grupy-nozownikow-na-stacji-kolejowej,wid,16441966,wiadomosc.html?ticaid=116f92&_ticrsn=5 [dostęp: 08.05.2016].

[86] M. Kruczkowska, *Co najmniej 31 zabitych i 94 rannych w zamachu na targu w Urumczi w Chinach Zachodnich,* [online] http://wyborcza.pl/1,76842,16009386,Co_najmniej_31_zabitych_i_94_rannych_w_zamachu_na.html [dostęp: 08.05.2016].

[87] *Atak nożowników w Chinach,* [online] http://fakty.interia.pl/swiat/news-atak-nozownikow-w-chinach-nie-zyje-co-najmniej-50-osob,nId,1896116 [dostęp: 08.05.2016].

[88] *Operacja w górach. Policja zabiła 28 członków "grupy terrorystycznej",* [online] http://www.tvn24.pl/wiadomosci-ze-swiata,2/operacja-w-gorach-policja-zabila-28-czlonkow-grupy-terrorystycznej,596061.html [dostęp: 08.05.2016].

ganatu Ujgurskiego począwszy, poprzez trzy księstwa, dynastię Qing, okres republikański, aż po powstanie regionu autonomicznego. Z dziejów Ujgurów wybrano okres od 1949 r. do czasów najnowszych, rezygnując ze szczegółowego opisu całej historii tej mniejszości etnicznej w Chinach. Kolejnym wątkiem, niezwykle istotnym w dziejach Ujgurów, jest problem separatyzmu, który przez niektórych badaczy uznawany jest za terroryzm. Podjęto także próbę zarysowania metod władz chińskich, przy pomocy których tłamszą Ujgurów i chcą doprowadzić do degradacji lub asymilacji tego etnosu. Powodzenie działań władz chińskich oznaczałoby utratę tożsamości, poczucia przynależności do wyjątkowej wspólnoty, zapomnienie bogatej tradycji i kultury ujgurskiej.

Na zakończenie należy wspomnieć, że problem ujgurski jest słabo obecny w mediach, może nawet przemilczany, liczba fachowych publikacji na ten temat również pozostawia wiele do życzenia. Można zaryzykować stwierdzenie, że konflikt w Tybecie przysłonił nie tylko kwestię ujgurską, ale i inne problemy etniczne w ogromnym Państwie Środka. Należy mieć nadzieję, że działalność Rebiji Kadir, przyczyni się do zwiększenia zainteresowania Ujgurami i Xinjiang na świecie, podniesie ich problem do rangi kwestii istotnej dla międzynarodowej społeczności. Trzeba wierzyć, że liczące się w polityce światowej państwa zechcą pomóc Ujgurom zrealizować marzenie o własnym, niepodległym kraju.

Bibliografia

Film

Daniels Jeff, *The 10 Conditions of Love*, Australia 2009.

Literatura

Acharya Arabinda, Gunaratna Rohan, Pengxin Wang, *Ethnic Identity and National Conflict in China,* New York 2010.

Berlie Jean, *Islam in China. Hui and Uyghurs between Modernization and Sinicization,* Bangkok 2004.

Capisani Giampaolo, *Nowe państwa Azji Środkowej,* Warszawa 2004.

Cavelius Alexandra, Kadir Rebija, *Szturmując Niebo. Opowieść o życiu chińskiego wroga numer jeden*, Wołowiec 2011.

Chen Yu-Wen, *The Uyghur Lobby: Global Networks, Coalitions and Strategies of the World Uyghur Congress,* London - New York 2014.

Cook Ian, Murray Geoffrey, *China's third revolution: tensions in the transition towards a Post-Communist China*, Richmond 2001.

Dillon Michael, *Xinjiang – China's Muslim Far Northwest*, New York - London 2004.

Fairbank John King, *Historia Chin. Nowe spojrzenie*, Gdańsk 1996.

Fitzgerald Charles Patrick, *Chiny. Zarys historii kultury*, Warszawa 1974.

Gacek Łukasz, *Chińskie elity polityczne w XX wieku*, Kraków 2009.

Gumilow Lew, *Dzieje dawnych Turków*, Warszawa 1972.

Historia nowożytna Chin, red. A. Puławski, Warszawa 1979.

Holdstock Nick, *China's Forgotten People: Xinjiang, Terror and the Chinese State*, London - New York 2015.

Kamberi Dolkun. *Uyghurs and Uyghur Identity*, [w:] *Sino-Platonic Papers*, ed. V. H. Mair, Philadelphia 2005.

Kozłowski Krzysztof, *Państwo Środka a Nowy Jedwabny Szlak. Poradziecka Azja Centralna i Xinjiang w polityce CHRL, Toruń 2011*

Millward James, Eurasian Crossroads: A History of Xinjian, New York 2007.

Morton Scott, Lewis Charles, *Chiny. Historia i kultura,* Kraków 2007.

Olechowski Andrzej, *Czy separatyści ujgurscy mogą zagrozić bezpieczeństwu Europy,* [w:] *Ekstremizm polityczny we współczesnym świecie,* red. A.Moroska-Bonkiewicz, Wrocław 2012.

Olson James, *An Ethnohistorical Dictionary of China*, Westport 1998.

Raufer Xavier, *Atlas radykalnego islamu*, Warszawa 2011.

Soucek Svat, A History of Inner Asia, Cambridge 2000.

Tang Li, *A History of Uighur Religious Conversions (5th – 16th Centuries),* Singapore 2005.

Wetzel Alexandra, *Chiny. Od ustanowienia cesarstwa do dynastii Ming*, Warszawa 2006.

Zdanowski Jerzy, *Sinciang – „nowa rubież" Chin. Stosunki etniczno-polityczne w latach 30. XX w*., [w:] *Nowożytna historia Chin*, red. R. Sławiński, Kraków 2005.

Źródła internetowe

Atak nożowników w Chinach, [online] http://fakty.interia.pl/swiat/news-atak-nozownikow-w-chinach-nie-zyje-co-najmniej-50-osob,nId,1896116 [dostęp: 08.05.2016].

Branigan Tania, *Muslim 'separatists' protest as unrest spreads in China,* [online] http://www.theguardian.com/world/2008/apr/02/china [dostęp: 08.05. 2016].

China 'anti-terror' raid kills 18, [online] http://news.bbc.co.uk/2/hi/asia-pacific/6241073.stm [dostęp: 08.05.2016].

China blames Islamic militants for killing 16 police, [online] http://www.cbc.ca/news/world/china-blames-islamic-militants-for-killing-16-police-1.727024 [dostęp: 08.05.2016].

China crushes Xinjiang `terror camp', [online] http://www.taipeitimes.com/News/world/archives/2007/01/10/2003344141 [dostęp: 08.05.2016].

Chiny: 27 ofiar śmiertelnych grupy nożowników na stacji kolejowej, [online] http://wiadomosci.wp.pl/kat,8311,title,Chiny-27-ofiar-smiertelnych-grupy-nozownikow-na-stacji-kolejowej,wid,16441966,wiadomosc.html?ticaid=116f92&_ticrsn=5 [dostęp: 08.05.2016].

Chung Chien-peng, *China's 'War on Terror': September 11 and Uighur Separatism,* [online] http://www.cfr.org/china/chinas-war-terror-september-11-uighur-separatism/p4765 [dostęp: 07.05.2016].

Karachanidzi, [online] http://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Karachanidzi;3920202.html [dostęp: 12.04.2016].

Kobyłka Aleksander, *Setki uzbrojonych Chińczyków Han wyszły na ulice Urumczi,* [online] http://www.psz.pl//138-daleki-wschod/setki-uzbrojonych-chinczykow-han-wyszly-na-ulice-urumczi [dostęp: 08.05.2016].

Komuda Łukasz, *Ujgurzy – naród zapomniany, naród prześladowany,* [online] http://konflikty.wp.pl/kat,0,title,Ujgurzy-narod-zapomniany-narod-przesladowany,wid,10958974,wiadomosc.html?ticaid=116cd4 [dostęp: 09.04.2016].

Kruczkowska Maria, *Co najmniej 31 zabitych i 94 rannych w zamachu na targu w Urumczi w Chinach Zachodnich,* [online] http://wyborcza.pl/1,76842,16009386,Co_najmniej_31_zabitych_i_94_rannych_w_zamachu_na.html [dostęp: 08.05.2016].

Kruczkowska Maria, *Masakra Ujgurów w Chinach,* [online] http://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/1,114881,6795134,Masakra_Ujgurow_w_Chinach.html [dostęp: 08.05.2016].

Kruczkowska Maria, *Sinkiang znowu płonie. 35 śmiertelnych ofiar zamieszek w autonomicznym regionie Chin,* [online] http://wiadomosci.wp.pl/kat,8311,title,Chiny-zapowiadaja-walke-z-zanieczyszczeniem-korupcja-i-terroryzmem,wid,16448993,wiadomosc.html [dostęp: 08.05.2016].

Łoziński Krzysztof, *Xinijiang (Turkiestan Wschodni) - dno piekieł,* [online] http://kontrateksty.pl/files/news/20040324134336.html [dostęp: 01.05.2016].

Operacja w górach. Policja zabiła 28 członków "grupy terrorystycznej", [online] http://www.tvn24.pl/wiadomosci-ze-swiata,2/operacja-w-gorach-policja-zabila-28-czlonkow-grupy-terrorystycznej,596061.html [dostęp: 08.05.2016].

Pang Amelia, *Rebiya Kadeer: How One Muslim Woman Became a Leader for Her People,* [online] http://www.theepochtimes.com/n3/1736029-the-inspiring-and-heartbreaking-story-of-how-one-muslim-woman-became-a-leader-for-her-people/ [dostęp: 05.05.2016].

Police arrest 70 in China's restive Xinjiang – group, [online] http://in.reuters.com/article/idINIndia-32826820080403 [dostęp: 08.05.2016].

Sinkiang, [online] http://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Sinkiang;3999333.html [dostęp 09.04.2016].

Theobald Ulrich, *Huihe 回紇, Huihu 回鶻, Weiwur 維吾爾, Uyghurs*, [online] http://www.chinaknowledge.de/History/Altera/uighurs.html [dostęp: 10.04.2016].

Uighur Developments in the 1990s, [online] http://www.globalsecurity.org/military/world/war/uighur-5.htm [dostęp: 07.05.2016].

Wańczyk Kacper, *Szanghajska Organizacja Współpracy,* [online] http://www.psz.pl/168-archiwum/szanghajska-organizacja-wspolpracy [dostęp: 06.05.2016].

Wong Edward, *Photos Support Account by China of Deadly Attack,* [online] http://www.nytimes.com/2008/08/24/world/asia/24china.html [dostęp: 08.05.2016].

Wybuch na Tiananmen. Policja: to był atak terrorystycznm, [online] http://www.polskieradio.pl/5/3/Artykul/968090,Wybuch-na-Tiananmen-Policja-to-byl-atak-terrorystyczny [dostęp: 08.05.2016].

Zakaz zgromadzeń w Urumczi, [online] http://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/1,114873,6812362,Zakaz_zgromadzen_w_Urumczi.html [dostęp: 08.05.2016].

Summary

Uyghurs – the unwanted Muslims in the People's Republic of China

In this paper, I describe the history of Uyghurs, how their fate developed over the centuries, the struggle for independence of this ethnic group and their fate in People's Republic of China. In the article, I focus mainly on the complicated social and political conditions between Uyghurs and Chinese government. In the initial part of this paper, I introduce the basic notions and issues raised in the text and I describe the history of Uyghurs, from Uyghurs Khaganate to incorporating the East Turkestan into China. Next part of my paper describes the events from establishment the Xinjiang as Autonomous Region of People's Republic of China to the present. This conflict is being analyzed by me in the context of Uyghurs separatism being formed, which is simply called the terrorism by some scientific communities. Giving rise to the freedom ambitions of Uyghurs and their conscious involvement in the struggle for basic values of social and political life are probably underestimated and it is proved by i.e. small amount of publication on this issue. The conclusion of this paper is the statement that the Uyghurs issues are not well known and it is vital to raise them more often not only in scientific analyzes but also in media.

Keywords: China, separatism, terrorism, Uighurs, Xinjiang

Marzena Mruk

Uniwersytet Śląski w Katowicach

Problemy asymilacji imigrantów algierskich we Francji po II wojnie światowej

Algieria od XIX wieku zajmowała szczególne miejsce w polityce zagranicznej Francji. W okresie kolonialnym stanowiła jeden z elementów francuskiego imperium w Afryce, a po uzyskaniu niepodległości przez Algierię, znaczna część obywateli tego państwa wyemigrowała do Francji i osiadła tam na stałe. Współcześnie we Francji żyją trzy pokolenia imigrantów pochodzenia algierskiego.

Aby przeanalizować problemy asymilacji imigrantów algierskich we Francji, należy skupić się na celach polityki zagranicznej Francji nie tylko wobec samej Algierii, ale także wobec całego kontynentu afrykańskiego, który na przełomie XIX i XX wieku stanowił podstawę mocarstwowej polityki Paryża. Celem kolejnych władz francuskich w Paryżu wobec Afryki, zarówno terytorium Maghrebu, ale także Afryki Subsaharyjskiej od kilkudziesięciu lat jest realizacja swoich interesów gospodarczych, wpływ na procesy, do których tam dochodzi, w szczególności w sferze politycznej, dbałość o pozycję języka francuskiego i kultury w państwach regionu oraz kontrola migracji do Francji[1].

Relacje francusko-algierskie zapoczątkowane w XIX wieku wpływają na wzajemne relacje tych państw do czasów współczesnych. Obecnie, Algieria stanowi strategicznego partnera Francji w świecie afrykańskim, ale także arabskim. Francja natomiast jest swoistym przedstawicielem i obrońcą interesów Algierii w stosunkach z Unią Europejską[2].

[1] S. Parzymies, *Polityka zagraniczna Francji po zimnej wojnie. 25 lat w służbie wielobiegunowości*, Warszawa 2017, s. 160.

[2] S. Niedziela, *Polityka zagraniczna niepodległej Algierii: analiza wybranych aspektów*, „Colloquium Wydziału Nauk Humanistycznych i Społecznych" 2015, nr 2, s. 176.

W kontekście historycznym, najważniejszym wydarzeniem w relacjach Paryża z Algierem jest zajęcie algierskiej stolicy w 1830 roku oraz okupacja całego terytorium państwa zapoczątkowana w 1847 roku. Rozpoczął się wówczas napływ francuskich osadników na terytoria algierskie, co skutkowało napływem kultury i języka francuskiego do społeczeństwa Algierii. Francuzi rozpoczęli proces rugowania ludności algierskiej z urodzajnych terytoriów rolniczych. W 1860 roku do Algierii przybył Napoleon III, który określił ten kraj mianem „*królestwa arabskiego*"[3]. W kolejnych latach Francja zaczęła obejmować protektoratem inne państwa Afryki, takie jak Tunezja w 1881 roku, czy Maroko w 1912. Rozwijająca się kolonizacja francuska objęła w późniejszym czasie: Mali, Niger, Mauretanię, Wybrzeże Kości Słoniowej, Senegal, Gwineę[4].

Na początku XX wieku doszło do pierwszego etapu imigracji Algierczyków do Francji, która trwała do końca II wojny światowej. Wyjazdy Algierczyków do Francji miały charakter sezonowy i były skierowane na pracę w rolnictwie. Z punktu widzenia prawa obowiązującego w tamtym czasie, przemieszczanie się Algierczyków było migracją wewnętrzną, ponieważ część osób zamieszkujących departamenty algierskie posiadało obywatelstwo francuskie, czego skutkiem była w razie potrzeby, możliwość powołania takich osób do wojska francuskiego[5].

Imigranci algierscy we Francji po II wojnie światowej: problemy asymilacji

Zakończenie II wojny światowej zapoczątkowało proces imigracji do Francji z Czarnej Afryki i Maghrebu. Wzrosło wówczas zapotrzebowanie francuskiej gospodarki na tanią siłę roboczą, co było uwarunkowane utratą dużej liczby ludności przez Francję podczas kilku wielkich wojen[6], które dotknęły Europę i Francję, szczególnie w XIX i XX wieku. Za determinantę wpływającą

[3] J. Zdanowski, *Muzułmanie we Francji,* [w:] *Muzułmanie w Europie*, red. A. Parzymies, Warszawa 2005, s. 436.
[4] A także Republika Środkowoafrykańska, Benin, Czad i Kongo.
[5] J. Kubera, *Algierczycy we Francji. Jaka integracja?,* „Przegląd Zachodni" 2013, nr 1, s. 319.
[6] P. Grzybowski, *Ku społeczeństwu międzykulturowemu – mniejszości etniczne i kulturowe we Francji*, [w:] *Kultura mniejszości narodowych i grup etnicznych w Europie*, red. Z. Jasiński, T. Lewowicki, Opole 2004, s. 239.

na konieczność imigracji ludności afrykańskiej z byłych kolonii do Francji zaliczało się w tamtym okresie:

1. wysokie bezrobocie,
2. wysoki procent analfabetów,
3. duże zagraniczne zadłużenie byłych francuskich kolonii.

Szczególne miejsce w imigracji do Francji po II wojnie światowej stanowili Algierczycy. Po zakończeniu wojny o niepodległość Algierii, do Francji napłynęła grupa tak zwanych francuskich muzułmanów (*harkis*), którzy przez nowy rząd algierski zostali uznani za zdrajców, ponieważ w przeszłości współpracowali z władzami kolonialnymi. *Harkis* zostali umieszczeni w obozach przejściowych, a następnie uzyskali pracę w budownictwie oraz przemyśle drzewnym. Francja nie dążyła do ich asymilacji ze społeczeństwem francuskim, tylko wręcz przeciwnie. Algierczycy byli odseparowani od społeczeństwa, a dzieciom imigrantów utrudniono integrację ze swoimi francuskimi rówieśnikami i pomimo, że nie formalnie nie został wydany żaden akt prawny, zostało im odebrane prawo do awansu społecznego[7]. 5 października 1961 roku paryska policja wprowadziła godzinę policyjną, którą zostali objęci wyłącznie imigranci z Algierii. Dyskryminacja ze strony policji w Paryżu skutkowała demonstracjami imigrantów, które zakończyły się użyciem przez policję broni i śmiercią kilkunastu osób[8].

W latach 50. XX wieku wzrosła także liczba imigrantów z innych państw afrykańskich: Maroka, Mali, Mauretanii i Senegalu. W kolejnych latach do Francji zaczęła przybywać ludność z Bliskiego Wschodu, przede wszystkim Kurdowie oraz obywatele byłych terytoriów mandatowych Francji: Jordanii i Syrii.

W 1962 roku na mocy Porozumienia z Evian przyjęto dwie zasady, który dały Algierczykom we Francji uprzywilejowany status:

[7] J. Zdanowski, *Muzułmanie we Francji* …, s. 437.

[8] M. Madej, Z. Pasek, *Kulturowe i prawne aspekty kontrowersji wokół chusty muzułmańskiej we Francji*, „Studia z prawa wyznaniowego" 2012, tom 15, s. 192.

1. uzyskali oni prawo swobodnego przepływu między Algierią i Francją,
2. otrzymali także równe prawa z obywatelami francuskimi, wyłączając prawa polityczne[9].

Do lat 60/70. XX wieku polityka asymilacji imigrantów była ignorowana przez rządy francuskie. Podstawowym sposobem asymilacji miała być naturalizacja i przyznanie przybyłym do Francji migrantom pełni praw politycznych, które umożliwiały im uczestnictwo we francuskim społeczeństwie[10]. Dodatkowo w 1964 roku uregulowano imigrację Algierczyków do Republiki poprzez Traktat, wedle którego do Francji mogło przybywać tylko 12 tysięcy osób rocznie. Liczba osób, które uzyskały zgodę na przyjazd do Francji z czasem ulegał jednak zwiększeniu i w 1968 roku wyniosła 35 tysięcy, a w 1972 roku już 60 tysięcy.

Sytuacja społeczno-ekonomiczna migrantów algierskich we Francji nie należała nigdy do najlepszych. W 1956 roku powołano do życia Krajowe Stowarzyszenie Budowy Mieszkań dla Pracowników Algierskich (*Societé national de construction de logements pour les travailleurs algeriens*, SONACOTRAL). Po prawie dwudziestu latach, w lokalach o bardzo niskich standardach mieszkały 73 tysiące pracowników, z czego 68% tej grupy stanowili imigranci z Algierii, a po 9,7% Marokańczycy i Tunezyjczycy. Algierscy imigranci i ich potomkowie zamieszkują od przełomu lat 40 i 50. XX wieku przede wszystkim XVIII dzielnicę Paryża, a w szczególności okręg *Goutte d'Or*. Ta część paryskiej dzielnicy zamieszkała przez imigrantów przekształciła się w swoiste getto, w których władze francuskie kwaterują kolejne pokolenia Algierczyków oraz oby-wateli innych państw afrykańskich w przeludnionych zespołach domów komunalnych (*Habitation á Loyer Modéré*)[11]. Wyniki spisu powszechnego z 1999 roku wskazały, że 58,2% imigrantów z Maroka, 48% z Algierii oraz 39,8% imigrantów z pozostałych państw afrykańskich pracuje jako robotnicy. Natomiast imigranci posiadający wykształcenie wyższe byli dwukrotnie bardziej dotknięci bezrobociem niż Francuzi[12].

[9] J. Simon, *L'immigration algérienne en France. De 1962 á noc jours*, Paryż 2002, s. 15.
[10] R. Włoch, *Polityka integracji muzułmanów we Francji i Wielkiej Brytanii*, Warszawa 2011, s. 34-35.
[11] M. Widy, *Życie codzienne w muzułmańskim Paryżu*, Warszawa 2005, s. 113.
[12] R. Włoch, *Polityka integracji* …, s. 119-121.

Algierczycy zamieszkują we Francji kilka dużych ośrodków miejskich, głównie przedmieścia. Największym skupiskiem imigrantów z Algierii jest Paryż i cała aglomeracja paryska: Champigny, Nanterre, Saint-Denis, Aubervilliers oraz Drancy. Drugim miejscem osiedlania się Algierczyków, a współcześnie ich potomków jest Marsylia, która była pierwszym miejscem, w którym osiedlali się imigranci po 1910 roku. Kolejnym miastem, w którym zamieszkuje mniejszość algierska, jest Grenoble oraz Lille. Z racji tego, iż miasta te nie są metropoliami takimi jak Paryż, problem imigrantów algierskich jest znacznie większy niż w regionie Île-de-France. Większość Algierczyków w tych regionach żyje dzięki pomocy udzielanej przez opiekę społeczną, a bezrobocie wynosi ponad 15%[13]. Należy zwrócić uwagę na fakt iż, przedmieścia dużych miast zamieszkiwane przez imigrantów algierskich stanowią tak zwane tereny utracone Republiki, w których dochodzi do wyłamania się z norm obowiązujących w społeczeństwie francuskim, a wszelkie próby ingerencji władz państwowych oraz policji w takich miejscach kończą się wybuchami agresji ze strony imigrantów. Szacuje się, że współcześnie w całej Francji jest blisko 750 takich miejsc, w których respektowanie prawa i kultury francuskiej nie jest przestrzegane[14].

Integracja imigrantów z Afryki Północnej jako problem dla władz francuskich, uwidocznił się dopiero na przełomie lat 70. i 80., kiedy to okazało się, że tymczasowi robotnicy pozostaną nad Sekwaną na stałe. Rząd Francji uznał, że posiadanie obywatelstwa francuskiego jest utożsamiane ze zgodą na dostosowanie się do wartości Republiki, a sama integracja powinna być oparta na wzmocnieniu świadomej tożsamości narodowej[15]. Od 1974 roku prawo pozwalające na wjazd na terytorium Francji zostało zreformowane i nowych imigrantów przyjmowano tylko w ramach akcji łączenia rodzin[16].

Ważnym jest to, że większość imigrantów z terenów Afryki, w tym z Algierii stanowili wyznawcy islamu, co wiązało się ze zwiększeniem liczby miejsc kultu religijnego, szczególnie w fabrykach zatrudniających Afrykańczyków i hotelach, w których zamieszkiwali. Okres kształtowania się islamu we Francji

[13] K. Gajlewicz-Korab, *Obraz muzułmanów we Francji w tamtejszych tygodnikach opinii*, Warszawa 2011, s. 64-67.
[14] R. Kruszka, *Problemy integracji muzułmanów we Francji*, „Polityka Społeczna" 2008, nr 8, s. 32.
[15] R. Włoch, *Polityka integracji* …, s. 52.
[16] K. Gajlewicz-Korab, *Obraz muzułmanów we Francji* …, s. 43.

w czasie napływu imigrantów z Afryki był określany jako ,,*islam robotników*" lub ,,*islam pokoju społecznego*"[17]. Należy zwrócić uwagę, że problem mniejszości muzułmańskiej we Francji stanowi wyzwanie dla bezpieczeństwa państwa, szczególnie w związku z tym, że trudno jest określić dokładną liczbę wyznawców islamu na terytorium Republiki. W 1872 roku we Francji wprowadzono zakaz określania osób na podstawie jego przynależności etnicznej czy wyznania, które nie jest objęte spisem ludności[18]. 9 grudnia 1905 roku Zgromadzenie Narodowe przyjęło Ustawę o rozdziale Kościoła od Państwa (*Loi du 9 décembre 1905 concetnant séparation des Églises et de l'État*), której artykuł 1. potwierdził, że Francja zapewnia wolność wyznania i gwarantuje wolne praktykowanie religii[19]. Także Konstytucja Republiki Francuskiej z 4 października 1954 roku w artykule 1. stwierdza, że Republika jest państwem laickim, w którym funkcjonuje równość wszystkich obywateli wobec prawa, bez względu na pochodzenie, wyznanie i rasę[20]. Dlatego też francuski model asymilacji imigrantów opiera się na logice równości, która oparta jest na aktywnej roli państwa, zasadzie laickości (*laïcité*) oraz jednostkowym wymiarze integracji.

Islam stanowi element spajający imigrantów algierskich z ludnością napływową z innych regionów świata, którzy także wyznają religię Mahometa. Duży wpływ na integrację wyznawców islamu we Francji mają organizacje muzułmańskie. We Francji funkcjonują trzy główne organizacje muzułmańskie: Muzułmański Instytut Meczetu Paryskiego (l'*Institut musulman de la Mosquée de Paris)*, który jest ściśle powiązany z władzami algierskimi oraz Unia Organizacji Muzułmańskich Francji (*l'Union des organisations islamiques de France*) i Krajowa Federacja Muzułmanów Francji (*La Fédération national des musulmans de France*), które powstały z inicjatywy muzułmanów marokańskich, by zrównoważyć wpływy algierskie. Ważną rolę odgrywa także zbudowany z inicjatywy algierskiej i otworzony 15 lipca 1926 roku Wielki Meczet w Paryżu. Inicjatorem budowy było algierskie Stowarzyszenie Świątyń i Miejsc Świętych Islamu (*Société des Habous et Lieux Saint de L'Islam*). Podczas wojny z Algierią, rząd francuski zwiększył kontrolę nad funkcjonowaniem Meczetu,

[17] R. Włoch, *Polityka integracji* …, s. 102.
[18] J. Zdanowski, *Muzułmanie we Francji* …, s. 434.
[19] *Loi du 9 Décembre 1905 Concernant la Séparation des Églises et de l'État,* [online] http://www2.cnrs.fr/sites/thema/fichier/loi1905textes.pdf [dostęp: 30.12.2017].
[20] *Konstytucja Republiki Francuskiej z dnia 4 października 1958 r.*, [online], http://biblioteka.sejm.gov.pl/wp-content/uploads/2015/10/Francja_pol_010711.pdf [dostęp: 30.12.2017].

natomiast po zakończeniu konfliktu, władze algierskie próbowały zwiększyć swoje wpływy w środowisku Meczetu i nawet dążyły do uzyskania praw do zarządzania budynkiem[21]. W 1989 roku powstała Francuska Federacja Stowarzyszeń Muzułmańskich Afryki, Komorów i Antyli (*Fédération française des associations islamiques d'Afrique, des Comores et des Antilles*).

Należy zwrócić uwagę na pojęcie imigranta obowiązujące we francuskim systemie prawnym. Za imigranta uznaje się osobę, która urodziła się poza terytorium Republiki i nie posiada ona francuskiego obywatelstwa. Imigrant według prawa francuskiego, przybywając do Francji może nabyć obywatelstwo Republiki, w wyniku czego uzyskuje statut imigranta francuskiego lub pozostać przy swoim obywatelstwie i wówczas jest określany jako imigrant cudzoziemski[22]. Dodatkowo w 1889 roku powrócono do prawa ziemi (*ius soli*), wedle którego dzieci imigrantów, które urodziły się na terytorium Francji uzyskiwały obywatelstwo francuskie. Do reformy prawa ziemi doszło w latach 90. XX wieku, kiedy to dzieci imigrantów urodzone we Francji mogły same zadeklarować chęć uzyskania obywatelstwa francuskiego między 16. a 21. rokiem życia składając stosowny wniosek przed władzami lokalnymi, sądem lub komisariatem[23].

Często wobec drugiego i trzeciego pokolenia imigrantów z Maghrebu, głównie Algierczyków używa się określenia *beurowie*. Stosuje się go dla młodych osób pochodzenia imigranckiego, którzy urodzili się, wychowali i wykształcili we Francji[24]. Ważną rolę w asymilacji imigrantów algierskich i ich dzie-ci ze społeczeństwem francuskim pełnią kobiety. Na przełomie 2002 i 2003 roku, Fadela Amara, córka algierskich imigrantów założyła feministyczny ruch społeczny ,,*Ni Putes Ni Soumises*". Organizacja powstała w odpowiedzi na wydarzenie z października 2002 roku, gdy to na przedmieściach południowego Paryża spalono żywcem 17-letnią dziewczynę. Stowarzyszenie przyjęło za cel promowanie równości kobiet i mężczyzn, szczególnie wśród środowisk imigracyjnych wobec prawa. Aktywność społeczna Amary przyczyniła się do tego, że w 2007 roku otrzymała funkcję sekretarza ds. polityki

[21] J. Zdanowski, *Muzułmanie we Francji* …, s. 439-440.
[22] P. Grzybowski, *Ku społeczeństwu międzykulturowemu …,* s. 239.
[23] R. Włoch, *Polityka integracji* …, s. 38-39.
[24] I. Kielan - Gilińska*, Francuscy muzułmanie w walce o równość praw obywatelskich – lata 80. i 90. XX w. (pokolenie beurs)*, [w:] *Islam i obywatelskość w Europie*, red. K. Górak-Sosnowska, P. Kubicki, K. Pędziwiatr, Warszawa 2006, s. 113.

miejskiej w rządzie Françoisa Fillona[25]. Problemem wśród młodych osób pochodzenia imigranckiego jest kwestia religii muzułmańskiej, szczególnie w kontekście młodych kobiet, które zostały objęte zakazem publicznego noszenia chust. Córki imigrantów z Afryki Północnej coraz częściej publicznie ukazują się w muzułmańskich chustach, co stanowi niejako paradoks, ponieważ jeszcze w latach 70. XX wieku, ich matki przybywając do Francji nie zasłaniały włosów i ciała stosownym strojem zalecanym dla wyznawczyń islamu. Często religia stanowi jedyny możliwy sposób na wyrażanie swojej odrębności kulturowej i religijnej przez imigrantów i ich potomków, którzy żyjąc z złych warunkach i z brakiem perspektyw na polepszenie sytuacji życiowej dążą w pewnym sensie do emancypacji[26].

Radykalizacja wśród imigrantów algierskich skutkowała także powstaniem ugrupowań fundamentalistycznych we Francji, szczególnie po rozpoczęciu wojny domowej w Algierii w 1991 roku. Organizacje, takie jak Islamski Front Ocalenia (*Front Islamique du Salut,* FIS) czy Zbrojna Grupa Islamska (*Groupe Islamique armé,* GIA*)* w latach 90. przeprowadziły serię zamachów terrorystycznych we Francji, między innymi dokonując zamachu bombowego w okolicach Łuku Triumfalnego w Paryżu w 1995 roku[27].

6 października 2001 roku odbył się towarzyski mecz piłki nożnej Francja-Algieria, który oglądały władze państwowe na czele z prezydentem V Republiki, Jacquesem Chiraciem. Wydarzenie te miało charakter nie tylko sportowy, ale także stało się przykładem demonstracji frustracji i niezadowolenia imigrantów algierskich. Już podczas odgrywania francuskiego hymnu z trybuny francuskich kibiców – potomków algierskich imigrantów było słychać gwizdy. Ponadto mecz musiał zostać przerwany w połowie, ponieważ liczna grupa kibiców pochodzenia algierskiego wtargnęła na murawę grożąc piłkarzom, ale nie algierskim, tylko francuskim. Po tym incydencie pojawiły się pytania o kwestię lojalności państwowej obywateli francuskich pochodzenia algier-

[25] B. Pasamonik, *Rola płci w integracji europejskich muzułmanów*, Kraków 2013, s. 149-155.
[26] I. Kielan - Gilińska*, Francuscy muzułmanie w walce* …, s. 130.
[27] R. M. Machnikowski, *Muzułmanie w Europie Zachodniej - między integracją a radykalizacją?*, Warszawa 2010, s. 50-51.

skiego, którzy swoim zachowaniem mieli pokazać, że kibicują oni nie swojej drużynie narodowej, a przeciwnej[28].

W 2005 roku doszło do swoistego kryzysu w polityce imigracyjnej Francji, kiedy to na przełomie października i listopada doszło do serii zamieszek we Francji, w których brali udział potomkowie imigrantów z Afryki Północnej, w tym z Algierii. Jednym z powodów napiętej sytuacji w kraju było blisko 40% bezrobocie wśród imigrantów z państw Maghrebu oraz szerząca się ksenofobia i wykluczenie społeczne. Dodatkowym impulsem do wyjścia dla ulicę drugiego pokolenia imigrantów była wygrana w wyborach parlamentarnych w 2002 roku centroprawicy, która rozpoczęła realizację programu opartego na zmniejszeniu pomocy socjalnej dla imigrantów, zaostrzeniu działań policji wobec tak zwanych trudnych dzielnic oraz zakazie noszenia islamskich zakryć twarzy przez kobiety. Zamieszki zmusiły rząd francuski do liberalizacji polityki wobec imigrantów, w wyniku czego dzieci pochodzenia imigranckiego uzyskały dostęp do awansu społecznego poprzez zwiększony dostęp do edukacji oraz walkę państwa z dyskryminacją rasową[29].

Duży wpływ na migrację Afrykańczyków do Francji miał wybrany na stanowisko prezydenta w 2007 roku Nicolas Sarkozy. 7 lipca 2008 roku z inicjatywy rządu francuskiego podpisano europejski Pakt w sprawie imigracji i azylu[30]. Prezydentura Sarkozy'ego została uznana za okres zamknięcia *Françafrique*[31] i zakończenia polityki Francji wobec byłych francuskich kolonii w Afryce, która do tej pory była skażona kolonializmem[32].

Jeszcze w czasie kampanii prezydenckiej Sarkozy zapowiadał wzmocnienie polityki imigracji wybiórczej i kontrolowanej, co stanowiło zapowiedź zintensyfikowania warunków łączenia rodzin. Pojawił się wówczas pomysł ustawy, wedle której każda osoba, która zamierza przybyć do Francji w ramach

[28] Ważnym jest fakt, ich reprezentacja Francji w piłce nożnej w tym okresie w swoim składzie miała znaczną ilość piłkarzy pochodzenia imigranckiego, głównie algierskiego, w tym znanego Zinedine Zidane'; tamże, s. 54.

[29] W. Hładkiewicz, *Obcy w wielokulturowej Europie – casus francuski,* [w:] *"Obcy" w przestrzeni kulturowej współczesnej Europy* , red. D. Angutek, Zielona Góra 2009, s. 106-109.

[30] S. Parzymies, *Polityka zagraniczna Francji* …, s. 234.

[31] *Françafrique* – pejoratywne określenie relacji zachodzących między Francją a jej byłymi koloniami w Afryce Subsaharyjskiej oraz innymi państwami frankofońskimi. *Françafrique* jest określane także jako neokolonializm w polityce zagranicznej Francji.

[32] M. Diouf, *Françafrique: rozwód czy separacja?,* [online] http://afryka.org/afryka/fran-afrique-rozwod-czy-separacja-,news/ [dostęp: 30.12.2017].

programu łączenia rodzin, powinna przed przyjazdem znać język francuski, mieć zapewnione mieszkanie oraz pracę[33]. Zaostrzenie polityki imigracyjnej było związane z poziomem aktywności zawodowej i bezrobocia wśród imigrantów z Maghrebu. Wśród Algierczyków zamieszkujących Francję, w tym okresie blisko 25% mężczyzn algierskiego pochodzenia nie posiadało pracy, natomiast wśród kobiet 35% było bezrobotnych. Algierczycy stanowili przede wszystkim robotników (40%), pracowników (31%), pracowników zawodów pośrednich (13%), pracowników umysłowych wyższego szczebla i urzędników (8%) oraz rzemieślników, sprzedawców i właścicieli firm (8%)[34].

W 2012 roku prezydentem Francji został socjalista, François Hollande. Już podczas swojej pierwszej wizyty w Algierze przeprosił za działania Francji w czasie algierskiej wojny o niepodległość. Mogło to zapoczątkować nową politykę Paryża wobec imigrantów algierskich i ich potomków we Francji, do czego jednak nie doszło. W latach 2012-2017, kiedy to Hollande sprawował stanowisko prezydenta, polepszeniu nie uległy warunki życia Algierczyków we Francji oraz nie przeciwstawiono się rosnącej islamofobii. Dodatkowo, został podtrzymany zakaz noszenia burek w miejscach publicznych przez muzułmanki, a francuski prezydent oficjalnie przeciwstawiał się rytualnemu ubojowi zwierząt, tak by mięso było uznane za *halal* oraz krytykował odbywanie modlitw muzułmanów na ulicach miast z powodu przepełnienia meczetów i sal modlitewnych[35].

Dyskryminacja i wykluczenie społeczne imigrantów i ich dzieci we Francji jest współcześnie wykorzystywane przez radykalne środowiska i organizacje terrorystyczne, takie jak tak zwane Państwo Islamskie[36]. Wielu młodych ludzi algierskiego pochodzenia znajduje się aktualnie na liście osób podejrzewanych o terroryzm przez francuskie służby bezpieczeństwa.

7 stycznia 2015 roku doszło do ataku terrorystycznego w siedzibie francuskiego satyrycznego czasopisma *Charlie Hebdo*. Przyczyną ataku, podczas

[33] S. Parzymies, *Polityka zagraniczna Francji* …, s. 238.
[34] M. Pachocka, *Współczesna integracja ekonomiczna imigrantów z państw Maghrebu i ich potomków we Francji,* [w:] *Współczesne problemy demograficzne. Rzeczywistość i mity. Ujęcie krajowe, regionalne, globalne*, red. J. Osiński, Warszawa 2011, s. 326-327.
[35] N. Ramdani, *French-Algierians are still second-class citizens* [online], https://www.theguardian.com/commentisfree/2012/dec/19/french-algerians-still-second-class [dostęp: 04.01.2018].
[36] W. Fehler, K. Cebul, R. Podgórzańska, *Migracje jako wyzwanie dla Unii Europejskiej i wybranych państw członkowskich,* Warszawa 2017, s. 136.

którego zginęło 12 osób a 11 zostało rannych, była publikacja karykatury Mahometa[37]. Ważnym jest to, że terroryści - Saïd i Chérif Kouachi byli francuskimi obywatelami algierskiego pochodzenia oraz złożyli przysięgę wierności *Al-Kaidzie* Półwyspu Arabskiego.

Wnioski

Francja od kilku lat boryka się z wieloma problemami społecznymi, ekonomicznymi, religijnymi, kulturowymi i politycznymi związanymi z napływem imigrantów. Prowadzona przez Paryż polityka imigracyjna spowodowała wzrost bezrobocia, biedy oraz niezadowolenia społecznego, które wraz z wykluczeniem społecznym imigrantów skutkuje radykalizacją drugiego i trzeciego pokolenia dzieci imigrantów. Społeczność algierska we Francji jest współcześnie szacowana na 1,5 miliona osób, jednak w przypadku liczby potomków imigrantów posiadających już obywatelstwo francuskie nie da się zliczyć[38]. Młode społeczeństwo algierskich potomków jest grupą najczęściej dotkniętą wykluczeniem społecznym, co dodatkowo implikuje radykalizację pod względem religijnym[39].

Dodatkowym aspektem komplikującym asymilację imigrantów z Algierii i ich dzieci we Francji jest to, że Algierczycy zdecydowanie częściej niż inni imigranci mieszkający w V Republice podkreślają swój związek z ojczyzną, czym podkreślają swoją odrębność. Za najprostszy przykład przywiązania imigrantów algierskich do swojego pochodzenia jest to, że blisko 92% Algierczyków zamieszkujących Francję lub ich potomkowie stara się zakupywać produkty (przede wszystkim spożywcze) pochodzenia algierskiego, w celu wsparcia gospodarki ojczyzny przodków[40].

---

[37] J. Akińcza, *Migracja na obszar Unii Europejskiej a zagrożenia terrorystyczne,* [w:] *Ochrona praw człowieka w polityce migracyjnej Polski i Unii Europejskiej,* red. W. Pływaczewski, M. Ilnicki, Olsztyn 2016, s. 56.

[38] Podane dane są tylko statystyczne i dotyczą wyłącznie osób przebywających na terytorium Francji legalnie; M. Widy-Behiesse*, Islam i muzułmanie w laickiej Francji,* [w:] *Islam w Europie. Bogactwo różnorodności czy źródło konfliktów?,* red. M. Widy-Behiesse, Warszawa 2012, s. 247.

[39] J. Kubera, *Francuzi, Algierczycy? Relacje między identyfikacjami Francuzów algierskiego pochodzenia*, Toruń 2017, s. 143.

[40] L. Hadjou, F. Cheriet, A.-M. Djenane, *Evaluation de <<l'effet préférence>> de la diaspora algérienne en France pour les produits e terroir*, ,,New Medit'' 2014, nr 3, s. 17.

Objęcie stanowiska prezydenta przez Emmanuela Macrona w 2017 roku może otworzyć nowy rozdział w polityce imigracyjnej Francji, szczególnie w kontekście Algierczyków. Podczas swojej wizyty w Algierii, Macron stwierdził, że francuska kolonizacja Algierii była zbrodnią przeciwko ludzkości, co spotkało się z krytyką społeczeństwa francuskiego[41]. Jednakże podczas wizyty w Algierze, francuski prezydent podczas incydentu z udziałem mieszkańców algierskiej stolicy, którzy domagali się wiz do Francji, stwierdził, że Francja nie może być pomysłem na życie dla młodych Algierczyków, czym dał do zrozumienia, że polityka imigracyjna Francji będzie się nadal opierać na ograniczeniu napływu ludności z Afryki.

Bibliografia

Hładkiewicz Wiesław, *Obcy w wielokulturowej Europie – casus francuski,* [w:] *"Obcy" w przestrzeni kulturowej współczesnej Europy* , red. D. Angutek, Zielona Góra 2009.

Diouf Mamadou, *Françafrique: rozwód czy separacja?,* [online] http://afryka.org/afryka/fran-afrique--rozwod-czy-separacja-,news/ [dostęp: 30.12.2017].

Fehler Włodzimierz, Cebul Krzysztof, Podgórzańska Renata, *Migracje jako wyzwanie dla Unii Europejskiej i wybranych państw członkowskich*, Warszawa 2017.

Gajlewicz-Korab Katarzyna, *Obraz muzułmanów we Francji w tamtejszych tygodnikach opinii*, Warszawa 2011.

Kielan – Gilińska Ilona*, Francuscy muzułmanie w walce o równość praw obywatelskich – lata 80. i 90. XX w. (pokolenie beurs)*, [w:] *Islam i obywatelskość w Europie*, red. K. Górak-Sosnowska, P. Kubicki, K. Pędziwiatr, Warszawa 2006.

[41] B. McPartland, *Macron causes uproar by saying France's colonisation of Algieria was 'crime against humanity',* [online] https://www.thelocal.fr/20170216/frances-colonisation-of-algeria-was-crime-against-humanity [dostęp: 04.01.2018].

Hadjou Lamara, Cheriet Foued, Djenane Abdel-Madjid, *Evaluation de <<l'effet préférence>> de la diaspora algérienne en France pour les produits e terroir*, ,,New Medit'' 2014, nr 3.

Grzybowski Przemysław, *Ku społeczeństwu międzykulturowemu – mniejszości etniczne i kulturowe we Francji*, [w:] *Kultura mniejszości narodowych i grup etnicznych w Europie*, red. Z. Jasiński, T. Lewowicki, Opole 2004.

Konstytucja Republiki Francuskiej z dnia 4 października 1958 r., [online] http://biblioteka.sejm.gov.pl/wp-content/uploads/2015/10/Francja_pol_010711.pdf [dostęp: 30.12.2017].

Kruszka Rafał, *Problemy integracji muzułmanów we Francji*, „Polityka Społeczna" 2008, nr 8.

Kubera Jacek, *Algierczycy we Francji. Jaka integracja?,* „Przegląd Zachodni" 2013, nr 1.

Kubera Jacek, *Francuzi, Algierczycy ? Relacje między identyfikacjami Francuzów algierskiego pochodzenia*, Toruń 2017.

Loi du 9 Décembre 1905 Concernant la Séparation des Églises et de l'État, [online] http://www2.cnrs.fr/sites/thema/fichier/loi1905textes.pdf [dostęp: 30.12.2017]

Machnikowski Ryszard M., *Muzułmanie w Europie Zachodniej - między integracją a radykalizacją?*, Warszawa 2010.

Madej Michał, Pasek Zbigniew, *Kulturowe i prawne aspekty kontrowersji wokół chusty muzułmańskiej we Francji*, „Studia z prawa wyznaniowego" 2012, tom 15.

McPartland Ben, *Macron causes uproar by saying France's colonisation of Algieria was 'crime against humanity',* [online] https://www.thelocal.fr/20170216/frances-colonisation-of-algeria-was-crime-against-humanity [dostęp: 04.01.2018].

Niedziela Szymon, *Polityka zagraniczna niepodległej Algierii: analiza wybranych aspektów*, „Colloquium Wydziału Nauk Humanistycznych i Społecznych" 2015, nr 2.

Pachocka Marta, *Współczesna integracja ekonomiczna imigrantów z państw Maghrebu i ich potomków we Francji,* [w:] *Współczesne problemy demograficzne. Rzeczywistość i mity. Ujęcie krajowe, regionalne, globalne*, red. J. Osiński, Warszawa 2011.

Zdanowski Jerzy, *Muzułmanie we Francji,* [w:] *Muzułmanie w Europie*, red. A. Parzymies, Warszawa 2005.

Parzymies Stanisław, *Polityka zagraniczna Francji po zimnej wojnie. 25 lat w służbie wielobiegunowości*, Warszawa 2017.

Pasamonik Barbara, *Rola płci w integracji europejskich muzułmanów*, Kraków 2013.

Akińcza Jerzy, *Migracja na obszar Unii Europejskiej a zagrożenia terrorystyczne,* [w:] *Ochrona praw człowieka w polityce migracyjnej Polski i Unii Europejskiej,* red. W. Pływaczewski, M. Ilnicki, Olsztyn 2016.

Ramdani Nabila, *French-Algierians are still second-class citizens,* [online] https ://www.theguardian.com/commentisfree/2012/dec/19/french-algerians-still-second-class [dostęp: 04.01.2018].

Simon Jacques, *L'immigration algérienne en France. De 1962 á noc jours*, Paryż 2002.

Widy Marta, *Życie codzienne w muzułmańskim Paryżu*, Warszawa 2005.

Widy-Behiesse Marta*, Islam i muzułmanie w laickiej Francji,* [w:] *Islam w Europie. Bogactwo różnorodności czy źródło konfliktów?,* red. M. Widy-Behiesse, Warszawa 2012.

Włoch Renata, *Polityka integracji muzułmanów we Francji i Wielkiej Brytanii*, Warszawa 2011.

Summary

Problems of Assimilation of Immigrants from Algeria in France after the Second World War

France is one of the most internationally diversified countries in Europe and the world. Immigration to France resulting from the colonial period, when Africa was the site of the construction of the French Empire, is now one of the most important aspects of the French public debate. An important influence on contemporary immigration policy in France had the colonization of Algeria initiated in the nineteenth century. The influx of Algerians to Europe and their settlement in France initiated a new stage in the formation of the social structure of the Republic. Immigrants from Algeria in France constitute a social group affected by poverty, unemployment and social exclusion. The difficult social situation causes the radicalization of immigrant communities from Algeria and stagnation in the process integration with French society. The French authorities have for several decades been in a poor policy of integrating immigrants from Algeria, which results in frequent cases of Algerian civil disobedience and the occurrence of this population against the binding French norms and culture. Nowadays, the integration of immigrant communities is one of the most serious challenges for France's internal policy and its security.

Key words: France, Algeria, assimilation, immigration

Oktawia Ewa Braniewicz

Uniwersytet Łódzki

Wybrane aspekty zjawiska przemocy seksualnej skierowanej przeciwko kobietom przebywającym w Ośrodkach dla Cudzoziemców na terytorium RP

Wstęp

Przemoc w stosunku do kobiet jest jednym z najokrutniejszych przejawów dyskryminacji i łamania praw człowieka. W skali światowej przemoc dotyka 35% kobiet. Większość z nich doświadcza przemocy fizycznej bądź seksualnej ze strony swoich partnerów[1]. Jedną z grup najbardziej narażonych na przemoc, a zarazem najsłabiej przed nią chronionych, są migrantki, kobiety pochodzące z rodzin migranckich lub wywodzące się z mniejszości etnicznych oraz uchodźczynie. Doświadczają one w wielu dziedzinach podwójnej dyskryminacji - jako kobiety i jako cudzoziemki. Słaba znajomość języka i prawa kraju, do którego trafiają, presja ze strony rodziny bądź brak wsparcia dalszych krewnych mieszkających w kraju pochodzenia, zależność statusu uchodźczego od partnera czy męża, bariery kulturowe, wcześniejsze doświadczenia związane z przemocą w kraju pochodzenia - to dodatkowe czynniki ryzyka, które czynią z kobiet cudzoziemskiego pochodzenia grupę szczególnie wrażliwą[2].

Celem niniejszego artykułu jest przybliżenie skali zjawiska przemocy seksualnej skierowanej przeciwko kobietom przebywającym w Ośrodkach dla Cudzoziemców na terytorium RP oraz ukazanie mechanizmów, które powinny

[1] [online] http://www.who.un.org.pl/aktualnosci.php?news=119 [dostęp: 07.03.2017].

[2] K. Słubik, *Ochrona migrantek przed przemocą w Polsce i wybranych krajach Unii Europejskiej. Analiza prawnoporównawcza*, „Stowarzyszenie Inicjatywy Prawnej" 2013, Nr 1, s. 7.

zapobiegać temu procederowi. Jego treść w znacznym stopniu bazuje na wynikach raportu pt. *Przemoc seksualna i przemoc ze względu na płeć w ośrodkach dla osób ubiegających się o nadanie statusu uchodźcy 2012 - 2014*[3]. Jest to unikatowe opracowanie, jak dotąd, jedyne tak szeroko przybliżające problematykę przemocy w stosunku do cudzoziemek zamieszkujących tego typu placówki.

Ochrona uchodźców wynikająca z przepisów prawa międzynarodowego

Należy zauważyć, że już Powszechna Deklaracja Praw Człowieka z 1948 r. przewidywała możliwość poszukiwania ochrony poza granicami własnego kraju, jednak dopiero Konwencja Genewska określiła prawnomiędzynarodowe zobowiązanie do udzielania pomocy prześladowanym. Zawarte w niej przepisy sprecyzowały, w jakich sytuacjach rządy państw są zobowiązane do ochrony uchodźców oraz jaki jest jej zakres - wymieniły między innymi prawo do posiadania specjalnego dokumentu podróży, który uprawnia uchodźcę do podróżowania po wszystkich krajach, które Konwencję ratyfikowały, a także prawo do pracy, opieki socjalnej i zdrowotnej[4]. Dwa podstawowe akty prawa międzynarodowego regulujące status uchodźcy to - wyżej wspomniana - Konwencja dotycząca statusu uchodźców z 28 lipca 1951 r. (Konwencja Genewska) oraz Protokół dotyczący Uchodźców (Protokół Nowojorski) z 31 stycznia 1967 r. W świetle przepisów powyższych aktów

> uchodźcą jest osobą, która na skutek uzasadnionej obawy przed prześladowaniem, z powodu swojej rasy, religii, narodowości, grupy społecznej, przekonań politycznych znajduje się poza granicami kraju, którego jest obywatelem i nie może lub nie chce z powodu tych obaw korzystać z ochrony państwa, którego jest obywatelem[5]. Status uchodźcy należy więc postrzegać jako pewien zespół wzajemnych powiązań, głównie między państwem pobytu, ale także pomiędzy innymi państwami oraz całą społecznością międzynarodową, a uchodźcą,

[3] K. Przybysławska, M. Pajura, *Raport 2012-2014. Przemoc seksualna i przemoc ze względu na płeć w ośrodkach dla osób ubiegających się o nadanie statusu uchodźcy*, Kraków 2014.

[4] Wywiad z prof. Romanem Wieruszewskim, [online] http://www.tolerancja.pl/?o-miedzynarodowej-ochronie-uchodzcow,300 [dostęp: 06.05.2017].

[5] zob. art. 1(A) Konwencji dotyczącej statusu uchodźców z 28 lipca 1951 roku; zob. *Konwencja dotycząca statusu uchodźców, sporządzona w Genewie dnia 28 lipca 1951 r.,* (Dz.U. 1991 nr 119 poz. 515).

umożliwiający ochronę uchodźcy na płaszczyźnie międzynarodowej i krajowej oraz zapewniający mu określone uprawnienia i korzyści[6].

Przepisy zawarte w Konwencji Genewskiej nakładają na państwa sygnatariuszy pewne obowiązki. Najistotniejsze z nich wymagają, aby zapewnić legalnym uchodźcom: mieszkanie (art. 21), dostęp do oświaty publicznej nauczania podstawowego i prawo do edukacji na wyższym poziomie, zwolnienie z czesnego i opłat edukacyjnych, prawo do wsparcia stypendialnego, uznawanie świadectw oraz dyplomów i stopni naukowych (art. 22), prawo wykonywania pracy najemnej (art. 17), opiekę i pomoc społeczną (art. 23), korzystanie z praw pracowniczych i ubezpieczeń społecznych (art. 24), prawo do dokumentów tożsamości (art. 27), prawo swobodnego poruszania się na równi z obywatelami kraju (art. 26)[7]. Nielegalni uchodźcy nie będą karani za nielegalny wjazd lub pobyt o ile zgłoszą się do odpowiednich władz i zaprezentują wiarygodne przyczyny zaistniałej sytuacji (art. 31)[8]. Tylko zagrożone przez uchodźcę bezpieczeństwo państwa i społeczeństwa może być powodem wydalenia go z danego kraju (art. 33). Uregulowania te zgodnie z potrzebą czasu były dyskutowane na forum międzynarodowym i uzupełniane w nowych aktach prawa międzynarodowego[9]. Do aktów zawierających prawne gwarancje ochrony uchodźców należy także zaliczyć m.in.:

1. Europejskie porozumienie dotyczące przekazania odpowiedzialności za uchodźców, które zostało podpisane 16 października 1980 r. w Strasburgu[10],
2. Konwencję Dublińską podpisaną 15 czerwca 1990 r.[11],

[6] B. Wierzbicki, *O azylach i ekstradycji przestępców*, Warszawa 1982 , s. 27.

[7] B. Gronowska, *Wolność przemieszczania się a obywatelstwo i cudzoziemcy,* [w:] *Prawa człowieka i ich ochrona. Podręcznik dla studentów prawa i administracji*, red. B. Gronowska, T. Jasudowicz, M. Balcerzak, i in., Toruń 2005, s. 397-400.

[8] zob. art. 31 *Konwencji dotyczącej statusu uchodźców … .*

[9] L. Krzyżak, *Uregulowania statusu uchodźcy w konwencjach międzynarodowych,* [w:] *Ochrona praw człowieka w polityce migracyjnej Polski i Unii Europejskiej,* red. W. Pływaczewski, M. Ilnicki, Olsztyn 2016, s. 95.

[10] *Europejskie porozumienie dotyczące przekazania odpowiedzialności za uchodźców, podpisane 16 października 1980 r. w Strasburgu*, (Dz. U. 2005, Nr 225, poz. 1931).

[11] *Konwencja wyznaczająca państwo odpowiedzialne za rozpatrywanie wniosków o azyl złożonych w jednym z Państw Członkowskich Wspólnot Europejskich, sporządzona w Dublinie dnia 15 czerwca 1990 r.*, (Dz. U. 2005, Nr 24, poz. 194).

3. Konwencję w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet przyjęta przez Zgromadzenie ONZ 18 grudnia 1979 r.[12],
4. Konwencję w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji rasowej, otwarta do podpisu w Nowym Jorku 7 marca 1966 r.[13],
5. Konwencję w sprawie zakazu stosowania tortur oraz innego, okrutnego nieludzkiego lub poniżającego traktowania albo karania z 10 grudnia 1984 r.[14].

Status uchodźcy w krajach członkowskich Unii Europejskiej został określony poprzez dyrektywy 2004/83/WE[15] i 2005/85/WE[16], które przewidują wprowadzenie wspólnych dla wszystkich państw członkowskich Unii Europejskiej kryteriów identyfikacji osób rzeczywiście potrzebujących międzynarodowej ochrony, a także wspólnych minimalnych norm dotyczących procedur jej udzielania i pozbawiania, którego intencją jest ograniczenie przepływu cudzoziemców ubiegających się o nadanie statusu uchodźcy między państwami członkowskimi Unii Europejskiej ze względu na różnice w przepisach dotyczących ochrony[17].

Zjawisko przemocy

Przemoc definiowana jest jako:

> celowe użycie siły fizycznej lub władzy, sformułowane jako groźba lub rzeczywiście użyte, skierowane przeciwko samemu sobie, innej osobie, grupie lub społeczności, które albo prowadzi do albo też, z którym wiąże się wysokie prawdo-

[12] *Konwencja w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet przyjęta przez Zgromadzenie ONZ dnia 18 grudnia 1979 r.,* (Dz. U. 1982, Nr 10, poz. 71).
[13] *Konwencja w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji rasowej, otwarta do podpisu w Nowym Jorku 7 marca 1966 r.,* (Dz. U. 1969, Nr 25, poz. 187).
[14] *Konwencja w sprawie zakazu stosowania tortur oraz innego, okrutnego, nieludzkiego lub poniżającego traktowania albo karania z 10 grudnia 1984 r.*, (Dz. U.1989, Nr 63, poz. 378).
[15] *Dyrektywa Rady 2004/83/WE z dnia 29 kwietnia 2004 r. w sprawie minimalnych norm dla kwalifikacji i statusu obywateli państw trzecich lub bezpaństwowców jako uchodźców lub jako osoby, które z innych względów potrzebują międzynarodowej ochrony oraz zawartości przyznawanej ochrony*.
[16] *Dyrektywa Rady 2001/40/WE z dnia 28 maja 2001 r. w sprawie wzajemnego uznawania decyzji o wydalaniu obywateli państw trzecich*, (L 149/34 z 2.6.2001 r.).
[17] L. Krzyżak, *Uregulowania statusu uchodźcy …,* s. 98.

podobieństwo spowodowania obrażeń cielesnych, śmierci, szkód psychologicznych, wad rozwoju lub braku elementów niezbędnych do normalnego życia i zdrowia[18].

Przemoc może przybierać różne formy, wśród nich należy wyróżnić cztery najczęściej występujące:

1) przemoc fizyczną, która polega na szerokiej gamie form zachowania o różnym stopniu nasilenia np. wymierzaniu policzków, biciu, kopaniu[19], czy też innych aktów naruszających nietykalność cielesną,
2) przemoc seksualną, której istota polega na zmuszaniu do określonych zachowań i kontaktów seksualnych, poprzez gwałt, zmuszanie do oglądania filmów oraz zdjęć pornograficznych[20],
3) przemoc psychiczną objawiającą się słownymi lub niewerbalnymi groźbami użycia siły wobec osoby lub mienia, które do niej należy[21],
4) przemoc ekonomiczną polegającą na odmawianiu lub ograniczaniu dostępu do wspólnych środków finansowych lub odbieraniu zarobionych pieniędzy, uniemożliwianiu bądź ograniczaniu podjęcia pracy zarobkowej ale również niszczeniu przedmiotów[22].

Przemoc seksualna jest problemem obecnym na całym świecie. To zjawisko niesie za sobą bardzo poważne konsekwencje dla zdrowia fizycznego, psychicznego i reprodukcyjnego osób, które jej doznały. Każdy, bez względu na wiek, płeć, etniczność, religię czy pochodzenie może stać się ofiarą tego typu przemocy. W praktyce przybiera ona bardzo różne formy, których wspólnym mianownikiem jest brak zgody lub brak zdolności wyrażenia zgody na daną formę niechcianego kontaktu seksualnego. Niezależnie od tego, czy przemocy seksualnej doświadcza się ze strony osób obcych, znajomych czy bliskich, jest

[18] *Global status report on violence prevention 2014,* s. 2, [online] http://www.who.int/violence_injury_prevention/violence/status_report/2014/en/ [dostęp: 04.04.2018].
[19] J. Pospiszyl, *Przemoc w rodzinie*, Warszawa 1994, s. 94.
[20] D. Jaszczak - Kuźmińska, K. Michalska, *Przemoc w Rodzinie wobec osób starszych i niepełnosprawnych. Poradnik dla pracowników pierwszego kontaktu*, Warszawa 2010, s. 11.
[21] M. Stożek, *Przemoc w rodzinie. Zapobieganie w świetle przepisów prawa*, Warszawa 2009, s. 22.
[22] D. Jaszczak - Kuźmińska, K. Michalska, *Przemoc w Rodzinie …,* s. 11.

ona zawsze doświadczeniem głęboko bolesnym i naruszającym godność człowieka. Następstwa doświadczenia przemocy mogą być odczuwane przez długie lata[23].

Niniejszy artykuł skupi się na problematyce zjawiska przemocy seksualnej w Ośrodkach dla Cudzoziemców znajdujących się na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej. Centrum Pomocy Prawnej im. Haliny Nieć we współpracy z Urzędem do Spraw Cudzoziemców podjęło współpracę nad realizacją projektu *Daj im szansę! - Wsparcie prawne i informacyjne osób szczególnej troski poszukujących ochrony w Polsce i przeciwdziałanie przemocy seksualnej i ze względu na płeć w ośrodkach dla osób ubiegających się o status uchodźcy*. Przedsięwzięcie zostało zrealizowane ze środków Europejskiego Funduszu na rzecz Uchodźców, Budżetu Państwa, Urzędu ds. Cudzoziemców i Funduszu Inicjatyw Obywatelskich. Projekt obejmował czasookres od stycznia 2012 roku do grudnia 2014 roku[24]. Autorzy raportu pt. *Przemoc seksualna i przemoc ze względu na płeć w ośrodkach dla osób ubiegających się o nadanie statusu uchodźcy 2012 - 2014* objęli badaniami cudzoziemców przebywających w ośrodkach w Bezwoli, Białej Podlaskiej, Dębaku, Grotnikach, Grupie Lininie, Łukowie i Warszawie[25]. Problematyka przemocy seksualnej, której ofiarami padają kobiety - cudzoziemki jest na tyle żywa, że również Fundacja *Wolna Syria* we współpracy z Fundacją *Autonomia* i Towarzystwem Interwencji Kryzysowej[26] oraz Stowarzyszenie Interwencji Prawnej[27] prowadziły badania starające się oszacować skalę i częstotliwość tego zjawiska.

Należy podkreślić, iż wyżej wskazany projekt został zrealizowany w następstwie *Porozumienia w sprawie standardowych procedur postępowania w zakresie rozpoznawania, przeciwdziałania oraz reagowania na przypadki przemocy seksualnej lub przemocy związanej z płcią wobec cudzoziemców przebywających w ośrodkach dla osób ubiegających się o nadanie statusu uchodźcy* (zwanego dalej

[23] *Przemoc seksualna,* [online] https://przemoc.gov.pl/przemoc-seksualna/informacje-ogolne [dostęp: 30.04.2018].
[24] M. Pajura, *Kraków. Projrkt „Daj im szansę",* [online] http://www.ekonomiaspoleczna.pl/wiadomosc/788935.html?ci=es_komentarze&did=1283372&state=am [dostęp: 12.02.2017].
[25] K. Przybysławska, M. Pajura, *Raport 2012-2014 …,* s. 3.
[26] A. Lipowska - Teutsch, A. Teutsch, B. Zaduminska, *Przemoc ze względu na płeć wobec uchodźczyń - ramy prawne i rozwiązania praktyczne dla instytucji i służb publicznych*, Warszawa 2016.
[27] W. Klaus, *Migrantki przymusowe jako ofiary przemocy w Polsce*, „Stowarzyszenie Inicjatywy Prawnej" 2014, Nr 1.

Porozumieniem)[28]. Ów akt stanowi precedens w skali Europy, został zawarty pomiędzy Szefem Urzędu do Spraw Cudzoziemców, Komendantem Głównym Policji, Biurem Wysokiego Komisarza Narodów Zjednoczonych do Spraw Uchodźców (UNHCR), Fundacją *La Strada* oraz Centrum Pomocy Prawnej im. Haliny Nieć[29].

Działania podejmowane w ramach *Porozumienia*

Porozumienie zainicjowało proces tworzenia ogólnopolskiego systemu, którego celem było przeciwdziałanie przemocy w ośrodkach dla cudzoziemców. Autorzy owego aktu skupili się na trzech kluczowych aspektach: opisie działań mających na celu zapobieganie przemocy wobec cudzoziemców przebywających w ośrodkach, rozpoznaniu przypadków przemocy oraz reagowaniu na nią. Podstawową formę organizacji współpracy w ramach *Porozumienia* stanowią Lokalne Zespoły Współdziałania, które funkcjonują we wszystkich ośrodkach dla osób ubiegających się o nadanie statusu uchodźcy w Polsce. W ich skład wchodzą:

1) pracownik Urzędu do Spraw Cudzoziemców, odpowiedzialny za określony ośrodek,
2) kierownik jednostki organizacyjnej Policji, na terenie działania której znajduje się ośrodek lub wyznaczony przez niego funkcjonariusz,
3) przedstawiciel organizacji pozarządowej będącej Stroną Porozumienia lub innej organizacji zaproszonej przez Grupę Ewaluacyjną, działającą w ramach Porozumienia[30].

Zespoły współpracują w personelem medycznym i administracyjnym w ośrodkach, mogą również podejmować działania wspólnie z przedstawicie-

[28] 25 marca 2008 r., w siedzibie UNHCR w Warszawie, doszło do podpisania przełomowego w skali Europy *Porozumienia w sprawie standardowych procedur postępowania w zakresie rozpoznawania, przeciwdziałania oraz reagowania na przypadki przemocy seksualnej lub przemocy związanej z płcią wobec cudzoziemców przebywających w ośrodkach dla osób ubiegających się o nadanie statusu uchodźcy*, zawartego pomiędzy Szefem Urzędu do Spraw Cudzoziemców, Komendantem Głównym Policji, Biurem Wysokiego Komisarza Narodów Zjednoczonych do Spraw Uchodźców (UNHCR), Fundacją *La Strada* oraz Centrum Pomocy Prawnej im. Haliny Nieć.
[29] K. Przybysławska, M. Pajura, *Raport 2012-2014 …,* s. 5.
[30] Tamże, s. 5.

lami innych instytucji oraz środowisk uchodźczych. Zadania Lokalnych Zespołów Współdziałania skupiają się na zapobieganiu aktom przemocy, a w razie ich wystąpienia na szybkim rozpoznaniu i reagowaniu. Zapobieganie polega na zapewnienie odpowiednich warunków bezpieczeństwa w ośrodku i jego okolicach oraz na informowaniu cudzoziemców przebywających w ośrodku o zjawisku przemocy, metodach jej zapobiegania oraz reagowania na nią. W pierwszym wypadku istotne jest zapewnienie ochrony fizycznej na terenie ośrodków, monitoring stanu bezpieczeństwa w ośrodku przez pracowników, regularne wizyty policji oraz patrole wokół ośrodka, niezwłoczne reagowanie pracowników ośrodków i funkcjonariuszy policji na potencjalne i istniejące stany zagrożenia w ośrodku. Natomiast w drugim przypadku, ogromnie ważne są dystrybucja materiałów informacyjnych oraz indywidualne konsultacje, informowanie cudzoziemców o zjawisku przemocy[31].

Na etap rozpoznania składa się dokumentowanie przypadków przemocy oraz przekazywanie informacji do wiadomości wszystkich członków zespołu, a także gromadzenie dokumentacji, sporządzanie analiz stanu zagrożenia zjawiskiem przemocy[32].

Reagowanie polega na:

1) podjęciu działań zmierzających do zapewnienia bezpieczeństwa osobistego ofierze przemocy lub potencjalnej ofierze przemocy i jej bliskim (przeniesienie do innego ośrodka lub przyznanie świadczeń pieniężnych na zamieszkanie poza ośrodkiem, ograniczenie dostępu sprawcy lub osoby stwarzającej zagrożenie dla ofiary przemocy lub potencjalnej ofiary przemocy poprzez przeniesienie sprawcy lub potencjalnego sprawcy do innego ośrodka, pozbawienie sprawcy pomocy realizowanej w ośrodku),
2) podjęciu działań zmierzających do zaspokojenia potrzeb zdrowotnych, psychologicznych i społecznych ofiary przemocy i jej bliskich (zapewnienie właściwej pomocy lekarskiej, dostępu do porad psychologicznych, a także umożliwienie kontaktu z grupami wsparcia),

[31] *Informator Departamentu Pomocy Socjalnej*, Urząd Do Spraw Cudzoziemców, Warszawa 2014, s. 8.
[32] Tamże.

3) zapewnieniu ofierze przemocy pomocy prawnej w celu zainicjowania postępowania karnego (poinformowanie ofiary o możliwości złożenia zawiadomienia o popełnieniu przestępstwa - wyjaśnienie skutków złożenia zawiadomienia o popełnieniu przestępstwa oraz praw pokrzywdzonego w postępowaniu karnym, udzielenie pomocy w skontaktowaniu się z organizacją udzielającą pomocy prawnej ofiarom przemocy, zapewnienie odebrania zeznań od ofiary przemocy przez osobę o określonych cechach)[33].

Największym zagrożeniem w kontekście występowania, identyfikacji jak również reagowania na przypadki przemocy seksualnej i przemocy ze względu na płeć wśród mieszkańców ośrodków dla osób ubiegających się o nadanie statusu uchodźcy są wciąż uwarunkowania kulturowe. Większość mieszkańców Ośrodków pochodzi z Północnego Kaukazu, gdzie pozycja kobiety w społeczeństwie różni się od tej, jaką ma ona w krajach europejskich. Mieszkańcy ośrodków zostali wychowani w środowiskach patriarchalnych, gdzie kobiety są całkowicie podporządkowane mężczyznom i są im winne posłuszeństwo, a jego brak może być karany stosowaniem przemocy[34].

Najpoważniejszy problem nadal stanowią preferencje religijne, tradycje i wierzenia, które wydają się być niewzruszone przez wszelkie próby reformy. Jak zauważa B. Davidson, *w państwie muzułmańskim, w którym obowiązuje szariat, sprawiedliwość dla nie muzułmanów może być zupełnie czymś innym niż sprawiedliwość dla muzułmanów*[35]. Ma to ogromny wpływ na postrzeganie przemocy przez same ofiary. Kobiety bardzo często nie dostrzegają niczego bezprawnego, nagannego czy też niemoralnego w zachowaniu oprawców, stąd też sam proces dojścia do wniosku, że są pokrzywdzone jest bardzo długi. Cudzoziemki nie są świadome, że mają prawo ubiegać się o pomoc i ochronę ze strony odpowiednich służb i instytucji, a w pierwszej kolejności od pracowników ośrodków. Uwarunkowania kulturowe, wynikające w dużej mierze z praktyk religijnych, odgrywają ogromną rolę w samopostrzeganiu pozycji społecznej kobiet przebywających w Ośrodkach dla Cudzoziemców.

[33] Tamże, s. 9.
[34] K. Przybysławska, M. Pajura, *Raport 2012-2014 …,* s. 15.
[35] G. Michałowska, *Problemy ochrony praw człowieka w Afryce*, Warszawa 2008, s. 360.

Zjawisko przemocy w Ośrodkach dla Cudzoziemców

Osoby, które przybyły na terytorium Polski, aby ubiegać się o ochronę międzynarodową, po złożeniu wniosku mogą trafić do jednego z Ośrodków dla Cudzoziemców[36]. Cudzoziemcy mają do wyboru pobyt w ośrodku lub samodzielne utrzymanie się (poza ośrodkami) przy pomocy finansowej otrzymywanej od Urzędu do Spraw Cudzoziemców[37]. Wybierając pierwszą z opcji, cudzoziemcy będą oczekiwać w ośrodku na rozstrzygnięcie w swojej sprawie - przyznaniu im statusu uchodźców lub udzielenia im ochrony w innej formie. Cudzoziemca kwateruje się w pomieszczeniu mieszkalnym ośrodka w miarę możliwości wraz z innymi członkami jego rodziny i wyznacza mu się miejsce do spania[38], jednak jeśli jest to niezbędne do zapewnienia mu bezpieczeństwa, może zostać przeniesiony do innego pomieszczenia. Stosownie do przepisu art. 82a pkt 5 u.c.o. *cudzoziemiec przyjęty do Ośrodka ma prawo dostępu do informacji o procedurach przeciwdziałania oraz reagowania na przypadki przemocy, w tym na tle seksualnym lub ze względu na płeć* [39]. Z powyższym przepisem koresponduje §12 rozporządzenia w sprawie regulaminu pobytu w ośrodku[40], stanowiący, że *w ośrodku stosuje się procedury przeciwdziałania oraz reagowania na przypadki przemocy, w tym na tle seksualnym lub ze względu na płeć* [41].

Cudzoziemcy przebywający w ośrodkach doświadczają lub są sprawcami różnych form przemocy, przede wszystkim przemocy domowej. Zdarzają się także próby małżeństw z małoletnimi, próby współżycia z małoletnimi, kon-

[36] Cudzoziemiec po złożeniu wniosku o udzielenie ochrony międzynarodowej może trafić do Ośrodka dla Cudzoziemców lub żyć poza ośrodkiem. W tym drugim przypadku cudzoziemiec otrzymuje świadczenie pieniężne zgodnie ze stawkami zawartymi w *Rozporządzeniu Ministra Spraw Wewnętrznych z 11 marca 2016 r.,* (Dz. U. 2016, poz. 367).

[37] *Biuletyn Informacyjny kwiecień 2018*, Urząd do Spraw Cudzoziemców, Warszawa 2018, s. 5, [online] https://udsc.gov.pl/wp-content/uploads/2018/04/Biuletyn-informacyjny-Urz%C4%99du-do-Spraw-Cudzoziemc%C3%B3w-nr-3.pdf [dostęp: 30.04.2018].

[38] §4 *Rozporządzenia Ministra Spraw Wewnętrznych w sprawie regulaminu pobytu w ośrodku dla cudzoziemców ubiegających się o nadanie statusu uchodźcy z dnia 6 grudnia 2011 r.*, (Dz. U. Nr 282, poz. 1654).

[39] zob. art. 82a pkt 5 *Ustawy z dnia 12 grudnia 2013 r. o cudzoziemcach,* (Dz.U. 2013, poz. 1650).

[40] zob.§12 *Rozporządzenia Ministra Spraw Wewnętrznych w sprawie regulaminu pobytu w ośrodku dla cudzoziemców… .*

[41] K. Słubik, *Ochrona migrantek …,* s. 69.

flikty między cudzoziemcami, molestowanie seksualne, zastraszanie czy też podejrzenia gwałtu[42]. Monitoringu występowania przemocy w Ośrodkach dla Cudzoziemców w Bezwoli, Białej Podlaskiej, Dębaku, Grotnikach, Grupie, Lininie, Łukowie i Warszawie wykazał:

1) 30 przypadków przemocy domowej,
2) 4 przypadki współżycia z małoletnimi,
3) 1 przypadek zastraszania,
4) 3 przypadki molestowania seksualnego,
5) 1 podejrzenie gwałtu,
6) 2 przypadki przemocy ze względu na płeć,
7) 4 przypadki przemocy spowodowanej konfliktem między cudzoziemcami,
8) 6 przypadków małżeństwa z małoletnimi[43].

We wszystkich wyżej wskazanych sprawach członkowie Lokalnych Zespołów Współdziałania podjęli kroki zgodnie z procedurą określoną w *Porozumieniu*. W wielu przypadkach do ośrodków wzywana była Policja, niemniej jednak ofiary nie chciały składać zeznań[44]. Warto odpowiedzieć na pytanie, dlaczego wykrywalność zjawiska przemocy w Ośrodkach dla Cudzoziemców jest tak niska? Istnieje szereg przeszkód, które mogę determinować taki stan.

Po pierwsze, rozmowy pracowników z mieszkańcami ośrodków najczęściej odbywają się w pokojach przeznaczonych do pracy biurowej, ponieważ to tam przychodzą cudzoziemcy ze swoimi sprawami. Te pomieszczenia wyposażone w wiele urządzeń biurowych, w trakcie spotkań dzwonią telefony a dookoła pracuje więcej osób. Ponadto do tych pokoi często zaglądają także inni mieszkańcy ośrodków ze swoimi sprawami. Czynniki te nie pozwalają stworzyć intymnej atmosfery, która pozwoliłaby mieszkańcom ośrodka otworzyć się przed pracownikiem socjalnym i opowiedzieć o swoich problemach, w tym doświadczeniach związanych z przemocą[45].

[42] M. Sadowska, *Przemoc ze względu na płeć w ośrodkach dla cudzoziemców: bariery, rekomendacje*, [online] http://www.ekspert.info-migrator.pl/warto-poczytac-ekspert/3503-przemoc-ze-wzgledu-na-plec-w-osrodkach-dla-cudzoziemcow-bariery-rekomendacje [dostęp: 30.04.2018].
[43] K. Przybysławska, M. Pajura, *Raport 2012-2014 …,* s. 3.
[44] Tamże, s. 21.
[45] Tamże, s. 13.

Kolejną przeszkodą jest zbyt mała ilość pracowników socjalnych w ośrodkach. Na średnio 100 osób zamieszkujących ośrodek są to po 2 osoby, w Ośrodkach w Dębaku i Białej Podlaskiej, które pełnią rolę Ośrodków Recepcyjnych[46] - 4[47]. Pracownicy zajmują się kwestiami administracyjnymi, udzielaniem informacji cudzoziemcom a także przekazywaniem danych do Urzędu do Spraw Cudzoziemców. W związku z tym fizycznie nie jest możliwe, aby poświęcili dostateczną uwagę wszystkim cudzoziemcom, którzy przebywają w ośrodkach. Z całą stanowczością należy podkreślić, że wobec ofiary przemocy – a szczególnie przemocy seksualnej - rozmowa powinna być prowadzona przy zachowaniu szczególnych środków: w obecności psychologa, w asyście tłumacza oraz z uwzględnieniem stanu zdrowia osoby będącej ofiarą.

Po trzecie, różnice kulturowe i kwestie wyznaniowe w istotny sposób wpływają na wykrywalność przemocy. Zasady wiary, normy obrzędowe oraz zachowania społeczne muzułmanina określa Koran. Wyznawcy Islamu wierzą, że Koran jest księgą objawioną bezpośrednio przez Allaha Prorokowi Muhammadowi. Czwarta sura Koranu, tzw. *sura medyńska* odnosi się wprost do kobiet. Z treści wersetu 4:34 wynika, iż

> mężczyźni maja pierwszeństwo nad kobietami, ponieważ Bóg dał im wyższość nad niemi i wyposaża je przez mężczyzn. Żony powinny być posłuszne, zachowywać tajemnice mężów swoich, gdyż pod ich straż niebo je oddało; mężowie doznający ich nieposłuszeństwa, mogą je karać, zostawić w osobnych łożach, a nawet bić je; uległość niewiast powinna dla nich być uchronią od złego z niemi obchodzenia się. Bóg jest wielki i przenikający[48].

Co istotne, cudzoziemcy pytani o to, czy przypadki przemocy są zgłaszane personelowi ośrodków, odpowiadali często, że nie, ponieważ *takie sprawy powinny być rozwiązywane w gronie rodziny*[49]. Ujawnienie przemocy w rodzinie orga-

[46] Są to Ośrodki, w których przyjmowane są osoby po złożeniu przez nie wniosku o nadanie statusu uchodźcy w Polsce. Następnie te osoby są kierowane, w zależności od różnych czynników, do innych Ośrodków Otwartych, lub zostają w Ośrodkach Recepcyjnych do zakończenia procedury.

[47] K. Przybysławska, M. Pajura, *Raport 2012-2014* …, s. 13.

[48] Sura 4:34; zob. *Koran*, [online] https://www.alislam.org/quran/tafseer/?page=-5&region=PL [dostęp: 12.02.2017].

[49] K. Przybysławska, M. Pajura, *Raport 2012-2014* …, s. 15.

nom ścigania i przedstawicielom władz, może pociągać za sobą zwiększenie zagrożenia pokrzywdzonej kobiety, wywieranie na nią presji, zastraszanie i zemstę. Szczególnie poważne zagrożenie pojawia się wtedy, gdy ujawnienie przestępstwa czy próba rozstania się ze sprawcą postrzegane jest jako zagrożenie dla czci całej rodziny[50]. Ponadto ankietowane kobiety z krajów kaukaskich obawiają się, iż w przypadku rozstania z mężem, mogłyby zostać odebrane im dzieci. Zgodnie bowiem z religią Islamu oraz tradycją, dzieci należą do rodziny ojca. To przekonanie daje narzędzie mężom, którzy są sprawcami przemocy, do szantażowania kobiet i powstrzymania ich przed złożeniem skargi. Sytuacji tej nie zmienia fakt, że rodzina przebywa obecnie w Polsce, gdzie panują zupełnie inne normy społeczne i prawne. Tak długo jak trwa procedura, cudzoziemki nie mają pewności jakie będzie rozstrzygnięcie decyzji, czy nie będą musiały wrócić z rodziną do kraju pochodzenia, gdzie w przypadku niewłaściwego zachowania mogą stracić swoje pociechy[51]. Element niepewności co do dalszego losu jest jednym z kluczowych czynników, który skutecznie powstrzymuje kobiety przed zgłoszeniem zjawiska przemocy i szukania pomocy u odpowiednich organów, począwszy od pracowników ośrodków.

Należy także podkreślić, że kobiety, które doznają przemocy ze strony mężów, w większości przypadków są objęte tą samą procedurą, co mężczyzna i dzieci. Zgodnie z przepisami ustawy o udzielaniu cudzoziemcom ochrony na terytorium RP, *wnioskodawca może złożyć wniosek o nadanie statusu uchodźcy w imieniu towarzyszącego mu małżonka oraz w imieniu towarzyszących mu małoletnich dzieci*[52]. Sprowadza się to do tego, że większość rodzin (czy też małżeństw) objęta jest jednym - wspólnym wnioskiem. Żona obawia się donieść pracownikom ośrodka o fakcie stosowania przemocy przez męża, gdyż jest przekonana, iż poinformowanie o tym może zaszkodzić procedurze jej męża, a w konsekwencji całej rodzinie[53]. Istnieje możliwość rozdzielenia procedur, ale cudzoziemki obawiają się skorzystać z tego rozwiązania, ponieważ w więk-

[50] A. Lipowska - Teutsch, A. Teutsch, B. Zaduminska, *Przemoc ze względu na płeć wobec uchodźczyń …,* s. 14.
[51] K. Przybysławska, M. Pajura, *Raport 2012-2014 …*, s. 16.
[52] zob. art. 13 ust. 2 *Ustawy o udzielaniu cudzoziemcom ochrony na terytorium RP*, (Dz.U. 2003 nr 128 poz. 1176).
[53] K. Przybysławska, M. Pajura, *Raport 2012-2014 …,* s. 16.

szości przypadków przyczyną wyjazdu były problemy mężczyzny w kraju pochodzenia (stąd też kobieta uważa, że nie ma podstaw do tego, by uzyskać ochronę w Polsce)[54].

Wskazane powyżej czynniki silnie determinują niską wykrywalność przestępstw seksualnych w Ośrodkach dla Cudzoziemców na terytorium RP, czego bezpośrednią przyczyną jest niezgłaszanie przez ofiary sytuacji przemocowych.

Podsumowanie

Reasumując, konieczne są regularne spotkania informacyjne przeprowadzane na terenie ośrodków, zarówno oddzielne dla mężczyzn i kobiet, jak i spotkania z małżeństwami, prowadzone przez kobiety, mężczyzn i pary trenerów. Należy informować o tym, czym jest przemoc, jakimi karami jest zagrożona i dlaczego należy ją zaliczyć do kategorii zjawisk negatywnych społecznie. Bardzo ważne jest także informowanie cudzoziemców, że miały już w Polsce miejsce sytuacje, gdy cudzoziemka otrzymała decyzję pozytywną (odnośnie ochrony uzupełniającej) ze względu na to, że była ofiarą przemocy a w kraju pochodzenia nie mogła uzyskać efektywnej, skutecznej i trwałej ochrony przed sprawcą przemocy[55].

Warto także podkreślić, że opracowywaniu narzędzi szacowania ryzyka wobec kobiet - uchodźczyń powinna towarzyszyć intencja uwzględnienia długotrwałego i skrajnego zagrożenia ze strony rodzin, grup i społeczności przekonanych o powinności zgładzenia kobiety postrzeganej jako ta, która *zhańbiła* rodzinę, grupę, społeczność. Narzędzia takie są opracowywane w krajach, w których przeciwdziała się tzw. *szkodliwym praktykom kulturowym*, np. zabójstwom honorowym, przymusowym małżeństwom, obrzezaniu kobiet. Owe praktyki kulturowe zakorzenione są w patriarchalnej strukturze społeczeństwa, stąd pożądane jest stosowanie narzędzi dla oceny ryzyka przemocy patriarchalnej, której motywem jest honor, jak np. kwestionariusz PATRIARCH[56].

Niewątpliwie, nie da się całkowicie wyeliminować zjawiska przestępstw seksualnych, których ofiarami są cudzoziemki przebywające w Ośrodkach dla

[54] M. Sadowska, *Przemoc ze względu na płeć … .*
[55] Tamże.
[56] A. Lipowska - Teutsch, A. Teutsch, B. Zaduminska, *Przemoc ze względu na płeć wobec uchodźczyń …*, s. 15.

Cudzoziemców na terenie RP, jednakże należy prowadzić szeroko zakrojone działania zmierzające do ograniczenia tego nikczemnego procederu. Tylko dogłębna współpraca instytucji państwowych z organizacjami pozarządowymi jest w stanie zaowocować skutecznymi mechanizmami identyfikowania, wykrywania i zwalczania przestępczości skierowanej przeciwko kobietom cudzoziemskim.

Bibliografia

Lipowska – Teutsch Anna, Teutsch Agata, Zaduminska Beata, *Przemoc ze względu na płeć wobec uchodźczyń - ramy prawne i rozwiązania praktyczne dla instytucji i służb publicznych*, Warszawa 2016.

Wierzbicki Bogdan, *O azylach i ekstradycji przestępców*, Warszawa 1982.

Biuletyn Informacyjny kwiecień 2018, Urząd do Spraw Cudzoziemców, Warszawa 2018, [online] https://udsc.gov.pl/wp-content/uploads/2018/04/Biuletyn-informacyjny-Urz%C4%99du-do-Spraw-Cudzoziemc%C3%B3w-nr-3.pdf [dostęp: 30.04.2018].

Jaszczak – Kuźmińska Dorota, Michalska Katarzyna, *Przemoc w Rodzinie wobec osób starszych i niepełnosprawnych. Poradnik dla pracowników pierwszego kontaktu*, Warszawa 2010.

Dyrektywa Rady 2001/40/WE z dnia 28 maja 2001 r. w sprawie wzajemnego uznawania decyzji o wydalaniu obywateli państw trzecich, (L 149/34 z 2.6. 2001 r.).

Dyrektywa Rady 2004/83/WE z dnia 29 kwietnia 2004 r. w sprawie minimalnych norm dla kwalifikacji i statusu obywateli państw trzecich lub bezpaństwowców jako uchodźców lub jako osoby, które z innych względów potrzebują międzynarodowej ochrony oraz zawartości przyznawanej ochrony.

Europejskie porozumienie dotyczące przekazania odpowiedzialności za uchodźców, podpisane 16 października 1980 r. w Strasburgu, (Dz. U. 2005, Nr 225, poz. 1931).

Michałowska Grażyna, *Problemy ochrony praw człowieka w Afryce*, Warszawa 2008.

Pajura Magdalena, *Kraków. Projrkt „Daj im szansę",* [online] http://www.ekonomiaspoleczna.pl/wiadomosc/788935.html?ci=es_komentarze&did=1283372&state=am [dostęp: 12.02.2017].

Global status report on violence prevention 2014, [online] http://www.who.int/violence_injury_prevention/violence/status_report/2014/en/ [dostęp: 04.04.2018].

[online] http://www.who.un.org.pl/aktualnosci.php?news=119 [dostęp: 07.03.2017].

Przemoc seksualna, [online] https://przemoc.gov.pl/przemoc-seksualna/informacje-ogolne [dostęp: 30.04.2018].

Informator Departamentu Pomocy Socjalnej, Urząd Do Spraw Cudzoziemców, Warszawa 2014.

Pospiszyl Irena, *Przemoc w rodzinie*, Warszawa 1994.

Przybysławska Katarzyna, Pajura Magda, *Raport 2012-2014. Przemoc seksualna i przemoc ze względu na płeć w ośrodkach dla osób ubiegających się o nadanie statusu uchodźcy*, Kraków 2014.

K. Słubik, *Ochrona migrantek przed przemocą w Polsce i wybranych krajach Unii Europejskiej. Analiza prawnoporównawcza*, „Stowarzyszenie Inicjatywy Prawnej" 2013, Nr 1.

Konwencja dotycząca statusu uchodźców, sporządzona w Genewie dnia 28 lipca 1951 r., (Dz.U. 1991 nr 119 poz. 515).

Konwencja w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet przyjęta przez Zgromadzenie ONZ dnia 18 grudnia 1979 r. (Dz. U. 1982, Nr 10, poz. 71).

Konwencja w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji rasowej, otwarta do podpisu w Nowym Jorku 7 marca 1966 r., (Dz. U. 1969, Nr 25, poz. 187).

Konwencja w sprawie zakazu stosowania tortur oraz innego, okrutnego, nieludzkiego lub poniżającego traktowania albo karania z 10 grudnia 1984 r., (Dz. U.1989, Nr 63, poz. 378).

Konwencja wyznaczająca państwo odpowiedzialne za rozpatrywanie wniosków o azyl złożonych w jednym z Państw Członkowskich Wspólnot Europejskich, sporządzona w Dublinie dnia 15 czerwca 1990 r., (Dz. U. 2005, Nr 24, poz. 194).

Koran, [online] https://www.alislam.org/quran/tafseer/?page=-5&region=PL [dostęp: 12.02.2017].

Sadowska Magdalena, *Przemoc ze względu na płeć w ośrodkach dla cudzoziemców: bariery, rekomendacje*, [online] http://www.ekspert.info-migrator.pl/warto-poczytac-ekspert/3503-przemoc-ze-wzgledu-na-plec-w-osrodkach-dla-cudzoziemcow-bariery-rekomendacje [dostęp: 30.04.2018].

Stożek Maria, *Przemoc w rodzinie. Zapobieganie w świetle przepisów prawa*, Warszawa 2009.

Gronowska Bożena, *Wolność przemieszczania się a obywatelstwo i cudzoziemcy* [w:] *Prawa człowieka i ich ochrona. Podręcznik dla studentów prawa i administracji*, red. B. Gronowska, T. Jasudowicz, M. Balcerzak, i in., Toruń 2005.

Krzyżak Lesław, *Uregulowania statusu uchodźcy w konwencjach międzynarodowych* [w:] *Ochrona praw człowieka w polityce migracyjnej Polski i Unii Europejskiej*, red. W. Pływaczewski, M. Ilnicki, Olsztyn 2016.

Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych w sprawie regulaminu pobytu w ośrodku dla cudzoziemców ubiegających się o nadanie statusu uchodźcy z dnia 6 grudnia 2011 r., (Dz. U. Nr 282, poz. 1654).

Rozporządzeniu Ministra Spraw Wewnętrznych z 11 marca 2016 r., (Dz. U. 2016, poz. 367).

Ustawa o udzielaniu cudzoziemcom ochrony na terytorium RP, (Dz.U. 2003 nr 128 poz. 1176).

Ustawa z dnia 12 grudnia 2013 r. o cudzoziemcach, (Dz.U. 2013, poz. 1650).

Klaus Witold, *Migrantki przymusowe jako ofiary przemocy w Polsce*, „Stowarzyszenie Inicjatywy Prawnej" 2014, Nr 1.

Wywiad z prof. Romanem Wieruszewskim, [online] http://www.tolerancja.pl/?o-miedzynarodowej-ochronie-uchodzcow,300 [dostęp 06.05.2017].

Summary

Selected Aspects of Sexual Abuse of Women in Foreigner Centers in Poland

Violence against women is one of the most cruel manifestations of discrimination and violation of human rights. Globally, 35% of women are affected by violence. Most of them experience physical or sexual violence from their partners. One of the groups, that most vulnerable to violence and - at the same time - the least protected from it, are migrants, women from migrant families or from ethnic minorities and refugees. They experience in many areas of double discrimination - as women and as foreigners.

The author introduces the protection of refugees resulting from the provisions of international law, the definition of violence and describes the phenomenon of violence in Centers for Foreigners on the territory of the Republic of Poland. The author also shows factors that strongly determine the low detection rate of sexual crimes, the victims of which are foreigners living in the abovementioned institutions.

Keywords: refugees, violent crime, violence, centers for foreigners, domestic violence

Społeczne i gospodarcze aspekty migracji

Social and Economic aspects of Migration

Piotr Mroczkowski
Uniwersytet Łódzki

Rozwarstwienie społeczne jako czynnik migracji

Wstęp

Temat migracji i jej przyczyn jest bardzo aktualny w dzisiejszych czasach, szczególnie w krajach, które zmagają się z tzw. kryzysem uchodźczym. Populacja z najbiedniejszych regionów świata migruje w regiony lepiej rozwinięte w celu poprawy swojej jakości życia, ponieważ nie ma takiej możliwości w kraju pochodzenia. Migracja i rozwarstwienie społeczne są ze sobą bardzo blisko powiązane. Stratyfikacja społeczna polega na różnicowaniu szans życiowych, podczas gdy migracja daje możliwość poprawienia tych szans. Dlatego też, główny cel, którym kierują się migranci ekonomiczni polega na poszukiwaniu możliwości lepszego życia, której nie mają w swoim kraju, w danej społeczności. Jedną z głównych wymienianych przyczyn wzrostu różnic między biedną a bogatą częścią populacji jest globalizacja, którą można określić jako proces międzynarodowej integracji państw, kultur, gospodarek oraz społeczeństw. Powstaje w wyniku wymiany dóbr i idei, rozwoju sposobów komunikacji i transportu, a także wymiany kulturalnej pomiędzy odmiennymi społeczeństwami. W odniesieniu do globalizacji oraz rozwarstwienia społecznego, w szczególności, rozwój handlu światowego i przepływów finansowych podawany jest jako czynnik powodujący zwiększanie się różnic pomiędzy bogatą elitą a biedną częścią populacji[1]. Celem poniższej publikacji jest przedstawienie rozwarstwienia społecznego jako jednej z najpoważniejszych przyczyn migracji w dzisiejszym świecie.

[1] A. Zachorska-Mazurkiewicz, *Społeczne implikacje dysproporcji ekonomicznych w zglobalizowanym świecie,* [w:] *Oblicza nierówności społecznych,* red. J. Klebaniuk, Warszawa 2007, s. 79.

Najbardziej powszechne przyczyny migracji

Zgodnie z definicją słownikową, w języku polskim, słowo migracja oznacza: *„masowe przemieszczanie się ludności, zwykle w poszukiwaniu lepszych warunków życia"*[2]. Z kolei, gdy mowa o uchodźcach, w prawie międzynarodowym najbardziej powszechna jest definicja zaproponowana w Konwencji Genewskiej, która za uchodźcę uznaje osobę, która

> na skutek uzasadnionej obawy przed prześladowaniem z powodu rasy, religii, narodowości, przynależności do określonej grupy społecznej lub z powodu poglądów politycznych przebywa poza granicami państwa, którego jest obywatelem, oraz nie może lub nie chce z powodu tych obaw skorzystać z ochrony tego państwa.

W historii Unii Europejskiej, wyróżnić można cztery rodzaje ruchów migracyjnych. Pierwszy z nich, to masowe ruchy ludności wynikające ze skutków II Wojny Światowej. Drugi rodzaj ruchów migracyjnych, miał miejsce od początku lat 60 XX wieku i obejmował przede wszystkim, przybywanie do krajów Europy Zachodniej, uchodźców z państw socjalistycznych oraz państw arabskich. Następna, historycznie wyróżniana grupa, to imigranci z dawnych terytoriów zależnych i kolonii do państw swoich byłych kolonizatorów. Sytuacja ta dotyczyła w szczególności migracji z państw afrykańskich do Europy - głównie Francji, Holandii czy Belgii. Ostatni, klasyfikowany w literaturze rodzaj ruchów migracyjnych to import siły roboczej, w celu uzupełnienia braku pracowników na rynku pracy, który został zapoczątkowany jeszcze w ramach Europejskiej Wspólnoty Gospodarczej[3]. Za przykład tej grupy mogą służyć tureccy imigranci do Niemiec.

Jak stanowi World Ultra Wealth Report, czyli raport na temat najbogatszych członków światowej populacji, 226 450 osoby posiadają majątek większy niż 30 milionów dolarów, a kolejnych 70 tysięcy ma przybyć do końca 2021

[2] *Migracja,* [w:] *Słownik języka polskiego PWN*, [online] https://sjp.pwn.pl/sjp/migracja;2567820.html, [dostęp: 08.05.2018]

[3] G. Janusz, *Ewolucja polityki imigracyjnej Unii Europejskiej. Od importu siły roboczej do masowego napływu uchodźców.,* [w:] *Między tolerancją a niechęcią. Polityka współczesnych państw europejskich wobec migrantów i mniejszości,* red. A. Adamczyk, A. Sakson, C. Trosiak, Poznań 2017, s. 18.

roku[4]. Z drugiej strony, miliony ludzi decydują się na migrację ze względu na życie poniżej granicy ubóstwa w kraju pochodzenia. Zgodnie z ostatnimi danymi Funduszu Ludnościowego Narodów Zjednoczonych, w 2015 roku, 244 miliony osób (co stanowi 3,3% ludności świata) żyło poza krajem pochodzenia[5]. W literaturze, wymienia się różne, liczne przyczyny, które powodują migrację z jednego obszaru świata do innego. Najbardziej ogólnie, można je sklasyfikować jako przyczyny: ekonomiczne, polityczne oraz rodzinne. Ludzie mogą być zmuszeni do emigracji z kraju pochodzenia w wyniku konfliktów zbrojnych, wojny domowej, poważnych aktów łamania praw człowieka, czy też prześladowania religijnego lub na tle etnicznym. Aktualnym przykładem migracji, która wywołana została przez niektóre z wymienionych czynników jest wojna domowa w Syrii, która zmusiła ponad 5 milionów Syryjczyków do uchodźstwa z kraju[6]. Innym, poważnym powodem migracji, może być unikanie ekstremalnych warunków pogodowych, panujących na danym obszarze i wynikających z nich problemów z dostępem do wody oraz powszechnym głodem. Bardzo istotną rolę odgrywają również czynniki społeczno-kulturowe oraz historyczne. Na przykład, obecnie w Afryce Północnej, emigracja do Europy jest pożądana przez dużą część mieszkańców, jako sposób na łatwiejsze życie. Geograficzna bliskość Afryki z Europą oraz historyczne związki również stanowią ważną przyczynę migracji z Afryki do Europy[7]. Jeszcze na przełomie XX i XXI wieku, niektóre mocarstwa, przejawiały paternistyczne postawy względem swoich dawnych terytoriów zależnych, w celu realizacji swoich postimperialnych celów[8]. Ponadto, istnieje wiele krajów, które były dawnymi europejskimi koloniami, w wyniku czego, wiele osób, które chciałyby wyemigrować do Europy posiada krewnych, którzy mieszkają tam legalnie i mogą stanowić istotne wsparcie dla imigrantów, którzy przybędą do Europy. Nie bez znaczenia jest również „efekt kuli śnieżnej", który wynika z bardzo liberalnych

[4] *Exclusive UHNWI Analysis: The World Ultra Wealth Report 2017,* [online] https://www.wealthx.com/report/exclusive-uhnwi-analysis-the-world-ultra-wealth-report-2017/ [dostęp: 04.05.2018].

[5] *Migration*, [online] https://www.unfpa.org/migration [dostęp: 04.05.2018].

[6] *Syrian Arab Republic*, [online] http://www.unocha.org/syria [dostęp: 04.05.2018].

[7] M. Stańczyk-Minkiewicz*, Migracje Afrykańczyków do Europy jako efekt niestabilności państw Afryki Subsaharyjskiej*, [w:] *Między tolerancją a niechęcią. …,* s. 142.

8 M. Nadolski, *Postrzeganie imigrantów i perspektywy jedności kontynentu w pryzmacie europejskiego protekcjonalizmu cywilizacyjnego,* [w:] *Unie Europejska i wybrane państwa świata wobec kryzysu migracyjnego,* red. J. Nadolska, P. Stawarz, K. A. Wojtaszczyk, Warszawa 2017, s. 91.

przepisów imigracyjnych w krajach Europy Zachodniej czy w krajach skandynawskich (przede wszystkim w Szwecji) oraz programów łączenia rodzin. W wyniku tego, przybyszom bardzo łatwo jest spełnić wymagania imigracyjne, jeśli posiadają członka rodziny legalnie mieszkającego w danym kraju[9]. W końcu, istotne znaczenie ma również wysoki poziom opieki socjalnej dla nowych przybyszów[10].

W wyniku ogromnego napływu imigrantów do państw skandynawskich, poparcie zyskują partie polityczne, których program opiera się na zaostrzeniu polityki imigracyjnej[11]. Na przykład, w Szwecji, partia *Sverigedemokraterna* (Szwedzcy Demokraci), zwracała uwagę na problemy z asymilacją, które spotykają imigranci oraz konflikty z prawem i rodowitymi Szwedami. Z kolei, w Norwegii, Premier Erna Solberg, na początku 2016 roku proponował wprowadzenie prawa, które miałoby umożliwić legalne odsyłanie niechcianych imigrantów z państw nieobjętych konfliktami zbrojnymi z powrotem do ojczyzny[12].

Problem rozwarstwienia społecznego w kontekście migracji

Innym, niezwykle istotnym powodem migracji jest na pewno rozwarstwienie społeczne i globalizacja. Globalizacja tworzy możliwości rozwoju dla wielu grup społecznych, jednakże, powoduje również marginalizację niektórych warstw społeczeństwa, co powoduje zwiększenie dystansu między bogatymi i biednymi[13]. Te dwa zjawiska, zdecydowanie wpłynęły na zapotrzebowanie na pracowników z innych krajów w krajach rozwiniętych. Imigranci tacy, znani jako "imigranci ekonomiczni", pochodzą zazwyczaj z ubogich krajów rozwijających się i decydują się na migrację w celu zarobkowym. Później, dochody takie, zostają z reguły wysłane do kraju macierzystego i często stają się podstawowym źródłem utrzymania całych rodzin.

Społeczeństwo można określić jako złożony zespół osób, które różnią się wieloma cechami, takimi jak wiek, płeć, status społeczny czy też otrzymane

[9] W. Lieder, *Polityczno-społeczne implikacje kryzysu imigracyjnego w krajach skandynawskich,* [w:] *Migracje Ujęcie interdyscyplinarne,* red. T. Domański, Łódź 2017, s. 145.
[10] Tamże.
[11] Tamże, s. 152.
[12] Tamże, s. 156.
[13] A. Zachorska-Mazurkiewicz, *Społeczne implikacje...,* s. 81.

wykształcenie. Ze względu na te różnice, społeczeństwo, dla celów statystycznych, jest organizowane w pewne grupy, których członkowie są podobni do siebie pod względem określonej cechy lub ich zbioru. Zjawisko różnorodności społeczeństwa pod względem danej cechy jest jego naturalną cechą, a często jest źródłem rozwoju społecznego. Jednakże, zbyt duże rozwarstwienie społeczeństwa, może negatywnie wpływać na poziom życia mieszkańców danego kraju oraz wywołać chęć migracji do miejsca, w którym jakość życia będzie wyższa. Mimo okresów kryzysu, ludziom nigdy nie żyło się tak dobrze jak w obecnych czasach. Z drugiej strony, nierówności społeczne i przepaść dzieląca bogatych od biednych, również nigdy nie były tak ogromne. Historia sugeruje jednak, że wynikiem nadmiernego rozwarstwienia są z reguły, daleko idące zmiany społeczne.

Przykładem stratyfikacji społecznej, która doprowadziła do konfliktu o znaczeniu historycznym, jest społeczeństwo francuskie w przededniu Rewolucji francuskiej. Różnica między najbogatszymi - arystokracją - a najbiedniejszymi była tak duża, że niezadowolone społeczeństwo wywołało krwawy bunt. We współczesnych społeczeństwach również istnieje ogromna różnica między najbogatszymi grupami społecznymi, które mają dostęp do władzy i różnego rodzaju przywilejów oraz ludźmi, których dochód nie wystarcza nawet do utrzymania się powyżej granicy ubóstwa. Najbardziej powszechna definicja ubóstwa definiuje je jako niemożność korzystania z minimalnych standardów życia, a wśród czynników powodujących ubóstwo, wyróżnia się m. in. powolny wzrost gospodarczy, bezrobocie, dyskryminację ze względu na rasę, religię lub pochodzenie czy też wykluczenie społeczne[14]. Cechą charakterystyczną współczesnych czasów jest jednak istnienie dużej i silnej tzw. klasy średniej, która obejmuje największy procent populacji i łagodzi ewentualne niepokoje społeczne.

Wzrost stratyfikacji można zaobserwować w większości krajów na świecie. Zgodnie z danymi zbieranymi przez Organizację Narodów Zjednoczonych, w latach 1990-2010 nierówności w dochodach, w krajach rozwijających się wzrosły średnio o 11%, a ogromna część gospodarstw domowych w krajach rozwijających się, a więc ponad 75% ludności świata, żyje w społeczeństwie, w którym dochód jest jeszcze bardziej nierównomiernie rozłożony niż w latach

[14] Tamże, s. 84.

90. XX wieku[15]. Poniżej określonego poziomu, nierówności takie, negatywnie wpływają na rozwój, a także na związek między udziałem w sferze życia publicznego i politycznego kraju przez osoby zmarginalizowane. Według badań przeprowadzonych przez Program Narodów Zjednoczonych ds. Rozwoju, poziom nierówności w większości krajów jest wysoki i może stanowić zagrożenie dla rozwoju społeczno-gospodarczego w długim okresie. Co więcej, badania nad krajami rozwijającymi się wskazują, że poziom umieralności dzieci poniżej piątego roku życia w regionach zamieszkiwanych przez 20% najuboższej ludności na świecie jest aż trzykrotnie większy niż wskaźnik ten dla bogatszych regionów[16]. Ponadto, pomimo dużego spadku wskaźnika umieralności okołoporodowej w większości krajów rozwijających się, kobiety żyjące na terenach wiejskich nadal są narażone na trzykrotnie wyższe ryzyko zgonu z powodu powikłań okołoporodowych niż kobiety żyjące w miastach[17].

Stratyfikacja nie dotyczy wyłącznie krajów rozwijających się lub targanych konfliktami. Różnice pod względem tym są dziś ogromne również w rozwiniętych krajach zachodnich. W Stanach Zjednoczonych najbogatsza elita - kilkanaście tysięcy rodzin, otrzymuje prawie 5% dochodu osiągniętego przez kraj. To około pięć razy większy udział w bogactwie wypracowanym przez całe społeczeństwo niż jeszcze 30 lat temu. Także w wielu innych uznawanych za bogate krajach, różnice te są większe niż około ćwierć wieku temu. W Chinach, Indiach, czy też w Rosji najbogatsze elity społeczeństwa powiększają swój majątek, często kosztem biedniejszej części społeczeństwa, poprzez korupcję lub monopole - a na zachodzie - poprzez dobrze ukryty protekcjonizm.

Analiza badań w przedmiocie rozwarstwienia społecznego

Pomimo iż badania Europejskiego Urzędu Statystycznego koncentrują się na krajach Unii Europejskiej, mogą one być cennym punktem odniesienia dla rozważań dotyczących migracji wynikającej z rozwarstwienia społecznego na świecie. Europejski Urząd Statystyczny w swoich badaniach, mierzy ryzyko ubóstwa za pomocą względnego wskaźnika AROPE. Główną uwagę zwraca on

[15] *Cele Zrównoważonego Rozwoju,* [online] http://www.un.org.pl/cel10 [dostęp: 12.05.2018].
[16] Tamże.
[17] Tamże.

na dochody dostępne dla gospodarstw domowych, w tym dostępne świadczenia socjalne dla najuboższych. Jeśli dochód gospodarstwa domowego klasyfikuje się w granicach mniej niż 60% średnich wydatków gospodarstw w danym państwie, oznacza to, że taka rodzina żyje poniżej granicy ubóstwa[18]. Dochód do dyspozycji gospodarstwa domowego jest najważniejszą miarą ubóstwa, używaną przy obliczeniu wskaźnika AROPE, jednakże, pod uwagę brane są także inne kryteria. Europejski Urząd Statystyczny sprawdza także, czy gospodarstwa domowe są w stanie zaspokoić najbardziej podstawowe potrzeby. Zdecydowano, że do tego zbioru należą: możliwość opłacenia czynszu za mieszkanie, opłacenie rachunków za energię elektryczną oraz ogrzewanie mieszkania, możliwość przygotowania posiłku mięsnego (lub odpowiadającego mu wegetariańskiego) co najmniej co drugi dzień, możliwość wyjazdu na wakacje na co najmniej tydzień w ciągu roku oraz możliwość zakupu odbiornika telewizyjnego, pralki i samochodu. Wśród, wyróżnionych elementarnych potrzeb zalicza się również możliwość poniesienia nadzwyczajnych wydatków w wysokości miesięcznego dochodu gospodarstwa co ma na celu ujawnienie, czy gospodarstwa domowe posiadają jakieś większe oszczędności[19]. Chociaż, niektóre z zaproponowanych kryteriów mogą zostać uznane za nieco dyskusyjne, np. część społeczeństwa świadomie decyduje się na życie bez odbiornika telewizyjnego czy samochodu, wydaje się, że ogólnie, zaproponowany model jest bardzo trafny. Co więcej, gdyby zastosować miarę wskaźnika AROPE dla państw rozwijających się, większość z wymienionych w jego kryteriach potrzeb - które w Europie uznawane są za absolutnie podstawowe - byłaby niemożliwa do zaspokojenia przez miliony migrantów w kraju ich pochodzenia.

Niestety, zgodnie z przedstawionymi wynikami, również w krajach Unii Europejskiej sytuacja ulega pogorszeniu. W 2010 roku, statystyki przedstawiały około 23% osób jako zagrożone ubóstwem, w 2011 roku, nastąpił minimalny wzrost do 24,3%. Jednakże, w 2005 roku, kiedy badania Europejskiego Urzędu Statystycznego zostały rozpoczęte, populacja zagrożona ubóstwem stanowiła zaledwie 16% ogólnej populacji Unii Europejskiej. Świadczyłoby to o tym, że obywatele Unii z roku na rok stają się coraz biedniejsi. W 2012 roku, około 125 milionów osób było zagrożonych ubóstwem, co stanowi prawie

[18] *People at risk of poverty or social exclusion,* [online] http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/People_at_risk_of_poverty_or_social_exclusion, [dostęp: 02.05.2018].
[19] Tamże.

25% jej mieszkańców[20]. W Polsce, w roku 2016, 21,9% obywateli było uznanych za grupę zagrożoną ubóstwem[21]. Według danych OECD, w ostatnich latach nierówność w zakresie zamożności w Polsce nieznacznie spadła, jednak w porównaniu z innymi krajami rozwiniętymi gospodarczo jest w dalszym ciągu dość duża.

Inną ważną cechą, ukazującą rozwarstwienie społeczeństwa jest skala nierówności dochodów. Na jej podstawie prowadzona jest klasyfikacja państw z całego świata, według tak zwanego współczynnika nierówności Giniego (Gini Index). Współczynnik ten służy do określenia skali danego zjawiska. W ekonomii współczynnik Giniego stosowany jest głównie do mierzenia skali nierówności w dochodach gospodarstw domowych w poszczególnych krajach. Gdyby wartość wskaźnika wynosiła 0%, oznaczałoby to, że wszyscy mieszkańcy kraju otrzymują ten sam, równy dochód. Z drugiej strony, wartość 100% wskazywałaby, że jedno gospodarstwo domowe posiada wszystkie dochody w danym kraju. Oczywiście, poza modelami ekonomicznymi, obie takie sytuacje są nierealne. Kraje o najwyższym poziomie nierówności pod względem dochodów to te, w których bardzo mała grupa ludzi otrzymuje większość całego dochodu narodowego. Jeżeli zarobki większości obywateli nie różnią się znacząco od średniej pensji w danym kraju, poziom nierówności jest niewielki, a więc sytuacja pozostaje w normie. Warto podkreślić, iż skala nierówności w dochodach może być podobna w krajach o różnych poziomach rozwoju gospodarczego, ponieważ nie zależy ona od ogólnego bogactwa danego kraju, lecz od różnic między warstwami społeczeństwa. Według statystyk, wśród krajów o najwyższym stopniu nierówności znajdują się, przede wszystkim, kraje afrykańskie i latynoamerykańskie. Na czele rankingu znalazły się Namibia, Republika Południowej Afryki i Lesotho[22]. Wysokie, 10. miejsce zajęła Brazylia, kraj znany ze znacznej stratyfikacji społecznej. Społeczeństwa Unii Europejskiej, charakteryzuje ogólnie niski poziom różnic w dochodach, co może sugerować, że europejski model państwa prowadzi do dość skutecznej redystrybucji bogactwa.

[20] *Poverty and social exclusion,* [online] http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=751&langId=en [dostęp: 10.05.2018].
[21] Tamże.
[22] *World Development Indicators,* [online] http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=2&series=SI.POV.GINI&country=, [dostęp: 10.05.2018].

Często, kraje wyróżniające się skalą rozwarstwienia społecznego, należą jednocześnie do grona państw określanych jako dysfunkcyjne bądź wrażliwe, czyli takie, które nie są w stanie zapewnić swoim obywatelom opieki w żadnym aspekcie funkcjonowania państwa, nie oferują poprawy jakości życia, ani nie gwarantują bezpieczeństwa osobom zamieszkującym ich terytorium[23]. Zalicza się do nich m. in. Sudan Południowy, Somalię, Jemen, Syria, Afganistan, Zimbabwe czy Irak[24]. Większość z tych państw, jak np. Syria czy Irak należy przy tym do grupy krajów, które „wysyłają" najwięcej emigrantów.

Interesujące wnioski przedstawia raport GINI Growing Inequalities Impact. Zgodnie z nim, kraje o najlepszych wynikach pod względem spójności gospodarczej oraz społecznej inwestują w swoich obywateli, wspierając ich aktywność, a także odpowiednio zabezpieczając ich w razie potrzeby[25]. Rosnące w ostatnich kilkudziesięciu latach nierówności, doprowadziły do większej koncentracji na powiązaniach między nierównością dochodów a zakresem negatywnych efektów społecznych, z obawą, że wzrost nierówności dochodów może być ich kluczowym czynnikiem. Ubóstwo mierzone w stosunku do względnych progów dochodowych jest silnie związane z nierównością dochodów, jednakże sam związek między nierównością dochodów a ubóstwem zależy od tego, w jaki sposób zdefiniowana zostanie bieda[26].

W opinii Organizacji Narodów Zjednoczonych, do państw najbardziej zagrożonych ubóstwem należą: kraje najsłabiej rozwinięte, kraje bez dostępu do morza oraz małe państwa wyspiarskie[27]. Dodatkowo, dla państw afrykańskich, szczególnie charakterystyczne jest zjawisko nepotyzmu oraz korupcji. Najbogatsi członkowie społeczeństwa oraz elity polityczne, często wykorzystują posiadaną pozycję do wyzyskiwania pozostałej części społeczeństwa, jak również wykorzystywania pomocy międzynarodowej do własnych celów. Władza jest często sprawowana przez jedną osobę lub małą grupę osób należących do elity. W społeczeństwach tych, problemem jest również sama możliwość za-

[23] M. Stańczyk-Minkiewicz, *Migracje Afrykańczyków do Europy …*, s. 134.
[24] *Fragile States Index,* [online] http://fundforpeace.org/fsi/data/ [dostęp: 10.05.2018].
[25] *Summary of Results, The Gini Projects,* 2013*,* s. 4, [online] http://www.gini-research.org/system/uploads/543/original/GINI_1-2_ResultsOutput_201309.pdf?1380620989 [dostęp: 02.05.2018].
[26] Tamże, s. 8.
[27] *Cele Zrównoważonego Rozwoju … .*

trudnienia. Bardzo często, znalezienie dobrze płatnej pracy, na wyższym stanowisku, nie jest możliwe bez wykorzystania układów rodzinnych czy klanowych lub korupcji[28]. Co więcej, w państwach tych, ze względu na zapaść gospodarczą, realizacja podstawowych świadczeń państwowych znajduje się na najniższym, możliwym poziomie bądź nie istnieje w ogóle. Dotyczy to m. in. służby zdrowia, świadczeń socjalnych, edukacji, komunikacji, rynku pracy czy działalności służb porządkowych. Przykładowo, zdarza się, że służba zdrowia, dostępna jest wyłącznie dla najbogatszej części społeczeństwa, podczas gdy nieuprzywilejowani obywatele nie mogą liczyć na jakąkolwiek pomoc[29]. Innym, poważnym problemem, jest ogromny przyrost naturalny, który nie idzie w parze z poziomem rozwoju gospodarczego państwa.

Biorąc pod uwagę powyższe czynniki, nie dziwi fakt, iż ludzie należący do zmarginalizowanej część społeczeństwa w krajach mniej rozwiniętych, decydują się na migrację do krajów, w których będą mieć większe szanse na życie powyżej granicy ubóstwa. Wynika to z faktu, iż nie mając możliwości poprawy swojej sytuacji w kraju pochodzenia, migracja wydaje się jedyną opcją, która może przynieść poprawę jakości życia. Nawet jeśli, rozwarstwienie spotykane jest w większości państw na świecie, to Europa, a w szczególności państwa Europy Zachodniej i Skandynawii, dbają o niższe, najuboższe warstwy społeczeństwa, i w efekcie są najbardziej pożądanym kierunkiem imigracji.

Zakończenie

Każde społeczeństwo jest zróżnicowane i do pewnego momentu, różnice mogą stanowić bodziec dla rozwoju danego kraju. Jednakże, nadmierne i pogłębiające się zróżnicowanie może przynieść negatywne skutki społeczne. Rozwarstwienie społeczeństwa może nastąpić nie tylko ze względów ekonomicznych. Podział odbywa się również z powodu wykształcenia lub dostępu do różnego rodzajów towarów lub usług. Co więcej, efekty migracji widoczne są w strukturze społeczeństwa, zarówno w państwie pochodzenia migrantów, jak i państwie ich osiedlenia[30]. Większe nierówności społeczne powodują zmniej-

[28] M. Stańczyk-Minkiewicz, *Migracje Afrykańczyków do Europy...*, s. 137.
[29] Tamże.
[30] G. Jasso, *Migration and Stratification,* "Social Science Research" 2011, Vol. 40, Iss, 5, s. 1293.

szony udział w uczestnictwie politycznym i społecznym, osób zmarginalizowanych[31]. Ze względu na to, że rosnące rozwarstwienie społeczne powoduje wiele negatywnych zjawisk, podejmowane są liczne działania, które mają na celu zmniejszenie tych różnic - w szczególności różnic w dochodach lub wykształceniu - do dopuszczalnych granic. Przykładem takiego działania jest system podatkowy, który różnicuje podatki ze względu na dochód - ludzie zarabiający najmniej, płacą najmniej podatku, w przeciwieństwie do najbogatszych, którzy płacą najwięcej. Innym przykładem jest podejmowanie współpracy międzynarodowej w zakresie równości szans między studentami pochodzącymi z państw, w których edukacja stoi na niższym poziomie. Organizacje międzynarodowe podejmują liczne działania mające na celu poprawę jakości życia najuboższych, jednakże, nadal występują znaczne nierówności w dostępie do edukacji czy opieki medycznej. Jednym z Celów Zrównoważonego Rozwoju Organizacji Narodów Zjednoczonych jest zapewnienie „by każdy człowiek mógł korzystać z inkluzywnego postępu gospodarczego, opartego na trzech filarach zrównoważonego rozwoju - ekonomicznym, społecznym i środowiskowym[32]." Na razie jednak, pomimo wysiłków społeczności międzynarodowej, rozwarstwienie społeczne w dalszym ciągu jest jedną z przyczyn migracji ludzi w bogatsze, lepiej rozwinięte rejony świata.

Bibliografia

Literatura

Summary of Results, The Gini Projects, 2013, [online] http://www.gini-research.org/system/uploads/543/original/GINI_1-2_ResultsOutput_201309.pdf?1380620989 [dostęp: 02.05.2018].

Guillermina Jasso, *Migration and Stratification,* "Social Science Research" 2011, Vol. 40, Iss. 5.

[31] *Summary of Results...,* s. 11.
[32] *Cele Zrównoważonego Rozwoju. ... .*

Janusz Grzegorz, *Ewolucja polityki imigracyjnej Unii Europejskiej. Od importu siły roboczej do masowego napływu uchodźców.,* [w:] *Między tolerancją a niechęcią. Polityka współczesnych państw europejskich wobec migrantów i mniejszości,* red. A. Adamczyk, A. Sakson, C. Trosiak, Poznań 2017.

Lieder Wojciech, *Polityczno-społeczne implikacje kryzysu imigracyjnego w krajach skandynawskich,* [w:] *Migracje Ujęcie interdyscyplinarne,* red. Domański, Łódź 2017.

Nadolski Marek , *Postrzeganie imigrantów i perspektywy jedności kontynentu w pryzmacie europejskiego protekcjonalizmu cywilizacyjnego,* [w:] *Unie Europejska i wybrane państwa świata wobec kryzysu migracyjnego,* red. J. Nadolska, P. Stawarz, K. A. Wojtaszczyk, Warszawa 2017.

Stańczyk-Minkiewicz Margot*, Migracje Afrykańczyków do Europy jako efekt niestabilności państw Afryki Subsaharyjskiej*, [w:] *Między tolerancją a niechęcią. Polityka współczesnych państw europejskich wobec migrantów i mniejszości,* red. A. Adamczyk, A. Sakson, C. Trosiak, Poznań 2017.

Zachorska-Mazurkiewicz Anna, *Społeczne implikacje dysproporcji ekonomicznych w zglobalizowanym świecie,* [w:] *Oblicza nierówności społecznych,* red. J. Klebaniuk, Warszawa 2007.

Akty prawne

Konwencja dotycząca statusu uchodźców sporządzona w Genewie dnia 28 lipca 1951 r., (Dz.U. 1991 nr 119 poz. 515).

Strony internetowe

People at risk of poverty or social exclusion, [online] http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/People_at_risk_of_poverty_or_social_exclusion [dostęp: 02.05.2018].

Poverty and social exclusion, [online] http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=751&langId=en [dostęp: 10.05.2018].

Cele Zrównoważonego Rozwoju, [online] http://www.un.org.pl/cel10 [dostęp: 12.05.2018].

Migracja, [w:] *Słownik języka polskiego PWN,* [online] https://sjp.pwn.pl/sjp/migracja;2567820.html [dostęp 08.05.2018].

World Development Indicators, [online] http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=2&series=SI.POV.GINI&country=, [dostęp: 10.05.2018].

Syrian Arab Republic, [online] http://www.unocha.org/syria [dostęp: 04.05.2018].

Migration, [online] https://www.unfpa.org/migration [dostęp: 04.05.2018].

Exclusive UHNWI Analysis: The World Ultra Wealth Report 2017, [online] https://www.wealthx.com/report/exclusive-uhnwi-analysis-the-world-ultra-wealth-report-2017/ [dostęp 04.05.2018 r.].

Summary

Social stratification as a migration factor

In the article, the author discusses the issue of social stratification in contemporary world as one of the causes of migration of population from poorly developed areas to the wealthier ones. The definition of migration is presented with its general causes and statistics on migration. Further, the issue of social stratification is described in detail, which in many cases compels the population of a given country to migrate towards countries that are able to provide them with a better standard of living, access to services and social care. The available statistics on social stratification are also analyzed by the author and conclusions are drawn on how it affects the migration of population. Finally, the negative consequences of stratification and the activities of international organizations are also briefly discussed.

Key words: social stratification, migration, immigrants

Aleksandra Anna Rabczun

Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu

Afryka - pomoc rozwojowa a migracje

Wprowadzenie

XXI wiek stawia przed społeczeństwem globalnym wiele wyzwań. Niemal od początku stulecia na teren Europy przybywają nowi uchodźcy i imigranci, uciekający ze swoich krajów. Jak stwierdziła w 2015 r. Komisja Europejska, Unia Europejska (UE) stanęła przed największym kryzysem uchodźczym od końca II wojny światowej. Obecną sytuację geopolityczną należy rozpatrywać w szerokim kontekście sprzecznych interesów prowadzących do konfliktów i destabilizacji w innych częściach świata (głównie na Bliskim Wschodzie i w Afryce). Kryzys migracyjny przybrał niespotykane dotąd rozmiary ze względu na wielość kierunków przepływu osób. Konflikty w Syrii i Iraku, brak stabilności i ubóstwo w Afryce zmusiły miliony ludzi (obu płci, w każdym wieku) do opuszczenia swoich ojczyzn i poszukiwań ochrony i miejsca do godnego życia. Główną destynacją jest Unia Europejska, którego rządy i społeczeństwa reagują, jak dotąd na kryzys zgodnie z wyznawanymi zasadami i wartościami, choć różnie je interpretują. Kierując się solidarnością i odpowiedzialnością wspierają przyjmowanie a od początku 2015 r. za pomocą instrumentów zewnętrznych starają się pomagać u źródła[1]. W całej tej publicznej dyskusji bardzo często pomija się jednak drugi wątek, jakim są migracje wewnątrz samej Afryki. Dużo uwagi poświęca się przybyszom do Europy, ale mało kto wie, że migracje wewnętrzne w ramach Afryki są kilka razy większe niż na zewnątrz. Powstaje zatem pytanie, co jest tego powodem? Wśród klasycznych przyczyn

[1] Na przykład poprzez tworzenie obozów dla uchodźców w Turcji; S. Skarżyński, *Obozy to miejsce, w którym uchodźcy znienawidzą Europę*, [online] http://wyborcza.pl/osiemdziewiec/7,159012,22250755,obozy-to-miejsce-w-ktorym-uchodzcy-znienawidza-europe.html?disableRedirects=true [dostep: 15.06.2018].

migracji wyróżnia się czynniki ekonomiczne. Ludzie chętnie mieszkają w krajach, gdzie poziom życia jest wyższy, łatwiej o dobrze płatną pracę a ceny są stabilne. Niestety Afryka to kontynent, gdzie ludzie nie mają takich warunków a perspektywy ich osiągnięcia nie są zachęcające. W ramach ekonomii rozwoju powstała pomoc rozwojowa, której środki przepływające od donatorów do odbiorców w sposób bezpośredni mają zmienić lub przynajmniej złagodzić tę sytuację.

W artykule dokonano próby wykazania związku pomiędzy pomocą rozwojową a saldem migracji. Składa się on z części teoretycznej (konceptualizacji pojęć), by następnie przejść do rozważań praktycznych. Opracowanie zostało wzbogacone analizą przypadku Nigerii w latach 2000-2015. W pracy wykorzystano metodę studiów literaturowych i porównań ilościowych.

Konceptualizacja pojęć

By móc sprawnie poruszać się w tematyce migracji i pomocy rozwojowej należy sformułować podstawowe definicje. W dyskursie publicznym bardzo często pojęcie migranta i uchodźcy jest ze sobą mylone. Istnieją jednak zasadnicze różnice pomiędzy nimi skupione głównie wokół aspektów prawnych. W prawie międzynarodowym za uchodźcę[2] uznaje się osobę przebywającą poza krajem swojego pochodzenia w wyniku obawy przed prześladowaniem, z powodu konfliktu lub innych okoliczności poważnie zakłócających porządek publiczny w kraju, która wymaga ochrony międzynarodowej. Status uchodźcy potwierdzony jest poprzez uznanie na arenie międzynarodowej oraz ochronę i lub pomoc ze strony innych państw Rady Praw Człowieka ONZ. Art. 14 Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka przyznaje każdej jednostce ludzkiej prawo o ubieganie się o azyl i korzystanie z niego w warunkach zagrożenia własnego bezpieczeństwa[3]. Pojęcie azylu w przestrzeni publicznej pojawiło się dopiero w roku 1951 na mocy Konwencji dotyczącej statusu uchodźców. Jej postanowienia stale pozostają główną międzynarodową normą, stanowiącą podstawę wszelkich środków ochrony a także sposoby traktowanie uchodźców. Na jej mocy ustalone zostały prawa i obowiązki osoby zakwalifikowanej jako uchodźca. Konwencja, protokół do niej powstały w 1967 r. a także regionalne

[2] ang. refugee.
[3] *Powszechna Deklaracja Praw Człowieka*, 1948.

instrumenty prawne[4] stanowią fundamenty nowoczesnego systemu ochrony uchodźców. Najważniejszym postanowieniem wynikającym z aktu prawnego jest zasada niewydalana i niezawracania. W praktyce oznacza to, że osób uznanych za uchodźców nie wolno wydalać innym instytucjom czy krajom, ani zawracać do miejsc, gdzie ich życiu lub wolności zagrażałby jakieś przesłanki. Państwa ponoszą faktyczną odpowiedzialność za świadczenie ochrony w wymiarze określonym przez konwencję. W dalszej części pracy celowo pominięto zjawisko uchodźctwa. Jego pojęcie zostało wprowadzone jedynie w celu rozróżnia definicyjnego.

Istnieje wiele definicji migracji zaproponowanych przez badaczy tego zjawiska, którzy precyzującą specyficzne aspekty dotyczące prawnego, administracyjnego czy statystycznego kontekstu[5]. Ogólnie rzecz ujmując migracje definiowane są jako szeroko rozumiana stała lub półstała zmiana miejsca zamieszkania. Według E. Lee nie ma żadnych ograniczeń, co do odległości ruchu czy mimowolności dokonanego czynu. Autor ten nie rozróżnia w swoich pracach także migracji wewnętrznej i zewnętrznej (co wyróżnia jego podejście na tle innych badaczy)[6]. Za przyczyny decyzji uznaje cztery główne aspekty:

- czynniki związane z miejscem pochodzenia,
- czynniki związane z miejscem docelowym,
- zaistniałe przeszkody interweniujące w życie w danym miejscu,
- czynniki osobiste[7].

W prawie międzynarodowym istnieje zasada ochrony migrantów. Została ona wprowadzona 18 grudnia 1990 r. na mocy rezolucji 45/158 Zgromadzenia Ogólnego ONZ i nazwana "Międzynarodową Konwencją o Ochronie Praw Wszystkich Pracowników - Migrantów i Członków ich Rodzin". Weszła

[4] Przykładem może być konwencja Organizacji Jedności Afrykańskiej z 1969 r., która reguluje określone aspekty problemów uchodźców w Afryce.
[5] *World Migration Report 2018*, Geneva 2018, s. 14.
[6] E. Lee, *A Theory of Migration*, "Demography Journal" 1966, s. 49.
[7] Tamże, s. 50-52.

w życie dopiero od 2003 r. w momencie kiedy ratyfikowało ją ponad 20 państw[8]. Dokument ten wzorowany jest na Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka oraz Międzynarodowych Paktach Praw Człowieka i określa podstawowe prawa i obowiązki. Nadaje również migrantom różne rodzaje ochrony.

Tematyka migracji jest niezwykle często podejmowanym tematem przez badaczy ekonomii. Istnieje wiele teorii wyjaśniających mechanizmy i procesy z nią związanych. Na potrzeby niniejszej pracy postanowiono przytoczyć jedynie teorię czynników *push* i *pull*. Jest to jedna z najbardziej znanych teoretycznych koncepcji implikująca model ekonomiczny migracji poprzez próbę wyjaśnienia jego przyczyn. Model zawiera czynniki negatywne (wypychające) z kraju pochodzenia lub pozytywne (przyciągające) do kraju docelowego. Do listy czynników *push* zaliczyć można aspekty ekonomiczne, społeczne i trudności społeczne w krajach biednych podczas, gdy czynniki *pull* zawierają się w przewagach kooperatywnych krajów bogatszych[9]. Widać tutaj bezpośredni związek teorii migracji z ekonomią rozwoju, która wpływa na międzynarodową dystrybucję zasobów i ich gospodarowanie pomiędzy krajami biedniejszymi i bogatszymi. Co więcej kombinacja czynników wypychających i przyciągających determinuje rozmiar i kierunek przepływu osób[10]. W teorii tej przyjęto założenie, że im więcej dane miejsce pochodzenia ma wad, tym więcej migracji będzie powodowało. W ekonomii nie brakuje krytyków tego modelu ze względu na brak uniwersalności. Nie wyjaśniono kierunku przepływu osób, dlaczego niektóre regiony dostarczają imigrantów, a inne nie, lub dlaczego nie w takim samym stopniu oraz dlaczego w regionach niektórzy ludzie się przemieszczają, a inni pozostają[11].

Za definicję oficjalnej pomocy rozwojowej odpowiada Komitet Pomocy Rozwojowej[12] przy Organizacji Współpracy Gospodarczej i Rozwoju (OECD). Wyróżniono w niej kilka kryteriów dzięki, którym dany przepływ

[8] Obecnie stronami konwencji jest 48 państw na świecie; *Międzynarodową Konwencją o Ochronie Praw Wszystkich Pracowników - Migrantów i Członków ich Rodzin*, [online] https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=IND&mtdsg_no=IV-13&chapter=4&clang=_en [dostęp: 15.05.2018].

[9] *Push and pull factors of international migrations. A comparative report*, Luxembourg 2000, s. 23.

[10] A. Portes, J. Böröcz, *Contemporary immigration: theoretical perspectives on its determinants and modes of incorporation*, "International Migration Review" 1989, vol. 23, no. 3, s. 606 - 610.

[11] *Push and pull factors of international migrations …,* s. 23.

[12] ang. Development Assistance Committee.

można uznać za pomoc rozwojową[13]. Musi ona:

- mieć element darowizny na poziomie co najmniej 25%
- być wydatkiem sektora publicznego
- głównym celem jest wspieranie gospodarczego i społecznego rozwoju krajów rozwijających się
- musi trafić do państwa lub organizacji międzynarodowej, która znajduje się na specjalnej liście DAC OECD[14].

Dzięki wyszczególnieniu precyzyjnych kryteriów z łatwością można odtworzyć konstrukcję przepływu środków. Ograniczenie do sektora publicznego powoduje, że muszą to być środki przekazane przez rząd lub inna agendę rządową. Element darowizny na poziomie 25% może wydawać się niezbyt wygórowanym kryterium. Wielu donatorów znacznie przewyższa ten odsetek. Dla przykładu 100% brytyjskiej pomocy rozwojowej w 2015 r. miało charakter darowizny[15]. Celowość wydania pieniędzy wydaje się dość oczywista, gdyż już sama nazwa przepływu wskazuje na główną funkcję jaką powinien spełnić. Z kolei lista DAC OECD grupuje państwa o najniższym dochodzie narodowym per capita według wyliczeń Banku Światowego i jest ona tworzona co trzy lata. Najnowsza została opublikowana w 2017 r. i obowiązuje w latach 2018-2020[16].

Odmienną definicję pomocy rozwojowej prezentuje E. Latoszek. Uznaje ona bowiem, że pomoc rozwojowa to formą przepływu środków rozwoju z krajów gospodarczo rozwiniętych do państw o średnim i niskim poziomie zaawansowania rozwojowego[17]. Ze względu na przyjętą definicję klasyfikacja

[13] Szczegółową definicję przeczytać można w *DAC Glossary of Key Terms and Concepts,* [online] http://www.oecd.org/dac/dac-glossary.htm#ODA [dostęp: 15.05.2018].

[14] Szerzej o problematyce pomocy rozwojowej krajów rozwijających się można znaleźć w P. Deszczyński 2011, *Konceptualne podstawy pomocy rozwojowej*, Poznań 2011; tenże P. Deszczyński,2001, *Kraje rozwijające się w koncepcjach ekonomicznych SPD,* Poznań 2001.

[15] *Development Co-operation Report*, OECD Publishing 2016.

[16] *AC List ODA Recipients 2018-2020,* [online] http://www.oecd.org/dac/financing-sustainable-development/development-finance-standards/DAC_List_ODA_Recipients2018to2020_flows_En.pdf [dostęp: 10.05.2018].

[17] E. Latoszek, *Pomoc rozwojowa dla krajów rozwijających się na przełomie XX i XXI w.*, Warszawa 2010, s. 23.

form pomocy dokonana przez tą autorkę odbiega od powszechnie przyjętego w prezentacji danych przez OECD schematu.

Pomoc rozwojowa - ujęcie geograficzne

W ramach systemu światowego istnieją zarówno bardzo rozwinięte jak i niedorozwiniętego gospodarki. Często przyjmuje się określenia "bogata Północ" i "biedne Południe" by zbiorczo opisać ich lokalizację. W istocie bowiem państwa zachodnio europejskiej oraz Stany Zjednoczone wykazują wyższy poziom rozwoju niż kraje np. Afryki. Dysproporcje dotyczą nie stopnia rozwoju gospodarek, ale również poziomu życia społeczeństw, które uniemożliwiają korzystanie w pełni np. z globalizacji[18]. Warto bliżej przyjrzeć się do jakich miejsc na świecie trafia najwięcej oficjalnej pomocy rozwojowej.

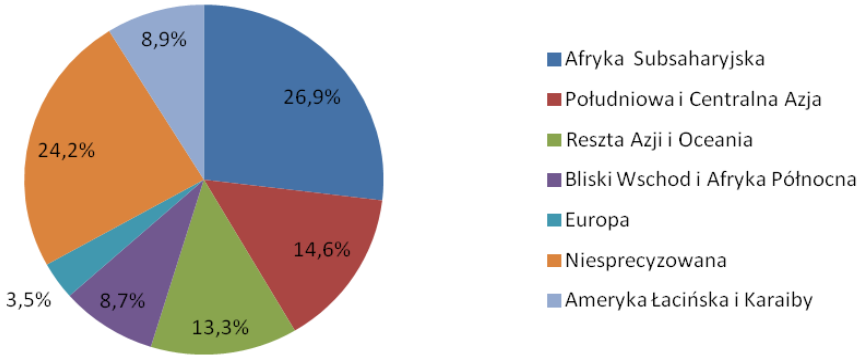

Wykres. 1. Rozmieszczenie geograficzne przepływu oficjalnej pomocy rozwojowej

Źródło: Opracowanie własne na podstawie OECD Factbook 2015-2016: Economic, Environmental and Social Statistics.

Najwięcej pomocy rozwojowej trafia do Afryki, w szczególności Afryki Subsaharyjskiej. Następnie duża część pomocy trafia do południowej i centralnej Azji. To tam według statystyk Banku Światowego znajduje się najwięcej słabo i średnio rozwiniętych państw. Na wcześniej wspomnianej liście odbiorców pomocy rozwojowej DAC OECD na lata 2018-2020 znajdują się aż 144

[18] K. Andrzejczak, *Pomoc rozwojowa Francji dla krajów rozwijających się w latach 1981-2007*, Poznań 2010, s. 14.

państwa i terytoria z czego aż 51 to państwa afrykańskie[19]. Wyjątkami są Suazi i Seszele, które nie zostały zakwalifikowane jako najbiedniejsze. Pokrywa się to z powszechną opinią na temat lokalizacji krajów wymagających wsparcia od innych by uruchomić swój potencjał rozwojowy.

Migracje w Afryce

Według danych Centrum Monitoringu Wewnętrznych Przesiedleń (IDMC), w 2015 r. ponad 12 milinów osób zostało zmuszonych do migracji wewnętrznych w Afryce. Za główne przyczyny tego zjawiska upatruje się zmiany klimatyczne w postaci : globalnego ocieplenia, powodzi, suszy, klęsk nieurodzaju[20]. Ponadto migracjom i konfliktom wewnętrznym sprzyja nadmierny wzrost liczby ludności, prowadzący do zwiększonego zużycia zasobów (żywności, wody, środków czystości). Eskalacja konfliktów na tle rasowym i etnicznym przyczynia się również do niepokojów społecznych. Do tego należy pamiętać, że w Afryce działają prężnie duże grupy terrorystyczne jak na przykład nigeryjskie Boko Haram. Szczegółowe dane dla poszczególnych krajów przedstawia Rysunek 1.

Te i inne powody (np. osobiste) zmuszają ludzi do życia w ciągłym strachu i niepewności o swój los. Wielu z nim decyduje się zatem na opuszczenie swojego miejsca zamieszkania. Część migrantów próbuje przedostać się do Europy. Oprócz trudów podróży muszą oni zmierzyć się z dodatkowymi przeszkodami takimi jak aspekty prawne w kontekście pobytu i zatrudniania. Dlatego też znaczna część pozostaje w Afryce a przesiedla się w ramach swojego państwa lub innych państw. Jest to znacznie łatwiejsze ze względów ekonomicznych. Podróż i asymilacja w nowym kraju o zbliżonej kulturze i możliwość szybszego podjęcia pracy sprzyja wyborowi innych państw afrykańskich. Na wykresie 2 zaprezentowano kraje z największym odsetkiem migracji ze względu na pracę.

[19] Opracowanie własne na podstawie: *AC List ODA Recipients 2018-2020 …*

[20] H. Bułgajewski, *Miliony ludzi w Afryce już teraz migrują przez zmiany klimatyczne*, [online] http://prepperis.pl/artykul/miliony-ludzi-w-afryce-juz-traz-migruja-przez-zmiany-klimatyczne [dostęp: 30.05.2018].

Rysunek 1. Relokacje osobowe w Afryce (stan na 31.12.2015).

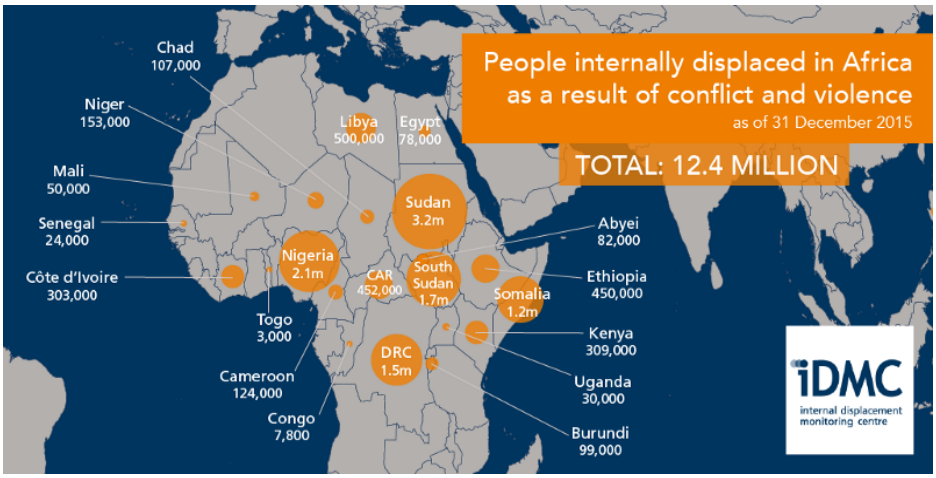

Źródło: http://prepperis.pl/artykul/miliony-ludzi-w-afryce-juz-traz-migruja-przez-zmiany-klimatyczne

Jak widać na wykresie w każdym z danych lat najwięcej migracji odbywało się wewnątrz kontynentu. Ponadto liderem pod względem migracji jest Wybrzeże Kości Słoniowej (WKS). Następie ex aequo Nigeria i Republika Południowej Afryki (RPA). Kenia i Libia to również według danych popularne kierunki migracji. Nigeria i Republika Południowej Afryki to dwie największe i najsilniejsze gospodarki na całym kontynencie, dlatego nie dziwi fakt, że mogą być popularnym miejscem docelowym dla migracji ze względu na chęć podwyższenia standardu życia. Jednocześnie Wybrzeże Kości Słoniowej i Kenia to dwa przeciwstawnie położone państwa mogące poszczycić się zbliżonymi danymi makroekonomicznymi (np. porównywalną wielkością PKB per capita). Pamiętać jednak należy, że populacja Kenii jest o około 50% większa niż populacja WKS co czyni ten kraj znacznie zamożniejszym w liczbach bezwzględnych. Wyjątek stanowi Libia, która ze względów politycznych jest krajem bardzo niestabilnym. Jest to w zasadzie jedyny kraj w przypadku, którego zachodzi duże prawdopodobieństwo, że więcej ludności emigruje z niego niż napływa.

Pomoc rozwojowa a migracje

Jak już wspomniano istnieją różne teorie wyjaśniające przyczyny migracji. Wśród nich wyróżnia się też takie, które zwracają uwagę na sytuację ekonomiczną w kraju pochodzenia (czynnik *push*) lub kraju docelowym (*pull*). Jako, że pomoc rozwojowa ma wspierać państwa powinny dzięki niej polepszać się wskaźniki makroekonomiczne, takie jak PKB, PKB per capita, inflacja czy stopa bezrobocia. Wszystkie kraje, które zostały dotknięte w największym stopniu migracjami w Afryce znajdują się na liście państw odbiorców pomocy rozwojowej. W XXI w. Nigeria była największym odbiorcą środków pomocowych od Wielkiej Brytanii w Afryce. Innymi ważnymi odbiorcami brytyjskiej pomocy były RPA i Kenia. Jednym z głównych odbiorców francuskiej pomocy jest Wybrzeże Kości Słoniowej. Byłe imperia wspierają swoje byłe kolonie i często wobec nich podnoszony jest zarzut o neokolonialnym wymiarze pomocy[21]. Nie może jednak przekreślić to międzynarodowych starań na rzecz wyrównania dysproporcji rozwojowych. Wiele opracować wskazuje na nieefektywność i nieskuteczność pomocy rozwojowej[22], a traktuje ją raczej jako instrument do osiągania celów donatora. Jednak bez wsparcia zewnętrznego wiele krajów nie byłaby w stanie uruchomić procesów mobilizujących własne gospodarki.

Nigeria to kraj o największym potencjale w Afryce[23]. Leży on w Afryce Zachodniej nad Zatoką Gwinejską. Zamieszkuje go 170 milionów ludzi przez co jest to najludniejsze państwo na całym kontynencie afrykańskim i 7 pod względem liczby ludności na świecie[24]. Pisząc o potencjale demograficznym nie sposób nie wspomnieć, że 60% populacji ma mniej niż 24 lata, a z roku na rok liczba ludności wzrasta o kilka milionów[25]. Graniczy z Benini, Nigerem, Czadem i Kamerunem. Jak zostało to już zasygnalizowane Nigeria jest była kolonią

[21] J. Sartre, *Colonialism and Neocolonialism*, Londyn 2001, s. 134-150.
[22] M. C. Kemp, S. Kojima, *Tied aid and the paradoxes of donor-enrichment and recipient-impoverishment*, "International Economic Review" 1985, Vol. 26, Nr 3, s. 721.
[23] *Nigeria - informacje ogólne*, [online] http://www.goafrica.gov.pl/Nigeria/Informacje_ogolne [dostęp: 30.06.2018].
[24] Tamże.
[25] Tamże.

brytyjską - niepodległość uzyskała 1 października 1960 r. Od momentu uzyskania niepodległości jej ustrój to republika federalna, co przesądza po podziale administracyjnym kraju.

Nigeria posiada dualną gospodarkę, opartą o liczne zasoby naturalne, tradycyjne rolnictwo i sektor handlowy[26]. Podstawą gospodarki nigeryjskiej jest wydobycie ropy naftowej. Inne, powszechnie wydobywane tam surowce to gaz ziemny, węgiel kamienny, cyna, rudy żelaza, złoto, wapień, ołów, cynk i boksyty[27]. Zgodnie z wizją obecnego prezydenta Nigerii sektor rolniczy powinien opierać się na pracy z kluczowymi interesariuszami w celu zbudowania gospodarki rolnej będącej w stanie dostarczać stabilny dobrobyt poprzez zapewnianie odpowiedniej krajowej podaży żywności, generowanie eksportu oraz wspieranie wzrostu dochodu i miejsc pracy tym sektorze. Oprócz sektora rolniczego i wydobywczego, na średnim poziomie rozwinięty jest sektor usług. Podstawowe wskaźniki makroekonomiczne Nigerii przedstawiono w tabeli 1.

Jak widać w tabeli nominalny wzrost PKB był odnotowywany w całym badanym okresie. Wyjątkami są lata 2009 i 2015 kiedy to, wartość nominalnego PKB była niższa niż w roku ubiegłym. Nie mniej jednak na przestrzeni 16 lat Nigeria zwiększyła swój nominalny PKB ponad 8 razy. Znakomite wyniki w zakresie produktu krajowego brutto potwierdza jego wzrost procentowy. Nigeria osiągała wysokie wyniki w przedziale 2000-2015 (w 2002, 2004 i 2010 udało się osiągnąć wzrost dwucyfrowy). Porównując tempo wzrostu ze średnim PKB światowym czy z wybranymi krajami europejskimi widzimy, że gospodarka nigeryjska rozwijała się kilkukrotnie szybciej. Nadmienić jednak należy, że spektakularny wzrost jest możliwy tylko ze względu na to, że jest to kraj mocno opóźniony gospodarczo i oparty o monokulturę ropy naftowej. W przypadku zmian cen ropy naftowej na rynkach światowych kraj ten może doznać poważnych problemów.

By móc jednak realnie zobaczyć jak zmienił się dobrobyt w Nigerii warto spojrzeć na zmianę PKB per capita. Jest to miernik o tyle lepszy od nominalnego PKB, ponieważ uwzględnia populację co w przypadku analizowanego kraju jest niezwykle istotnym aspektem. Podobnie jak w przypadku nominalnego PKB , nigeryjski produkt per capita stale rośnie w analizowanym okresie.

[26] *Federal Republic of Nigeria*, [online] http://www.nigeria.gov.ng [dostep: 30.06.2018].
[27] *Nigeria - informacje ogólne* … .

Wyjątkami są lata 2009 i 2015 kiedy to wartość jest niższa niż w roku poprzednim. Nie mniej jednak należy zauważyć, że w tym przypadku wartość PKB per capital pod koniec okresu stanowiła niemal 6 razy tyle co wartość na początku okresu.

O ile w przypadku produktu krajowego widać wyraźną poprawę sytuacji Nigerii o tyle analiza współczynnika inflacji nie napawa entuzjazmem. Inflacja czyli wzrost ogólnego poziomu cen lub inaczej spadek siły nabywczej pieniądza to zjawisko pożądane w gospodarce pod warunkiem, że znajduje się na niskim, stabilnym poziomie. Za niegroźną uważa się inflację pełzającą czyli do 5 %. Od 5 do 10% mamy do czynienia z inflacją umiarkowaną (kroczącą) natomiast wyższa wartość oznacza inflację galopującą. W analizowanym okresie wskaźnik inflacji w Nigerii tylko raz był na poziomie niemal inflacji pełzającej (2007), dwa razy na poziomie inflacji galopującej (2001 i 2005) a w pozostałych na poziomie inflacji umiarkowanej. Z inflacją na takim poziomie wiązać mogą się skutki takie jak redystrybucja siły nabywczej na korzyść emitenta pieniądza (rządu bądź banku centralnego) kosztem innych podmiotów, spadek realnej wartości zobowiązań i wierzytelności podlegających w normalnych warunkach waloryzacji[28]. Tradycyjnie mówi się, także o kosztach "zdartych zelówek" czy kosztach zmiany menu jednak w kontekście Nigerii są to pozycje o znikomym znaczeniu dla całości gospodarki.

Ostatnim analizowanym aspektem w ramach opisu gospodarki jest bezrobocie. Niestety jest to najbardziej kontrowersyjny wskaźnik w odniesieniu do krajów afrykańskich. W wielu latach analizy brakuje danych do opisu tego zjawiska. Od momentu, w którym pojawiły się dane budzą one duże wątpliwości. Jednocyfrowe bezrobocie jest domeną silnych, dużych i stabilnych gospodarek zachodnich, niekoniecznie gospodarek afrykańskich. Tak niska wartość może wynikać przede wszystkim z jakości statystyk (m.in. dokładność zbierania danych) jak także ogromnego bezrobocia, które z łatwością można ukryć w sektorze rolniczym. Rolnictwo jako dominujący sektor w gospodarce powoduje, że łatwo ukryć w nim ludzi w wieku produkcyjnym. Badania nad

[28] *Inflacja*, [online] https://www.nbportal.pl/slownik/pozycje-slownika/inflacja [dostep: 20. 06.2018].

efektywnością rolnictwa w Afryce pokazują jednak, że jest ono zbyt pracochłonne i o nieefektywnym wykorzystaniu zasobów, szczególnie czynnika pracy[29].

W świetle zaprezentowanych danych widać, że Nigeria mogła być atrakcyjnym krajem docelowym dla migracji wewnętrznych w Afryce. Dynamicznie poprawiająca się sytuacja gospodarcza niewątpliwe zadziałała przyciągająco dla migrantów. Zmiana warunków ekonomicznych ale i społecznych nie byłabym możliwa, gdyby nie środki pochodzące z pomocy rozwojowej. Bardzo często wspierają one inwestycje w infrastrukturę społeczna (w tym edukację i zdrowie) oraz infrastrukturę techniczną . Realizacja projektów i programów za pomocą pomocy rozwojowej przyczyniła się na trwałe do zmian wewnętrznych Nigerii powodując, że kraj stał się bardziej atrakcyjny nie tylko dla mieszkańców, ale przede wszystkim dla migrantów.

Podsumowanie

U progu nowego tysiąclecia świat czekało wiele wyzwań ekonomicznych, społecznych i politycznych. Do niewątpliwie najważniejszych należy kryzys migracyjny. Podczas, gdy opinia publiczna, media i niektórzy badacze poświęcali swoją uwagę na przybyszów z Afryki i Azji do Europy, niewiele osób badało sytuację zachodzącą wewnątrz Afryki. To kontynent, który z jednej strony jest najbiedniejszy i najsłabszy ekonomiczne a z drugiej jednocześnie najbardziej narażony na zjawiska takie jak zmiana warunków klimatycznych (oddziaływująca na rolnictwo) czy napięcia społeczne (na tle różnorodności etnicznej).

W przestrzeni publicznej bardzo często pojęć takich jak "migrant" czy "uchodźca" używa się zamiennie jednak jak wykazano w pracy są to terminy różne. Uregulowane zostały przed odmienne akty prawne ratyfikowane przez inne podmioty. W przypadku obu statusów osób, którym je udzielono istnieją prawa i obowiązki wynikające wprost z aktów normatywnych.

Pomoc rozwojowa to zagadnienie realizowane w ramach ekonomii rozwoju. Dotyczy ono niemal wszystkich państw na świecie ponieważ, część z nich świadczy pomoc jako donatorzy na rzecz innych (odbiorców). Jakkolwiek pod

[29] A. Szymańska, *Rolnictwo po afrykańsku*, [online] http://rme.cbr.net.pl/index.php/archiwum-rme/353-wrzesien-pazdziernik-nr-69/rolnictwo-w-unii-europejskiej/788-rolnictwo-po-afrykansku [dostęp: 202.04.2018].

adresem agendy rozwojowej kierowanych jest wiele zarzutów to ciężko odmówić jej wpływu na polepszenie się sytuacji gospodarczej w wielu państwa rozwijających się.

Na mocy koncepcji teoretycznej migracji wyróżniono czynniki przyciągające i odpychające mające zastosowanie w praktyce. Ze względu na dostępne dane i statystyki w pracy postawiono problem badawczy polegający na połączeniu salda migracji z pomocą rozwojową. Na mocy badania wyłoniono państwa, których zjawisko migracji w Afryce dotyczy najbardziej, a jak wykazała dalsza analiza, państwa te są ważnymi odbiorcami środków pomocowych. Przykład Nigerii pokazał, że szybki wzrost gospodarczy wrażający się poprzez wskaźniki ekonomiczne może być traktowany jako istotny czynnik przyciągający migrantów do tego kraju jako destynacji docelowej.

Bibliografia

Andrzejczak K., *Pomoc rozwojowa Francji dla krajów rozwijających się w latach 1981-2007*, Poznań 2010.

Bułgajewski H., *Miliony ludzi w Afryce już teraz migrują przez zmiany klimatyczne*, [online] http://prepperis.pl/artykul/miliony-ludzi-w-afryce-juz-traz-migruja-przez-zmiany-klimatyczne [dostęp: 30.05.2018].

DAC Glossary of Key Terms and Concepts, [online] http://www.oecd.org/dac/dac-glossary.htm#ODA [dostep: 15.05.2018].

DAC List ODA Recipients 2018-2020, [online] http://www.oecd.org/dac/financing-sustainable-development/development-finance-standards/DAC_List_ODA_Recipients2018to2020_flows_En.pdf [dostęp: 10.05.2018].

Deszczyński P., *Konceptualne podstawy pomocy rozwojowej*, Poznań 2011.

Deszczyński P., *Kraje rozwijające się w koncepcjach ekonomicznych SPD,* Poznań 2001.

Development Co-operation Report, OECD Publishing 2016.

Federal Republic of Nigeria, [online] http://www.nigeria.gov.ng [dostep: 30.06.2018].

Inflacja, [online] https://www.nbportal.pl/slownik/pozycje-slownika/inflacja [dostęp: 20.06.2018].

International Convention on the Protection of the Rights of All Migrant Workers and Members of Their Families, 1990, [online] http://www.un.org/documents/ga/res/45/a45r158.htm [dostęp: 15.05.2018].

International Monetary Fund - World Economic Outlook (April 2017), [online] http://www.imf.org/external/datamapper/datasets/WEO [dostęp: 20.06. 2018].

Kemp M.C., Kojima S., *Tied aid and the paradoxes of donor-enrichment and recipient-impoverishment*, "International Economic Review" 1985, Vol. 26, Nr 3.

Latoszek E., *Pomoc rozwojowa dla krajów rozwijających się na przełomie XX i XXI w.*, Warszawa 2010.

Lee E., *A Theory of Migration*, "Demography Journal" 1966.

Międzynarodową Konwencją o Ochronie Praw Wszystkich Pracowników - Migrantów i Członków ich Rodzin, [online] https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=IND&mtdsg_no=IV-13&chapter=4&clang=_en [dostęp: 15.05.2018].

Nigeria - informacje ogólne, [online] http://www.goafrica.gov.pl/Nigeria/Informacje_ogolne [dostęp: 30.06.2018].

OECD Factbook 2015-2016: Economic, Environmental and Social Statistics, OECD Publishing 2016.

Participants of International Convenction on the Protection of the Rights of All Migrants Workers and Members of their Families, [online] https://treaties.

un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=IND&mtdsg_no=IV-13&chater=4&clang=_en [dostep: 16.05.2018].

Portes A., Böröcz J., *Contemporary immigration: theoretical perspectives on its determinants and modes of incorporation*, "International Migration Review" 1989, vol. 23, no. 3.

Powszechna Deklaracja Praw Człowieka, 1948.

Push and pull factors of international migrations. A comparative report, Luxembourg 2000.

Report on Labour Migration Statistics in Africa in 2015, Addis Ababa 2017.

Sartre J., *Colonialism and Neocolonialism*, Londyn 2001.

Skarżyński S., *Obozy to miejsce, w którym uchodźcy znienawidzą Europę*, [online] http://wyborcza.pl/osiemdziewiec/7,159012,22250755,obozy-to-miejsce-w-ktorym-uchodzcy-znienawidza-europe.html?disableRedirects=true [dostęp: 15.06.2018].

Szymańska A., *Rolnictwo po afrykańsku*, [online] http://rme.cbr.net.pl/index.php/archiwum-rme/353-wrzesien-pazdziernik-nr-69/rolnictwo-w-unii-europejskiej/788-rolnictwo-po-afrykansku [dostęp: 20.04.2018].

Uchodźca czy migrant? Tłumaczymy różnice i wyjaśniamy ich sens, [online] http://www.unhcr.org/pl/365-plwiadomosci2016uchodzca-czy-migrant-tlumaczymy-roznice-i-wyjasniamy-ich-sens-html.html [dostęp: 15.06.2018].

World Migration Report 2018, Geneva 2018.

Wspólny Komunikat do Parlamenty Europejskiego i Rady "Stawić czoła kryzysowi uchodźczemu w Europie: rola Europejskiej Służby Działań Zewnętrznych", 2015, [online] https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:52015JC0040&from=PL [dostep: 20.05.2018].

Summary

Africa – Development Aid and Migration

In the 21st century, the issue of migration is considered critical. The majority of the people pay attention to immigrants, especially in the European Union where many refugees arrived, to search for a better life and running from the war in their home countries. However, almost nobody is interested in internal migration in Africa. African people suffer from different circumstances forcing them to think about immigration. On the other hand, African countries receive donations from different sources such as the official development aid (ODA). This article aim is to attempt to find a relationship between the ODA and migrations. The author used Nigeria in 2000-2015 as a case study.

Key words: Afica, development assistance, migration, Nigeria

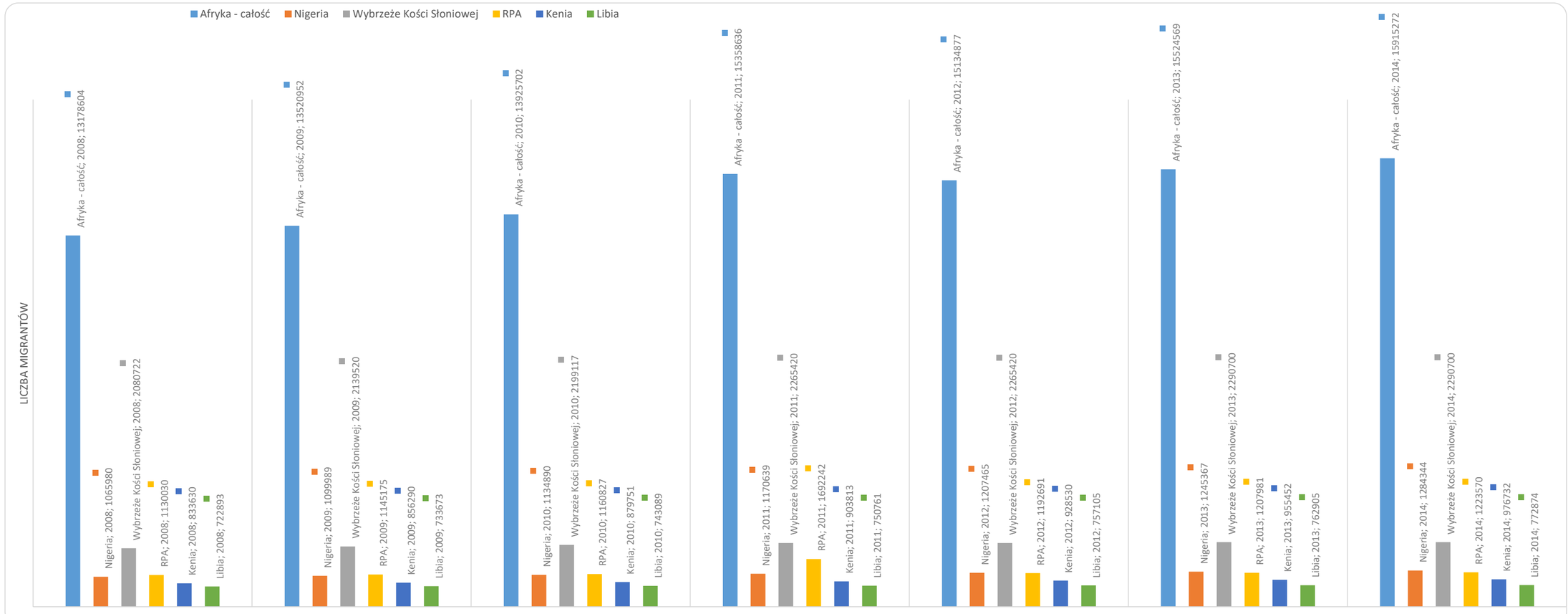

Wykres. 2. Kraje o najwyższym saldzie migracji w latach 2008-2014.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie *Report on Labour Migration Statistics in Africa in 2015,* Addis Ababa 2017.

Nigeria	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
nominalny PKB (miliardy dolarów)	67.82	73.13	93.98	102.94	130.35	169.65	222.79	262.22	330.26	297.46	369.06	414.10	460.95	514.97	568.50	493.84
wzrost PKB (%)	5.5	6.7	14.6	9.5	10.4	7	6.7	7.3	7.2	8.4	11.3	4.9	4.3	5.4	6.3	2.7
PKB per capita (dolarów)	570.17	598.294	748.313	797.64	982.976	1245.073	1591.326	1822.793	2234.359	1958.577	2365.013	2582.57	2797.857	3042.045	3268.391	2763.196
inflacja (%)	6.90	18.90	12.90	14.00	15.00	17.90	8.20	5.40	11.60	12.50	13.70	10.80	12.20	8.50	8.00	9.00
bilans płatniczy (miliony dolarów)	7.427	2.478	1.083	3.391	16.84	36.529	36.518	27.643	29.154	13.868	13.111	10.668	17.374	19.049	0.899	-15.763
stopa bezrobocia (%)	brak danych	brak danych	brak danych	brak danych	brak danych	brak danych	brak danych	brak danych	brak danych	brak danych	5.1	6	10.6	10	7.8	9

Tabela 1. Podstawowe wskaźniki Nigerii w latach 2000-2015.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie *International Monetary Fund - World Economic Outlook (April 2017)*, [online] http://www.imf.org/external/datamapper/datasets/WEO [dostęp: 20.06. 2018].

Nacjonalizm i ruchy nacjonalistyczne

Nationalism and nationalist movements

Michael Dembek

Adam Mickiewicz University in Poznań

Multiculturalism. A Tool Against Separatist Movements

Introduction

Separatist movements have been around for centuries, it is the idea when a group of people who identify with a common religion, culture, or ideology want to gain power over their area. In the past, there have been successful movements that have gained autonomy or their own State. However, these movements face major issues in today's contemporary world. States have used a secret weapon against these movements in the form of multiculturalism. The idea that a State has an influx of newcomers with the propose of diversifying their State plays a major role in preventing successful secession today. Commonwealth States such as Canada and the United Kingdom have seen an abundant increase in a diverse society. Within these contemporary States lie separatist movements with the goal of successful secession. The increase of newcomers has played a role in slowing down or preventing altogether any way of effective secession. The question remains is this truly the direct effect of multiculturalism or is this nonsensical. Thus in this article I will explore different regions where there are strong separatist movements. Considerably, I will examine the Commonwealth State, as they all have separatist movements within its borders; e.g. Scotland, North Ireland, and Quebec. Furthermore, I will examine the recent events such as the Scottish referendum in 2014 and Brexit in 2016. Both were referendums that asked its citizens if they wanted to remain or leave their Union. Another part of my research is built on the majority of the Commonwealth States which share a high level of diversity. Such States as Canada have even gone so far as to introduce multiculturalism as Federal policy. There are different means to why these States have gathered in such diverts populations, i.e. colonialism, low-birth rates, lacking labour market, or existing ethnical groups. So, how does secession and multiculturalism play

together? Can there be links between areas where there are high-levels of diversity and low-levels of secession? Or the other way around with regions having low-levels of diversity and a high-level of secession? In this article, I will compare recent and past events that have both these components; Multiculturalism and existing separatist movements.

Definition of multiculturalism

Multiculturalism is a broad term that can be understood in different defining ways. The term originally was coined in 1957 to describe the diversity between the French, Italian, and German coexisting population in Switzerland[1]. However, the definition has changed from describing coexisting populations to policies that promote the diversity of its population. Some use it to describe the current condition in parts of Europe or in Commonwealth countries with high levels of diversity. Multiculturalism is a term that is broad; furthermore in this article I will use the definition such as diversifying States with more diversity.

Definition of separatist movements

Separatist movements are social movements that are influenced by their social setting. That setting can be suppressive or different, to which it inspires different separatist movements. These separatist movements are a group of people who share the same language, culture, or religion. They feel the need to either become a sovereign nation or gain autonomy over their region. They try to effectively meet their goal of an independent State or autonomy authority by various means. These separatist movements vary between peaceful movements that encourage participation in national elections, or being involved in non-violence political activism, moreover, various separatist movements go by violence means as well. They use tactics such as civil wars or terrorism to meet their goal[2].

[1] T. Wren, *Conceptions of culture*, Laham 2012.

[2] R. D. Griffiths, I. Savić, *Globalization and Separatism: The Influence of Internal and External Interdependence on the Strategies of Separatism*, [in:] *The Nation in the Global Era: Conflict and Transformation*, J. Harris, Leiden 2009.

Can multiculturalism be a tool against separatist movements?

Separatist movements are usually made up of cultural groups. They have a similar culture, race, language or religion. Multiculturalism on the other hand is the idea that multiple cultures can coexist within one State. The distinction can be made clear that both these ideologies contradict each other to some extent. Hypothetically speaking, country "A" has an issue with a region which we will deem region "B". Now "B" wants to create its own country, they want to ensure that their culture stays intact and is not infringed upon. They worry that their culture is underrepresented and they are losing their uniqueness to their culture. There are now talks to build a movement to fight the authority powers to take control of their region and create their own State. Country "A" disagrees with region "B" as it views it as a part of its State. However, Country "A" sees that it is a potential threat that can actually happen. Instead of using force to solve the issue, the idea of mixing their culture to dilute their massive majority seems like a feasible option. Country "A" announces and introduces new legislation that makes multiculturalism a policy of the State. The idea behind this would be that new immigrants who arrive in country "A" will lean towards the majority of the country and not a specific region. They will inherit the traditions and views of the masses, even if they find themselves in region "B". Now, region "B"s support for secession has fallen, due to the change of views of its population. The population grew from the past 15 years, there are more proud citizens of country "A" as they have successfully immigrated into the State, while the former supporters of secession has fallen due to the policy that focused on immigration and multiculturalism. Now this scenario is hypothetical. However, it can be argued that this is a feasible long-term strategy against such separatist movements. This would be a component of fighting against separatist movements. Take Canada for instance, it has a huge province of Quebec that is majority francophone. They have for long tried to successfully secede from Canada. The question being what has Canada's government done to prevent this movement from succeeding?

Canada, Quebec, and, its rocky relationship

Canada and its relationship with Quebec could be described as unstable. Over the years the province of Quebec and Canada have clashed on many issues. To understand the situation between Quebec and Canada you first need

to understand that there is a distinction. Canada is a majority English speaking country, although it does recognize French and English as national languages. Quebec is a French-speaking province; their roots are inbred in the French language and traditions. Quebec's national identity can be traced to the year of 1759 when there was conflict between the British and French crown in North America[3]. Quebec views itself as a minority among its surroundings[4]. This could be due to the fact that Quebec is surrounded by Anglophone provinces and states. In 1971 policy was implemented to incorporate multiculturalism as national policy. This was led by then Liberal Party leader Prime Minister Pierre Trudeau[5]. Trudeau was a known anti-separatist; he favoured the idea of Quebec belonging in Canada[6]. Pierre Trudeau may have had two aims of the multiculturalism policy. He wanted to secure immigrant votes to have an advantage over his political counterparts and to use this policy as a tool to integrate Quebec into the rest of Canada[7].

Canada has revised positive opinions when it comes to multiculturalism. The premise is usually positive; it is one of the main things that people associate with Canada. Will Kymlicka a renowned philosopher and professor known for his work on multiculturalism has expressed positive notions when it comes to multiculturalism in Canada. He has even titled it a "*Canadian success story*" from his work in "*Multiculturalism success, failure, and the future*" he argues that Canada is a hub for multiculturalism. He reviewed and compared the work done by Irene Bolemraad "*Becoming a Citizen: Incorporating Immigrants and Refugees in the United States and Canada*" In his work, he compared two ethnic groups (Vietnamese and Portuguese) who arrived roughly at the same time between two major cities, Toronto and Boston. What he found was that people of Portuguese are more likely to integrate to Toronto instead of Boston, even though both groups when compared had very similar characteristics. In the case of Vietnamese, they also had similar qualities compared to both immigration groups, and what Irene Boleraad found was that the Vietnamese

[3] M. Keating, *The new politics of nationalism in Quebec, Catalonia, and Scotland,* London 1996.
[4] W. Kymlicka, *The current state of multiculturalism in Canada*, "Canadian Journal for Social Research" 2009, vol. 2, no. 1.
[5] M. V. Richter, *Canadian Multiculturalism Act*, [in:] *Creating the National Mosaic: Multiculturalism in Canadian,* ed. M. V. Richter, Rodop 1971.
[6] C. Bélanger, *Pierre E. Trudeau: Quebec and the Canadian Constitution - Readings – Quebec History*, [online] http://faculty.marianopolis.edu/c.belanger/quebechistory/readings/trudeau.htm [access: 08.02.2018].
[7] M. Chiasson, *A Clarification of Terms: Canadian multiculturalism and Quebec interculturalism*, 2012.

groups in Toronto were far more integrated into society than the Vietnamese group in Boston[8].

The biggest opposition of multiculturalism is Quebec. Quebec over the years has been critiqued by national movements, citizens and former provincial government officials. The main thing on why Quebec is opposed to a policy such as multiculturalism must resign in the historical reason that Quebec is a French speaking minority surrounded by English speaking provinces and states. This puts the people of Quebec on the edge when multiculturalism was introduced. The idea of more diversity in the country may lead to an all English-speaking country, with French dying out due to immigrants learning English over French due to reasons of better employment, better opportunities, and a brighter future. This strikes fear into Quebec as they may lose their culture that is Quebec. Former primer of Quebec Bernard Landry once stated in an interview that:

> Canada is the only country on earth, to have multiculturalism in its constitution, and that constitution, was imposed grossly to Quebec and we are still refusing it.

Bernard argues that multiculturalism fought against the idea of Quebec's unique culture that is why it opposed the policy as the only province in Canada[9]. During the two major referendums that took place in Quebec. The referendum of 1980 with the ballot question of

> The Government of Quebec has made public its proposal to negotiate a new agreement with the rest of Canada, based on the equality of nations; this agreement would enable Quebec to acquire the exclusive power to make its laws, levy its taxes and establish relations abroad — in other words, sovereignty — and at the same time to maintain with Canada an economic association including a common currency; any change in political status resulting from these negotiations will only be implemented with popular approval through another referendum; on these terms, do you give the Government of Quebec the mandate to negotiate the proposed agreement between Quebec and Canada[10]?

[8] I. Bloemraad, *Becoming a citizen: incorporating immigrants and refugees in the United States and Canada 2006,* Berkeley 2006.
[9] S. Schwinghamer, *Canadian Multiculturalism Policy, 1971,* [online] https://www.pier21.ca/research/immigration-history/canadian-multiculturalism-policy-1971#footnote-7 [access: 08.02.2018].
[10] A. Griffin, *Quebec, the Challenge of Independence*, Vancouver 1984.

Quebec referendum 1980		
	Votes	%
Yes	1,485,852	40.44%
No	2,187,991	59.56%

Figure 1: T. J. Courchene, *The Changing Nature of Quebec-Canada: Relations From the 1980 Referendum to the Summit of the Canada*, Montreal 2004.

The referendum of 1980 ultimately failed. 15 years later another referendum was held. It was led by then Quebec premier Jacques Parizeau who launched a second referendum. With the question being "*"Are you in favour of the Act passed by the National Assembly declaring the sovereignty of Quebec? YES or NO"* [11]. The referendum was more closely contended. The final results were razor thin; however the "NO" votes won by a slight percent. The referendum was criticized by the separatists who deemed the failed "Yes" results on allophones(Non-native of English or French) and Anglophones(native speakers of English)[12]. The results by those two communities were at 95% of the margin[13]. Jacques Parizeau famously said that the vote was affected by economy and the ethnic votes [14]. It is clear to say that an abundant portion of Quebecers feel their culture in the form of language is threated in some way aligned with multiculturalism. Quebec has through different documents implemented a counter to multiculturalism. The government of Quebec proposed interculturalism. Interculturalism lies within the facts that the minorities should coexist with the majority Quebecers but to embrace the culture of Quebec[15]. The minority must develop a feeling of belonging and to understand Quebec society[16]. Interculturalism was a direct result of Canadian multiculturalism. It was created in order to preserve French as Quebec identity.

[11] J. Parizeau, *An Act Respecting the Sovereignty of Quebec,* [online] http://www.solon.org/misc/referendum-bill.html [access: 08.02.2018].
[12] R. Young, *Struggle for Quebec: From Referendum to Referendum?*, Montreal 1999.
[13] M. Cardinal, *Breaking Point Quebec –Canada: The 1995 Referendum*, Montreal 2005.
[14] *Jacques Parizeau- Battu par l'argent et le vote ethnique (30 octobre 1995)*, [online] https://www.youtube.com/watch?v=c2my8ikBQMY [access: 08.02.2018].
[15] I. Wences, *Quebec interculturalism: a version of Canadian multicultura-lism or a model with an institutional structure?*, Madrid 2016.
[16] M. Chiasson, *A Clarification of Terms* … .

Quebec referendum 1995		
	Votes	%
Yes	2,308,360	49.42%
No	2,362,648	50.58%

Figure 2: L. Lawrence, *Referendums and Elections: How Do Campaigns Differ?*, Toronto 2006.

Scottish referendum 2014

The Scottish referendum took place on September 18th 2014. The referendum was formed to see if its citizens wanted to remain in the United Kingdom or to gain independence. The question on the ballot was *"Should Scotland be an independent country?"*[17]. The referendum sides with "NO" thus staying within the United Kingdom. However, it remains interesting to see how the votes were casted. Were there any outstanding factors that could have influenced the citizens to stay rather than leave the UK? Major issues at the time were immigration and border control, the economy, EU membership, etc. Therefore it is hard to determine one singular motive; however it begs the question of this article, does diversity play a role.

Scottish independence referendum, 2014 National result		
Choice		
No	2,001,926	55.30%
Yes	1,617,989	44.70%

Figure 3: Manfredi Sánchez Juan L., de la Casa J.M. Herranz, Pérez F Seoane, *Mobilising diplomacy. The Catalan and Scottish referendums in network diplomacy*, "Revista Latina de Comunicación Social" 2016, vol. 71.

[17] *Referendum on independence for Scotland. Advice of the Electoral Commission on the proposed referendum questions*, [online] https://www.electoralcommission.org.uk/__data/assets/pdf_file/0007/153691/Referendum-on-independence-for-Scotland-our-advice-on-referendum-question.pdf [access: 01.11.2018].

Using data from the Scottish census and data following the referendum, a certain pattern can be determined. Comparing four of the regions that wanted to leave the UK to the top four regions that wanted to stay in the UK shows interesting results.

Local authority	Yes votes	No votes	Yes	No
Orkney	4,883	10,004	32.8%	67.2%
Scottish Borders	27,906	55,553	33.4	66.6%
Dumfries and Galloway	36,614	70,039	34.3%	63.7%
Shetland	5,669	9,951	36.3%	63.7%

Figure 4: *Ethnicity*, [online] http://www.scotlandscensus.gov.uk/ods-visualiser/#view=ethnicityChart&selectedWafers=0&selectedColumns=0,1,2,3,4,5,6&selectedRows=7,16,22,31 [access: 01.02.2018].

These four regions voted "NO" to leaving the United Kingdom. It is important to note that these regions could have different reasons why they choose to vote the way they did.

Local authority	Yes votes	No votes	Yes	No
Dundee	53,620	39,880	57.3%	42.7%
West Dunbartonshire	33,720	28,776	54.0%	46.0%
Glasgow	194.779	169,347	53.5%	46.5%
North Lanarkshire	115,783	110,992	51.1%	48.9%

Figure 5: *Ethnicity* … .

These four Scottish regions have sided with the "Yes" vote. However, it remains interesting to see what is similar or different to these four "Yes" regions with the four "No" regions.

Voted "YES" on the Scottish referendum		
Local authority	Scotts	Non-Scotts
Dundee	84.1%	15.9%
West Dunbartonshire	93%	7%
Glasgow	78.6%	21.4%
North Lanarkshire	92.8%	7.2%

Figure 6: *Ethnicity … .*

After analyzing the demographics of these four regions, an important distinction presents itself. Scotts in these regions are generally high, excluding Glasgow. While the non-Scotts minorities range from 7% to 21%. It is important to compare this to the "NO" side.

Voted "NO" on the Scottish referendum		
Local authority	Scotts	Non-Scotts
Orkney	79.4%	20.6%
Scottish Borders	78.8%	21.2%
Dumfries and Galloway	80.3%	19.7
Shetland	80.7%	19.3

Figure 7: *Ethnicity … .*

The four regions that voted "NO" on the referendum are higher in the non-Scotts in their regions. Comparing these 8 regions against each other shows a major distinction between demographics in terms of diversity. Based on these two charts, it can be clear to say that one component that prevented Scotland becoming its own sovereign nation was the high present in non-Scotts. This begs the question; does diversity of other nations play a role against separatist movements? Based on these findings, one can say to an extent it does play a role. However, it should not be forgotten that there are other major components that can cause these results. If this referendum was held

today, the public could have voted to leave the UK in hopes of staying with the European Union.

Brexit referendum 2016

The United Kingdom European Union membership referendum took place on June 23rd 2016[18]. The referendum was created to see if the citizens of the UK wanted to remain a member of the European Union. The question on the ballot was *"Should the United Kingdom remain a member of the European Union or leave the European Union?"* It should be noted that the options on the ballot were "*Remain a member of the European Union*" and "*Leave the European Union*"[19]. For this comparison I have chosen ten districts that wanted to remain in the European Union and ten districts that voted to leave the EU. Now to determine this comparison's relativeness to this article, I have chosen this referendum as an example. The European Union is by no means a State. Although, it is a political union and an economical union. This union consists of a single market, free movement of people, goods and services. All within the borders of the 28 States that make the European Union. The result of this referendum is comparable to a referendum that is trying to gain independence. Hence, why I have chosen to compare this referendum and determine if there are any major distinctions between British permanent residents and non-British permanent residents when it comes to this referendum.

District	% Leave vote	% Remain vote
Boston	75.5%	24.4%
South Holland	73.5%	26.4%
Castle Point	72.6%	27.3%
Thurrock UA	72.3%	27.7%
Great Yarmouth	71.5%	28.5%
Fenland	71.4%	28.6%
Mansfield	70.8%	29.2%
Bolsover	70.8%	29.2%
East Lindsey	70.6%	29.3%

[18] *Brexit: All you need to know,* [online] http://www.bbc.com/news/uk-politics-32810887 [access: 11.02.2018].

[19] T. Colignatus, *The Brexit referendum question was flawed in its design*, [online] http://blogs.lse.ac.uk/brexit/2017/05/17/the-brexit-referendum-question-was-flawed-in-its-design/ [access: 01.11.2018].

North East Lincolnshire UA	69.8%	30.2%

Figure 8: *Referendum on independence for Scotland. Advice of the Electoral Commission on the proposed referendum questions*, [online] https://www.electoralcommission.org.uk/__data/assets/pdf_file/0007/153691/Referendum-on-independence-for-Scotland-our-advice-on-referendum-question.pdf [access: 01.11.2018].

These ten districts voted to leave the European Union. The percent behind "leave" vote is rather high; some top 75%, while the "remain" vote stood at an average of 27%.

District	% Leave vote	% Remain vote
Lambeth	21.4%	78.6%
Hackney	21.5%	78.4%
Haringey	24.4%	75.5%
City of London	24.7%	75.2%
Islington	24.8%	75.2%
Wandsworth	25%	75%
Camden	25.1%	74.9
Cambridge	26.2%	73.8%
Southwark	27.2%	72.8%
Oxford	29.7%	70.3

Figure 9: *Referendum on independence for Scotland … .*

Analyzing the top ten districts that wanted to remain have a high of 75% with the low averaging around 25%. These districts are very similar to each other when it comes to the opposite decision that they made.

Comparing the demography in terms of UK born citizens and Non-UK born can show differences in the vote

District	UK Born	Non-UK born
Boston	84.8%	15.2%
South Holland	90.5%	9.5%
Castle Point	96.4%	3.6%
Thurrock UA	88.1%	11.9%
Great Yarmouth	93.4%	6.6%
Fenland	91.4%	8.6%
Mansfield	94.4%	5.6%

Bolsover	97.1%	2.9%
East Lindsey	96.6%	3.6%
North East Lincolnshire UA	95.7%	4.3%

Figure 10: Lawton C., Ackrill R., *Hard Evidence: how areas with low immigration voted mainly for Brexit*, [online] https://theconversation.com/hard-evidence-how-areas-with-low-immigration-voted-mainly-for-brexit-62138 [access. 11.02.2018].

It is interesting to note that in the ten districts that voted to "Leave" the EU has an extremely high population of UK born citizens, while the Non-UK born is rather low in these districts.

District	UK Born	Non-UK born
Lambeth	61.2%	38.8%
Hackney	60.2%	39.1%
Haringey	55.3%	44.7%
City of London	63.4%	36.6%
Islington	64.5%	35.5%
Wandsworth	64.6%	35.4%
Camden	57.5%	42.5%
Cambridge	70.6%	29.4%
Southwark	60.6%	39.4%
Oxford	61.6%	38.4%

Figure 11: Lawton C., Ackrill R., *Hard Evidence … .*

The "remain" vote seems to have a pattern of having a high level of non-UK born residents. It seems from this comparison that districts, regions, or areas that have a high level of UK-born residents sided with the "leave" vote, while the districts with high levels of non-UK born residents voted "remain".

Conclusion

Comparing Quebec, Scotland and Brexit has shown a distinct trend when it comes to supporting the region they live in and the State that it is within. All three regions have shown signs that diversity plays a role when there is a referendum that wants to leave a political union. It remains clear that areas with high leaves of non-residents tend to remain with the political union they are in, while areas with high populations of national residents tend to lean to sovereign freedom.

Quebec has shown aversion towards diversity when it came to becoming its own sovereign nation. However, the issues with Quebec are not focused on the idea of race or culture, but more on the emphasis on its language. Quebecers identify with their language of French. They fear that multiculturalism will dilute their national language. They have gone far as trying to secede from Canada and implementing interculturalism to balance the fear of multiculturalism.

The Scottish referendum has shown a similar trend, the goal of the referendum was to become an independent State, while the result ultimately failed. However, a trend was spotted. The area's that have a high population of Scottish nationals have favored with leaving the United Kingdom, while the areas with high population of non-Scotts voted to remain. The comparison shows that a component of influence can be that distinction in the regions with Scottish nationals and non-Scotts.

The Brexit referendum again shows the same trend as the Scottish referendum and Quebec. The districts that were compared prove that the areas with a high population of UK born residents sides with the "Leave" vote, while areas with Non-UK born resident's sides with the "Remain" vote. The Non-UK born group sided with the bigger political union. This could be due to identify issues within multiculturalism. The non-UK born group may have issues with identifying with the UK and more so identifying with the European Union.

To sum this article up, the idea that multiculturalism or diversity that is implemented in regions that have the notion of secession can play a major factor. That is not without saying that this cannot be the lone factor in an equation this complicated. Other components do take a toll for sovereignty movement like referendums. However, the notion remains clear. Multiculturalism and immigration can be used as a tool to dilute populations, and weaken its identity. Thus preventing or fully stopping these types of movements from accruing.

Bibliography

Brexit: All you need to know, [online] http://www.bbc.com/news/uk-politics-32810887 [access: 11.02.2018].

Bélanger Clode, *Pierre E. Trudeau: Quebec and the Canadian Constitution - Readings - Quebec History*, [online] http://faculty.marianopolis.edu/c.belanger/quebechistory/readings/trudeau.htm [access: 08.02.2018].

Bloemraad Irene, *Becoming a citizen: incorporating immigrants and refugees in the United States and Canada 2006,* Berkeley 2006.

Cardinal Mario, *Breaking Point Quebec –Canada: The 1995 Referendum*, Montreal 2005.

Chiasson Miriam, *A Clarification of Terms: Canadian multiculturalism and Quebec interculturalism*, 2012.

Colignatus Thomas. *The Brexit referendum question was flawed in its design*, [online] http://blogs.lse.ac.uk/brexit/2017/05/17/the-brexit-referendum-question-was-flawed-in-its-design/ [access: 01.11.2018].

Referendum on independence for Scotland. Advice of the Electoral Commission on the proposed referendum questions, [online] https://www.electoralcommission.org.uk/__data/assets/pdf_file/0007/153691/Referendum-on-independence-for-Scotland-our-advice-on-referendum-question.pdf [access: 01.11.2018].

Griffin Anne, *Quebec, the Challenge of Independence*, Vancouver 1984.

Keating Michael, *The new politics of nationalism in Quebec, Catalonia, and Scotland,* London 1996.

Kymlicka Will, *The current state of multiculturalism in Canada*, "Canadian Journal for Social Research" 2009, vol. 2, no. 1.

Kymlicka Will, *Multicultural citizenship: a liberal theory of minority rights*, Oxford 2003.

Jacques Parizeau - Battu par l'argent et le vote ethnique (30 octobre 1995), [online] https://www.youtube.com/watch?v=c2my8ikBQMY [access: 08.02.2018].

Parizeau Jacques, *An Act Respecting the Sovereignty of Quebec,* [online] http://www.solon.org/misc/referendum-bill.html [access: 08.02.2018].

Richter Miriam V., *Canadian Multiculturalism Act*, [in:] *Creating the National Mosaic: Multiculturalism in Canadian,* ed. M. V. Richter, Rodop 1971.

Griffiths Ryan D., Savić Ivan, *Globalization and Separatism: The Influence of Internal and External Interdependence on the Strategies of Separatism*, [in:] *The Nation in the Global Era: Conflict and Transformation*, J. Harris, Leiden 2009.

Schwinghamer Steven, *Canadian Multiculturalism Policy, 1971,* [online] https://www.pier21.ca/research/immigration-history/canadian-multiculturalism-policy-1971#footnote-7 [access: 08.02.2018].

Wences Isabele, *Quebec interculturalism: a version of Canadian multiculturalism or a model with an institutional structure?*, Madrid 2016.

Wren Thomas, *Conceptions of culture*, Laham 2012.

Young Robert, *Struggle for Quebec: From Referendum to Referendum?*, Montreal 1999.

Courchene Thomas J., *The Changing Nature of Quebec-Canada: Relations From the 1980 Referendum to the Summit of the Canada*, Montreal 2004.

LeDuc Lawrence, *Referendums and Elections: How Do Campaigns Differ?*, Toronto 2006.

Manfredi Sánchez Juan L., de la Casa J.M. Herranz, Pérez F Seoane, *Mobilising diplomacy. The Catalan and Scottish referendums in network diplomacy*, "Revista Latina de Comunicación Social" 2016, vol. 71.

Ethnicity, [online] http://www.scotlandscensus.gov.uk/ods-visualiser/#view=ethnicityChart&selectedWafers=0&selectedColumns=0,1,2,3,4,5,6&selectedRows=7,16,22,31 [access: 01.02.2018].

EU referendum results, [online:] https://www.electoralcommission.org.uk/find-information-by-subject/elections-and-referendums/past-elections-and-referendums/eu-referendum/electorate-and-count-information [access: 11.02.2018].

Lawton C., Ackrill R., *Hard Evidence: how areas with low immigration voted mainly for Brexit*, [online] https://theconversation.com/hard-evidence-how-areas-with-low-immigration-voted-mainly-for-brexit-62138 [access. 11.02. 2018].

Streszczenie

Wielokulturowość jako narzędzie przeciwko ruchom separatystycznym

Celem tego badania jest ustalenie, czy istnieje związek między ruchami wielokulturowymi i separatystycznymi. Wielokulturowość może być bezpośrednią lub pośrednią metodą walki z ruchami separatystycznymi. Rządy długo stały przed problemem ruchów separatystycznych, ale może istnieć narzędzie w postaci wielokulturowości, aby z nim walczyć. W swoich badaniach zbadałem trzy główne ruchy separatystyczne: Quebec, Szkocja i Wielka Brytania (Brexit). Wszystkie trzy są częścią Brytyjskiej Wspólnoty Narodów, która w ostatnich latach odnotowała ogromny wzrost imigracji. Moje badania opierają się na danych z krajowych spisów powszechnych, referendach i wydarzeniach historycznych, aby zobaczyć jak obszary głosowały w związku z głównymi referendami, które miały miejsce. Szkockie referendum w 2014 roku, Brexit 2016r. i Quebec (1980r. oraz 1995r.) to główne dziedziny, na których koncentrują się moje badania. Głównym akcentem mojej pracy jest to, czy wielokulturowość ma rzeczywisty wpływ na ruchy separatystyczne. Porównując różne rozproszenia ze sobą, na różnych poziomach demografii. Ustaliłem, że istnieje związek między wielokulturowością a głosami przeciwko secesji. Analizując w ten sposób dane demograficzne i głosy oddane w wymienionych obszarach, ogólny wniosek jest prosty. Udane wyjście państwa lub wspólnoty przyczynia się do spadku efektu wielokulturowości Może być to spowodowane bezpośrednim skutkiem wprowadzonym przez rząd lub efektem pośrednim. Moje badania wykazały względny związek między wielokulturowością a ruchami separatystycznymi we współczesnym świecie.

Słowa kluczowe: wielokulturowość, ruchy separatystyczne, różnorodność, referendum, Brexit

Klaudia Kirejczyk

Uniwersytet Jagielloński

Idee nacjonalistyczne Autonomii Kraju Basków - źródła w historii i kulturze

Wstep

8 kwietnia 2017 roku organizacja terrorystyczna radykalnych separatystów baskijskich *Euskadi Ta Askatasuma* przekazała francuskiej policji informację o lokalizacji swoich magazynów broni. Tym samym dokonała rozbrojenia, definitywnie kończąc trwającą 59 lat działalność[1]. Kilka dni wcześniej przedstawiciele ETA wydali oświadczenie, w którym organizacja przeprosiła ofiary. Liczba osób zabitych w wyniku ataków terrorystycznych ETA wynosi 829, z czego ponad 1/3 stanowi ludność cywilna[2].

Koniec epoki krwawej walki o niepodległość Basków stanowi dobry kontekst rozważań nad genezą baskijskiego nacjonalizmu. Celem niniejszej pracy jest wskazanie i przeanalizowanie elementów tożsamości Basków, które rodzą w świadomości pewnych członków tej nacji na tak silne poczucie wyjątkowości, że w skrajnych przypadkach doprowadzają ich do fanatyzmu. Zgodnie z literaturą zajmującą się tematyką Kraju Basków, o odrębności Basków na tle innych narodów świadczą przede wszystkim ich odmienność genetyczna i językowa. Zagadnienia te zostaną rozwinięte w dalszej części artykułu. Dla zrozumienia genezy tendencji nacjonalistycznych i separatystycznych w Kraju Basków niezbędne jest także przeanalizowanie jego historii, a szczególnie zwrócenie uwagi na kwestie takie jak: izolacja ludu baskijskiego od ludów sąsiednich,

[1] *ETA zapowiada rozbrojenie,* [online] https://www.tvn24.pl/wiadomosci-ze-swiata,2/baskijska-organizacja-separatystyczna-eta-zapowiada-rozbrojenie,724617.html [dostęp: 13.05.2018].

[2] *ETA and Basque separatism: data over the years* https://www.theguardian.com/news/datablog/2011/jan/10/eta-basque-sepratists-ceasefire-victims-over-time [dostęp: 13.05.2018].

fakt stworzenia przez Basków własnej państwowości, zachowanie przez nich niezależności, nawet pod zwierzchnictwem obcej władzy.

Położenie geopolityczne Autonomii Kraju Basków

Hiszpania od czasu wprowadzenia Konstytucji w 1978 roku jest podzielona na siedemnaście Wspólnot Autonomicznych (*Comunidades Autonomas*)[3].Współcześnie Autonomia Kraju Basków, jako jedna z *Comunidades*, zajmuje obszar nieco ponad 7,5 tysiąca kilometrów kwadratowych. Kraj Basków usytuowany jest w północnej Hiszpanii, pomiędzy Morzem Kantabryjskim a Doliną Ebru, ograniczony od strony wschodniej pasmem Pirenejów i Kordylierą Kantabryjską od zachodniej strony[4]. Na przestrzeni kilku ubiegłych tysiącleci Baskonia, czyli kraina zamieszkana przez lud baskijski, rozciągała się ponad to na obszar dzisiejszej Autonomii Nawarry oraz część francuskiej Akwitanii. Baskowie są obecni na tych terenach do dzisiaj[5].

Język baskijski

Podstawową cechą języka Basków, którego oryginalna nazwa brzmi *euskera*, jest jego unikatowość. *Euskera* nie przejawia cech wspólnych z żadnym z języków indoeuropejskich. Takie zjawisko wynika najprawdopodobniej z faktu, że przez przeważającą część istnienia populacja Basków przetrwała w izolacji od ludów sąsiednich[6]. W ten sposób język *euskera* zachował swój oryginalny kształt (nie licząc pojedynczych obcych naleciałości, na przykład z języka łacińskiego). Obecnie część ludności baskijskiej nie potrafi się posługiwać swoim rodzimym językiem, co nie oznacza jednak, że wyszedł z użycia. W Kraju Basków jest on drugim (obok kastylijskiego) oficjalnym językiem urzędowym. Mimo że nie każdy członek baskijskiej społeczności zna *euskera*,

[3] Ministerio de Educación i Ciencia, *Geografía de España, materiales para ensecanza de la historia de España en secciones bilingues,* s. 219, [online] https://www.mecd.gob.es/dms-static/11ff2da3-a4c2-453d-b523-68ec12a43f57/consejerias-exteriores/bulgaria/publicaciones/pdfs/publicacionescompletas/geografia.pdf [dostęp: 13.05.2018].

[4] Tamże s. 241

[5] M. Biernacka, *Współczesne dążenia separatystyczne w Autonomii Kraju Basków. Pragmatyka społeczna oraz Konstytucja Hiszpanii jako legislacyjna blokada secesji,* [w:] *Transgraniczność w perspektywie socjologicznej. Pogranicza i centra współczesnej Europy. Różnorodność praktyk i teorii,* red. D. Szaban, J. Nyćko-wiak, T. Kołodziej, Zielona Góra 2015, s. 157.

[6] T. Günther, C. Valdiosera, H. Malmström, i in., *Ancient genomes link early farmers from Atapuerca in Spain to modern-day Basques,* "PNAS" 2015, vol. 112, no. 38.

dla większości w Basków jest to najważniejszy elementem tożsamości ich wspólnoty (ważniejszy nawet od zamieszkiwania określonego terytorium), łącznik między współczesnością a erą praprzodków[7].

Zagadka pochodzenia

Najstarsze ludzkie szczątki odnalezione w rejonach Baskonii są datowane na okres Paleolitu, około 150 tysięcy lat przed Chrystusem. Kwestia pochodzenia Basków jest jednak nieoczywista (nie tylko ze względu na nieznaną proweniencję ich języka). Badania DNA mieszkańców Hiszpanii dowodzą, że Baskowie genetycznie różnią się od sąsiedniej ludności hiszpańskiej i francuskiej[8]. Na tym tle powstało wiele teorii o domniemanym rodowodzie baskijskiej populacji. Według starej legendy „El mito de Túbal" tytułowy biblijny patriarcha, wnuk Noego, był pierwszym człowiekiem, jaki osiedlił się na Półwyspie Iberyjskim. Dał on początek ludowi baskijskiemu, od którego z kolei wywodzi się reszta mieszkańców półwyspu. Ze względu na żydowskie pochodzenie, Baskowie także są narodem wybranym przez Boga[9], co więcej mają tę przewagę nad Żydami, że nie przyczynili się do śmierci Chrystusa. Mit o Túbal'u głosi również, że *euskera* jest językiem, którym posługiwali się protoplaści rodzaju ludzkiego jeszcze przed wygnaniem ich z raju[10]. Inna, znacznie młodsza legenda o pochodzeniu ludności baskijskiej powstał w XIX wieku. Joseph-Augustin Chaho, pisarz francusko-baskijski, uważany za jednego z prekursorów współczesnego nacjonalizmu baskijskiego, napisał wówczas historię praojca wszystkich Basków Aitora, którego siedmiu synów założyło siedem baskijskich

[7] M. Biernacka, *Być baskiem, czyli o relacji między językiem a tożsamością*, „Pogranicze. Studia Społeczne" 2017, t. XIX, s. 7.

[8] Zjawisko odrębności genetycznej występuje najsilniej wśród Basków wywodzących się z trudnych do podboju i mało atrakcyjnych dla potencjalnych najeźdźców rejonów górzystych. Dzięki dobremu przystosowaniu do życia w górskich warunkach, mieszkańcy tych terenów stworzyli całkowicie odizolowaną populację. Więcej na ten temat (oraz na temat badań nad odmiennością genetyczną Basków); E. Esteban , J. M. Dugoujon , E. Guitard, i in., *Genetic diversity in Northern Spain (Basque Country and Cantabria): GM and KM variation related to demographic histories*, "European Journal of Human Genetics" 1998, nr 6.

[9] A. G. Torrez, *Origen del nacionalismo vasco*, "Laberinto: 2000, no. 3, s. 6.

[10] Tamże.

plemion („Aitor. Legende Cantabre")[11]. Chaco, jako antysemita, stworzył tę legendę w nadziei, że zastąpi ona mit o żydowskich korzeniach Basków[12].

W środowiskach naukowych do niedawna przeważała opinia, według której współcześni Baskowie wywodzą się w linii prostej od populacji preagrarnej, żyjącej między morzem a Doliną Ebru w izolacji nieprzerwanie od 10 tysięcy lat[13]. Każda z hipotez w zakresie demograficznej historii Półwyspu Iberyjskiego była jednak przez długi czas trudna do zweryfikowania, ze względu na brak dostępu do dostatecznie dobrze zachowanych szczątków ludzkich (pochodzących z okresu kształtowania się pierwszych społeczności rolniczych), z których można byłoby pobrać próbki nadające się do wykonania wiarygodnych testów genetycznych. W przedziale czasowym od 7300 do 6800 roku przed Chrystusem, na Wybrzeże Kantabryjskie dotarła fala migracyjna z Bliskiego Wschodu. Napływowa ludność przyniosła na te obszary sztukę uprawy ziemi, znaną w Azji Środkowej od 11 tysięcy lat przed naszą erą. Kluczowym dla odnalezienia korzeni dzisiejszych Basków jest ustalenie relacji ich prehistorycznych przodków względem innych współczesnych im ludów obecnych na Półwyspie Iberyjskim. Niezbędne jest także szersze spojrzenie na zagadnienie przemian demograficznych w tym obszarze. Należałoby zatem poznać relacje łączące najwcześniejsze ludności agrarne z zastanymi przez nie na terenach dzisiejszej Hiszpanii społecznościami zbieracko- łowieckimi. Nowe światło na analizowany problem rzuciło odkrycie szczątek ośmiu ludzi, których urodzenie datuje się między 3,5 tysiąca a 5 tysięcy lat temu. Znaleziska dokonano w 2015 roku w obszarze północnej Hiszpanii, w jaskini Él Portalón (w paśmie górskim Atapuerca znanym z bogatych stanowisk archeologicznych). Szczątki były na tyle dobrze zachowane, że udało się z nich pobrać materiał genetyczny odpowiedni do przeprowadzenia miarodajnych badań. Zespół genetyków z Uniwersytetu Uppsala w Szwecji wykonał na pobranych próbkach szereg testów DNA.

[11] *Joseph- Augustin Chaho, el invendor del Aitor y el Basajaun,* [online] http://sociedadcivilnavarra.com/joseph-augustin-chaho-inventor-aitor-basajaun/, tekst legendy w języku hiszpańskim znajduje się pod tym adresem: [online] http://meta.gipuzkoakultura.net/bitstream/10690/71786/1/AM_317513.pdf [dostęp: 13.05.2018].

[12] A. G. Torrez, *El origen dl nacionalismo vasco …,* s. 7; Już w XV wieku udokumentowano przejawy antysemityzmu w rejonach Baskonii; *Carlistas al Director, Vascos y judíos*, [online] https://elpais.com/diario/1998/12/12/paisvasco/913495201_850215.html [dostęp: 13.05.2018].

[13] *Ancient genomes link early farmers to Basques,* [online] https://www.uu.se/en/news-media/press-releases/press-release/?id=2816&typ=pm [dostęp: 13.05.2018].

Z poczynionych ustaleń wynika, że odnalezione zwłoki należały do osób których przodkowie wywodzili się z napływowej ludności agrarnej połączonej z ludnością lokalną (zbieracko- myśliwską) Co więcej, porównanie materiału genetycznego pobranego z Él Portalón z materiałem pobranym od reprezentatywnej grupy współcześnie żyjących mieszkańców Eurazji i północnej Afryki wykazało, że DNA ludności baskijskiej pokrywa się w największym stopni z tym pochodzącym z wykopaliska. Wnioski są następujące: bezpośrednie korzenie współczesnych Basków nie sięgają tak daleko w przeszłość jak przewidywano, lecz maksymalnie około 3000 roku p.n.e. Baskowie nie wywodzą się wyłącznie ludności zbieracko- łowieckiej z , lecz są potomkami pierwszych rolników zamieszkałych na Półwyspie Iberyjskim. Po pierwszej w prehistorii fali migracji obcych ludów na Półwysep, nowo powstała społeczność baskijska przetrwała w dużej izolacji od reszty regionu (najprawdopodobniej ze względu na niedostępność terenów, które zamieszkiwała) niedotknięta kolejnymi przemianami demograficznymi (jak na przykład migracje ludności ze wschodu półwyspu w kierunku zachodnim w Epoce Brązu, inwazja wojsk muzułmańskich w XVIII wieku naszej ery; Baskonia nigdy nie znalazła się w całości pod władzą Rzymian czy Wizygotów[14]), które kształtowały strukturę genetyczną mieszkańców tej części Europy. Dlatego właśnie DNA Basków różni się od DNA ludów z sąsiednich terenów Hiszpanii i Francji[15].

Koniec izolacji

Epoka zupełnego odosobnienia Basków dobiegła końca w II wieku przed Chrystusem, kiedy do ich terytorium dotarły wojska Republiki Rzymskiej. Przez pięć następnych stuleci obie kultury żyły obok siebie w zgodzie. Po założeniu w 74 roku p.n.e. Pampeluny jako regionalnego centrum administracyjnego, Rzymianie pozwolili Baskom zachować wewnętrzną autonomię, w zamian za co mogli cieszyć się ich lojalnością[16].

[14] J. Orzechowska-Wacławska, *Baskowie. Powstanie współczesnego narodu*, Kraków 2014, s. 19.
[15] T. Günther, C. Valdiosera, H. Malmström, i in., *Ancient genomes …; Resuelven el misterio del origen de los vascos, una de las poblaciones más enigmáticas de Europa,* [online] http://www.bbc.com/mundo/noticias/2015/09/150908_vascos_origen_fosiles_espana_lp [dostęp: 13.05.2018].
[16] J. Orzechowska-Wacławska, *Baskowie ….* s. 19.

W III wieku naszej ery Imperium Rzymskie weszło w epokę kryzysu. Najazdy barbarzyńskich ludów zaczęły stopniowo wypierać Rzymian z Półwyspu Iberyjskiego. W 476 roku Imperium upadło, a na terenach Hiszpanii ukonstytuowało się królestwo Wizygotów ze stolicą w Toledo[17]. Baskowie nie byli przychylni nowemu suwerenowi. W 711 roku, Wizygoci skupieni na tłumieniu powstania w Baskonii[18], nie zdołali odeprzeć najazdu wojsk muzułmańskich. Zwycięstwo w bitwie pod Guadalete otworzyło Muzułmanom drogę do podboju Półwyspu Iberyjskiego[19]. Podobnie jak Wizygoci, Muzułmanie nie podporządkowali sobie całego terenu północnej Hiszpanii; ich wpływy na terytorium ludności baskijskiej sięgały jedynie Pampeluny i części Nawarry[20]. W rejonach kantabryjskich chrześcijańska rekonkwista zaczęła się już w 722 roku, aczkolwiek Muzułmanie obecni byli w południowej części Półwyspu przez kolejne stulecia do roku 1212. Wówczas chrześcijanie zaczęli sukcesywnie wypierać najeźdźców aż zredukowali ich terytorium do Królestwa Granady, gdzie Muzułmanie przetrwali prawie do końca XV wieku[21].

Początki państwa Basków i utrata niepodległości

Przedział czasowy między VIII a XI wiekiem to okres kształtowania się Baskijskiej państwowości. Proces ten zapoczątkowało jednoczenie się poszczególnych plemion, które stopniowo organizowały się w coraz bardziej zawansowane jednostki polityczne. W IX wieku na terytoriach Basków po raz pierwszy ukształtowało się królestwo, mimo to sytuacja polityczna regionu pozostawała niestabilna. Bez wątpienia najbardziej spektakularnym w dziejach państwa baskijskiego był okres panowania Sancho III Wielkiego, króla Pampeluny. W latach 1004-1035 udało mu się zjednoczyć wszystkie ludy pochodzenia baskijskiego, jak również przeważającą część chrześcijańskich terytoriów Półwyspu Iberyjskiego[22]. Równolegle na sąsiednich terenach rosło w siłę Królestwo

[17] P. D. Astruga (red.), *Historia de España. Manual para estudiantes de español de las Secciones Bilingües,* s. 12, [online] https://www.mecd.gob.es/bulgaria/dms/consejerias-exteriores/bulgaria/publicaciones/2016/historia_esp_full.pdf [dostęp: 13.05.2018].
[18] J. Orzechowska-Wacławska, *Baskowie …,* s. 19.
[19] P. D. Astruga (red.), *Historia de España* …,s. 24.
[20] J. Orzechowska-Wacławska, *Baskowie …,* s. 20.
[21] P. D. Astruga (red.), *Historia de España …,* s. 24.
[22] R. Zallu, M. Ayuso (red.), *Conocer el Pais Vasco. Viaje al interior de su cultura, historia, sociedad e instituciones,* Enero 2009, s. 12.

Kastylii, które rozpoczęło intensywną ekspansję w XIII wieku[23]. Już w roku 12000 pod kastylijskie panowanie dostały się pierwsze baskijskie obszary: Guipúzcoa i Álava. Następny obszar - Vizcaya , został w 1379 roku połączony z Kastylią unią personalną. Najpóźniej, w 1512 roku Korona Kastylii pokonała Królestwo Nawarry, które jednak do 1814 roku zachowało status wicekrólestwa podległego państwu hiszpańskiemu[24]. Tym samym całość ludu baskijskiego (oczywiście z wyłączeniem części zamieszkującej tereny francuskie, którą pomijam) dostała się pod hiszpańskie zwierzchnictwo.

Szczególne przywileje pod hiszpańską władzą

Niezwykle istotnym zarówno dla kształtowania się państwowości Basków, jak i dla zachowania przez nich poczucia autonomii pod władzą Hiszpanii były tzw. *fueros*, które składały się na system foralny. Były to szczególne uprawnienia w zakresie samostanowienia a także ekonomiczne i polityczne przywileje nadawane pomiędzy XII a XV wiekiem baskijskim jednostkom organizacyjnym przez władców Kastylii (w późniejszym okresie Hiszpanii). System foralny nie był specyficzny wyłącznie dla regionu Baskow w ówczesnej Europie, jednak oryginalność *fueros* w tym przypadku polega na tym, że Baskowie zachowali je najdłużej - aż do XIX wieku. Z uwagi na fakt, że przez Baskonię przebiegały strategiczne szlaki handlowe, zwierzchnikom zależało na utrzymaniu pokojowych relacji.

Trzy spośród nadanych przywilejów były szczególnie ważne, ponieważ symbolizowały istotne znaczenie Basków oaz ich odrębność od pozostałych ludów Hiszpanii. Jednym z *fueros* była swoista polityka fiskalna Hiszpanii względem kraju Basków - nie był włączony w ogólnokrajowy system podatkowy, rozliczał się indywidualnie za pośrednictwem „dobrowolnych danin" Po drugie, polityka celna na tym obszarze Baskonii uczyniła ją strefą wolnego handlu. Następnym wyróżniającym się przywilejem było nadanie wszystkim obywatelom Vizcai, Guipúzcoi i Álavy statusu szlachty (*los hídalgos*)[25], w konsekwencji

[23] P. D. Astruga (red.), *Historia de España …,* s. 25.
[24] J. Orzechowska-Wacławska, *Baskowie …,* s. 22- 23.
[25] Tak zwane „uniwersalne szlachectwo" (*la hidalguía universal*). Idea szlachectwa wszystkich Basków w połączeniu z mitem ich boskiego pochodzenia legła później u podstaw baskijskiego nacjonalizmu; A. Guerrero Torrez, El *Origen, …,* s. 5.

czego zostali oni zwolnieni z obowiązku płacenia pewnych danin, służby wojskowej a także uzyskali gwarancję, że nie będą stosowane wobec nich tortury.

Dla zagwarantowania Baskom wysokiego stopnia niezależności oraz przestrzegania przysługujących im *fueros* stworzono specjalne organy samorządowe; przede wszystkim Zgromadzenie Ogólne (*Juntas Generales*) powołane do reprezentowania mieszkańców poszczególnych prowincji oraz Deputacje (*diputaciones*) pełniące obowiązki Zgromadzenia w przerwach między jego obradami. Lokalnemu samorządowi przysługiwało prawo weta wobec takich zarządzeń władzy centralnej (królewskiej), które mogłyby godzić w baskijskie prawa (przywileje)[26].

Początki i rozwój nacjonalizmu

W XVIII i XIX wieku podejście państwa hiszpańskiego do kwestii szczególnego statusu ludności baskijskiej zaczęło ewoluować w mniej liberalnym kierunku. Jednym z efektów głębokiego kryzysu politycznego w tym okresie (dwie wojny domowe pomiędzy zwolennikami Habsburgów i Burbonów) było odebranie Baskom większości przywilejów[27] przez centralistycznie zorientowane stronnictwa, które doszły do władzy w Madrycie pod koniec XIX wieku. Lata 1875-1895 zapoczątkowały wzmożoną produkcję żelaza w kraju Basków. Obszar stał się jednym z najistotniejszych punktów na gospodarczej mapie Hiszpanii[28]. Wzrost zamożności regionu przyczynił się do jego szybkiej industrializacji. W ostatnich latach dziewiętnastego stulecia Baskonia (przede wszystkim prowincja Vizcaya) była jedną z dwóch - obok Katalonii - uprzemysłowionych stref na rolniczym hiszpańskim terytorium. Przemiany gospodarcze przyniosły też przełom w dotychczas zorientowanej na izolację polityce Basków względem reszty kraju. Baskijscy przedsiębiorcy zaczęli dostrzegać korzyść w zainteresowaniu gospodarką narodową i otwarciu się w tym kontekście na dialog oraz współpracę z innymi regionami Hiszpanii. Szybko zachodzące transformacje ekonomiczne pociągnęły za sobą zmiany w strukturze społeczeństwa Basków. Pojawienie się klasy średniej, narodziny inteligencji, pierwszy w historii masowy napływ na tereny Baskonii ludności obcego pochodzenia zaowocowały poważnym kryzysem tożsamości Basków. Niejako w odpowiedzi

[26] J. Orzechowska-Wacławska, *Baskowie …,* s. 23-26.
[27] J. M. Magone, *Contemporary Spanish Politics,* Londyn - Nowy Jork, s. 245.
[28] Vizkaya została pierwszym hiszpańskim ośrodkiem przemysłu ciężkiego.

na ten problem, który wystąpił w połączeniu z powszechną frustracją związaną z odebraniem *fueros*, powstał baskijski nacjonalizm[29].

Twórcą tej idei jest jeden z najbardziej kontrowersyjnych, ale też najistotniejszych[30] działaczy baskijskiej sceny politycznej - Sabino Arana Goiri. Arana spędził kilka lat młodości w Barcelonie, gdzie miał okazję obserwować narodziny nacjonalizmu w Katalonii. Do rodzinnego kraju Basków wrócił zapewne zainspirowany katalońskimi przemianami politycznymi. Forma nacjonalizmu, jaką zaproponował Arana (w języku hiszpańskim funkcjonuje pod nazwą „*Aranismo*") opiera się przede wszystkim na dwóch filarach: micie o pierwotnej i trwałej niepodległości baskijskich terytoriów oraz na założeniu, że Hiszpania (Arana traktuje Hiszpanię jako byt polityczny obecny jeszcze przed powstaniem na obszarze Półwyspu Iberyjskiego pierwszych chrześcijańskich królestw) jest odwiecznym wrogiem Basków, z którym ci walczą nieprzerwanie i „pozostają wolni" [31], nawet jeśli znajdują się pod władzą obcego królestwa[32]. Podstawowe postulaty swojej ideologii Arana przedstawił w programie niecieszącej się szczególną popularnością organizacji, którą założył w 1895 roku (z czasem ewoluowała się ona w wiodącą partię na Baskijskiej scenie politycznej - *Partido Nacionalista Vasco*, PNV). Arana zaproponował połączenie wszystkich prowincji zamieszkałych przez baskijską ludność w suwerenną republikę federacyjną, w której zostaną przywrócone do życia wszystkie tradycyjne baskijskie prawa (*fueros*), zwyczaje, a język *euskera* będzie jedynym oficjalnym. Republika miała być etnicznie czysta, to jest złożona wyłącznie z obywateli baskijskiego pochodzenia[33] (*Aranismo* postuluje walkę nie tylko z państwem hiszpańskim jako konstrukcją polityczną ale także z samymi Hiszpanami, imigrantami osiadłymi

[29] Zjawisko nacjonalizmu i separatyzmu regionalnego jest z resztą typowe dla krajów rozwijających się, podobny problem można zaobserwować na przykład we wschodniej części Europy - na obszarach Macedonii i Słowacji; S. G. Payne, *Basque Nationalism*, Reno 1975, s. 61-64.

[30] Zob. G. Fernández Soldevilla, *José Luis de la Granja Sainz: Ángel o demonio: Sabino Arana. El patriarca del nacionalismo vasco, Tecnos, Madrid, 2015, 421 págs,* "Historia y Política" 2016, núm. 35.

[31] „Bizkaya, República Señorial independiente, siendo su Señor a untiempo Rey de Castilla-León, lucha contra España, que pretende conquistarla,y la vence en Munguía (1470), permaneciendo libre", cyt. za P. J. Chacón Delgado, *El concepto de nacionalismo vasco en Sabina Arana Giori*, "Historia Contemporánea" 2015, no. 50, s. 85.

[32] Tamże, s. 79-85.

[33] S. G. Payne, *Basque Nationalism …,* s. 73.

na baskijskich terytoriach oraz Żydami[34]). W tak powstałym państwie powinien obowiązywać obrządek rzymskokatolicki przy czym władza świecka musi być podporządkowana władzy kościelnej (filozofia Aranii zmierzała w kierunku ortodoksyjnej religijności i teokratyzmu; takie podejście do kwestii wiary nie jest z resztą tradycyjnie typowe dla Basków, którzy nawet w epoce Hiszpańskiej Inkwizycji zachowywali odrębność państwa od Kościoła)[35]. Idea autorstwa Sabino Aranii w swojej pierwotnej wersji jest najbardziej radykalną formą baskijskiego nacjonalizmu, przybrała formę nacjonalizmu etnicznego[36] oraz separatyzmu. Ekstremistyczne poglądy Aranii nie znalazły szerokiego poparcia w dobrze prosperującym baskijskim społeczeństwie. Coraz większy rozwój gospodarki regionalnej i krajowej, możliwość owocnej współpracy z kontrahentami w Hiszpanii i za granicą (do roku 1900 w kraju Basków koncentrowało się aż 30 procent hiszpańskich inwestycji) zadecydowały o odsunięciu idei separatystycznych na dalszy plan. W wyborach do regionalnego parlamentu w 1901 roku nacjonalistyczne ugrupowanie nie uzyskało ani jednego mandatu. Wobec powyższego Arana dostrzegł konieczność skierowania swojej linii programowej w bardziej umiarkowanym kierunku. Rok po przegranych wyborach Arana wydał oświadczenie, w którym zachęcał Baskijskich nacjonalistów do uznania zwierzchnictwa Hiszpanii oraz do dbania o interesy i autonomię ludności baskijskiej bez szkody dla jednolitości państwa hiszpańskiego. Zapowiedział utworzenie „nowoczesnej" partii o takim właśnie programie (*Liga de Vascos Espanolistas*), która miała być partią „baskijską, ale również hiszpańską"[37] oraz zaproponował porzucenie przez PNV radykalnie separatystycznej polityki na rzecz umiarkowanego regionalizmu[38]. Arana nie zdążył wdrożyć nowoprzyjętych poglądów ani pomysłu założenia Ligii. Zmarł jesienią 1903 roku. Na łamach PNV powstał natomiast spór między radykalnym, separatystycznym stronnictwem partii (*aberrianos*), dążącym do utrzymania pierwotnej wersji programowej a umiarkowanymi *euskalerriacos*, których obecność przyczyniła

[34] L. Iglesias, *Sabino Arana "el machista"* [online] http://www.elmundo.es/cronica/2015/11/03/562a570f268e3ed5358b45c0.html [dostęp: 13.05.2018].
[35] S. G. Payne, *Basque Nationalism …,* s. 73-75.
[36] M. Topoczewska, *Separatyzmy narodowe w Europie Zachodniej,* „Studia Europejskie" 2001, nr 1. s. 111.
[37] S.G. Payne, *Basque Nationalism …,* s. 79-81.
[38] D. M. Ruiz, *Ethnicity and Violence: The Case of Radical Basque Nationalism,* Londyn 2004, s.113.

się do zwiększenia popularności ugrupowania. W 1916 roku *euskalerriacos* zaczęli przejmować kontrolę w PNV. Z jej programu usunięto najbardziej radykalne koncepcje Sabino Aranii. Osiem lat później stronnictwo fundamentalistów zostało ostatecznie relegowane z partii, nie pozostała ona jednak całkiem wolna od separatystycznych wpływów [39]. Na przestrzeni lat program partii był tak modyfikowany, aby odzwierciedlać poglądy jak najszerszego kręgu wyborców. Obecnie PNV nadal odwołuje się do ideologii separatystycznej, stawiając niepodległość Kraju Basków za cel możliwy do osiągnięcia w dalekiej przyszłości, kładzie też nacisk na podtrzymywanie tradycji i poczucia tożsamości Basków, programowo skupia się jednak na bardziej aktualnych problemach[40]. Dzięki kompromisowej postawie partii udało się zyskać poparcie społeczne wśród przedstawicieli wszystkich klas i do dnia dzisiejszego pozostać stronnictwem liczącym się w regionie[41].

Dyktatura Franco

Wiek XX przyniósł Hiszpanii szereg konfliktów politycznych i przemian ustrojowych. W latach 1936-1939 trwała wielka wojna domowa zakończona zwycięstwem generała Franco. W tym okresie powstał pierwszy rząd Kraju Basków, od 1937 roku, to jest od wejścia wojsk generała na tereny baskijskie, przebywający na uchodźstwie. Epoka dyktatury Franco była dla Basków wyjątkowo trudna. Dążąc do centralizacji oraz ujednolicenia Hiszpanii, władze podjęły szereg działań mających na celu wyeliminowanie elementów kulturowych i politycznych, które decydowały o indywidualnych charakterze poszczególnych rejonów. W Kraju Basków zakazano posługiwania się *euskera* (co było tym dotkliwsze, że część ludności, szczególnie osoby starsze i zamieszkujące obszary wiejskie, nie znały żadnego innego języka) i wprowadzono cenzurę dla łatwiejszego egzekwowania tego zakazu. Zdelegalizowano miejscowe organizacje polityczne oraz związki zawodowe. Po napotkaniu oporu, reżim zintensyfikował represje, na dużą skalę wdrożono egzekucje i internowania. Pod koniec

[39] Tamże, s. 115-117.
[40] M. Biernacka, *Współczesne dążenia separatystyczne …,* s. 169.
[41] *Partia premiera króluje w Galicji. Nacjonaliści górą w Kraju Basków,* [online] https://www.tvn24.pl/wiadomosci-ze-swiata,2/wyniki-wyborow-w-hiszpanskiej-galicji-i-kraju-baskow,678979.html [dostęp: 13.05.2018]; J. M. Magone, *Contemporary …,* s. 245.

lat pięćdziesiątych w Kraju Basków sprzeciw przeciwko władzy pozostawał bardzo silny, głównie wśród stronnictw nacjonalistycznych i lewicowych[42]. W 1959 roku, z inicjatywy grupy studentów powiązanych z PNV, powstała separatystyczna organizacja *Euskadi Ta Askatasuma,* której program uważany jest za radykalną interpretację ideologii *Aranismo*. Początkowo jej celem była destabilizacja władzy generała Franco. Przez dwie następne dekady cel ten ETA z sukcesami realizowała (czego dobrym przykładem jest zamordowanie jednego z czołowych przedstawicieli reżimu w zamachu bombowym w 1973 roku)[43].

Nadejście demokracji

Kryzys dyktatury rozpoczął się w latach sześćdziesiątych. Śmierć generała Franco w 1976 roku zainicjowała w Hiszpanii proces transformacji dążący do osiągnięcia ustroju demokratycznego. W 1978 roku przyjęto hiszpańską Konstytucję. W Kraju Basków ustawa zasadnicza w uchwalonej formie spotkała się z dość sceptycznym odbiorem (poparła ją tylko 1/3 ludności), ponieważ nie przyznaje autonomiom prawa do samostanowienia (ani możliwości ewentualnego odłączenia się od reszty kraju przez jedną z *Comunidades Autonomas*) oraz nie przewiduje możliwości przyznania statusu prawnego narodu[44] ludowi baskijskiemu. Zapewnia natomiast poszanowanie odrębności kulturowej poszczególnych regionów. Statut Autonomii Kraju Basków przyjęto w 1979 roku. Na jego mocy Vizcaya, Guipúzcoa i Álava uzyskały status prowincji Autonomii Kraju Basków. W skład Kraju Basków nie weszła Nawarra, 3 lata później została osobną wspólnotą autonomiczną.

[42] M. Biernacka, *Współczesne dążenia separatystyczne …,* s.158-159.
[43] J. M. Magone, *Contemporary …,* s. 246.
[44] Art. 2 Konstytucji Hiszpanii: Konstytucja opiera się na nierozerwalnej jedności Narodu hiszpańskiego, wspólnej i niepodzielnej ojczyzny wszystkich Hiszpanów, a także uznaje i zapewnia prawo do autonomii stanowiących go narodowości i regionów oraz solidarność między wszystkimi; *Konstytucja Hiszpanii z 27 grudnia 1978. Tekst wraz z ostatnią zmianą z 27 sierpnia 1992 r.,* Warszawa, 1993.

Podsumowanie - współcześni Baskowie a nacjonalistyczne idee

Statuty Autonomii są aktami prawnymi regulującymi relacje państwa hiszpańskiego z poszczególnymi wspólnotami autonomicznymi. W porównaniu z innymi statutami, Statut Autonomii Kraju Basków jest dla tej wspólnoty bardzo korzystny. Założenia polityki fiskalnej i budżetowej państwa wobec Kraju Basków nawiązują do obowiązujących w przeszłości *fueros*[45]. Okoliczność, że na Statut składają się głównie ustalenia preferencyjne dla Basków, złagodziła wśród nich dążenia separatystyczne. Kojarzenie społeczności baskijskiej przez światową opinie publiczną głównie z działalnością ETA, wytworzyło powszechne przekonanie jakoby przeważająca część mieszkańców Kraju Basków opowiadała się za odłączeniem od Hiszpanii. Przekonanie to jest błędne. Z wyników najnowszych wyników sondażu *Euskobarómetro* (z maja 2017 roku), przeprowadzanego cyklicznie przez socjologów z Uniwersytetu Kraju Basków na reprezentatywnej grupie baskijskich respondentów można się dowiedzieć, że poparcie społeczne dla poszczególnych koncepcji baskijskiej państwowości rozkłada się w mniej więcej równo i na przestrzeni lat stabilnie[46]: 1/3 głosów za zachowaniem wspólnot autonomicznych, 1/3 za federalizacją Hiszpanii, 1/4 za utworzeniem suwerennego kraju[47]. Na zadane w 2013 roku pytanie, czy zwiększenie poziomu autonomii byłoby pożądane, 64 procent respondentów odpowiedziało twierdząco[48]. W ostatnich wyborach do regionalnego parlamentu zwyciężyła (po raz kolejny) PNV, zdobywając 39 procent mandatów. Partia *EH Bildu*, zorientowana separatystycznie, uplasowała się na drugim miejscu[49]. Warto w tym momencie nadmienić, ze w 2003 roku zdelegalizowano partię *Batasuna*, wcześniej *Herri Batasuna*, która od 1978 roku działała jako polityczne ramię ETA. Od 1980 roku aż do lat dziewięćdziesiątych, ugrupowanie stanowiło drugą (po PNV) siłę polityczną w regionie, a aż do delegalizacji partia, mimo znaczącego spadku poparcia, miała reprezentację

[45] Miniony system foralny do dziś jest dla Basków symbolem ich wyjątkowości.
[46] M. Biernacka, *Współczesne dążenia separatystyczne …,* s. 162-165.
[47] F. J. LLera Ramo (red.), *Euskobarometro. Estudio periódico de opinión pública vasca* s. 42, [online] https://ep00.epimg.net/descargables/2017/12/15/ff8a1adc8bc19736b553b78dcdbbf9bf.pdf [dostęp: 13.05.2018].
[48] M. Biernacka, *Współczesne dążenia separatystyczne, …,* s. 165.
[49] *Partia premiera triumfuje w Galicji. Nacjonaliści górą w Kraju Basków,* [online] https://www.tvn24.pl/wiadomosci-ze-swiata,2/wyniki-wyborow-w-hiszpanskiej-galicji-i-kraju-baskow,678979.html [dostęp: 13.05.2018].

w parlamencie w Bilbao[50]. Separatystyczni fundamentaliści nigdy nie byli jednogłośnie potępiani w Kraju Basków i to nawet pomimo ich bezsprzecznych związków z organizacją terrorystyczną. Chociaż całości baskijskiego społeczeństwa daleko jest obecnie do radykalnego separatyzmu, marzenia o secesji pozostają żywe i raczej brak jest przesłanek, by spodziewać się ich zaniku w bliskiej przyszłości. Trzeba jednak powtórzyć, że w obecnym stanie prawnym odłączenie się którejkolwiek z Autonomii od Królestwa Hiszpanii jest wykluczone. Stanowi o tym nie tylko wyżej już nadmieniony artykuł 2 Konstytucji Hiszpanii, ale także artykuł 155 ust. 1 mówiący:

> Jeżeli wspólnota autonomiczna nie wykonuje obowiązków, które Konstytucja i inne ustawy na nią nałożyły, albo działa w sposób poważnie godzący w interes powszechny Hiszpanii, Rząd (…) może przedsięwziąć środki konieczne dla zobowiązania wspólnoty do przymusowego wypełnienia owych obowiązków lub dla ochrony wspomnianego interesu powszechnego[51].

Władze w Madrycie są wyposażone w skuteczne narzędzia przeciwdziałania secesji, co najlepiej widać na przykładzie spektakularnej porażki, jaką zakończył się niepodległościowy zryw w Katalonii w październiku ubiegłego roku. Ogłoszenie niepodległości przez Katalonię poskutkowało zawieszeniem autonomii tej wspólnoty i objęciem nad nią kontroli przez władzę centralną; nowy rząd Katalonii zaprzysiężono dopiero w czerwcu bieżącego roku[52]; szefa rządu, który podjął nieudaną próbę przewrotu ściga międzynarodowy nakaz aresztowania[53]. Kraj Basków, podobnie jak Katalonia, należy do najlepiej rozwiniętych regionów Hiszpanii[54] - jego utrata nie leży w krajowym interesie.

[50] *Cronologia del terrorismo en euskadi*, [online] http://www.arovite.com/es/cronologia/#democracia_1990 [dostęp: 15.08.2018].
[51] *Konstytucja Hiszpanii … .*
[52] *Rząd Katalonii zaprzysiężony. Zapowiedź dalszych starań o niepodległość,* [online] https://www.tvn24.pl/wiadomosci-ze-swiata,2/katalonia-rzad-zaprzysiezony-koniec-bezposredniego-nadzoru-madrytu,841985.html [dostęp: 15.08.2018].
[53] S. Jones, *Puigdemont: time for 'deeds, not gestures' on Catalan independence,* [online] https://www.theguardian.com/world/2018/jul/25/carles-puigdemont-deeds-not-words-catalan-independence-belgium [dostęp: 15.08.2018].
[54] T. S. Vicente, *Las comunidades más avanzadas en economía del conocimiento resistieron mejor los años de crisis,* [online] https://www.abc.es/economia/abci-comunidades-mas-avanzadas-economia-conocimiento-resistieron-mejor-anos-crisis-201611281211_noticia.html [dostęp: 15.08.2018].

Trudno spodziewać się, by w razie ewentualnej próby odłączenia się Kraju Basków od reszty królestwa, wypadki przyjęły inny obrót, niż to miało miejsce w przypadku Katalonii.

BIBLIOGRAFIA

Konstytucja Hiszpanii z 27 grudnia 1978. Tekst wraz z ostatnią zmianą z 27 sierpnia 1992 r., Warszawa, 1993.

ETA zapowiada rozbrojenie, [online] https://www.tvn24.pl/wiadomosci-ze-swiata,2/baskijska-organizacja-separatystyczna-eta-zapowiada-rozbrojenie,724617.html [dostęp: 13.05.2018].

ETA and Basque separatism: data over the years, [online] https://www.theguardian.com/news/datablog/2011/jan/10/eta-basque-sepratists-ceasefire-victims-over-time [dostęp: 13.05.2018].

Ministerio de Educación y Ciencia, *Geografía de España, materiales para ensecanza de la historia de España en secciones bilingues,* [online] https://www.mecd.gob.es/dms-static/11ff2da3-a4c2-453d-b523-68ec12a43f57/consejerias-exteriores/bulgaria/publicaciones/pdfs/publicacionescompletas/geografia.pdf. [dostęp: 13.05.2018].

Biernacka Maja, *Współczesne dążenia separatystyczne w Autonomii Kraju Basków. Pragmatyka społeczna oraz Konstytucja Hiszpanii jako legislacyjna blokada secesji*, [w:] *Transgraniczność w perspektywie socjologicznej. Pogranicza i centra współczesnej Europy. Różnorodność praktyk i teorii*, red. D. Szaban, J. Nyćkowiak, T. Kołodziej, Zielona Góra 2015.

Günther Torsten, Valdiosera Cristina, Malmström Helena i in., *Ancient genomes link early farmers from Atapuerca in Spain to modern-day Basques,* "PNAS" 2015, vol. 112, no. 38.

Biernacka Maja, *Być baskiem, czyli o relacji między językiem a tożsamością*, „Pogranicze. Studia Społeczne" 2017, t. XIX.

Esteban Esther, Dugoujon Jean M., Guitard Evelyne, i in., *Genetic diversity in Northern Spain (Basque Country and Cantabria): GM and KM variation related to demographic histories*, "European Journal of Human Genetics" 1998, nr 6.

Guerrero Torrez Antonio, *Origen del nacionalismo vasco*, "Laberinto: 2000, no. 3.

Payne Stanley G., *Basque Nationalism*, Reno 1975.

Joseph-Augustin Chaho, el invendor del Aitor y el Basajaun, [online] http://sociedadcivilnavarra.com/joseph-augustin-chaho-inventor-aitor-basajaun [dostęp: 13.05.2018].

[online] http://meta.gipuzkoakultura.net/bitstream/10690/71786/1/AM_317513.pdf [dostęp: 13.05.2018].

Carlistas al Director, Vascos y judíos, [online] https://elpais.com/diario/1998/12/12/paisvasco/913495201_850215.html [dostęp: 13.05.2018].

Ancient genomes link early farmers to Basques [online] https://www.uu.se/en/news-media/press-releases/press-release/?id=2816&typ=pm [dostęp: 13.05.2018].

Partia premiera triumfuje w Galicji. Nacjonaliści górą w Kraju Basków, [online] https://www.tvn24.pl/wiadomosci-ze-swiata,2/wyniki-wyborow-w-hiszpanskiej-galicji-i-kraju-baskow,678979.html [dostęp 13.05.2018].

Orzechowska-Wacławska Joanna, *Baskowie. Powstanie współczesnego narodu*, Kraków 2014.

Resuelven el misterio del origen de los vascos, una de las poblaciones más enigmáticas de Europa [online] http://www.bbc.com/mundo/noticias/2015/09/150908_vascos_origen_fosiles_espana_lp [dostęp: 13.05.2018].

Zallu Ramón, Ayuso Mikel (red)., *Conocer el Pais Vasco. Viaje al interior de su cultura, historia, sociedad e instituciones,* Enero 2009.

Díez Astruga Pablo*, Historia de España. Manual para estudiantes de español de las Secciones Bilingües,* Bukareszt 2016.

Magone José Maria, *Contemporary Spanish Politics*, Londyn-Nowy Jork 2009.

Fernández Soldevilla Gaizka, *José Luis de la Granja Sainz: Ángel o demonio: Sabino Arana. El patriarca del nacionalismo vasco, Tecnos, Madrid, 2015, 421 págs,* "Historia y Política" 2016, núm. 35.

Chacón Delgado P. J., *El concepto de nacionalismo vasco en Sabina Arana Giori* „Historia Contemporánea" 2015, no. 50.

Topoczewska Monika, *Separatyzmy narodowe w Europie Zachodniej*, „Studia Europejskie" 2001, nr 1.

Iglesias Leyre, *Sabino Arana "el machista",* [online] http://www.elmundo.es/cronica/2015/11/03/562a570f268e3ed5358b45c0.html [dostęp: 13.05.2018].

Muro Ruiz Diego, *Ethnicity and Violence: The Case of Radical Basque Nationalism*, Londyn 2004.

Cronologia del terrorismo en euskadi, [online] http://www.arovite.com/es/cronologia/#democracia_1990 [dostęp: 15.08.2018].

LLera Ramo Francisco J. (red.), *Euskobarometro. Estudio periódico de opinión pública vasca,* [online] https://ep00.epimg.net/descargables/2017/12/15/ff8a1adc8bc19736b553b78dcdbbf9bf.pdf [dostęp: 13.05.2018].

Rząd Katalonii zaprzysiężony. Zapowiedź dalszych starań o niepodległość, [online] https://www.tvn24.pl/wiadomosci-ze-swiata,2/katalonia-rzad-zaprzysiezony-koniec-bezposredniego-nadzoru-madrytu,841985.html [dostęp: 15.08.18].
Jones Sam, *Puigdemont: time for 'deeds, not gestures' on Catalan independence,* [online] https://www.theguardian.com/world/2018/jul/25/carlespuigdemont-deeds-not-words-catalan-independence-belgium [dostęp: 15.08.2018].

Sanchez Vicente Teresa, *Las comunidades más avanzadas en economía del conocimiento resistieron mejor los años de crisis,* [online] https://www.abc.es/economia/abci-comunidades-mas-avanzadas-economia-conocimiento-resistieron-mejor-anos-crisis-201611281211_noticia.html [dostęp: 15.08.2018].

SUMMARY

NATIONALIST IDEAS OF THE AUTONOMY OF THE BASQUE COUNTRY. HISTORIC AND CULTURAL SOURCES

Last year, on April 8th, a terrorist group ETA handed over all its weapons. This event put an end to a lasting 59 years Basque conflict between Spain and the Basque fanatic separatist movement which sought independence from Spain and France. ETA is responsible for the death of 829 people (including over 300 civilians). In a context of ETA's disarmament it seems to be a good idea to consider the issue of a Basque nationalism and its origins. The Basques are a very unique nation (moreover they are very aware of their uniqueness.). The aim of the paper is to analyze some specific features of the Basque Nation that differentiate them amongst the others in order to show a basis of the Basque nationalism. First of all, the Basque language, euskera, is dissimilar to any other language known worldwide. Secondly, a genetic makeup of Basques is also unique which caused many speculations on the origins of this nation. The third issue that has strong influence on the matter of Basque identity is their history. The paper will describe some historical facts which are specifically significant regarding creation of the Basque nationalism (for instance: a long- lasting isolation of the Basques community from other inhabitants of the Iberian Peninsula; a development of a Basque statehood; the Basques ability to preserve autonomy despite of being under the sovereignty of the Castilian Kingdom (or Spain); a foundation of a first nationalist party.

Key words: nationalism, Basque Cantry, ETA, Spain

Biogramy

Biographical Notes

Karolina Szafarowicz – studentka prawa na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie. Aktywnie działa w uczelnianym Kole Naukowym Alternatywnych Metod Rozwiązywania Sporów TBSP UJ, gdzie już drugą kadencję pełni rolę skarbnika. Stypendystka Fundacji Konrada Adenauera i Niemieckiej Centrali Wymiany Akademickiej (DAAD). Do jej zainteresowań naukowych należą prawo uchodźcze, prawa człowieka, szeroko pojęte prawo międzynarodowe, mediacje oraz arbitraż. Artykuł „Udzielanie ochrony międzynarodowej - prawna definicja uchodźcy" jest jej pierwszą publikacją naukową.

***

Arkadiusz Łukaszów – doktorant w Instytucie Nauk Administracyjnych, Zakładzie Prawa Administracyjnego Uniwersytetu Wrocławskiego, pracownik publicznych służb zatrudnienia, od dnia 30.04.2018r. powołany do pełnienia funkcji urzędnika wyborczego w gminie Mysłakowice (powiat jeleniogórski). Dorobek naukowy: *Swoboda konstruowania treści umów o przyznanie jednorazowych środków na podjęcie działalności gospodarczej przez organy administracji publicznej*, [w:] *Wolność w prawie administracyjnym: VII Krakowsko–Wrocławskie Spotkanie Naukowe Administratywistów*, red. J. Zimmermann, Warszawa 2017. Zainteresowania badawcze: samorząd terytorialny, prawo wyborcze, problematyka migracji uchodźców, materialne prawo administracyjne, ustrojowe prawo administracyjne.

***

Anna Trylińska – prawniczka oraz absolwentka prawa na Uniwersytecie Wrocławskim, a także uzupełniających studiów magisterskich z Ochrony Praw Człowieka na Akademii Louvain w Brukseli, studiów podyplomowych z Międzynarodowego Prawa Humanitarnego na Uniwersytecie Sophia Antipolis

w Nicei oraz stypendystka programu IV LP Departamentu Stanu USA. Aktualnie doktorantka w Instytucie Nauk Prawnych Polskiej Akademii Nauk. Członek Stowarzyszenia Interwencji Prawnej. Na co dzień zajmuje się obszarem praw człowieka oraz prawa imigracyjnego i uchodźczego. Autorka oraz współautorka licznych wystąpień konferencyjnych oraz publikacji i raportów m.in. *Twierdza Europa, Rola kuratora małoletniego ubiegającego się o udzielenie ochrony międzynarodowej, The role of the civil society in managing migration, Na granicy. Raport z monitoringu dostępu do postępowania o udzielenie ochrony międzynarodowe na przejściach granicznych w Terespolu, Medyce i na lotnisku Warszawa Okęcie.*

***

Julia Szwiec – prawnik, mediator, doktorantka Uniwersytetu Gdańskiego. Ukończyła prestiżowy program LL.M. na Catholic University of America w Waszyngtonie. Odbyła staże w Polskiej Misji przy ONZ w Nowym Jorku, Konsulacie Generalnym RP w Nowym Jorku oraz Ambasadzie Polskiej w Tel Awiwie. Aktywnie działa w Międzynarodowym Stowarzyszeniu Polskich Profesjonalistów. Na łamach magazynów udziela porad prawnych Polonii w Stanach Zjednoczonych i Kanadzie.

***

Sara Piwowarska – absolwentka studiów na kierunku politologia (specjalność Współczesne Stosunki Międzynarodowe) na Uniwersytecie Śląskim. Doktorantka na kierunku Nauki o polityce. Uczestniczka oraz współorganizatorka konferencji naukowych poświęconych tematyce stosunków międzynarodowych i bezpieczeństwa międzynarodowego. Uczestniczyła m.in. w I Międzynarodowej Konferencji Naukowej "Świat islamu w perspektywie badań arabistycznych i politologicznych", XV Dniach Arabskich" Świat arabsko-muzułmański. Między konfliktem a współistnieniem" oraz IV Ogólnopolskiej Konferencji Naukowej "Mozaika Świata Arabskiego". Jej zainteresowania naukowe koncentrują się wokół świata islamu, polityk zagranicznych i bezpieczeństwa państw Bliskiego Wschodu oraz konfliktów zbrojnych na tym obszarze, ze szczególnym uwzględnieniem konfliktu izraelsko-arabskiego.

***

Marzena Mruk – doktorantka nauk o polityce w Zakładzie Stosunków Międzynarodowych Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach. Od roku akademickiego 2017/2018 aktywny członek Koła Naukowego Doktorantów Historyków działającym przy Instytucie Historii Uniwersytetu Śląskiego. Brała udział w kilku konferencjach naukowych o zasięgu krajowym i międzynarodowym, a także autorka artykułów w takich czasopismach naukowych jak: *Wrocławskie Studia Erazmańskie*, czy *Studia Orientalne*. Jej zainteresowania naukowe skupiają się wokół problematyki stosunków międzynarodowych na Bliskim Wchodzie, ze szczególnym uwzględnieniem regionalnego oddziaływania Islamskiej Republiki Iranu i miejscu Rady Współpracy Zatoki Perskiej w systemie międzynarodowym oraz polityce zagranicznej i bezpieczeństwa Stanów Zjednoczonych i Francji w okresie poziomnowojennym.

***

Karolina Kulińska – absolwentka Wydziału Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego na kierunkach prawo oraz LL.B. International and European Law. Obecnie kontynuuje studia doktoranckie z zakresu nauk prawnych na Uniwersytecie Wrocławskim w Zakładzie Porównawczej Administracji Publicznej. Do jej zainteresowań naukowych należą m.in. komparatystyka prawnicza, prawo administracyjne Unii Europejskiej i tłumaczenia prawnicze. W 2017 otrzymała stypendium Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego za wybitne osiągnięcia. Należy do komitetu redakcyjnego „Przeglądu Europejskiej Kultury Prawnej".

***

Martyna Graduszewska – absolwentka studiów licencjackich oraz magisterskich na kierunku Dziennikarstwo i Komunikacja Społeczna (spec. Branding&PR) na Wydziale Politologii i Studiów Międzynarodowych Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu. W toku studiów zaangażowana w działalność naukową (koło studenckie *Under Construction PR*), wolontariacką (Akademickie Centrum Kultury i Sztuki *Od Nowa*) oraz artystyczną (chór *Astrolabium*). Laureatka konkursu na Debiut naukowy 2016, zorganizowanego przez Biuro Posła do Parlamentu Europejskiego prof. Jerzego Buzka.

Współautorka publikacji naukowych oraz uczestniczka konferencji naukowych - zarówno ogólnopolskich, jak i międzynarodowych. Zainteresowania naukowe wiąże z kwestią łamania praw człowieka, migracjami we współczesnym świecie, kryzysem uchodźczym, komunikowaniem międzykulturowym.

***

Marta Nagajska – studentka Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie. Członkini Koła Naukowego Socjologii Prawa TBSP UJ. W roku akademickim 2017/18 wzięła udział w trzech konferencjach naukowych poświęconych zagadnieniom łączącym prawo, socjologię oraz kwestię mniejszości narodowych i etnicznych. Szczególnie zainteresowana kulturą islamu w aspekcie jej relacji z wartościami europejskimi. Zajmuje się również problematyką prawa autorskiego w kontekście sztuk audiowizualnych.

***

Monika Paliszewska–Mojsiuk – z wykształcenia magister filologii, amerykanistka. Aktualnie doktorantka na Wydziale Zarządzania na Uniwersytecie Gdańskim. W pracy zawodowej kierownik biura w Instytucie Konfucjusza przy Uniwersytecie Gdańskim. W 2016 roku przebywała na stypendium w China Youth University of Political Studies w Pekinie. Zainteresowania naukowe: migracja Chińczyków do USA, literatura chińskiej mniejszości narodowej w USA, edukacja w Chinach, współpraca edukacyjna między Polską a Chinami.

***

Mirosław Jaremba – absolwent studiów magisterskich Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu na kierunku wschodoznawstwo oraz stosunki międzynarodowe, specjalność Bliski Wschód. W ramach Studenckiego Koła Naukowego Wschodoznawców UAM był organizatorem „Poznańskich Dni Kazachstanu" oraz cyklicznych spotkań filmowych „DKF Wschodo". Uczestnik konferencji *Asiam Explorare*, *Współczesne spory i konflikty międzynarodowe* oraz *Azja Nieznana*. Zakres terytorialny swoich zainteresowań badawczych

skupia wokół Azji, a szczególnie Bliskiego Wschodu oraz Azji Centralnej z naciskiem na kwestie łamania praw człowieka. Pasjonat kultury oraz języków azjatyckich.

***

Oktawia Ewa Braniewicz - doktorantka w Katedrze Prawa Międzynarodowego i Stosunków Międzynarodowych na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Łódzkiego. Sekretarz Stowarzyszenia *Mosty Europy*. Uczestniczka wielu konferencji na szczeblu krajowym i międzynarodowym. Autorka licznych publikacji z zakresu prawa międzynarodowego i praw człowieka.

***

Piotr Mroczkowski – absolwent prawa na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Łódzkiego. Obronił pracę magisterską w Katedrze Prawa Międzynarodowego i Stosunków Międzynarodowych. Obecnie student kierunku Economics and International Business na Wydziale Ekonomiczno–Socjologicznym Uniwersytetu Łódzkiego. W obszarze jego zainteresowań znajduje się prawo międzynarodowe, prawo własności intelektualnej oraz ekonomiczna analiza prawa.

***

Aleksandra Anna Rabczun - doktorantka w Katedrze Publicystyki Ekonomicznej i Public Relations na Wydziale Ekonomii Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu. Aktywnie działająca w SKN Pryzmat oraz SKN Klub Debat UEP oraz wiceprzewodnicząca Rady Doktorantów UEP. Autorka kilku tekstów publicystycznych i naukowych oraz licznych wystąpień na konferencjach krajowych i międzynarodowych. Jej zainteresowania naukowe skupiają się wokół ekonomii rozwoju a w szczególności pomocy rozwojowej. Najwięcej uwagi w swoich badaniach poświęca krajom rozwijającym się w Afryce i Azji.

***

Michael Dembek – urodzony 1 listopada 1991r. w Vancouver, Kanadyjczyk z polskimi korzeniami. Student drugiego roku studiów magisterskich na kie-

runku Zarządzanie Państwem w Poznaniu. Stypendysta oraz absolwent Europejskiej Akademii Dyplomacji ze specjalizacją Międzynarodowe Organizacje w Warszawie. Zainteresowania naukowe koncentrują się wokół wielokulturowości, polityki emigracyjnej oraz eGovernment. Coraz częściej bierze czynny udział w konferencjach naukowych, aby rozwinąć swoje umiejętności interpersonalne i dzielić się poglądami.

***

Klaudia Kirejczyk – studentka prawa na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Jagiellońskiego. Planuje ukończyć studia w 2019 roku. W roku akademickim 2017/2018 brała udział w dwóch międzynarodowych konferencjach naukowych. Pierwsza z konferencji odbyła się na Uniwersytecie Wrocławskim pod nazwą IV Konferencja „Prawo – Religia - Polityka", druga na Uniwersytecie Jagiellońskim pod nazwą 26th International Medical Studies Conference. Naukowe zainteresowania Klaudii Kirejczyk obejmują prawo własności intelektualnej oraz prawo autorskie.

Redaktorzy

The Editors

Łukasz Darby Bartosik

Absolwent prawa i student filozofii na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Absolwent i stypendysta programu LL.M. in American Law organizowanego przez the Catholic University of America (Waszyngton, Dystrykt Kolumbii) oraz Uniwersytet Jagielloński. Uczestnik programu stypendialnego American Institute on Political and Economic Systems organizowanego przez The Fund For American Studies i Uniwersytet Karola w Pradze (2017) oraz seminarium naukowego Hayek Summer Workshop organizowanego przez the Institute For Economic Policy na Uniwersytecie w Lipsku (2018). Członek studenckiej rady naukowej czasopisma naukowego Journal of Liberty and International Affairs. Staże odbywał m. in. w amerykańskiej kancelarii prawnej (Kurczaba & Associates, Attorneys at Law in Chicago) oraz sądzie federalnym (Superior Court of the District of Columbia) w stolicy Stanów Zjednoczonych. Od 2016 roku pełni funkcję prezesa Koła Naukowego Prawa Amerykańskiego „The American Law Society" z którym zainicjował organizację rozmaitych publikacji, debat, warsztatów praktycznych oraz ponad tuzina konferencji naukowych (na szczeblu ogólnopolskim, jak i międzynarodowym), w większości których sam czynnie uczestniczył. Działalność naukową prowadzi w dziedzinie teorii i filozofii prawa i polityki, historii myśli ekonomicznej oraz amerykańskiego konstytucjonalizmu.

Graduate of law and student of philosophy at the Adam Mickiewicz University in Poznań, Poland. Graduate and scholar of the LL.M. in American Law program organized by the Catholic University of America (Washington, D.C.) and the Jagiellonian University (Cracow, Poland). Fellow of the American Institute on Political and Economic Systems organized by The Fund for American Studies and Charles University in Prague (2017), the Hayek Summer Workshop organized by the Institute For Economic Policy at the Leipzig University (2018), and the Institute For Leadership in the Americas organized by the Fund for American Studies at the University of the Andes in Santiago, Chile (2019). Member of the advisory committee of the Journal of Liberty and International Affairs. Translator for the TransLegal World Law Dictionary. He gained international experience in an American law firm (Kurczaba & Associates, Attorneys at Law in Chicago) and the federal court in the capital of the United States (Superior Court of the District of Columbia). Since 2016, President of the American Law Society, and since 2018, President of the Center For American Studies – two organizations which he directed in the organization of various publications, debates, workshops, and over a dozen national and international academic conferences (at which he also spoke). His academic pursuits are centered around legal and political theory and philosophy, history of economic thought, and American constitutionalism.

Agata Mawer-Ratajczak

Absolwentka studiów pierwszego stopnia na Uniwersytecie Ekonomicznym w Poznaniu na kierunku ekonomia. Studentka V roku prawa na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu oraz I roku studiów magisterskich na Uniwersytecie Ekonomicznym w Poznaniu na kierunku finanse i rachunkowość biznesu. Członek Zarządu Koła Prawa Amerykańskiego „The American Law Society" oraz członek i doradca prawny Stowarzyszenia Center For American Studies. Organizatorka wielu konferencji międzynarodowych oraz krajowych. Wielokrotna prelegentka na konferencjach krajowych i międzyuczelnianych. Wolontariusz Studenckiej Uniwersyteckiej Poradni Prawnej. Autorka wielu artykułów naukowych z zakresu prawa hiszpańskiego oraz polskiego prawa rynku kapitałowego. Zawodowo współpracowała z kilkoma poznańskimi kancelariami prawnymi oraz firmami inwestycyjnymi działającymi na rynku kapitałowym. Do obszarów jej zainteresowań naukowych należą podatki, inwestycje kapitałowe, sposoby finansowania przedsiębiorstw, prawo hiszpańskie i amerykańskie w kontekście komparatystyki prawniczej oraz społeczne aspekty bieżących zmian w prawie. Posługuje się biegle językiem angielskim, francuskim oraz hiszpańskim. Uczestniczka programu Erasmus+ na ESIC Marketing School w Madrycie.

Holder of a bachelor's degree in Economics from the Poznań University of Economics. Fifth year Law student at the Adam Mickiewicz University in Poznań and first year master's student of Finance and Accounting in Business at the Poznań University of Economics. Member of the Management Board of the American Law Society as well as a member and legal advisor of the Center For American Studies. Organizer of many international and national conferences. Frequent speaker at national and intercollegiate conferences. Volunteer of the AMU University law clinic. Author of many academic articles on Spanish and American law, as well as Polish capital market law. Professionally cooperated with several law firms from Poznań and investment companies operating on the capital market. Her academic interests encompass taxes, capital investments, ways of financing in companies, Spanish and American law in the context of legal comparative studies, and the social aspects of current changes within the law. Fluent in English, French, and Spanish. Participant of the Erasmus+ program at the ESIC Marketing School in Madrid.

Indeksy

Indexes

Indeks nazwisk

al Ahmar Ali Mohsen 106
al Husi Muhammad Ali 109
Al-Badr Muhammad 104
Alim Seytoff 228
Amara Fadela 179, 181-2
Arana Goiri Sabino 333-4
Aygün Mehmet 151
Banaszak Bogusław 55
Baran Tomasz 56-7
Barlas Asma 188
Bartosik-Purgat Małgorzata 149
Baurchuk 216
Bayrou Francois 181
Beg Jakub 217-8
Benziane Sohane 183
Bernard Landry 313
bin Saud Muhammad 110
Błaszczak Mariusz 159
Bodnar Adam 160
Bolemraad Irene 312
Bonkowski Waldemar 159
Cardoso Luis 181-2
Castles Stephen 176-7
Chadid Youssef 156
Chaho Joseph-Augustin 327
Chirac Jacques 246
Chruszczow Nikita 221
Cohen Robin 184
Crock Mary 91-4, 96
Czang Kai-Szek 218
Czyngis-Chan 216
Davidson Basil 263
Delphy Cristine 182
Deng Xiaoping 223
Durà-Vilà Glòria 87,89, 97
Fermus-Bobowiec Anna 45, 49, 50, 52-3
Fillon François 246
Florczak Agnieszka 36, 44, 49, 50
Garlicki Leszek 56
Górak-Sosnowska Katarzyna 167, 245
Hadi Abd Rabu Mansur 107-8
Hathaway James C. 45
Hodes Matthew 87-9
Hodża Nijak 218
Hollande François 248
Hua Kuo-Feng 223
Jabłoński Mariusz 55-8
Jarosz - Żukowska Sylwia 55-8
Jiang Zemin 227
Johnson Lyndon B. 193, 199
Joyce Lisa 88-9
Karman Tawakkul 107,
Klasen Henrika 87, 89
Klaus Witold 68, 155, 260
Kopacz Ewa 158
Korwin-Mikke Janusz 158
Kouachi Chérif 249
Kouachi Saïd 249

Kukiz Paweł 158
Kymlicka Will 312
Latoszek Ewa 293
Lee Everest 193, 194, 291
Liamputtong Pranee 88-9
Lis Edyta 45, 49-50, 52-3
Lisowska Alicja 44, 49-50
Locke Gary 204
Lorek Andrzej 151
Łukaszewska Agnieszka 163
Macron Emmanuel 250
Majcherek Janusz 157
Makatini Zethu 87, 89
Mao Zedong 212, 219-20, 222-3
Mazur Jan 58
McCallum Ron 90-4, 96
McCombs Maxwell 157
Mik Cezary 93,
Miller Mark 176-7, 184,
Mojanczur Gele-chan 215
Moszyński Piotr 180
Napoleon III 240
Nurman Kadir 151
Okin Susan Moller 187
Parizeau Jacques 314
Pasamonik Barbara 187, 190, 246
Pawlak Mikołaj 51
Polakowski Michał 52-4
Potyrała Anna 51
Rahimi Zohreh 87, 89
Rebija Kadir 229-30
Rushdie Salman 186
Salih Ali Abdullah 104, 106-8, 112
Sancho III Wielki 330
Sarkozy Nicolas 247
Satuk Boghra Chan 216
Saul Ben 90-4, 96
Shaw Donald 157
Sieklucka Anna 175, 185-6
Skowron-Nalborczyk Agata 175, 185-6
Smith-Khan Laura 90-4
Sozański Jarosław 92-3
Stalin Józef 219
Szalewa Dorota 52-4
Tan Amy 194, 204, 193
Tantawi Mohammed 182
Tomut Dawamat 223
Trudeau Pierre 312
Tso Tsung-t'ang 217
Wang Enmao 223
Wang Lequan 226
Wang Zhen 219
Warat Marta 189
Wierzbicki Bogdan 45, 257
Yimili Wusiman 227
Yuanhao Li 215
Żalek Jacek 158

Indeks rzeczowy

Aberrianos 334
Adaptacja 159, 177, 182-3,
Afera chustkowa 180-3, 185
Aitor. Legende Cantabre 328
Aksu 223, 226, 231
Álava 331, 336
American Community Survey (ACS) 195, 197, 199, 202-3
Amnesty International 51, 110
Antyislamska aktywność internautów 150
Arabia Saudyjska 104-7, 109-11, 113, 115-17
Aranismo 333, 336
Asian and Pacific Islander Community 204
Asymilacja 176, 178, 185, 232, 239, 241-2, 244-5, 249, 278, 295
Atapuerca 328
Awans społeczny 241, 247
Azja Centralna 212, 217, 224, 226
Azyl 25-7, 50, 52-4, 64, 67-8, 74, 79, 88-90, 115, 247, 290
Badanie sympatii i antypatii 160,
Baren 224
Beurowie 245
Bezrobocie 183, 241-3, 247, 279, 299,
Birmingham 187, 189-90
Brexit 309, 318, 320-1,
Canada 309, 311-13, 321
Chaos informacyjny 157, 161, 167
China Centre for Children's Welfare and Adoptions (CCCWA) 199
Chińczycy Han 212-3, 218, 220-1, 223-6, 229, 231
Czynniki wewnętrzne i zewnętrzne 103-105
Definicja uchodźcy 25-38
Deputacje (diputaciones) 332
Districts 318-22
Diversity 309-10, 313, 315, 317, 320-1, 327
Dostęp do postępowania uchodźczego 64, 68-9, 79
Rozporządzenie Dublin III 53, 66, 75-8
Dynastia Qing 216-8, 232
Dyskryminacja 31-2, 65, 86, 150, 159, 178, 182, 204, 205, 241, 247-8, 255, 258, 279
EH Bildu 337
El mito de Túbal 327
Él Portalón 328-9
Emancypacja 176-7, 182-4, 188-90, 246
Equality 123-4, 135, 313
Etnocentryzm 159
ETPCz 77-8
European Union 123, 125, 127, 130, 134-9, 318-9, 321
Europejska Karta Języków Mniejszościowych 177
Europejska Konwencja Praw Człowieka
Euskadi Ta Askatasuma, (ETA) 325, 336
Euskalerriacos 334-5
Euskera 326-7, 333, 335
Euskobarómetro 337,

Exodus Kazachów 222
Fake news 167
Feminizm islamski 177, 187-90
"Fortune 500" 204
Françafrique 247
Francja 70, 134, 160, 175-85, 189, 239-50, 276, 279, 329, 342, 345
Fueros 331-3, 337,
Gaokao 202
Getta 178-9
Guadalete 330
Guipúzcoa 331, 336
Handel ludźmi 63-80
Harkis 241
Herri Batasuna 337
Huti 107, 109, 111-2
Identyfikacja ofiar handlu ludźmi 64, 69-79
Imigranci 178, 184, 186, 198, 205, 241-3, 249, 276, 278, 289
Immigration and Nationality Act of 1968 193
Incydenty o charakterze antyislamskim 150
Independence 315, 318
Instytucja uchodźctwa 44-6
Integracja 89, 92, 175-7, 181, 185-6, 190, 241, 243, 244, 275
Interculturalism 314, 321,
Interwencja 105, 109-10, 117, 218
Iran 105, 109, 111, 117, 125
Islam 150, 157, 160, 163
Islamofobia platoniczna 167
Islamska Republika Turkiestanu Wschodniego 218-9
Ius soli 178, 245,
Jemen 103-17, 283,
Kaganat Ujgurski 212, 214-5
Kampania mocnego uderzenia 225,
Kampania Przeciwko Prawicowcom 220
Kampania Stu Kwiatów 220
Karachanidzi 215-6
Kaszgar 213, 216-7, 223, 225, 228-9,
Katalonia 338-9
Kebab
- jako danie 150-1, 164
- jako lokal gastronomiczny 150, 154-6, 161, 166-7
- jako określenie na muzułmańskiego imigranta 150-3
Kolonia 277
Kolonializm 247
Konstytucja Hiszpanii z 1978 roku 326
Konstytucja Rzeczpospolitej Polskiej 56
Konwencja Dublińska 52, 257,
Konwencja Genewska 36, 45, 49-51, 66-7, 72, 85, 257
Konwencja o ochronie dzieci i współpracy w dziedzinie przysposobienia międzynarodowego z 29 maja 1995r. 198
Konwencja o Prawach Osób Niepełnosprawnych (CRPD) 91-2
Koran 182, 188-9, 224, 266
Królestwo Qocho 215-6
Kryzys ekonomiczny 178-9, 189
Kryzys migracyjny 43, 54, 63, 74, 79, 157-9, 289, 300,
Ksenofobia 150, 152, 159, 163, 165, 167, 247

Kuchnia jako element tożsamości narodowej 149-50
Kulis 205,
Kultura narodowa 150
Kuomintang 220,
Laicité (zasada laickości) 177-8, 181, 244
Liga de Vascos Espanolistas 334
Liga Narodów 44
Limited English Proficient (LEP) 200
Lop Nur 222
Maghreb 178, 239, 240, 245, 247-8,
Manipulacja strachem 158
Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych 65, 86
Migracja 25, 38, 43, 51-2, 66, 114, 158, 175, 193, 198, 239-41, 247, 275-284, 289, 290-3, 295-7, 300-1, 329,
Minorities 272, 314, 317
Mity narodowe 157-61
Model obywatelstwa
- republikański 176-7, 181, 184-5,
- wielokulturowy 176, 184-5,
Motywy towarzyszące opisywaniu muzułmanów przez polskich internautów 164-7
Multiculturalism 309-21
Muzułmanie 160, 163, 169, 186, 330
Nacjonalizm 226, 325, 327, 333-4
National Science Foundation 202
Nawarra 336
NGO 92
Ni Putes Ni Soumises 179, 183-4, 245,
Niepełnosprawność 85, 89-91, 93, 95-6
Non – refoulement 36, 38, 67, 77-8
Obcy 56-7, 59, 149, 198,
Obywatelstwo francuskie 240, 243, 245, 249,
Ochrona międzynarodowa 26, 29, 31, 34-7, 49, 63-79, 264, 290
Ochrona uzupełniająca 31, 37-8, 268,
Ofiara handlu ludźmi 68-73, 759,
Operacja "Tryton" i "Posejdon" 54
Partnership 124-7, 133-4, 137-9, 142-3
Partido Nacionalista Vasco (PNV) 333-7
Polityka imigracyjna 157, 175, 247-50, 278,
Polityka integracyjna 189,
Polska 27, 49, 70, 73, 157,
Pomoc rozwojowa 290, 292-4, 297, 300-1
Potoczne znaczenia terminu uchodźca 38, 45
Prawo Unii Europejskiej 51-54
Protektorat 104, 219-31, 240
Protokół Nowojorski 27, 45, 49-51, 66-7, 86, 256,
Przedmieścia 178-80, 182-3, 189, 243, 245
Przemoc 31, 37-8, 63, 72, 77, 88, 91, 93, 108, 160, 163, 178-80, 183-4, 187, 190, 230, 255-6, 258-68

Prześladowanie 25-37, 43-51, 56, 69, 72-3, 79, 87, 180, 183, 220, 256, 276-277, 290
Przewodnik Szacunku 183
Quebec 309, 311-14, 322
Rada Współpracy Zatoki Perskiej 106-7
Radykalizacja 104, 186, 246, 249
Referendum 107, 309, 313-8, 321, 324
Rewolucja kulturalna 222-223, 230
Right to family life 123
Right to family reunification 127-8, 130
Rozporządzenie Dublin II 52, 53,
Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady UE nr 604/2013 53-4, 66, 86
Rozwój instytucji uchodźctwa 44-6
Równouprawnienie 188,
Rząd francuski 243-4, 247
Scotland 135, 309, 317, 320
Separatyzm 212, 218, 226, 231-1, 333-4, 338
Spouse 124-9, 136-7, 141-2
Status prawny uchodźcy w prawie międzynarodowym 46-51
Statut Autonomii 337-9
Stereotyp 159, 165, 167, 183-4, 187, 190, 204,
Symbole religijne 181,
Syria 90, 117, 125, 241, 277, 283, 289
Szanghajska Organizacja Współpracy 226
Światowa Organizacja Zdrowia (WHO) 90,
Światowy Kongres Ujgurów 228-30
Tabloidyzacja 157
Teoria agenda setting 157
Terroryzm 163, 226, 228, 230, 232, 248,
Tolerancja 55, 153, 165, 178, 185, 187-8,
Tożsamość 59, 76, 92, 149, 150, 180, 182, 184-6, 190, 232, 243, 257, 325, 327, 332-335
Traktat amsterdamski 53
Traktat nerczyński 217,
Uchodźca 26-8, 30, 35, 38, 45-6, 49-51, 53, 87-9, 92, 95, 256, 290, 300
Ujgurzy 211-232
Układ kiachtański 217
Układ z Schengen 52
United Kingdom 134-5, 143, 309, 315-6, 318, 321
United States Census Bureau 194-5,
Urumczi 213, 220, 223-4, 226-9,
Vizcaya 331-2, 336
Wielka Brytania 184
Wielki Skok 221
Wielokulturowość 157, 176, 186,
Wizygoci 329,
Wojna 38, 44, 90, 94, 105, 112, 115, 118, 159, 277, 335
Wschodni Turkiestan 212-3, 217-20, 222, 228, 230,
Wydarzenia z Guangdong 229
Wysoki Komisarz Narodów Zjednoczonych do spraw Uchodźców (UNHCR) 34-5, 44-6, 48-50, 61, 72, 76, 87, 90, 96, 112-3, 115, 132, 261
Xinjiang 221-232

Zamach terrorystyczny 159, 186, 224, 227-8, 231, 246, 336
Zasada laickości 178, 181, 244
Zgromadzenie Ogólne (Juntas Generales) 332

ISBN: 978-83-66035-15-7
ISBN: 978-83-66035-24-9